



Šolska kronika

1-2

Šolska kronika - 32
Revija za zgodovino šolstva in vzgoje - LVI
Ljubljana

School Chronicle - Journal of the
History of Schooling and Education

32/2023

SCHOOL CHRONICLE – JOURNAL OF THE HISTORY OF SCHOOLING AND EDUCATION
– BULLETIN OF THE SLOVENIAN SCHOOL MUSEUM. LJUBLJANA, SLOVENIA.

Urednik / Editor: Anton Arko

Uredniški odbor / Editorial Board: Anton Arko, mag. Marjetka Balkovec Debevec, dr. Dragica Čeč, dr. Theodor Domej (Avstrija / *Austria*), dr. Darko Friš, dr. Boris Golec, Ksenija Guzej, Matic Intihar, Klara Keršič, dr. Piotr Kopiec (Poljska / *Poland*), Polona Koželj, mag. Marija Lesjak Reichenberg, Marko Ljubič, dr. Simon Malmenvall, dr. Zdenko Medveš, mag. Stane Okoliš (odgovorna oseba izdajatelja / *Responsible person for the publisher*), dr. Mojca Peček Čuk, dr. Leopoldina Plut Pregelj (ZDA / *USA*), dr. Edvard Protner, Mateja Pušnik, dr. Vladislav Puzović (Srbija / *Serbia*), Mateja Ribarič, dr. Branko Šuštar

Zaslužni član uredniškega odbora / Emeritus members of the Editorial Board: mag. Mladen Tancer

Članke je recenziral uredniški odbor. Za znanstveno vsebino člankov odgovarjajo avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. / *The articles have been reviewed by the Editorial Board. The authors are solely responsible for the content of their articles. No parts of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and full mention of the source.*

© Slovenski šolski muzej / *Slovenian School Museum, Ljubljana*

Redakcija te številke je bila zaključena 18. 10. 2023.

The editing of this issue was completed on October 18th, 2023.

Prevodi / *Translation:* Alenka Ropret (angleščina / *English*)

Lektoriranje / *Proofreading:* Marjeta Žebovec (slovenščina / *Slovene*)

Paul Steed (angleščina / *English*)

Uredništvo in uprava /

Editorial and administrative office:

Slovenski šolski muzej, Plečnikov trg 1,
SI-1000 Ljubljana, Slovenija

Telefon, fax / *Phone, Fax:*

+3861 2513 024

E-pošta / *E-Mail:*

solski.muzej@guest.arnes.si

Spletna stran / *Website:*

www.solskimuzej.si

Transakcijski račun / *Bank Account No.:*

01100-6030720893

Sofinancira / *Co-financed by:*

Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport /
Ministry of Education, Science and Sport
Javna agencija Republike Slovenije za raziskovalno in
inovacijsko dejavnost - ARIS /
Slovenian Research and Innovation Agency

Izdajatelja / *Publishers:*

Slovenski šolski muzej / *Slovenian School Museum*
Zveza zgodovinskih društev Slovenije /
Historical Association of Slovenia

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Matjaž Kavar, RAORA d.o.o.

Tisk / *Printed by:*

Abo grafika d.o.o.

Naklada / *Number of copies:*

200 izvodov

Revija je vpisana v razvid medijev pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije pod zaporedno številko 43, z dne 14. 2. 2002.

Šolska kronika – revija za zgodovino šolstva in vzgoje je vključena v / *School Chronicle – Journal of the History of Schooling and Education is included in:*

ProQuest/Periodicals Acquisitions, Michigan, USA

EBSCO Publishing, Ipswich, USA

ERIH PLUS, c/o NSD

COBISS - Co-operative Online Bibliographic System Services, Slovenia

Dlib - Digital Library of Slovenia

Š O L S K A K R O N I K A
REVIJA ZA ZGODOVINO ŠOLSTVA IN VZGOJE
Glasiło Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana

Leto 2023, številka 1–2
Letnik 32 – LVI
School Chronicle
Journal of the History of Schooling and Education.
Bulletin of the Slovenian School Museum. Ljubljana. Slovenia.

VSEBINA / CONTENTS

ČLANKI IN PRISPEVKI / ARTICLES AND OTHER CONTRIBUTIONS

- Boris Golec: Terezijansko ljudsko štetje leta 1754 kot vir za ljubljansko šolstvo** ...7–25
The Population Census of 1754 as a Resource for Studying the Ljubljana Education System
- Stane Okoliš: Ustanavljanje vodiške javne šole 1853–1855** ...26–63
Establishment of a Public School in Vodice 1853–1855
- Božidar Premrl: Veri in omiki. Predzgodovina in zidanje stare šole v Vipavi** ...64–98
To Faith and Education. Background and Construction of the Old School in Vipava
- Simon Malmenvall: Ruska kultura in boljševizem v delih Franca Grivca ter njuna refleksija pri Slovencih** ...99–120
Russian Culture and Bolshevism in the Works of Franc Grivec and their Reception among Slovenes
- Rok Kastelic: Arabci in križarske vojne v učnih načrtih za zgodovino med letoma 1945 in 1991** ...121–143
Arabs and the Crusades in the History Syllabi between 1945 and 1991
- Zdravko Kvržič: Šolanje za poklic farmacevtskega tehnika in za magistra farmacije v Sloveniji** ...144–164
Pharmaceutical Technician and Master of Pharmacy Education in Slovenia

SPOMINI NA ŠOLO / REMINISCENCES OF SCHOOLING

Irena Zore: Spomini na osnovno šolo v Polju ...165–169

JUBILEJI / ANNIVERSARIES

Jožef Kalasanc Likavec, Janez Miklošič, Karel Ozvald,
Engelbert Gangl, Slavko Hodžar ...170–174

IN MEMORIAM

Mladen Tancer, Alojz Cindrič, Igor Vodnik ...175–188

IZ MUZEJSKEGA DELA / MUSEUM ACTIVITIES

Stane Okoliš: Slovenski šolski muzej v letu 2022 ...189–220

POROČILA IN OCENE / REPORTS AND REVIEWS

Nepozabljena Klasična gimnazija Maribor
Milena Černe, Šolstvo na severnem Primorskem v času Italije 1918–1943
Raziskovanje zbirk izobraževalne zgodovine – 19. mednarodni simpozij
šolskih muzejev in šolskozgodovinskih zbirk, Berlin 2023
Zgodovina izobraževanja na konferenci ECER v Glasgowu
avgusta 2023 ...221–244

AVTORJI PRISPEVKOV Šolske kronike št. 1-2, 32/LVI, 2023 /
LIST OF CONTRIBUTORS ...245

SODELAVCI Šolske kronike št. 1-2, 32/LVI, 2023 /
LIST OF CONTRIBUTORS ...246

NAVODILA AVTORJEM IN AVTORICAM /
INSTRUCTIONS TO CONTRIBUTORS ...247–248

Šolska kronika – revija za zgodovino šolstva in vzgoje. Glasilo Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana (Slovenija) je slovenska znanstvena in strokovna revija za zgodovino šolstva, pedagogike in vzgoje, ki jo od leta 1992 samostojno izdaja Slovenski šolski muzej v Ljubljani. Revija ima začetke v skupnem zborniku šolsko-pedagoških muzejev v Ljubljani, Zagrebu in Beogradu, ki je začel izhajati leta 1964 kot Zbornik za zgodovino šolstva in prosvete.

School Chronicle – Journal of the History of Schooling and Education. Bulletin of the Slovenian School Museum. Ljubljana (Slovenia) is a Slovenian scientific and professional publication concerned with schooling, pedagogy and education. Since 1992 it has been independently issued by the Slovenian School Museum in Ljubljana. The Miscellany has developed from a joint publication of the school-pedagogical museums in Ljubljana, Zagreb in Belgrade, which began to be published in 1964 under the title of A Miscellany of the History of Schooling and Education.

<http://www.ssolski-muzej.si/slo/schoolchronicles.php>

Članki in prispevki

UDK 414(497.4)1754:37(497.4Ljubljana)

1.01 Izvirni znanstveni članek

Prejeto: 24. 9. 2023

Boris Golec*

Terezijansko ljudsko štetje leta 1754 kot vir za ljubljansko šolstvo**

*The Population Census of 1754 as a Resource for Studying the
Ljubljana Education System*

Izvleček

Popis prebivalcev stolne župnije sv. Nikolaja v Ljubljani, nastal leta 1754 v okviru terezijanskega državnega ljudskega štetja, ponuja med drugim številne podatke o gimnazijcih in študentih jezuitske latinske šole, o skupno okoli 350 osebah, kar predstavlja približno dve tretjini vseh. Dragocene so zlasti navedbe o starosti in bivališču šolajočih se mladeničev, ki jih je v drugih virih najti zelo malo. Popis je najpopolnejši prikaz sestave dijakov in študentov, preden se začene ohranjeni šolski katalogi. Prispevek predvsem nakazuje možnosti nadaljnjih raziskav o dijaški in študentski populaciji. Čeprav so zelo skromni, so za zgodovino ljubljanskih šol pomembni tudi podatki, povezani z ljubljanskim elementarnim šolstvom.

Abstract

The official census of the population of the Cathedral parish of St. Nicholas, carried out in 1754 as part of the national population census ordered by Maria Theresa, provides extensive data on the students of the grammar school and the Jesuit Latin school, around 350 people, i.e. about two-thirds of the total. Particularly valuable are the details of the students' age and residence, which are rarely found elsewhere. The census is the most complete picture of the composition of secondary school and university students from the period before school catalogues were preserved. The article outlines the possibilities for further research into the secondary school and university population. Although quite scarce, the data on Ljubljana's primary schools are also of great importance for the history of education in Ljubljana.

* Prof. dr. Boris Golec, znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, e-pošta: bgolec@zrc-sazu.si.

** Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti), ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz javnega proračuna.

Ključne besede: šolstvo, popis prebivalstva, jezuitski kolegij, Ljubljana, dijaki, študenti

Keywords: education system, population census, Jesuit Collegium, Ljubljana, secondary school students, university students

Uvod

Terezijansko ljudsko štetje leta 1754 je bilo prvi državni popis prebivalstva v avstrijskem delu habsburške monarhije, njegov glavni namen pa ugotoviti število in starostno strukturo podanikov države kot osnovo za davčne in socialne reforme. Izvedbo štetja je država naložila Cerkvi, kar pomeni, da so ga izpeljali duhovniki po župnijah. Gledano z današnjimi očmi, je prvo štetje prebivalstva tem pomembnejše za slovenski prostor, ker se je skoraj v celoti ohranil pramaterial za takratno ozemeljsko razdrobljeno ljubljansko škofijo; njene župnije niso ležale le na Kranjskem, ampak tudi na Štajerskem in Koroškem.¹ Kolikor je znano, tovrstno gradivo ni ohranjeno za nobeno drugo škofijo, ampak so v najboljšem primeru na voljo le sumariji štetja.² Kljub temu pa so popisni sezname župnij ljubljanske škofije razmeroma pozno pritegnili pozornost zgodovinske vede.³ Sistematično objavljane gradiva, ki se zdaj približuje koncu, se je začelo šele v drugem desetletju 21. stoletja, in sicer na pobudo nezgodovinarjev, ki so prevzeli tudi njeno udejanjanje.⁴ Še vedno pa je tako rekoč v povojih analiziranje popisnih podatkov, katerega začetek sega v šestdeseta leta preteklega stoletja, ko se je V. Valenčič lotil obravnave popisa za ljubljansko stolno župnijo sv. Nikolaja.⁵

Popisni sezname stolne župnije⁶ so se že ob Valenčičevem ukvarjanju z njimi pokazali kot bogat vir podatkov za šolstvo kranjske prestolnice in posredno širšega prostora sredi 18. stoletja, pred začetkom terezijanske šolske reforme. Daleč največ izvemo o številni študentski in dijaški populaciji, ki se je šolala v jezuitskem kolegiju,⁷ neprimerno manj, komaj kaj, pa o učencih elementarnih, t. i.

1 Vlado Valenčič: Štetje prebivalstva leta 1754 v predjožefinski ljubljanski škofiji in njegovi rezultati, *Zgodovinski časopis*, 16, 1962, str. 27–53.

2 Prim. Fran Zwitter: *Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni*. Ljubljana: Znanstveno društvo, 1936 (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 14, Historični odsek 5); Valenčič 1962, str. 29–30.

3 Samostojni prispevek o štetju kot takem je izšel šele leta 1962 v *Zgodovinskem časopisu* (Valenčič, Štetje prebivalstva).

4 Med letoma 2016 in 2022 je izšlo pet knjig, ki so pokrile vse župnije ljubljanske škofije na Kranjskem (razen v danes italijanski Beli Peči) in Koroškem (brez župnij v današnji Avstriji) ter v manjšem delu slovenske Štajerske (Šturm, (ur.), *Gorenjske družine v 18. stoletju*; Šturm (ur.), *Ljubljanske družine v 18. stoletju*; Šturm, (ur.), *Notranjske družine v 18. stoletju*; Šturm (ur.), *Družine v 18. stoletju od Doba do Šentjerneja: Dob, Ig, Krašnja, Motnik, Svibno, Šentjernej*; Šturm (ur.), *Koroške družine v 18. stoletju*).

5 Valenčič 1962.

6 Popisnih seznamov je skupaj pet (NŠAL 100, KAL, fasc. 117/3, 128/1,6).

7 Valenčič 1962, str. 195, 196, 197, 198, 199 in 200.

nemških šol, o šolnikih in šolah kot takih. V pričujoči obravnavi bomo opozorili na uporabno vrednost štetja, na raziskovalne možnosti, ki jih vir ponuja raziskovalcem. Prikazali bomo, kakšne podatke o šolajočih se mladeničih in o šolnikih lahko izluščimo iz podatkov terezijanskega ljudskega štetja in kako jih je mogoče ovrednotiti zlasti na podlagi konteksta, v katerem se pojavljajo.

Najprej si pogledajmo, kateri šolski zavodi so leta 1754 obstajali poleg dveh elementarnih javnih šol, o katerih je na voljo le malo podatkov in o katerih bomo spregovorili nazadnje. Daleč najpomembnejši učni zavod je bila latinska šola v jezuitskem kolegiju na današnjem Levstikovem trgu, od katerega je po požaru leta 1774 (leto dni po razpustitvi jezuitskega reda) ostala le cerkev sv. Jakoba. Jezuiti so od prihoda v Ljubljano leta 1597, med procesom deželnoknežje protireformacije, obvladovali šolstvo nad elementarno ravno, ki so jo sprva sicer tudi pokrivali. Njihova šestletna latinska šola se je v 17. stoletju začela imenovati gimnazija in je v začetku 18. stoletja dobila še t. i. višje jezuitske študije, ki se jih je ponekod prijela oznaka licej. Za jezuitsko šolstvo je bil značilen enoten učni oz. študijski program v vseh kolegijih z naglimi menjavami učnega osebja, ki se je selilo iz enega kolegija v drugega, tako kot so imeli možnost neoviranega prehajanja dijaki in študenti. V ljubljanskem kolegiju se je v 17. in 18. stoletju izobrazila velika večina tistih mladeničev s Kranjskega in mnogi iz drugih dežel, ki so jih po merilih dobe šteli med izobražence s klasično latinsko izobrazbo. (Ljubljanska) jezuitska gimnazija je bila tako rekoč obvezna za mladeniče iz vrst domačega plemstva, kolikor se niso že v zgodnji mladosti posvetili vojaški karieri. Končana gimnazija je za plemiški naraščaj pomenila predpogoj za pridobitev javne službe, iz vrst gimnazijcev s končano ali tudi nedokončano šestletno gimnazijo so se rekrutirali uradniki nasploh, v največji meri pa so imeli za seboj jezuitsko gimnazijo in višje študije tudi duhovniki, tako svetni kot redovni.⁸

Ljubljansko semenišče (Collegium Carolinum) pri škofijski palači, zgrajeno v drugem desetletju 18. stoletja, leta 1754 še ni bilo učni zavod, ampak namenjeno bivanju gojencev, ki so obiskovali jezuitsko gimnazijo in višje študije na drugem, južnem koncu mesta.⁹ Svoji šoli sta poleg jezuitov imela samostana klaris in uršulinke v Kapucinskem predmestju, pri čemer so uršulinke posredovale izobrazbo tudi zunanjim učenkam.¹⁰ Poleg teh, od oblasti potrjenih javnih in zasebnih šol so v Ljubljani do terezijanskih šolskih reform obstajale še zasebne, t. i. zakotne

8 Jože Ciperle: Jezuitski učni program in njihovi študiji v Ljubljani, *Jezuiti na Slovenskem. Zbornik simpozija*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete v Ljubljani, Provinciatat slovenske province Družbe Jezusove, 1992, str. 160–175; Jože Ciperle: Ljubljansko šolstvo do srede 18. stoletja, *Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo* (ur. Ferdo Gestrin et al), Ljubljana: »Kronika«, Zgodovinsko društvo, 1984, str. 134–139; Jože Suhadolnik, Sonja Anžič: *Stari trg, Gornji trg in Levstikov trg. Arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*, Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2003, str. 30–36.

9 Ciperle 1984, str. 139.

10 Prav tam, str. 138; Mal, *Stara Ljubljana*, str. 61. – Poročilo mestnega magistrata dunajski vladi leta 1761 navaja, da samostana sv. Klare in sv. Uršule sprejemata deklice v uk in na hrano (Gruden, Šola pri sv. Nikolaju, str. 19).

Blaz Kumerdej	68
Blasius Purnos de grammatista	69
Antonius Schauder	70
Antonius Schauder	71
Antonius Schauder	72
Antonius Schauder	73
Antonius Schauder	74
Antonius Schauder	75

Blaž Kumerdej, poznejši šolnik in jezikoslovec, je bil leta 1754 popisán kot 17-letni dijak tretjega, gramatikalnega razreda gimnazije (NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam I).

šole, in jezikovne, ki so jih redni (javni) učitelji imeli za šušmarsko konkurenco.¹¹

O ljubljanskih šolah kot takih, tj. o samih zgradbah in pedagoških močeh, iz gradiva ljudskega štetja leta 1754 ne izvemo praktično nič. Čeprav navaja popis posamezne stavbe (v veliki večini gre za zasebne hiše, poimenovane po priimku tedanjega ali prejšnjega lastnika), ni niti enkrat zaslediti oznake za noben šolski zavod. Ker so iz popisa izvzeli vse redovne hiše, so v celoti izpuščeni tudi kompleks jezuitskega kolegija ter klariški in uršulinski samostan, v katerih je redno potekal šolski pouk. Tako ne bomo našli nobenih podatkov o njihovem učnem osebju niti o gojencih in gojenkah, ki so v omenjenih redovnih kompleksih prebivali. Od jezuitskega kolegija je enkrat mimogrede, in sicer v opisu lokacije zasebne hiše, omenjen jezuitski seminar, konvikt za notranje gojence (*von dem eghaus bey dem Seminario*),¹² v naslovu mestnega predela pa alumnat (štipendijska ustanova) v semenišču (*ad ecclesiam et alumnatum*),¹³ ki ga v samem popisu najdemo pod ne povsem natančnim imenom Schellenburgovi alumni (*Alumni Shellenburgici*); zajeti so namreč tudi drugi stanovalci stavbe.¹⁴ Opisano stanje je razumljivo, saj predmet ljudskega štetja niso bile stavbe, ampak mestni prebivalci, tako stalni

11 Ciperle 1984, str. 138. – Omenjeno poročilo iz leta 1761 pravi, da v Ljubljani ni javnih jezikovnih šol, pač pa dva učitelja, eden za italijanščino in drugi za francoščino, ki poučujeta proti plačilu (Gruden, Šola pri sv. Nikolaju, str. 19).

12 NŠAL 100, KAL, fasc. 117/3, popisni seznam I; Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str. 3. – Kot priča slovenska oklicna knjiga stolne župnije za obdobje 1737–1759, edina iz 18. stoletja, so jezuiti v tem času imenovali *patri jezuitarji*, *jezuvitarji* oziroma skrajšano *zavitarji* (Golec, Slovenska toponimika, str. 345.). Njihov kolegij se v oklicni knjigi omenja le nekajkrat (1738: u *Collegiume per P. P. Savitarieh*; 1745: per *P. P. Jesuvitarieh ú collegio*; 1754: per *PP. Jesuitariah v' Collegiume*), seminar pa nikoli (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 3v, 54r, 134v (objava: Golec, *Najstarejša oklicna knjiga*).

13 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV. Prim. Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str. 121.

14 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV. Prim. Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str. 125. V objavi pomotoma: *Shellenburgia*.

kakor začasni, ki so se ob nastanku popisa spomladi 1754¹⁵ zadrževali na območju stolne župnije.

Bogat vir o dijakih in študentih v jezuitskem kolegiju

V zvezi s šolstvom daje ljudsko štetje iz leta 1754 daleč največ podatkov o šolajočih se posameznikih, ki so vsi, razen dveh šolarjev elementarne šole, obiskovali bodisi jezuitsko gimnazijo (*studia inferiora*) bodisi tamkajšnje višje študije (*studia superiora*). Vendar so bili zaradi narave ljudskega štetja izvzeti iz popisa vsi gojenci jezuitskega seminarja v kompleksu kolegija, kar pomeni približno desetina vseh, nadalje tisti, ki so prebivali po samostanih, bodisi kot redovniki bodisi kot laiki, ter vsi, ki niso živeli na tleh stolne župnije.

V. Valenčič je celotno šolajočo se populacijo, ki se je izobraževala v jezuitskem kolegiju, imenoval s skupnim imenom dijaki, čeprav je povedal, da so obiskovali tako gimnazijo kot licej (druga oznaka za višje jezuitske študije).¹⁶ Popisni sezname in drugi sočasni viri govorijo o študentih (*studentes, studiosi*), kar je bila na Slovenskem še v polpretekli dobi tudi oznaka za gimnazijce, ne le za študirajoče na višjih študijah in univerzah. Smiselno se zdi uporabljati dve moderni, danes splošno razumljivi poimenovanji: dijaki za učence tedaj šestrazredne gimnazije, študenti pa za tiste, ki so šolanje nadaljevali na višjih študijah.

Valenčič, ki se je šolajoče se populacije – tako kot vseh drugih skupin prebivalstva – samo dotaknil, je naštel skupno 344 popisanih »dijakov«, kar je predstavljalo 5,18 % vseh ob štetju ugotovljenih oseb;¹⁷ teh je bilo po njegovih ugotovitvah 6638 v 1189 gospodinjstvih in 623 hišah.¹⁸ Koga je štel med »dijake« in koga ne, natančneje ni opredelil, ampak samo povedal, da je v to skupino uvrstil tudi tiste dijake, ki so bili »istočasno sluge pri duhovnikih in uradnikih ter inštruktorji v družinah«.¹⁹ Ne vemo z gotovostjo, kam je razvrstil študente, ki niso označeni ne kot študirajoči (*student, studiosus*) ne po študijski stopnji (npr. *logicus, moralista*), ampak kot kleriki in še niso prejeli mašniškega posvečenja, ampak štiri nižje redove, diakonsko ter subdiakonsko posvečenje, nekateri samo prvega od treh, drugi dva, tretji že vse tri. Za duhovnike, ki so pri ljudskem štetju

15 Nobeden od popisnih seznamov, ki pokrivajo posamezne dele župnije, ni datiran. Glede na tri najmlajše popisance, stare od enega do šestih dni (Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str. 107, 174 in 179), je popis nastajal meseca maja. Hči Martina Rozmana brez navedenega imena, ki naj bi bila stara tri dni, se je rodila 3. maja (NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1748–1755, pag. 322), po popisu 6 dni star Janez Mohorčič, je luč tega sveta zagledal 17. maja (prav tam, pag. 324), najmlajši Anton Babnik, naveden kot star en dan, pa 20. maja (prav tam, pag. 324). Da se je popisovanje zavleklo še v junij, priča podatek o 22-letnem Jožefu Zupanu kot subdiakonu (Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str. 125). Jožef Ambrož Zupan je namreč prejel subdiakonatske šole 8. junija 1754 (Volčjak, *Ordinacijska protokola*, str. 202).

16 Valenčič 1962, str. 195, 196, 197, 198, 199 in 200.

17 Prav tam, str. 198.

18 Prav tam, str. 195.

19 Prav tam, str. 197.

sodelovali kot popisovalci, je bil podatek o kleriškem posvečenju prejkone prednosten, pomembnejši od tega, na kateri študijski stopnji študira popisani bodoči duhovnik.²⁰ Obe vrsti podatkov – posvečenje in študijsko stopnjo – najdemo le izjemoma pri dveh 23-letnikih: pri subdiakonu, ki je študiral moralno teologijo (*moralista subdiaconus*),²¹ in pri študentu na študijski stopnji fizika (*physicus minorista*), mladeniču z že prejetimi štirimi nižjimi kleriškimi redovi.²² Z manjšimi pridržki gre tako tudi minoriste, diakone in subdiakone šteti k študentom. Naše ugotovitve o številu dijakov in študentov se le neznatno, za tri, razlikujejo od Valenčičevih. Našteli smo 52 dijakov prvega gimnazijskega razreda (*parvista, pro parva*),²³ 33 drugega (*principista*), 25 tretjega (*gram(m)atista*), 20 četrtega (*syn-taxista*), 20 petega (*poëta*) in samo 11 šestega, zadnjega (*rethor, rhetor*), skupaj 161. Dejansko se še dodatnih okoli 80 gimnazijcev skriva pod splošnimi oznakama *studiosus* in *student*; mednje lahko uvrstimo veliko večino mlajših od 18 let, ki so navedeni z eno od teh dveh oznak. S študijsko stopnjo je označenih 46 mladeničev, in sicer 17 na logiki (*logicus*), 12 na kazuistiki (*casista*), 11 na fiziki (*physicus, phÿsicus, phisicus*) in 6 na moralni teologiji (*moralista*). Kot *student* brez druge oznake se v popisu pojavljajo trije mladeniči, stari 12, 17 in 20 let, hkrati z navedbo gimnazijskega razreda ali študijske stopnje pa nadaljnji štirje v starosti od 14 do 20 let, skupaj sedem. Kot *studiosus* jih je opredeljenih 126, starih od 8 do 26 let, od tega 14 določene, npr. obenem še kot *poëta, rethor* idr., in 112 brez tovrstne dodatne oznake. Skupno je tako mogoče naštetih 161 gimnazijcev, 46 študentov višjih študijev ter 129 »študentov« (*studiosus, student*), slednje v celotnem razponu nižje (gimnazijske) in višje stopnje. Če jim prištejemo še 27 mladeničev, ki so že prejeli kleriške redove, razen mašniškega, in od teh odštejemo dva, za katera je izpričana tudi študijska stopnja, pridemo do skupnega števila študirajočih – 347, kar je za tri več kot pri Valenčiču. Nekaj se jih je popisovalcem vsekakor nehote izmuznilo. Vsaj za enega je potrjeno, da je skupaj z bratom obiskoval gimnazijo, a je podatek o gimnazijskem razredu naveden samo pri bratu.²⁴

Valenčič je »dijake«, kot je imenoval celotno študirajočo populacijo, prikazal tudi po popisnih območjih znotraj mesta in predmestij. Daleč največ, 150,

20 Popis, denimo, navaja pri isti gospodinjii pod ljubljanskim gradom najprej 26-letnega »častitega gospoda« subdiakona, za njim 22-letnika, ki je že prejel nižje kleriške redove (*minorista*) in nato štiri študente (*studiosi*), stare 12 in 13 let (NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV; prim. Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str. 118).

21 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 128/1,6, popisni seznam V. Prim. Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str. 162.

22 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 128/1,6, popisni seznam V. Prim. Prim. Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str.182.

23 Vseh je sicer 54, vendar se je pri dveh pripetila napaka; popisovalec je (med prepisovanjem podatkov) pritalnil oznako *pro parva* tudi dvema najmlajšima domačima otrokoma, starima tri in eno leto, ker sta takoj za njima sledila prvošolca, ki sta pri tej družini živela kot hranjenca (*kostgenger*) (NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam I; prim. Šturm (ur.) *Ljubljanske družine*, str. 15). Otroka Matije Rešica sta bila resnično rojena leta 1751 in 1754 (NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj, Matične knjige, Ind R 1741–1791).

24 Gl. op. 39.

jih je našel na popisnem seznamu, ki je pokrival širše območje okoli jezuitskega kolegija, precej manj, 63, na tudi sicer manjšem območju današnjega Gornjega trga, 60 na seznamu, ki je zajel levi breg Ljubljane in okolico stolnice, 35 v predmestju Gradišče, 31 na Mestnem in Starem trgu in vsega 5 v pretežno kmečkih naseljih Krakovo (4) in Trnovo (1). Kot je ugotavljal, je nekaj manj kot polovica stanovala v ulicah blizu jezuitskega kolegija: okoli sv. Florijana, v Hrenovi in Rožni ulici ter njihovi soseščini, kjer so jih številne družine sprejemale na stanovanje.²⁵ Pri svoji družini je prebivalo le 37 ali dobra desetina popisanih »dijakov«, med njimi relativno največ sinov obrtnikov (15), nato plemičev (13), iz družin javnih uslužbencev jih je prihajalo sedem, iz doktorskih pa dva.²⁶

Terezijansko ljudsko štetje je o ljubljanski dijaški in študentski populaciji tem pomembnejši vir, ker imamo vse do leta 1764 o njeni sestavi zelo pomanjkljive podatke.²⁷ Iz letopisov ljubljanskega jezuitskega kolegija so za posamezna leta sicer razvidna sumarna števila vseh študentov in dijakov skupaj, števila seminaristov ter znotraj obeh skupin števila plemičev.²⁸ O seminaristih, tj. približno desetini vseh šolajočih se mladeničev, izvemo največ iz kataloga gojencev (vodnega do leta 1739),²⁹ sicer pa je zelo bogat vir o dijakih doslej malo uporabljena knjiga jezuitske kongregacije Marije Vnebovzete, ki pokriva časovni razpon 1605–1783, vendar so se od leta 1640 dalje vanjo včlanjevali le dijaki obeh najvišjih gimnazijskih razredov – poetike in retorike – ter študenti.³⁰

Tudi ljudsko štetje iz leta 1754 ne ponuja imen vseh šolajočih se mladeničev, daje pa dotlej najpopolnejši poimenski pregled nad njimi. Kot rečeno, ljudsko štetje ni zajelo seminaristov – gojencev jezuitskega seminarja, v katerem so prebivali t. i. konviktorji in alumni (štipendisti različnih alumnatov).³¹ Število teh se je v prvi polovici 18. stoletja vrtelo okoli 50.³² Za leto 1754 iz letopisa ljubljanskega kolegija izvemo, da jih je bilo skupaj 46.³³

25 Valenčič 1962, str. 199. – Geografska opredelitev posameznih popisov: prav tam, str. 195.

26 Prav tam, str. 198.

27 Z letom 1764 se začinjajo prepisi katalogov gimnazijcev in študentov, posredovani deželnemu glavarstvu (SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 66, Lit. S-4, vol. 1; prim. delno objavo: Črnivec (ur.): *Ljubljanski klasiki*, str. 273 sl.).

28 Od treh zvezkov letopisa je v izvirniku in slovenskem prevodu objavljen prvi (*Historia annua; Letopis Ljubljanskega kolegija*), drugi je izgubljen, tretji pa v rokopisu (NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1544).

29 Živka Črnivec (ur.): *Maturanti Klasične gimnazije (1941–1958), Ljubljanski klasiki 1563–1965*, Ljubljana 1999, str. 49–261.

30 SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r. – Prim. Bizant, Marijine kongregacije, str. 142–144, 147–148.

31 O seminarju Mlinar, Seminar za revne študente.

32 Črnivec 1999, str. 137–217; Prim. Mlinar, Janez: Seminar za revne študente pri ljubljanskem kolegiju, Rajšp, Vincenc (ur.): *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1697–1997). Zbornik razprav*. (Redovništvo na Slovenskem 4). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, 1998, str. 81.

33 NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1544, pag. 285.

Na popisnih seznamih ljudskega štetja za stolno župnijo prav tako ne bomo našli tistih gimnazijcev in študentov, ki so prebivali zunaj ozemeljsko zelo majhne mestne župnije. Koliko jih je dnevno prihajalo v šolo iz sosednjih župnij, lahko le ugibamo, še posebej ker so pogrešani popisni sezname za obsežno predmestno župnijo sv. Petra, od koder jih je bilo nedvomno največ, zagotovo precej več kakor iz župnije Šentvid, ki se je začejala v Šiški.³⁴

Upoštevaje podatek iz omenjenega letopisa, da se je leta 1754 šolalo pri jezuitih na vseh šolskih stopnjah skupaj 522 oseb (350 na gimnazijski in 172 na višji stopnji),³⁵ lahko ugotovimo, da je nekaj manj kot 350 dijakov in študentov, kolikor jih izkazuje ljudsko štetje za stolno župnijo (po našem štetju 347), predstavljalo dve tretjini šolske populacije ljubljanskega jezuitskega kolegija. Ljudsko štetje tako ni zajelo okoli 175 šolajočih se mladeničev. Ker je bilo seminaristov, kot rečeno, 46 ali slaba desetina, bi število tistih, ki so v šolo dnevno prihajali iz sosednjih župnij, zlasti iz šempetrske, in onih, ki so kot redovniki ali laiki prebivali v samostanih po mestu,³⁶ potemtakem znašalo okoli 130, kar pomeni četrtnina.

Od številke se preselimo k živim ljudem. Kot prvo se nam zastavlja vprašanje, s kakšnimi podatki o študentih in dijakih popisni sezname še postržejo poleg že omenjenih – starosti, gimnazijskega razreda, študijske stopnje, prejetih kleriških redov ali samo navedbe o »študentskem« stanu (*studiosus, student*). Kot pri vseh drugih popisanih osebah so podatki o posamezniku precej skopi. Tako ob imenu in priimku – tega v popisu nimata dva³⁷ – izvemo le, v kateri hiši in pri kateri v njej živeči družini je prebival (če je v hiši stanovalo več družin), kakšno je bilo njegovo razmerje do družinskega poglavarja – sin, hranjenec (*Kostgänger*), služabnik ali drugo. Za nikogar od nedomačih sinov – za te je jasno, da so stalno prebivali pri starših ali enem od staršev v Ljubljani – ni izpričan ne socialni ne geografski izvor, za peščico teh pa družbeni položaj razberemo iz navedbe plemiškega predikata.

Na nekaj primerih si oglejmo nabor podatkov o gimnazijcih in študentih različnega socialnega stanu.

34 Šturm 2016, str. 359–394.

35 Letopis izkazuje za leto 1754 naslednje število študentov na višjih študijih: kanonsko pravo (*pontificiae lex*) – 29, moralna teologija – 60, filozofija – 40, ter logika, metafizika in matematika – 43, kar znaša 172. Na nižji, gimnazijski stopnji je bilo skupno 350 dijakov, od tega 4 grofi, 12 baronov in 14 deželanov (*perillustri*) (NUK, Rokopisna zbirka, Ms 1544, pag. 283–284).

36 V Ljubljani so bili poleg komende nemškega viteškega reda (Križanke) štiri moški samostani: avguštinski (današnji frančiškanski pri Tromostovju), kapucinski (danes porušen, na Kongresnem trgu), frančiškanski (porušen, na Vodnikovem trgu) in diskalceatski (bosonogih avguštincev, porušen, na Ajdovščini). Prim. veduto Ljubljanec iz leta 1744 in legendo k njej (Florijančič pl. Grienfeld, *Deželopisna karta*, lista 3 in 6).

37 Brez priimka sta navedena in 20-letni Matevž N., označen kot *studiosus*, in 17 letni Martin N., dijak drugega razreda gimnazije (*principista*) (NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV; prim. Šturm 2016, str. 118 in 164). Vsekakor ni bil ne prvi ne drugi brez rodbinskega imena, ki pa se ga v odsotnosti fantov bodisi nista mogla spomniti družinskega poglavarja, pri katerih sta prebivala, ali pa ga je popisovalec po pomoti izpustil in je zato v čistopisu popisnega seznama pač zapisal: N.

1. V hiši zlatarja »gospoda« Jakob Schmidta na Starem trgu dva njegova sinova, prvi je študent na fiziki, drugi gimnazijec na poetiki, v petem gimnazijskem razredu.³⁸

Söhn Josef physicus 18. [let]

Jacob početa 14. [let]

2. Pri gostačici »gospce« Frančiški Rozman, vdovi v Stiškem dvorcu na Starem trgu, dva hranjenca, od katerih je prvi potrjeno prav tako gimnazijec, čeprav podatka o tem v popisu ni.³⁹

Kostgenger Dismas De Denaro 13. [let]

Julius De Denaro početa 12. [let]

3. Pri mestnem svetniku »gospodu« Jožefu Huberju na Mestnem trgu dva gimnazijca tretjega, gramatikalnega razreda, prvi je Huberjev sin, drugi pa služabnik.⁴⁰

Sohn Ignati gramatista 13. [let]

Bedienter Johann Bolff gramatista 16. [let]

4. Pri ovdovelem zdravniku »gospodu« Antonu pl. Knesenhoffu v Knezovi hiši v predmestju Gradišče njegov sin gimnazijec četrtega razreda in študent na logiki, ki se preživlja z inštrukcijami (*instructor*).⁴¹

Josephus Nicolaus Nepomucenus dessen sohn principista 13. [let]

Georgius Schimnovitsch instructor logicus 19 alt.

Podatkov o posamezniku je torej, gledano v celoti, malo, ima pa terezijansko ljudsko štetje več prednosti pred drugimi viri o ljubljanskih jezuitskih študentih in dijakih. Iz več kot polstoletnega obdobja do leta 1764, ko se začenejo ohranjeni prepisi iz kataloga gimnazije in višjih študijev,⁴² je to edina personalna evidenca, iz katere izvemo za posameznikovo starost. Izjema so mrliške matične knjige, v katerih najdemo starost umrlih dijakov in študentov.⁴³ Štetje tako ponuja tudi dober vpogled v starostni razpon dijakov oz. študentov istega razreda, pri čemer

38 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam III. Prim. Šturm 2018, str. 77.

39 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam III. Prim. Šturm 2018, str. 75. Najverjetneje je šlo za brata. Starejši, Dizma De Denaro, pri katerem v popisu ni podatka o dijaškem stanu oz. razredu, je bil leta 1758 kot gimnazijec poetikalnega razreda (*Početa*) sprejet v jezuitsko kongregacijo Marije Vnebovzete (SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 663). Mlajši, Julius, leta 1754 pri 12-ih, kolikor mu jih daje popis, ni mogel biti že na poetiki. V kongregacijski knjigi njegovega imena ni.

40 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam III. Prim. Šturm 2018, str. 85.

41 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 128/1,6, popisni seznam V. Prim. Šturm (ur.), *Ljubljanske družine*, str. 167–168.

42 Gl. op. 27.

43 Boris Golec, Polihistor brez univerzitetne izobrazbe – regularno šolanje Janeza Vajkarda Valvasorja. *Šolska kronika* 23 (XLVII), 2014, št. 1–2, str. 18–19.

moramo računati z napakami tako pri navedbi gimnazijskega letnika in študijske stopnje⁴⁴ kakor pri številu let. Starost je mogoče preveriti skoraj samo za tiste, ki so se rodili v Ljubljani in katerih identiteta ni sporna. Komaj verjetno se zdi, da bi Janez Rus, naveden kot zadnji med petimi »študenti« (*studiosi*), ki so stanovali pri isti družini v Hrenovi ulici, že lahko obiskoval gimnazijo, saj mu popis daje le osem let(!).⁴⁵ Pomislek, da morda ni spadal med »študente«, ampak je bil hišni rejenec, vendarle odpade. Rus je verjetno tedaj obiskoval še elementarno šolo, vsekakor pa je bil namenjen za študij in je nato resnično izpričan kot dijak jezuitske gimnazije; na tej ga sedem let pozneje (1761), ob sprejemu v kongregacijo Marije Vnebovzete, najdemo v petem razredu, na poetiki.⁴⁶ Umrl je spomladi 1766 kot študent študijske stopnje fizika, po mrliški matici star okoli 20 let,⁴⁷ kar se ujema s starostjo ob ljudskem štetju 12 let prej. Zelo mlad, komaj devetleten, naj bi bil tudi prvošolec (*parvista*) Franc Bratun, ki je služil kot služabnik (*famulus*) v hiši barona Apfaltrerja nedaleč od stolnice.⁴⁸ Kot najstarejšega »študenta« (*studiosus*) izkazuje ljudsko štetje 26-letnega Mihaela Gorjupa, ki je z dvema kolegoma stanoval pri družini na Žabjaku.⁴⁹ Če podatek o starosti drži, je bil štiri leta prej (1750), ko so ga kot gimnazijca petega razreda (poeta) sprejeli v omenjeno kongregacijo,⁵⁰ star že 22 let.

Na gimnazijo so praviloma prihajali dečki, stari od 10 do 12 let.⁵¹ Vstopna starost je bila povezana s predizobrazbo, ta pa s socialnim statusom in geografskim izvorom. Ljudsko štetje jasno potrjuje znana dejstva, da so lahko v istem razredu sedeli sošolci zelo različnih let. Pri ljubljanskih prvošolcih (*parvista, pro parva*) srečamo starostni razpon od 9 (eden) do 17 let (dva), kolikor ne gre pri najmlajšem in dveh najstarejših za napako; od skupno 52 jih je bilo največ v starostnem razponu od 10 do 12 let (31). Ne preseneča, da najdemo med osmimi 10-letniki tri baronske sinove, enega sina nižjega plemiča in enega meščanskega otroka, 9-letnik pa je bil služabnik pri baronski družini. Podatek o starosti manjka na popisnih seznamih le izjemoma, pri celotni obravnavani šolski populaciji ga tako pogrešamo dvakrat.

Podatki ljudskega štetja so lahko dragocen življenjepisi vir, če iščemo konkretne osebe, o katerih že vemo ali predvidevamo, da so se sredi 18. stoletja šolale pri ljubljanskih jezuitih. Ker pa popis ne vsebuje podatkov o geografskem izvoru nedomačinov, je njegova uporabna vrednost omejena, če bi želeli raziskovati geografski izvor dijakov in študentov. Izvor, tudi socialni, je še najlažje ugotovljiv za bodoče duhovnike, posebej odkar imamo sistematične objave ordi-

44 Gl. primer v op. 39.

45 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV. Prim. Šturm 2018, str. 113.

46 SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 699. Vpisu je dodan križec, znamenje, da je umrl.

47 Umrl je 12. aprila 1766, pokopali pa so ga dan pozneje (NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj, Matične knjige, M 1735-1770, pag. 276).

48 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam II. Prim. 2018, str. 61.

49 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV. Prim. Šturm 2018, str. 110.

50 SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 669.

51 Ciperle 1992, str. 172.



Izsek iz Florijančičeve vedute Ljubljane na zemljevidu Kranjske iz leta 1744; na desni zadaj jezuitski kolegij (št. 19), spredaj uršulinski samostan (št. 25) (Florijančič pl. Grienfeld, Deželopisna karta, list 3).

nacijskih zapisnikov več škofij vključno z ljubljansko, v katerih se tovrstni podatki pojavljajo redno.⁵²

Med dijaki od drugod srečamo, denimo, poznejšega šolnika, razsvetljenca in narodnega buditelja Blaža Kumerdeja (1738–1805), doma iz Zagorice pri Bledu.⁵³ Šolati se je začel pozno, kar ne preseneča. Popisali so ga namreč kot 17-letnega tretješolca (*Blasius Kumerde grammatista*) – v resnici je konec januarja dopolnil 16 let –, kot najstarejšega od treh dijakov hranjencev (*kostgenger*) pri vdovi »gospe«
Heleni Klun, ki je imela stanovanje v Schneiderjevi hiši na današnjem Levstikovem trgu, tik ob jezuitskem kolegiju.⁵⁴ V uvodni besedi k objavi popisa

52 Jure Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. 1. del: 1750–1764*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2010 (Viri 31); Jure Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. 2. del: 1765–1824*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2012 (Viri 34); Jure Volčjak, *Ordinacijska protokola Ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 1. del: 1711–1756*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2013 (Viri 36); Jure Volčjak, *Ordinacijski zapisniki Oglejskega patriarhata za slovensko ozemlje v 18. stoletju (1701–1749)*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2020 (Viri 43).

53 Janez Logar, Kumerdej Blaž, *Slovenski biografski leksikon. Knjiga prva. Abraham–Lužar*. Ljubljana: Zadruga gospodarska banka, 1925–1932, str. 583.

54 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam I. Prim. Šturm 2018, str. 6; Suhadolnik, Anžič 2003, str. 112.

beremo, da je bil Kumerdejev sostanovalec Marko Pohlin (1735–1801), poznejši bosonogi avguštinec, krščen kot Anton in v popisu naveden kot 13-letni prvošolec *Antonius Pohler*.⁵⁵ Vendar ta dijak ne more biti identičen z našim slovničarjem. Pohlin, doma iz Šempetrskega predmestja, je najverjetneje obiskoval gimnazijo od doma in so ga ob ljudskem štetju leta 1754, ko je bil že na višjih študijih, v drugem letniku filozofije,⁵⁶ popisali v danes izgubljenem popisnem gradivu predmestne župnije sv. Petra. Če pa je že predtem vstopil k ljubljanskim bosonogim avguštincem,⁵⁷ ga v popisu stolne župnije ni iz drugega že znanega razloga.

Kot rečeno, so se popisovalcem »izognili« seminaristi jezuitskega kolegija (konviktorji in alumni), torej velika večina štipendistov in drugih gojencev internata, kot bi jih označili v sodobnem jeziku. Od vseh ljubljanskih alumnatov je na popisnih seznamih ljudskega štetja omenjen samo eden, Schellenburgov, ker edini ni bil več v rokah jezuitov, ampak že leta 1717, le nekaj let po ustanovitvi (1713), prenesen na škofijsko semenišče pri stolnici.⁵⁸ Pod naslovom Schellenburgovi alumni (*Alumni Shelenburgici*) je popis očitno zajel vse stanovalce semenišča, saj najprej navaja tri duhovnike, stare 57, 29 in 24 let, sledijo študenti in dijaki z navedbo gimnazijskega razreda oz. študijske stopnje, nato 73-letni kuhar, 31-letnik brez navedbe poklica in na koncu devet duhovnikov stolne župnije na čelu s starejšim vikarjem, mlajšega duhovnika pa srečamo (vrinjenega) pred imenom zadnjega gojenca semenišča. Slednjih, t. i. alumnov, je bilo skupno 14, starih od 12 do 22 let. Vpisani so bili v skoraj vse razrede gimnazije ter dva na višje študije, na logiko. Med njimi najdemo kot najstarejšega 22-letnega subdiakona, ki je očitno prav tako še študiral in postal duhovnik dve leti pozneje.⁵⁹ Pet jih je prihajalo iz plemiških rodbin, od tega dva barona, Gall in Apfaltrer.

Poleg konviktorjev in alumnov v jezuitskem seminarju ter Schellenburgovih alumnov v semenišču srečamo na popisnih seznamih še vrsto »neformalnih skupnosti« študentov in dijakov, ki so v večjem številu, tja do deset oseb, prebivali pri zasebnikih. V hiši jermenarja Jerneja Weisla v neposredni bližini jezuitskega seminarja (*bey dem Seminario*) so na primer popisali devet t. i. hranjencev (*kostgenger*). Stari so bili od 11 do 23 let in so tako kot oni v semenišču obiskovali širok razpon jezuitskih »šol«, od t. i. prve (*parvista, pro parva*), tj. prvega razreda gimnazije, do stopnje logika na višjih študijih (*logicus*). Zakonca Weisel

55 Šturm 2018, str. X.

56 France Kidrič, Pohlin Marko, *Slovenski biografski leksikon. Druga knjiga. Maas–Qualle*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1933–1952, str. 417.

57 Po Kidriču je šel med bosonoge avguštince ali diskalceate okoli leta 1754 in bil preoblečen 10. aprila 1755 (Kidrič 1933–1952, str. 417).

58 Mlinar 1998, str. 88.

59 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV. Prim. Šturm 2018, str. 125; Jožef Zupan, v ordinacijskem zapisniku ljubljanske škofije označen kot Jožef Ambrož Zupan, po rodu Ljubljančan, je subdiakonot prejel 8. junija 1754 (Jure Volčjak, *Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 2. del: 1761–1824*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2016 (Viri 39)), diakonsko in mašniško posvečenje pa v letih 1755 in 1756 (prav tam, str. 205).

brez otrok sta imela namreč v svoji hiši dovolj prostora za tolikšno število mladih fantov.⁶⁰ Pri Weislovem sosedu, glavnikarju Janezu Mikoliču, ki prav tako ni imel otrok, ampak samo pomočnike in vajenca, je leta 1754 stanovalo pet jezuitskih dijakov in en študent, starih med 10 in 20 let.⁶¹ Brez otrok je bil tudi mestni stražnik Primož Pogačnik v bližnji Hrenovi ulici, ki je z ženo gostil največ, kar deset »študentov« (*studiosi*) v starosti od 10 do 21 let, pri čemer le za štiri izvemo tudi, kateri razred oz. študijsko stopnjo so obiskovali.⁶²

Nekaj zelo običajnega je bilo bivanje dveh ali treh »študentov« pri isti družini, pogosto tam, kjer so med jezuitskimi dijaki ali študenti imeli tudi enega ali več domačih sinov. Starejši hranjenci so neredko za hrano in stanovanje opravljali vlogo inštruktorja otrok družinskega poglavarja, najsi bo sinov, ki so bili v šoli pri jezuitih, najsi bo mlajših otrok obeh spolov, ki so obiskovali elementarno šolo ali pa so se šolali na domu. Tak primer je 22-letni Gašper Mihelič, študent na stopnji kazuistika (*casista*) in označen kot *instructor*, ki je stanoval v vicedomskem dvorcu (*die Burg*) pri družini »gospoda« Andreja (pl.) Novaka (*von Nouagh*), knjigovodje bankalne administracije za Kranjsko. Novak je imel poleg 20-letnega sina, tedaj že bankalnega uradnika, 13-letnega sina v četrtem gimnazijskem razredu, na sintaksi, in tri otroke obeh spolov, stare od 6 do 9 let.⁶³ Mihelič je bil prejkone njihov domači učitelj, takšno obliko pouka pa bi v tedanjem jeziku imenovali zakotna šola (*Winkelschule*).

Če se ustavimo pri inštruktorjih, jih v celotnem popisu najdemo 31, od tega štiri duhovnike, stare od 24 do 32 let. Od preostalih 27, starih do 25 let, so imeli samo trije manj kakor 20 let in le dva 18-letnika sta bila še gimnazijca, v zadnjem oz. predzadnjem razredu. Na inštruktorja naletimo skoraj brez izjeme tam, kjer so imeli vsaj enega za šolo godnega otroka. En sam inštruktor je prebival pri vdovi brez otrok, kjer pa je stanovalo pet mlajših dijakov hranjencev, med njimi 14-letnik plemiškega rodu, s katerim se je inštruktor prejkone ukvarjal.⁶⁴ Inštruktorji so v popisu dosledno ločeni od hranjencev, kar priča o njihovem drugačnem socialnem položaju: preživljali so se sami z inštrukcijami. Podobno kot se je sam vzdrževal edini dijak (*studiosus*), ki je označen kot *famulus*, služabnik. 17-letnik je stanoval na Novem trgu v hiši grofa Franca Lichtenberga, in sicer skupaj s tremi grofovimi sinovi gimnazijci, nekaj mlajšimi od sebe, s 23-letnim inštruktorjem, ki je že bil diakon, kuharico in kuhinjsko pomočnico.⁶⁵

Posebna dragocenost terezijanskega ljudskega štetja za ljubljansko stolno župnijo je vpogled v bivanjske razmere dijakov in študentov, ki bi si zaslužile posebno poglobljeno raziskavo. Sama po sebi se vsiljujejo vprašanja, kdo je pri

60 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam I. Prim. Šturm 2018, str. 3–4.

61 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam I. Prim. Šturm 2018, str. 4.

62 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV. Prim. Šturm 2018, str. 116.

63 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam II. Prim. Šturm 2018, str. 23.

64 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam II. Prim. Šturm 2018, str. 55.

65 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam II. Prim. Šturm 2018, str. 35–36.

kom prebival, v kakšnih družinah oziroma gospodinjstvih, v družbi katerih kolegov in kje v mestu. Kakšne vezi poleg poslovnih so obstajale med hranjenci in inštruktorji na eni strani ter na drugi družinami, pri katerih so eni in drugi stanovali, lahko le ugibamo. Nekateri hranjenci so bili s svojimi gospodarji gotovo sorodstveno povezani – nekaj lahko pove enak priimek – velika večina pa ne. V Ljubljano so prišli s podeželja in iz drugih mest ter našli novi dom pri sorodnikih, prijateljih, znancih in povsem tujih ljudeh, od katerih so se mnogi (dodatno) preživljali z oskrbo dijakov in študentov. Vsekakor so se med stanodajalci in njihovi družinskimi člani na eni strani ter hranjenci vzpostavile tudi čustvene vezi širokega razpona, vse do takih, ki so vodile pred oltar.

Podatki za osvetlitev delovanja elementarnih šol

Kot rečeno, vsebuje popis prebivalcev stolne župnije zelo skromne podatke v zvezi z elementarnim šolstvom. Ker pa delovanje elementarnih šol v petdesetih letih 18. stoletja še ni dovolj raziskano, lahko ti podatki pripomorejo k razjasnitvi nekaterih odprtih vprašanj, najprej tega, ali je leta 1754 še delovala t. i. šenklavška šola, najstarejša ljubljanska šola te vrste, imenovana po stolni cerkvi sv. Nikolaja in še s srednjeveško tradicijo. Iz poročila kranjske reprezentance in komore o stanju t. i. nemških šol izvemo, da sta leta 1761 v Ljubljani obstajali dve takšni šoli, ena v meščanskem špitalu (na današnji Stritarjevi ulici) in druga na Žabjaku (nedaleč od jezuitskega kolegija), medtem ko poročilo ne omenja več šenklavške šole. Na vsaki šoli je bil nastavljen po en svetni učitelj (*weltschulmeister*), pri čemer je imel prvi brezplačno stanovanje v meščanskem špitalu, oba sta se vzdrževala s šolninami, število otrok obeh spolov pa je na prvi šoli znašalo 70 in na drugi 50. Kot je razumeti poročilo, je šolo oziroma učiteljsko mesto na Žabjeku (*auf den Schabieg*) približno tri leta prej vzpostavil (*aufgestellt*) svetnik reprezentance in komore pl. Hoffman.⁶⁶ J. Gruden, ki se je temeljito posvetil šenklavški šoli (1915), je imel v rokah dobrega pol leta starejšo vlogo mestnega magistrata dunajski vladni z začetka leta 1761, ki prav tako govori o dveh nemških šolah in dveh učiteljih, od katerih eden poučuje 51 otrok (40 dečkov in 11 deklic), drugi pa 34 (od tega 4 deklice). Številke (skupaj 85 otrok) se torej precej razlikujejo od prejšnjih (skupaj 120 otrok), čeprav so iz istega leta, pri čemer šoli v magistratni vlogi nista pobliže opredeljeni oz. umeščeni v prostor. Gruden je sklenil, »da sta bili pač šenklavška in špitalska«,⁶⁷ vendar ena od njiju, glede na drugo poročilo iz istega leta, ni mogla biti šenklavška, ampak novoustanovljena šola na Žabjaku, katere začetek gre torej postaviti v čas okoli leta 1758.

66 SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek, šk. 75, Lit. T-4, vol. 1-2, 17. 8. 1761, 17. 9. 1761 (Ausweis etc.).

67 Josip Gruden, Šola pri sv. Nikolaju in ljubljansko nižje šolstvo po reformacijski dobi. Kulturno-zgodovinska študija, *Carniola*, 6, 1915, št. 1-2, str. 18-19.

Kaj nam v zvezi z elementarnimi, t. i. nemškimi šolami lahko pove ljudsko štetje leta 1754? V njem, kot smo videli, ne srečamo nobene stavbe, imenovane kot šola, zato pa naletimo na tri učitelje. Prvega, 28-letnega Janeza Kolenca (*Joannes Kollenz ludimagister*) popis navaja na območju gradu in podgradja, kjer je živel s šest let starejšo vdovo in (njeno) 8-letno hčerko.⁶⁸ Kje je poučeval in ali sploh v Ljubljani, ostaja odprto vprašanje. Rodil se ni v stolni župniji,⁶⁹ je pa obiskoval ljubljansko jezuitsko gimnazijo, saj ga leta 1744 najdemo kot petošolca (*Poëta*) med novosprejetimi člani kongregacije Marije Vnebovzete.⁷⁰ Prejkone ga je treba imeti za zasebnega, t. i. zakotnega učitelja ali za enega od dveh učiteljev jezikov – francoščine in italijanščine, o katerih govori poročilo mestnega magistrata leta 1761.⁷¹ Druga dva učitelja je popis zajel nedaleč narazen, tako kot sta bili skoraj sosedni njuni šoli, šenklavška in špitalska. Že na podlagi podatkov v popisni poli ne bi smelo biti dvoma, da je 36-letni oženjeni učitelj Filip Goričar (*Philippus Gorizer ludimagister*), popisan malo pred stanovalci škofijskega semenišča, poučeval na šenklavški šoli. V njegovem gospodinjstvu sta bila poleg deset let mlajše žene Jožefe dva dečka, stara 12 in 14 let, s priimkoma Homon in Ebner ter brez vsakršne statusne oznake, po vsej verjetnosti učenca in vsekakor Neljubljančana.⁷² Da gre pri Goričarju za šenklavškega učitelja, potrjujeta tako oklicna kot poročna matica stolne župnije. Ko se je leta 1749 oženil, ga poročna matica imenuje »učitelj naše stolne cerkve« (*Ludimagister nostrae Cath:[edralis] Eccl[esi]ae*).⁷³ Slovensko vodena oklicna knjiga pravi zanj: »D:[ominus] Philipp Ivan Gorizer vdouz ù She Meklaushe en Shollma/ter«. ⁷⁴ Nevesta Jožefa je bila hči pokojnega Ignaca Husa,⁷⁵ ki ga sedem let prej (1742) ob poroki njene sestre Konstancije srečamo kot šenklavškega učitelja, Goričarjevega predhodnika: »G: Ignatia Hu/sa Shulma/tra Sa Senklausham Sakonsko Hzher Sa S: Nicolausam Ist: [Ist: = iz stanovanjem = stanujoča]«. ⁷⁶ O Janezu Filipu Goričarju vemo le to, da se ni rodil v Ljubljani⁷⁷ in da njegovega imena ni med dijaki jezuitske gimnazije, sprejetimi v kongregacijo Marije Vnebovzete.⁷⁸ Šenklavška šola je potemtakem še delovala leta 1754, ko je posredno izpričana prek učitelja Goričarja, leta 1761 pa ne več.

68 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV. Prim. Šturm 2018, str. 117.

69 NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj: Matične knjige, Ind R 1692–1740.

70 SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 677.

71 Gl. op. 11.

72 NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, fasc. 117/3, popisni seznam IV. Prim. Šturm 2018, str. 124.

73 NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1745–1770, pag. 62.

74 NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759 2, fol. 92r (Golec, *Najstarejša oklicna knjiga* – https://sources-online.org/exist/apps/ezmono/Golec_Oklici/Golec_Oklici.xml).

75 NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1745–1770, pag. 62.

76 NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 30v (Golec, *Najstarejša oklicna knjiga* – https://sources-online.org/exist/apps/ezmono/Golec_Oklici/Golec_Oklici.xml).

77 NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj: Matične knjige, Ind R 1692–1740.

78 SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 668–669.

V njeni bližini je od tridesetih let 17. stoletja kontinuirano izpričana nemška šola v meščanskem špitalu.⁷⁹ Ljudsko štetje leta 1754 navaja učitelja med stanovalci špitala, kar se ujema s podatkom iz leta 1761, da je imel tam tudi brezplačno stanovanje. V meščanskem špitalu (*in dem burger. spittal*) je na čelu z beneficiatom popisanih 30 oseb, starih od treh mesecev do 80 let,⁸⁰ večinoma ostareli špitalski varovanci, ob njih pa mežnar, nekaj služinčadi, družina gostača in gostilničarja ter čisto na koncu tri osebe, povezane s šolo. Prvi je 28-letni samski gostač in učitelj »gospod« Jožef Vehovec (*inwahner Herr Josef Vehowitz schuelmaister ledig*), pri katerem sta stanovala dva 12-letna učenca (*schuellknab*).⁸¹ Dečka nista prihajala iz Ljubljane, saj njenih priimkov (*Schaffar* in *Ziffoni*) ne najdemo nikjer drugje v mestu. Prejkone sta bila pri učitelju na stanovanju, na hrani pa skupaj z njim pri družini sostanovalca gostilničarja Antona Štruklja. Tudi učitelj Vehovec se tako kot njegov šenklaški kolega ni rodil v Ljubljani,⁸² enako kot učitelj Kolenc pa je obiskoval jezuitsko gimnazijo; kot petošolec je bil namreč leta 1746 vpisan v Marijino kongregacijo.⁸³ Šola v meščanskem špitalu se v slovenski oklicni knjigi za obdobje 1737–1759 pojavlja zelo pogosto kot prepoznavna ljubljanska lokacija, s katero so označevali bivališča ženinov in nevest. Njeno ime je bilo Stara šola (Stara šula): *per ftari fhulle* (1738), *pred ftaro shullo* (1738), *per ftare Shulle* (1741), *u Shpetauski ga/si pred ftaro Shulo* (1742) itd.⁸⁴ Od kod ime Stara šola in katera je bila potemtakem Nova šola, ki v virih s tem imenom ni izpričana, bo treba še dognati.⁸⁵

Razen dveh prej omenjenih učencev (*schuellknab*), ki sta stanovala skupaj z učiteljem, ni na popisnih seznamih ljudskega štetja oznake učenec pri nobenem drugem ljubljanskem otroku oz. mladostniku, najsi je bival pri svoji družini ali

79 Gruden 1915, str. 7–9, 14, 18–19.

80 NŠAL 100, KAL, fasc. 117/3, popisni seznam III. Prim. Šturm 2018, str. 89–90.

81 Prim. prav tam, str. 90 (pomotoma: *Vrhovitz*).

82 NŠAL, ŽA Ljubljana-Sv. Nikolaj: Matične knjige, Ind R 1692–1740.

83 SI AS 1073, Zbirka rokopisov, II/51r, pag. 709.

84 NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 5Av, 6r, 26v, 28v (Golec, *Najstarejša oklicna knjiga* – https://sources-online.org/exist/apps/ezmono/Golec_Oklici/Golec_Oklici.xml). Prim. Boris Golec, Slovenska toponimika Ljubljane do prvega tiskanega popisa toponimov iz leta 1787, *Kronika*, 70, 2022, št. 2, str. 343.

85 Ponujata se dve razlagi. Prva, da je s Staro šolo mišljena stanovska šola iz druge polovice 16. stoletja, ki je prav tako domovala v meščanskem špitalu in bila ukinjena v valu protireformacije konec stoletja. Ker so tradicijo srednjega šolstva neposredno nadaljevali jezuiti, bi bila z »Novo šolo« mišljena latinska šola, poznejša gimnazija v jezuitskem kolegiju. Lahko pa tudi, da se je poimenovanje nova nanašalo na elementarno šolo, ki so jo jezuiti ustanovili kmalu po prihodu v Ljubljano in je ugasnila leta 1621 z združitvijo s šenklaško šolo (o njuni združitvi prim. Gruden 1915, str. 5–6). Dejansko bi si naslov stare, tj. najstarejše ljubljanske šole zaslužila šenklaška, ne špitalska. Notraj jezuitskega kompleksa so prav tako razlikovali dve šoli – staro in novo, pri čemer je bila tamkajšnja nova šola antonim za seminar, imenovan stara šola (Johann Weichard Valvasor, *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I-XV*, Laybach – Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689, str. 690. Prim. Josip Mal, *Stara Ljubljana in njeni ljudje. Kulturnozgodovinski oris*, Ljubljana: Mestni muzej, 1957, str. 63–64).

pri tujih ljudeh. Popisovalcem se je zdelo potrebno navesti status le pri teh dveh, ki sta prebivala z učiteljem v šoli.

Namesto sklepa

Pričujoča predstavitev terezijanskega ljudskega štetja kot vira za zgodovino ljubljanskega šolstva nakazuje samo nekatere možnosti raziskav. Njegova uporabna vrednost se pokaže sproti ob zastavljanju konkretnih vprašanj, kakršno je bilo zadnje – o (ne)obstoju šenklavške šole. Ker je popis prebivalcev stolne župnije že nekaj let objavljen, je mogoče pričakovati, da bodo po njem pogosteje posegali tudi raziskovalci šolske zgodovine. S pomočjo vse številnejših digitaliziranih virov, kot so matične knjige, in objav, kakršne so objave ordinacijskih zapisnikov, je tovrstno raziskovalno delo dandanašnji veliko lažje, saj poteka nepremerno hitreje.

Viri in literatura

Arhivski viri

SI AS – Arhiv Republike Slovenije

SI AS 7, Deželno glavarstvo na Kranjskem, politični oddelek: šk. 66, 75;

SI AS 1073, Zbirka rokopisov: II/51r.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana (KAL): fasc. 117 in 128;

Župnijski arhiv (ŽA) Ljubljana-Sv. Nikolaj: Matične knjige: Ind R 1692–1740, Ind R 1741–1791, R 1748–1755, P 1745–1770, M 1735–1770; Razne knjige: šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759.

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica

Rokopisna zbirka: Ms 1544.

Literatura in objavljeni viri

Bizant, Milan: Marijine kongregacije v ljubljanskem jezuitskem kolegiju, *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1597–1997). Zbornik razprav.* (Redovništvo na Slovenskem 4), (ur. Vincenc Rajšp.), Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, 1998.

Ciperle, Jože: Jezuitski učni program in njihovi študiji v Ljubljani, *Jezuiti na Slovenskem. Zbornik simpozija*, Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete v Ljubljani, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, 1992.

- Ciperle, Jože: Ljubljansko šolstvo do srede 18. stoletja, *Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo* (ur. Ferdo Gestrin et al), Ljubljana: »Kronika«, Zgodovinsko društvo, 1984.
- Črnivec, Živka (ur.): *Ljubljanski klasiki 1563–1965*, Ljubljana: Maturanti Klasične gimnazije (1941–1958), 1999.
- Florijančič pl. Grienfeld, Janez Dizma: *Deželopisna karta vojvodine Kranjske. Ljubljana 1744. Faksimile*, Ljubljana: Slovenska knjiga, 1995 (Monumenta slovenica, VI).
- Golec, Boris: *Najstarejša oklicna knjiga v slovenščini. Knjiga ženitnih oklicev ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja iz let 1737–1759*, Elektronska diplomatska izd. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2022. https://sources-online.org/exist/apps/ezmono/Golec_Oklici/Golec_Oklici.xml.
- Golec, Boris: Polihistor brez univerzitetne izobrazbe – regularno šolanje Janeza Vajkarda Valvasorja, *Šolska kronika*, 23 (XLVII), 2014, št. 1–2.
- Golec, Boris: Slovenska toponimika Ljubljane do prvega tiskanega popisa toponimov iz leta 1787, *Kronika*. 70, 2022, št. 2.
- Gruden, Josip: Šola pri sv. Nikolaju in ljubljansko nižje šolstvo po reformacijski dobi. Kulturno-zgodovinska študija, *Carniola*. 6, 1915, št. 1–2.
- Historia annua Collegii Societatis Jesu Labacensis (1596–1691)* (Textus originalis editionem curavit France Baraga), Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove, 2002.
- Kidrič, France: Pohlin Marko, *Slovenski biografski leksikon. Druga knjiga, Maas-Quelle*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1933–1952.
- Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*; prevedla Marija Kiauta, uredil France Baraga. Ljubljana: Družina, Provincialat Družbe Jezusove, 2003.
- Logar, Janez: Kumerdej Blaž, *Slovenski biografski leksikon. Knjiga prva. Abraham–Lužar*, Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1925–1932.
- Mal, Josip: *Stara Ljubljana in njeni ljudje. Kulturnozgodovinski oris*, Ljubljana: Mestni muzej, 1957.
- Mlinar, Janez: Seminar za revne študente pri ljubljanskem kolegiju, *Jezuitski kolegij v Ljubljani (1697–1997). Zbornik razprav* (Redovništvo na Slovenskem 4), (ur. Vincenc Rajšp), Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, 1998.
- Suhadolnik, Jože, Anžič, Sonja: *Stari trg, Gornji trg in Levstikov trg. Arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš in arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*, Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2003.
- Šturm, Lovro (ur.): *Gorenjske družine v 18. stoletju*, Celje: Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut Karantanija: Slovenska matica, Ljubljana 2016.
- Šturm, Lovro (ur.): *Ljubljanske družine v 18. stoletju*, Celje: Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut Karantanija: Slovenska matica, 2018.

- Šturm, Lovro (ur.): *Notranjske družine v 18. stoletju*, Celje: Društvo Mohorjeva družba; Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut Karantanija: Slovenska matica, Ljubljana 2020.
- Šturm, Lovro (ur.): *Družine v 18. stoletju od Doba do Šentjerneja: Dob, Ig, Krašnja, Motnik, Svibno, Šentjernej*, Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut Karantanija: Slovenska matica, 2021.
- Šturm, Lovro, Šturm, Breda (ur.): *Koroške družine v 18. stoletju*, Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut Karantanija: Slovenska matica, 2022.
- Valenčič, Vlado: Prebivalstvo Ljubljane pred dve sto leti, *Kronika* 2, 1954, št. 3, str. 191–200. Ponatis v: Šturm, Lovro (ur.): *Ljubljanske družine v 18. stoletju*, Celje: Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba; Ljubljana: Inštitut Karantanija: Slovenska matica, 2018.
- Valenčič, Vlado: Štetje prebivalstva leta 1754 v predjožefinski ljubljanski škofiji in njegovi rezultati, *Zgodovinski časopis*, 16, 1962.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I–XV*, Laybach – Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689.
- Volčjak, Jure: *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. 1. del: 1750–1764*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2010 (Viri 31).
- Volčjak, Jure: *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. 2. del: 1765–1824*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2012 (Viri 34).
- Volčjak, Jure: *Ordinacijska protokola Ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 1. del: 1711–1756*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2013 (Viri 36).
- Volčjak, Jure: *Ordinacijska protokola Ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. 2. del: 1761–1824*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2016 (Viri 39).
- Volčjak, Jure: *Ordinacijski zapisniki Oglejskega patriarhata za slovensko ozemlje v 18. stoletju (1701–1749)*, Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2020 (Viri 43).
- Zwitter, Fran: *Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni*, Ljubljana: Znanstveno društvo, 1936 (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 14, Historični odsek 5).

Stane Okoliš*

Ustanavljanje vodiške javne šole 1853–1855 *Establishment of a Public School in Vodice 1853–1855*

Izvleček

Po prisilni ustanovitvi šole v obdobju jožefinskih reform in njenem kratkem obstoju si je nadzorna šolska oblast v prvi polovici 19. stoletja potrpežljivo prizadevala, da v Vodicih zagotovijo vzdržne finančne vire za delovne redne javne šole. Ob cerkovniku Jakobu Plevelu, ki ni bil usposobljen za poučevanje, je bila največja težava v nepripravljenosti prebivalstva, da za bodočega učitelja zbere zakonsko predpisane dohodke in po veljavnih predpisih uredi učilnico. Ko so s smrtjo ostarelega cerkovnika odpadli še zadnji pomisleki o prestavljanju začetka javnega pouka na poznejši čas, se je v prepričevanje ljudi o koristih šole s pridigo vključil tudi domači kaplan. Škofjski konzistorij je odredil namestitev učitelja po obljubi in zagotovitvi občinskega in župnijskega predstojništva, da so za delovanje šole izpolnjeni vsi zakonski pogoji. Ker pa je bilo med prvim šolskim letom 1853/1854 ugotovljenih več nepravilnosti tako pri učiteljskih prihodkih, učilnici kot tudi pri učiteljskem stanovanju, drugo šolsko leto ni bilo javnega pouka. Konzistorij je v Vodice poslal drugega učitelja šele potem, ko so nepravilnosti odpravili.

Abstract

Following the forced establishment of a school in the period of the reforms ordered by Emperor Joseph and its short existence, in the first half of the 19th century the supervising educational authority patiently tried to secure sustainable resources for the operation of a regular public school in Vodice. Apart from the fact that the sexton, Jakob Plevel, was not trained as a teacher, the main problem was the reluctance of the population to provide the legally required income and to furnish a classroom according to the valid regulations. When the aged sexton's death removed the last objections to postponing the start of public education, the local curate, in his sermon, joined the effort to convince people about the benefits of schooling. The Diocesan Consistory ordered that a teacher be appointed based on the promise and assurance of the town and parish presidency that all legal requirements for the school's operation had been met. However, during the first school year, 1853-1854, a number of irregularities were discovered regarding the teacher's income, the classroom and the teacher's residence, and as a result there was no public schooling for the following school year. The Consistory did not send a new teacher to Vodice until the irregularities had been rectified.

Ključne besede: šola, Vodice, ustanovitev, učiteljski prihodki/fasija, pridiga o šoli

* Stane Okoliš, mag. zgodovinskih znanosti, muzejski svetovalec, direktor muzeja, e-pošta: stane.okolis@solskimuzej.si

Keywords: school, Vodice, establishment, teacher income / income statement, sermon about school

Uvod

Zunanji pogoji za ustanovitev javne šole v Vodicach so dokončno dozoreli leta 1853 s smrtjo onemoglega cerkovnika in orglarja Jakoba Plevela.¹ Nadzorna šolska oblast je po gradnji nove mežnarije sredi tridesetih let od župnije zahtevala, da za delovanje redne javne šole zagotovi še potrebna sredstva za vzdrževanje usposobljenega učitelja. Ker je bilo za učitelja potrebno zbrati precej večja sredstva, kot so jih do tedaj plačevali cerkovniku in orglarju, so zastopniki župnije predlagali, da bi že takrat priletnega cerkovnika in orglarja, za katerega so trdili, da po potrebi tudi poučuje, iz človekoljubnih ozirov pustili na njegovem dotedanem službenem mestu v Vodicach do konca njegovega življenja. S privolitvijo predlogu župnijske skupnosti je šolska oblast dopustila, da se je začetek delovanja javne šole zamaknil še za nadaljnjih sedemnajst let. Kljub temu pa ni bilo nobenega dvoma več, da bo orglarja nasledil strokovno usposobljen učitelj, ki bo po takratni navadi opravljal trojno službo učitelja, orglarja in cerkovnika ter se preživljal s prihodki vseh treh služb. S prihodom učitelja, ki je nasledil umrlega orglarja, je v Vodicach začela delovati redna javna šola. Za njeno delovanje je morala župnija skupaj z novo upravno občino, ki je na podlagi začasnega avstrijskega občinskega zakona začela delovati z volitvami leta 1850,² priskrbeti še dovolj sredstev za primerno plačo učitelju in razširiti učilnico v mežnariji.

Kot pristojna šolska nadzorna oblast se je ljubljanski škofijski konzistorij po prejemu obvestila o smrti orglarja Plevela nemudoma obrnil na državno namestništvo v Ljubljani in ga opozoril, da so bili vodiški župljani že pred smrtjo cerkovnika Plevela pripravljani za bodočega učitelja povečati letne prihodke na 200 goldinarjev (gld).³ Poleg tega se je škofijski konzistorij zavedal, da je učilnica v Vodicach »za številno mladino iz ne preveč oddaljenih krajev«⁴ veliko premajhna in da bi jo lahko z majhnimi stroški povečali. Z župnikom se je bilo treba najprej dogovoriti, da bi se odpovedal župnijski žitnici v sosednjem prostoru. Konzistorij je bil prepričan, da bi župnik po odpravi žitne desetine leta 1848 za shrambo lahko našel prostor tudi kje drugje v prostornem župnišču. Iz ocene škofijskega konzistorija o številu bodočih učencev je mogoče razbrati, da neposredno pred

1 Stane Okoliš, Ludimagister Bider in začetki šolskega pouka v Vodicach, *Šolska kronika : revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 31, 2022, št. 2–3, str. 276–278.

2 AS 31, Namestništvo v Ljubljani in Deželna vlada v Ljubljani, 7/3, 1850–1860, škatla 50.

3 ŠAL, šolstvo, f. 35, šola v Vodicach; Ljubljana, 20. maja 1853. Glej tudi: Jože Ciperle, Začetki šolstva v Vodicach – 2, *Kopitarjev glas*, št. 111, Vodice 2005, str. 23.

4 Prav tam; Ljubljana, 20. maja 1853. »... findet das Consistorium endlich noch zu bemerken, daß es für die bedeutende Anzahl der Schuljugend aus den nicht weit entfernten Ortschaften viel zu klein ist, ...«

An
 des Hochwürdigste Fürstbischöfliche Ordinariat
 zu Laibach

Im Folge F. B. Ordinariats Anordnung de dato 8. April 1853
 nunmehr vom 8. Mai 53. wurde dem gefertigten Schullehrer
 eine Abschrift der neuen bischöflichen Anordnungen des f. b. Ordina-
 riatzirkulars, betreffend verschiedene in der Provinz zu St. Martin
 jüdisch 1847 in Am. aufstell. Galicische Colleten und Nolytische in
 dem d. Sopran Gumbing an dem Pfarrort zu Vodiz vinführen und
 von demselben gefordert überführt dem Hochwürdigsten
 Fürstbischöflichen Ordinariat in vorwiegend Abschrift von bischöflichen
 Discurse und nicht zugehörig an, daß Jakob Plevel Orgler,
 und Mesner von 6. Februar 1853 in Vodiz am Altar/Spiegel
 in 86 Lebensjahre gestorben ist.

Musaf Vodiz am 8. Mai 1853.

Valentin Bergant
 Pfarrer

Vodiški župnik Valentin Bergant v sklepnem delu dopisa »Prevzvišenemu knezo-škofijskemu ordinariatu v Ljubljani« sporoča, da je 6. februarja 1853 umrl 86-letni vodiški orglar in cerkovník Jakob Plevel. Župnišče v Vodichah, 8. maja 1853 (NŠAL, ŠAL, šolstvo, f. 35, šola v Vodichah).

ustanovitvijo šole v pouk niso načrtovali vključiti vseh za šolo sposobnih otrok iz cele župnije, ampak samo tiste iz bližnjih krajev.

Začetek javnega pouka

Poleg škofijskega konzistorija je bilo po veljavnih šolskih predpisih v Politični šolski ustavi za namestitev učitelja na razpisano službeno mesto učitelja, cerkovnika in organista v Vodicach pristojno okrajno šolsko nadzorstvo v Kamniku, ki je s spremembo dekanijskih mej to vlogo leta 1851 prevzelo od okrajnega šolskega nadzorstva v Kranju. Predstojništvu župnije in krajevne občine v Vodicach sta 8. novembra 1853 okrajno šolsko nadzorstvo v Kamniku zaprosili, da se na tamkajšnjo župnijsko šolo čim prej namesti začasni učitelj.⁵ Okrajni šolski nadzornik je prošnjo posredoval škofijskemu konzistoriju in jo pospremil s pripisom, da bi bilo za številne šoloobiskujoče otroke zelo slabo, če bi morali pouk, kakor je bilo očitno prejšnje leto, pogosto prekinjati zaradi drugih obveznosti duhovnika.⁶ Konzistorij najbrž tudi zaradi te prošnje ni odlašal, ampak je 16. novembra 1853 za začasnega učitelja, orglarja in cerkovnika na župnijski šoli v Vodicach odredil izprašanega učiteljskega kandidata Janeza Eppicha.⁷

Janez Eppich je leta 1853 v starosti 18 let na vzorčni glavni šoli v Ljubljani končal preparandij za učiteljske pripravnike.⁸ Rodil se je v Polomu na Kočevskem. Slovenščina ni bil njegov materni jezik niti je ni dobro obvladal.⁹ Iz učnih predmetov na preparandiju, ki je večinoma potekal v nemščini, je bil dobro ocenjen. Edinemu med šestimi kandidati so v opombi pripisali, da bi bil dober učitelj za enorazredne šole, ki so bile na Kranjskem v tistem obdobju še v veliki večini. Konzistorij mu je ob imenovanju za začasnega učitelja naročil, naj službo v Vodicach nastopi takoj, naj se predstavi okrajnemu šolskemu nadzorniku v Kamniku in se ravna po njegovih navodilih.¹⁰ Konzistorij je pričakoval, da se bo v svojem

5 Prav tam; Kamnik, 14. novembra 1853. »Das Gesuch des Pfarr und Ortsgemeinde=Vorstands zu Voditz dto. 8. d. M. wegen thumlichst baldigen Anstellung eines Provisor an der dortigen Pfarrschule.«

6 Prav tam, »..., da es für die zahlreiche die Schule besuchende Jugend vom großen Nachteile wäre, wenn den Unterricht obgleich nicht ganz unterbleiben, dennoch wegen anderweitigen Geschäfte der Seelsorger öfters unterbrochen wäre.«

7 Prav tam; Ljubljana, 16. novembra 1853. Konzistorijalni dopis učiteljskemu kandidatu. O ustanovitvi vodiške šole je v pregledu zgodovine šolstva v Vodicach pisala tudi: Karmen Jančar, Zgodovina šolstva v občini: Vodice, Repnje, Šinkov Turn, Skaručna, Dediščina ljudi in krajev: *Zbornik Občine Vodice* (ur. Rado Čuk), Vodice 2020, str. 121–123.

8 SŠM, arhivska zbirka, f. 61/1, št. 5. Trivialschul Präparanden Curs vom Jahre 1853.

9 Jakob Alešovec, Kako sem se jaz likal, *Jakoba Alešovca zbrani spisi I*, Ljubljana 1910, str. 31: »Gospod fajmošter so rekli, da je Kočevar in da nič kaj dobro ne zna kranjski«, in str. 40: »'Le počasi, le počasi,' opominja učitelj slovenski. Nam pa se je to izgovarjanje besede zdelo nekam čudno, nič domače, vendar se nismo smejali, kar bi se gotovo, ko bi se ne bili bali.«

10 ŠAL, šolstvo, f. 35, šola v Vodicach; Ljubljana, 16. novembra 1853. V pismu izbranemu kandidatu.

1832. 10
411 7

Aufseherung des hiesigen Schulpflichtigen Consistorium!

Und im Aufseher der mitgetheilten Aufsicht, dass die
 in Aufseherung des hiesigen Consistorium zu Vorzug der 3. d. M.
 wegen der hiesigen Schulpflichtigen Aufsicht, dass die
 Aufsicht an den hiesigen Schulpflichtigen Aufsicht
 hiesigen Aufsicht des hiesigen Consistorium
 zum Aufseherung des hiesigen Aufsicht, dass die
 Aufsicht an den hiesigen Aufsicht, dass die
 Aufsicht an den hiesigen Aufsicht, dass die
 Aufsicht an den hiesigen Aufsicht, dass die
 Aufsicht an den hiesigen Aufsicht, dass die

Aufseher des hiesigen Aufsicht, dass die
 Aufsicht an den hiesigen Aufsicht, dass die

Dopis okrajnega šolskega nadzornika Janeza Finka, župnika in dekana v Kamniku, konzistoriju v Ljubljano, v katerem mu sporoča, da sta predstojništvu vodiške župnije in občine prosili, naj na župnijsko šolo v Vodice čim prej nastavijo začasnega učitelja. S tem so bili sproženi neposredni koraki za ustanovitev vodiške šole (NŠAL, ŠAL, šolstvo, f. 35, šola v Vodica; Kamnik, 14. novembra 1853).

poklicu vseskozi vsestransko izpopolnjeval in v šoli z načrtnim ter zavzetim delom dosegel zeleni cilj. Priporočil mu je, naj s spoštovanjem in pokorščino do predpostavljenih ter s spodobnim obnašanjem in sploh v vsem delovanju z resnično pobožnostjo in pravo ponižnostjo kakor tudi z natančnim upoštevanjem vseh predpisov, ki so bili zajeti v tiskanih uradnih navodilih, popolnoma upraviči vsa pričakovanja in se takoj izkaže vrednega, da na odrejenem službenem mestu učitelja ostane dalj časa.

O namestitvi Janeza Eppicha za začasnega učitelja v Vodicach je konzistorij 16. novembra 1853 obvestil tudi okrajnega šolskega nadzornika v Kamniku, ki je moral novega učitelja vpeljati v delo.¹¹ Kamniškega dekana Janeza Finka, ki je bil tako kot mladi vodiški učitelj kočevskega rodu,¹² so posebej opozorili na 150. paragraf Politične šolske ustave, ki je določal, da okrajni šolski nadzornik vsako spremembo in vsako novo učiteljsko namestitev naznani pristojni c.-kr. okrajni oblasti.¹³ Prav tako je moral pri c.-kr. okrajnem glavarstvu v Kamniku vložiti prošnjo za dokončanje postopka ustanovitve šole v Vodicach.

Kakor začetek pouka v zasebni župnijski šoli pred enim letom je tudi začetek pouka v redni javni šoli že na 24. nedeljo po binkoštih s prižnice v župnijski cerkvi oznanil župnik Bergant.¹⁴ Nagovoril je "starše iz cele župnije, ki so imeli za delavniško šolo sposobne otroke v starosti do 12 let, da jih naslednji petek ob 7.30 uri pošljejo k sv. maši in jih po njej privedejo k vpisu v šolo".¹⁵ Ker so po tedanjih šolskih predpisih v vseh javnih ljudskih šolah poleg redne šole ob delavnikih imele tudi nedeljsko šolo ob nedeljah in praznikih, je župnik prvo obvestilo dopolnil še s pozivom, "naj pride za nedeljsko šolo sposobna mladina v starosti od 12. do 15. let prihodnjo nedeljo popoldan ob 13.30 v šolo."¹⁶

Nenavadno je, da je vodiški župnik začetek pouka v župnijski cerkvi oznanil 30. oktobra 1853. Začetek pouka je tako najavil že pred poslano prošnjo župnijskega in občinskega predstojništva za čimprejšnjo namestitev začasnega učitelja (8. novembra) in pred konzistorijalno odredbo o imenovanju začasnega učitelja (16. novembra). V omenjenem oznanilu pred začetkom novega šolskega leta je tako naznanil začetek pouka, ki ga pristojni nadzorni šolski organi še niso potrdili. O ustanovitvi šole in skorajšnjem začetku šolskega pouka očitno ni mogel dvomiti.

11 Prav tam; Ljubljana, 16. novembra 1853. Okrajnemu šolskemu nadzorstvu.

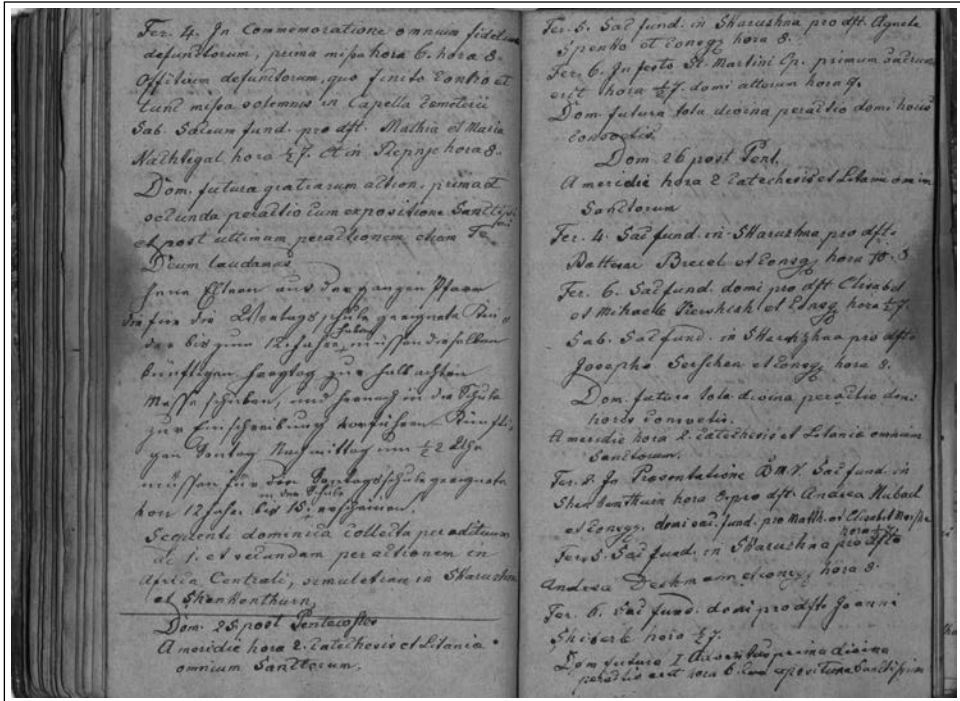
12 Catalogus cleri Dioecesi Labacensis 1853, str. 83; Janez Fink, roj. 12. 7. 1797 v Kočevju.

13 Politische Verfassung der deutschen Volks-Schulen, Wien 1840, prg. 150, str. 70.

14 24. nedelja po binkoštih leta 1853 je bila 30. oktobra. Datumi praznikov v cerkvenem koledarju se ravna po giblijem datumu velike noči. Povzeto po: Kalender für katholische Christen auf das Jahr 1853.

15 ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanilna knjiga (1841–1854), 24. nedelja po binkoštih 1853: »Jene Eltern aus der ganzen Pfarr die für die Werktagsschule geeignete Kinder bis zum 12. Jahre haben, müssen dieselben künftigen Freitag zur halb achten Messe schicken und hernach in der Schule zur Einschreibung vorführen.« Naslednji petek je bil po zgoraj omenjenem koledarju 4. 11. 1853.

16 Prav tam: »Künftigen Sonntag Nachmittag um ½ 2 Uhr müssen für die Sonntagsschule geeignete von 12. Jahre bis 15. in die Schule erscheinen.«



Zapisi župnika Berganta v oznanilni knjigi za leto 1853. V pretežno latinsko pisanem besedilu, ki obsega podatke za 24., 25. in 26. nedeljo po binkoštih, so v glavnem oznanjene svete maše in druge verske pobožnosti. Na sredi levega lista je nemški zapis, ki na 24. nedeljo po binkoštih (30. oktobra 1853) oznanja začetek šolskega pouka in vabi k vpisu v javno delavniško (redno) in posebej v nedeljsko šolo (NŠAL, ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanilna knjiga 1841–1854).

Verjetno je, da s predčasnim oznanilom ni hotel zamuditi začetka šolskega leta, ki je nastopilo v prvem tednu po prazniku vseh svetih. Mogoče je, da je z omenjenim oznanilom načrtno vplival in pritiskal na vodstvo občine pri zagotavljanju virov za učiteljske prihodke in pripravo učilnice ter na ljudi, da bi bili pri odmeri stroškov za šolo bolj radodarni. V primerjavi s predhodnim letom, ko je ob istem času naznanil začetek šolskega pouka, ki ni imel javnega značaja, je zdaj poleg redne javne šole po šolskih predpisih oznanil tudi nedeljsko šolo.

Na podlagi dostopnih virov lahko o začetku šolskega leta v Vodichah govorimo šele po tem, ko je bil Janez Eppich že imenovan za začasnega učitelja.¹⁷ Ker je hkrati z imenovanjem prejel navodilo, da službo nastopi takoj, je najbolj verjetno, da se je kot organist župljanom predstavil v nedeljo, 20. novembra 1853, da je vpis v šolo potekal v ponedeljek in da je bil prvi dan pouka naslednji dan, torej v torek,

17 16. novembra 1853 je bila sreda. Povzeto po: Kalender für katholische Christen 1853.

22. novembra 1853.¹⁸ Iz vodiške šolske kronike, ki se po drugi svetovni vojni ni ohranila, so leta 1939 sicer razbrali, da je bila šola ustanovljena leta 1854, vendar za takšno trditev ni nobenih prepričljivih dokazov.¹⁹

Pridiga o šoli pred začetkom javnega pouka

Težave z zagotavljanjem nujnih pogojev za delovanje šole, tako sredstev za plačilo učitelju kot tudi za ureditev učilnice v mežnariji, po eni strani nedvomno izkazuje zelo pozna prošnja vodstva vodiške občine in župnije, saj se je šolsko leto takrat že začelo, po drugi pa se razkriva tudi iz prizadevanja vodiškega kaplana Jožefa Marešiča,²⁰ ki je nasledil kaplana Mihaela Peternela, pobudnika in organizatorja predhodne zasebne župnijske šole. Ljudi je na različne načine tudi s prižnice prepričeval o tem, kako malenkostna je njihova žrtev pri vzdrževanju učitelja in prenovi učilnice v primerjavi s koristmi, ki jih šola prinaša.

Na 21. nedeljo po binkoštih (9. oktobra 1853) ali tri tedne pred oznanilom o začetku javnega pouka je imel v vodiški cerkvi pridigo, ki jo je v celoti posvetil šoli in v njej poudaril izredno pozitivno vlogo šole za нравno-verski razvoj človeka.²¹ Versko vzgojo, poglobljanje znanja o veri in skladen duševni razvoj otrok je ob učenju branja, pisanja, računanja in spoznavanja umnega gospodarjenja na področju kmetijstva in obrti postavil za glavno nalogo ljudske šole. V zagovoru koristnosti, ki jih v osebno srečo prinaša šola, je utemeljeval potrebo, da tudi v vodiški župniji ustanovijo ljudsko šolo. Če kje, potem se po njegovem globokem prepričanju splača žrtvovati predvsem pri šoli in zagotavljanju materialnih razmer za njeno delovanje. Vodiškim župljanom je napovedal lepšo prihodnost, ki si jo lahko obetajo od sadov šolskega dela.

Navedene poglede in trditve o prednostih šole dokazuje in utemeljuje tako po verski kot tudi po svetni strani. Med celotno pridigo se ukvarja s temeljnim vprašanjem, zakaj je šola potrebna? V odgovorih je mnogoteren, vendar je tako v izhodišču kot tudi v sklepu nedvoumen. Župnijska ljudska šola zanj služi v prvi vrsti poglobljanju in utrjevanju vere. Utemeljitev za trditve in odgovore na zastavljena vprašanja večkrat sklene z nasprotnimi in retoričnimi vprašanji, s kateri-

18 To se sklada tudi s spomini Jakoba Alešovca 1910, str. 37.

19 SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa šole: OŠ Vodice, Izvleček iz šolske kronike in Kratak oris zgodovine in razvoja šole v Vodících nad Ljubljano, 25. 7. 1939, str. 1. »Državna deška šola v Vodících je bila ustanovljena leta 1854. Prav istega leta se je začel tudi pouk. Kdo je dal pobudo za ustanovitev šole, se ne ve. Iz šolske kronike je razvidno, da je bila to splošna želja tuk. merodajnih činiteljev.« Šolske kronike so začeli pisati po novi šolski zakonodaji sredi 70. let 19. stoletja. Od ustanovitve vodiške šole je takrat preteklo že dvajset let in več.

20 Jožef Marešič, roj. 15. 2. 1805 v Kostanjevici, kaplan v Vodících (1853–1860) in na Šmarni gori (1860–1872).

21 Jožef Marešič, Pridiga v 21. nedeljo po binkoštih. 1853. Od šol., *Zgodnja Danica* VII, 1854, št. 41, 42, str. 169–170 in 174–175.

mi poslušalce dodatno prepriča o pravilnosti in upravičenosti svojih utemeljitev. Pogosto s svojimi trditvami polemizira in k njim navede nasprotna mnenja, ki jih povzema iz ljudskih govoric in iz ust ljudi, ki vsaki spremembi načeloma nasprotujejo. Na podlagi tehtanja in vzporejanja posameznih trditev poskuša poslušalce pridobiti na svojo stran tako, da se jim približa in izkaže razumevanje za njihovo razmišljanje. Na izviren način zavrača najpogostejše predsodke, pomisleke in nasprotovanja, ki so bila takrat proti šoli med vodiškimi župljani še močno prisotna. Načrtovani učinek prepričevanja navsezadnje usmeri v prošnjo in v poziv, da je nujno treba povečati učilnico in nameniti več denarja za učiteljske prihodke. Ljudem zato priporoča, da svoje zaprisežene odbornike in župana pooblastijo, da na seznamu učiteljskih prihodkov (fasiji učiteljske, cerkveniške in orglarske službe) v Vodicach določijo nove vire za njihovo povečanje.²²

Pridiga se začne v vrtu. Vrtnar si v njem prizadeva, da vzgoji najboljša drevesa in z njih pridobi najboljše sadove.²³ Uvodne slike sklene s pojasnilom, da je velik vrt z veliko drevesi naša župnija, ki ima veliko otrok.²⁴ Zaveda se, da je treba otroke lepo obdelati, ker bodo le tako rodili dober sad. Starši že tako, pametno ali nespametno, obdelujejo svoje otroke. Z otroki se ukvarjajo tudi duhovniki, ki si prizadevajo, da bi njihove duše oblikovali po božji volji. Zanje pa to ni enostavno, ker pogosto nimajo časa, saj se morajo posvetiti tudi odraslim, obiskovati bolnike in »sveto vero ali keršanski nauk« učiti otroke. Za boljše poznavanje katoliške vere in za učinkovitejše gospodarjenje je zanj najbolj primerna šola.²⁵

Kaplan Marešič je bil trdno prepričan, da »se sveta vera ravno v šolah nar ložji v glavo in v serce nedolžnih otročičev vtisne«.²⁶ Spoznal je dobro stran šole, v kateri učitelj in katehet svoje delo dopolnjujeta. »V šoli duhovni učenik nar ložji dolgo časa verske in djanske resnice razlaga, na vse okolišine obrača, večkrat eno in ravno tisto resnico ponovi; v šoli zamore duhovni pastir otrokom zgodbe stare in nove zaveze razlagati, zamore evangelije nedelj in praznikov vsiga leta razjasniti. In zakaj? Zato, ker otroke vse šolsko leto pred seboj ima, kar pri nauku za prvo spoved ali prvo sveto obhajilo ne more storiti. Šolski učenik pa še to, kar je duhovni pastir razlagal, zopet z otroci ponavlja. Ker se tako po šolah sveta vera razlaga, mora pač vsakimu očetu in vsaki materi se v sercu želja obuditi, otroke v šolo pošiljati.«²⁷ Za tiste starše, ki jim ni mar, da bi bili otroci v veri dobro poučeni, pa je trdil, da »so hujši od nevernikov«.

Ker se v šoli uči brati, pojasni, da se tisti, ki zna brati, lahko sam prepriča, kaj je res in kaj je laž. Kdor zna brati, ta lahko tisto, »kar se je krščanskiga nauka iz glave naučil, zamore doma večkrat prebrati, in živo ponoviti vse, kar je že zdavnaj

22 Marešič 1854, str. 175.

23 Motiv vrta za primerjavo s šolo oz. skrb za rast drevesa vzporejati z vzgojo otroka je znan daleč v preteklosti. Npr.: Jan Amos Comenius, *Didactica Magna*, prvič izšla v Amstrdamu 1657.

24 Marešič 1854, str. 169.

25 Prav tam.

26 Marešič 1854, str. 170.

27 Prav tam.

slišal ali pozabil. Kteri brati zna, temu ni ob nedeljah dolg čas, mu ni treba po sosedovih hišah stikati, pivnic obiskovati, tamkaj denar zapravljati, ampak vzame zgodbe svetiga pisma, svete psalme, življenje svetnikov in druge svete bukve v svoje roke, in doma sebi in vsim domačim nedolžen kratek čas dela. Kteri se brati nauči, bodi si mlad pastirčik ali starčik, kteriga pastirska palica pričaka, vzame lahko kake bukve na pašo in ko se živina pase, lahko bukve prebira in svete pogovore z Bogom, z angeli in svetniki ima. Tudi vojšaku je v prid, če brati zna, on dostikrat ne more ne k sveti maši, ne h keršanskimu nauku; če brati zna, vzame bukve v roke, bere svete resnice, moli sveto mašo, in se tako vdeleži nar svetejši daritve ... Še za bolnike je branje potrebno. Bolnik, če ni še od bolezni omamljen, se lahko iz bukev na smert pripravlja, in če tudi sam ne zna ali ne more brati, pokliče lahko svojiga otročiča k postelji, de mu iz bukev bere. ... Kako, tolažljivo pa je, ako sin ali hči ali pastirček s solznimi očmi pred umirajočim kleči, in mu počasi iz bukev 'za bolnike' bere in dušo v večnost spremlja!«²⁸

Ker se v šoli uči pisati, razloži, da tistemu, ki zna pisati, ni treba drugih prositi in plačevati, da jim napišejo nekaj vrstic za njihove starše ali za druge ljudi. Prav tako tisti, ki zna pisati, »sam lahko svoje skrivne misli staršem in prijatlu razodene«. Prepričuje jih, da »vi imate sinove v vojaškimi stanu, reve pisati ne znajo, ne morejo v vikši službo priti, zmeraj prostaki ostanejo, in če vam hočejo svoje nadloge potožiti, morajo pisavcu plačati, in še ni po volji pisani. Kdor pisati zna, zamore sam prejemne, dolžne liste, zadnjo volitvo i.t.d. sebi in drugim napravljati, zamore pisma, katere od gosposke dobi, sam prebrati, njemu ni treba po celo uro daleč iskati človeka, kteri bi mu pisanje prebral.«²⁹

Ker se v šoli uči računati, navaja, da se »nekteri v velike pravde poda, in zakaj? Zato, ker rajtati ne zna, iz glave slabo prerajta, in misli, de mu dolžnik še ni vsiga plačal, dolžnik terdi, de je do zadnjiga vinarja plačano, in tako se pravda vžgè«.³⁰

Poudarja, da se v šoli uči tudi "priljudnost," kajti kdor se tega ne uči, je »tako zarobljen, debel v svojem obnašanji. Misli, de se, Bog ve, kako lepo vede, pa ta, kteri je omikan, ga vender za neotesaniga ima«. Prepričan je, da priljudnost naredi človeka človeku prijetnega. Poleg tega, da šola lepo vzgaja, omogoča otrokom, da se učijo tudi tega, kar v življenju potrebujejo. »In če se tudi v kmetiških rečeh do dobriga ne nauče, nauče se vender le brati, in mi imamo že grozno veliko dobrih bukev za kmeta. ... Iz tega se lahko, kteri brati zna, vsega nauči, česar kmet potrebuje.« Na ta način izpostavlja, kako je šola pomembna tako za vzgojo kot tudi za izobraževanje, saj otroke opismenjuje, s tem pa jim daje tudi možnost nadaljnega (samo)izobraževanja. Zaradi tega misel o pomenu šole sklene tako, da se skupaj s poslušalci vpraša: »Ali ni dobro, da je v vsaki fari šola.«³¹

28 Prav tam, str. 170.

29 Prav tam.

30 Prav tam.

31 Prav tam.

Odločno nasprotuje tistim, ki ustanovitvi šole ugovarjajo, češ »če bom hotel, de bo sin brati znal, ga bom pa v kako mesto poslal«. Take posvari in jim pravi: »Ko bi šola v fari bila, bi gotovo poslal fantiča v šolo, bi vidil učenik, de se tvoj deček pridno uči, de je bistriga uma, bi ti učenik svetoval ga v mesto v veči šolo poslati, in gospoda bi zredil; ko bi pa vidil, de se ne more učiti, bi ga le v domači šoli pustil, de bi se brez stroškov brati naučil, in bi ga pri kmetii obderžal, tako ga v drugo faro moraš dati, in se morde nič ne nauči.«³² Tudi predsodek, da »bodo le gostaški otroci v šolo hodili, kmetiški morajo delati« ostro zavrača in pravi: »O neusmiljena duša! Misiš, da je le za gostaške otroke šola potrebna, tvoje dete naj pa ostane neotesano, zarobljeno? Ali si gostaškimi otrokam nevošljiv, in se bojiš, de bi se pri tvojim otroku kaj naučili?«³³

Prepričevalno je trdil, da dobro ve, da si župljani v srcu želijo šolo. Zaradi tega je tudi navedel, kaj je potrebno za dobro šolo. Kot prvo je treba zagotoviti prostorno šolo, da so otroci lahko mirni, da so zdravi in da lahko lepo pišejo. Opozarja, pa da »v majhni sobi veliko otrok le drenj dela, eden družiga moti in pri nar boljši volji, v miru sedeti, vendar še sosed sosedu dregne in mu pisanje skazi; veliko otrok v majhni sobi skazi ves šolski zrak, skaženi zrak škoduje otrokam in učeniku, in kateri zato zbolijo, se mu šola prignjusi.«³⁴ Župljane je tudi pohvalil in pokazal razumevanje zanje z besedami: »Globoko ste že mogli v žep seči, de ste lepo, za učenika pripravno stanovanje napravili.«³⁵

Učilnico v mežnariji je imel za primerno, vendar je taka oznaka veljala samo za majhne župnije. Ker so jo za pouk lahko že uporabljali, se je o njej izrazil pohvalno: »Šola, hvala Bogu, že stoji!« nato pa k temu takoj dodal: »Ali naša fara je velika, upati je veliko šolarčikov skupaj spraviti, torej šolsko izbo razširiti je potreba, in če je tudi dovolj velika in zdrava za naše učence, vendar od vikši gosposke ukazano šolo ovečiti. ... Toliko rajši bote šolo ovečili, ker sami spoznate, de popravilo veliko stroškov vam storilo ne bo.« Za primerjavo navede, da »naše bližnje fare šole clo na novo zidajo, kakor Brezovčani, katerih šola bo čez 2000 gld veljala, toliko rajši bote šolo ovečili, ker še v Ameriki se po vsih misijonskih krajih šole zidajo, še v Afriki so katoliške šole osnovane. Kaj le vi bi se ustrašili majhniga popravila?«³⁶

Zelo je izpostavil vlogo učitelja in odgovornost šole pri njenih vzgojnih nalogah. V izjemni občutljivosti do vzgojnih vprašanj naglašaja: »Groza nas mora obiti, kadar nas dolžnost veže v družnjo otrok stopiti, zakaj bati se moramo otroka z besedo ali z obnašo pohujšati. Človek ni nikoli dosti varen pri otrocih. Otroško serce je kakor vosek: v vosek se da z majhnim trudam podoba Božja, ali pa podoba hudičeva vtisniti. Učenik dobi nedolžne otroke, voljne duše kakor vosek v svoje

32 Prav tam.

33 Prav tam.

34 Marešič 1854, str. 174.

35 Prav tam.

36 Prav tam.

roke, in jih vsaki dan štiri ure pri sebi ima. O koliko dobriga in hudiga zamore v otročje serce zasaditi!³⁷

Dobro se zaveda, kako zelo je za župnijo pomembno, kakšen bo učitelj. Nič nenavadnega, da to vprašanje zastavi tudi župljanom in z njimi nanj tudi odgovarja. »Kakšniga učenika bi si vi tedaj volili? Kaj li ne dobriga? – Dobriga, taciga, kateri je nedolžniga svetiga obnašanja; taciga, kateri bi vašim otrokam lepe zglede dajal; taciga, kateri bi vse z Bogam ravnal; taciga, kateri bi vaše otroke milo posvaril, ko bi slišal ali vidil kaj zoper Božjo zapoved delati; taciga bi zvolili, katerimu bi lahko vso skerb zročili otroke učiti pobožno živeti, kmetijo umno obdelovati; taciga bi zvolili, kateri bi vaše otroke tako omikal, de bi bili enkrat pametni mladenci, modri možje, pridni in skerbni gospodarji, in koristni deržavljeni.«³⁸

Jasno mu je, da se dobrega učitelja ne dobi lahko. Zato pravi, da se pa »dober učenik dobi, ga mora dobra služba čakati, sicer se le zbirki dobi, dobi učenik, kteriga že nikjer nočejo.«³⁹ Opozori jih, da bo treba za učitelja zbrati več prihodkov, kot so jih v preteklosti namenjali cerkovniku in orglarju. Zanj je normalno, da se učitelja za več in bolj odgovorne naloge in obveznosti boljše plača. Zaradi tega jim pojasni: »Res veliko ste že zdaj cerkovniku in orglarju dajali, kateri vam ni otrok učil, in še ta se lahko pritoži, de je služba pičla. Zdaj dobi cerkovnik in orglar še to dolžnost, učen prebrisan mož biti, učenik biti vaših otrok, dobi še dolžnost vaše otroke štiri ure vsak dan učiti.« Da je bolj prepričevalen, se z njimi vpraša: »Ne zasluži tisti, kateri bi vaše otroke štiri ure na dan učil, se ž njimi trudil, še nekoliko plačila za učenje vaših otrok?« Ker niti malo ne dvomi, da je treba učitelja za odgovorno delo dobro plačati, jih vpraša: »Ali bi vi hotli, de bi en sam vam vsim, kar šolo zadene, zastonj služil? Zastonj vaše otroke brati, pisati in rajtati učil? Zastonj za vaše otroke skerbil, zastonj jim pot k časni in večni sreči nadeloval? Tega pač ne bote terjali, saj še pri nevernikih učenik živež dobiva. ... Jest pravim, kateri šoli služi, naj tudi od šole živi.«⁴⁰

Ker je vedel za ugovor proti povečanju prihodkov za učitelja, se pred njimi sprašuje: »Zakaj je dozdej cerkovnik lahko živel?« Na različne načine, tudi s proti vprašanji, jih prepričuje: »Naj lahko ali težko živi, za učenje, za trud v šoli zasluži učenik še nekaj priboljška. In pa živi se mnogotero, tudi berač živi. Ali bi pa vi hotli, de bi učenik vaših otrok na polji delal, kakor mora zdaj cerkovnik, ako hoče živeti? Ali bi vi pripustili, de bi vaših otrok učenik zdaj tega zdaj uniga mogel po hišah prositi?«⁴¹ Tudi na njihovo župnijsko zavest in ponos ne pozabi potrkati. Opomni jih na sramoto, ki bi je bila župnija deležna, če bi ne mogla za učitelja zbrati dostojnih prihodkov, in jih spomni, da svoj sloves prav z večjo finančno podporo bodočemu učitelju najbolj smotrno potrdijo. Zato jim reče: »Ali bi ne

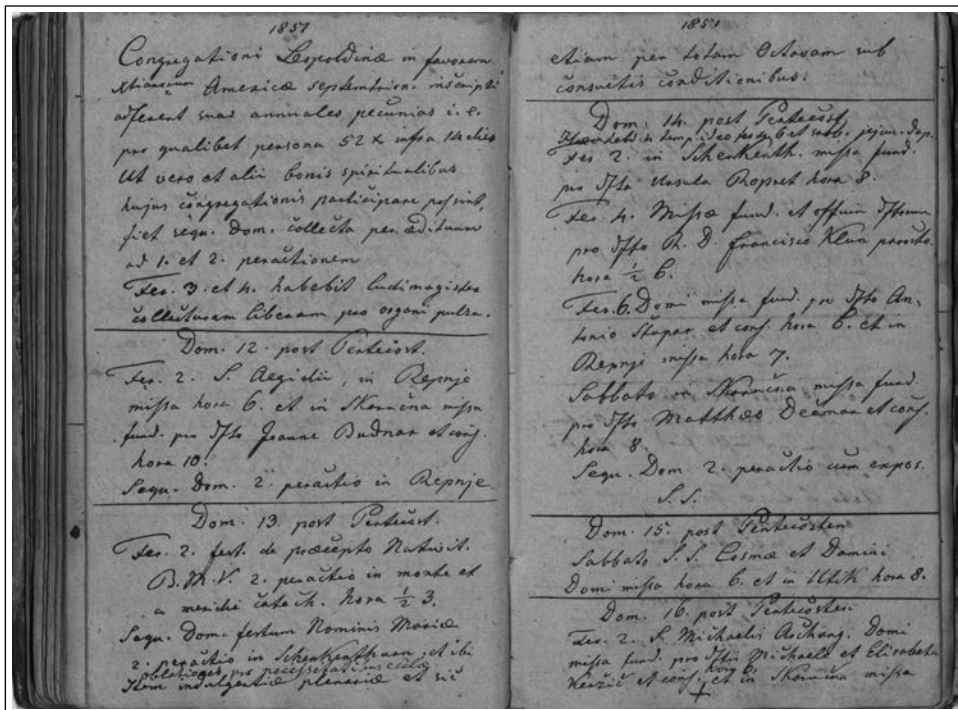
37 Prav tam.

38 Prav tam.

39 Prav tam.

40 Prav tam.

41 Prav tam.



Latinski vpisi v oznanilno knjigo za obdobje od 11. do 16. nedelje po binkoštih leta 1851. Pred 12. nedeljo po binkoštih, levo zgoraj, je naznanilo, da bo ludimagister 3. in 4. dan v tednu pobiral prostovoljno biro za orglanje (Fer. 3. et 4. habebit ludimagister collecturam liberam pro organi pulsu). Ime ludimagister se v latinskih besedilih uporabi, ko cerkownik (aeditus) nastopa tudi v vlogi orglarja (NŠAL, ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanilna knjiga 1841–1854).

bila vsa fara osramotena? Pa naša fara bi to pripustila? Naša fara, ktera tako slovi, slovi, de ste za dobro uneti, de se ne ustrašite nobenih težav, kadar je treba kaj dobriga doseči. Zdaj je priložnost se skazati!«

Ker so očitno že prej potekali pogovori o povečanju učiteljskih prihodkov in župljani v večje izdatke za učitelja niso privolili, jih ob koncu pridige po vsem povedanem še enkrat prosi in jim priporoči: »Zatorej dajte svojim priseženim možem, svojim odbornikom, svojimu županu, svojimu gospodu očetu oblast, to poterditi in privoliti, kar se od vas terja.«⁴² Nedvomno je bilo prizadevanje, da bi župljani privolili v povečanje prihodkov za učitelja, glavni cilj in namen pridige. Majhni učiteljski prihodki se tudi na ta način izkazujejo kot glavni problem na poti k ustanovitvi šole. Kaplan Marešič je pri tem poudaril, da je problem rešljiv, kajti potrebno je »le malo še k starim prihodkam pridjati, in zaslužek za učenika imamo!«

42 Prav tam.

Kaplan se je strinjal z ugovori o slabih letinah, težkih časih in velikih davkih, vendar je bil tudi prepričan: »Ali Bog nam bo pomagal vse voljno nositi, Bog bo rodovitnost zemlje podelil, mirno in veselo bomo živeli. Vi bote poslušali svoje otroke iz lepih bukev brati, vidili jih bote svete pesmi, molitve prepisovati, vaše prihodke in stroške zaznamovati. Veliko veselje bote imeli; godilo se vam bo kakor tistim, kateri so pri zidanji cerkve nejevoljni bili, ko je pa cerkev zdelana, so je zmeraj bolj veseli.« Nazadnje jih skoraj moleduje, jih goreče prosi, jim hoče obenem zaupati in se zanaša na njihovo razumevanje. Z rahlo skepsa, pa vendar v prepričanju, da mu bodo sledili, sklene: »Kaj ne, da bote sklenili Bogu v čast, kar bo vašim otrokam veliko koristilo? Kaj ne, da bote tako sklenili, da bo naša fara še bolj slovela, in škit vere se v naši fari še bolj uterdil. Oh! Oblecite Božje orožje,⁴³ da bote zmogli obstati pred zalezovanjem hudičevim. Amen.«⁴⁴

Kakor drugi sočasni viri tudi pridiga jasno odstira obe največji težavi, ki sta v Vodicaх tako prej kot tudi takrat najbolj zavirali ustanovitev redne javne šole. Ob premajhni učilnici ni bilo dovolj prihodkov za učitelja. Čeprav občini in župniji za začetek pouka ni bilo treba zbrati denarja za pokritje vseh stroškov delovanja šole na novo, saj so večji del prihodkov za učiteljsko službo že plačevali za cerkvnika in je manjša učilnica že obstajala, so bile kljub temu še vedno velike težave, da bi ljudi prepričali, naj za osnovno izobraževanje v domači župniji žrtvujejo več. V državnih šolskih predpisih so bili sicer določeni minimalni pogoji za delovanje šole, ni pa bilo zagotovljenih državnih finančnih virov, iz katerih bi plačevali učitelje ali zidali šolske stavbe. Vse stroške ustanovitve šole je moralo nositi krajevno prebivalstvo: občina oz. župnija. Cerkev je po tedanji šolski zakonodaji do leta 1869 skrbela za pouk in nadzor učiteljev, prav tako pa so kateheti v šoli poučevali verouk, ki je bil temelj nravno-verske vzgoje.⁴⁵ Pridiga kaplana Marešiča nedvoumno dokazuje, da je Cerkev zavzeto podpirala ustanovitev šole v Vodicaх tudi iz verskega vidika. Vse prepričevanje je bilo usmerjeno v to, da bodo župljani svoje strinjanje z navedenimi razlogi izrazili s privolitvijo v povečanje učiteljskih prihodkov oz. v plačevanje večjih izdatkov za vzdrževanje učitelja.

Prihodki vodiške občine, ki je po letu 1850 začela šele dobro delovati, so bili predvsem zemljiški davki. Ker drugih finančnih virov ni bilo, je tudi država pogosto upoštevala razloge za prelaganje občinskih obveznosti na poznejši čas. Ljudi ni bilo lahko pripraviti do tega, da bi namenjali dodatna sredstva in jih prostovoljno žrtvovali za nekaj, za kar še niso bili dovolj dojemljivi in jih je bilo po večini treba še prepričati, četudi tako po mnenju kaplana Marešiča kakor nadzornih šolskih organov ta sredstva niso bila prav visoka. Pridiga je nedvomno vplivala na ljudi. Zagotovo je bilo po pridigi več naklonjenosti prebivalstva do

43 Molite.

44 Marešič 1854, str. 174.

45 Politična ustava nemških ljudskih šol: Politische Verfassung der deutschen Volks-Schulen (1805–1869). Z dopolnitvami in spremembami je bilo natisnjenih 9 izdaj, izšla pa sta tudi dva ponatisa zadnje izdaje.

šole in odločenosti, da je v župniji treba urediti razmere za delovanje šole. Ker se je bližal začetek šolskega leta, je bilo pomembno, da se težave, ki so preprečevale ustanovitev šole, hitro in uspešno rešijo. Pridiga je morala vzbuditi upanje, da bodo župljani pripravljene prispevati zadostna sredstva za povečanje učilnice in učiteljskih prihodkov. Po pridigi so bile očitno dane obljube, saj so še pravočasno oznanili začetek pouka za vse šoloobvezne otroke z novim šolskim letom 1853/1854, občinsko in župnijsko vodstvo pa je zato lahko zaprosilo za namestitev učitelja. Šolski pouk se je tako brez večje zamude še istega leta lahko začel.

Iz mežnarije v šolmaštrijo

Za začetek pouka je bil pripravljen prostor v mežnariji. Stavba ni bila stara, le učilnica je bila po mnenju škofijskega konzistorija očitno premajhna. Župnik Arko je stavbo s pomočjo župljanov postavil leta 1836 na mestu stare mežnarije.⁴⁶ V novi mežnariji je do svoje smrti živel cerkovnik Jakob Plevel, ki je bil tudi orglar v župnijski cerkvi. V latinskih besedilih ga zato omenjajo tudi *ludimagister*,⁴⁷ čeprav je jasno, to izpričuje tudi pridiga, da ni učil. Po njegovi smrti leta 1853 je bilo njegovo stanovanje namenjeno za bodočega učitelja, ki je imel sistemizirano trojno službo učitelja, organista in cerkovnika. Po prihodu učitelja in ustanovitvi šole so mežnarijo po učitelju *šolmaštru* začeli postopoma imenovati *šolmaštrijo*, šola pa je bilo tudi drugo ime za učilnico. Ker velikost učilnice ni ustrezala šolskim predpisom, je nadzorna šolska oblast pred načrtovanim začetkom pouka večkrat zahtevala, da se jo razširi tudi v sosednji prostor. V primerjavi s kajžarskimi in kmečkimi hišami je bila šolmaštrija velika stavba.⁴⁸

Pričakovanja škofijskega konzistorija o ureditvi šolskih razmer se v Vodicach pred začetkom pouka niso uresničila. Materialni pogoji za ustanovitev šole, ki jih je konzistorij postavil predvsem v zvezi z velikostjo učilnice in višino učiteljskih prihodkov, niso bili izpolnjeni v polni meri. Državno namestništvo v Ljubljani, ki je bilo pristojno, da s podrejenimi državnimi organi na okrajni in krajevni ravni vpliva na občino pri izvrševanju njenih nalog do šole, je vodiški občini pri izpolnjevanju zahtevanih pogojev pred začetkom pouka precej popustilo. Ugodilo je prošnji občine za prestavitev načrtovane razširitve učilnice za več let na boljše čase, ker je bilo naknadno ugotovljeno, da je bila tedanja učilnica pri razdeljenem pouku za sprejem šolarjev dovolj velika, da je tedanje slabo finančno stanje občine začasno in se je pričakovalo, da se kmalu izboljša.⁴⁹ Za prihodke združene

46 AS 14, Gubernij v Ljubljani, reg. VIII, f. 55, 1835 36 – 247; Preteklost šole in druge zanimivosti v Vodicach, nepaginirano.

47 ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanilna knjiga 1841–1854. 13. nedelja po binkoštih 1846 in 1849 ter 11 nedelja po binkoštih 1851 »... habebit ludimagister collecturam liberam pro organi pulsu.«

48 Alešovec 1910, str. 31. »Trikrat tako velika je kakor naša hiša.«

49 ŠAL, šolstvo, f. 35, šola v Vodicach; Ljubljana, 9. aprila 1854. Državno namestništvo konzistoriju.

učiteljske, cerkveniške in orglarske službe je bilo po fasiji z dne 20. maja 1953 ugotovljeno, da je bilo za to službo zagotovljenih 200 gld in 28 $\frac{3}{4}$ kr čistih prihodkov letno, vendar pa škofijski konzistorij s fasijo do obvestila državnega namestništva z dne 9. aprila 1854 še ni bil seznanjen.

Veliko odgovornost učitelja za vzgojo otrok v šoli je v pridigi izpostavil že kaplan Marešič. Pričakovanja med ljudmi so bila velika, med otroki pa so se o učiteljih širile tudi zlobne pripovedi. Učitelj jim je bil predstavljen kot nekdo, ki ima vedno pri sebi palico in z njo kaznuje otroke za vsako malenkost.⁵⁰ Že prvi dan pouka je učitelj med predstavitvijo pokazal nanjo in jim zagrozil, da jo bo uporabil, ko bo treba.⁵¹ Za večino župljanov pa sploh ni bilo pomembno, kakšen bo učitelj v šoli, ampak kako bo orglal v cerkvi. Prvo nedeljo po njegovem prihodu so hiteli k nedeljski maši, da bi ga slišali na orglah. Ker ni bil tako uspešen, kot je bil stari Jakob Plevel, so menili, da »se bo že še naučil, saj je še mlad«.⁵²

Na novo ustanovljena šola v Vodicach je bila kakor večina takratnih župnijskih šol na Kranjskem enorazrednica. Na šoli je bil en učitelj, ki je imel za poučevanje na razpolago eno učilnico. K pouku so po veljavnih šolskih predpisih prihajali za šolo sposobni otroci v starosti od 6 do 12 let. Poleg učitelja je v šolo ob določenih dnevih prihajal tudi katehet, ki je poučeval verouk. Od števila otrok, njihove starosti in znanja je bilo odvisno, kako so na šoli organizirali pouk. Tako za poldneven kot tudi celodnevni pouk v eni ali v dveh skupinah je veljal posebej predpisan urnik, po katerem so se morali natančno ravnati.⁵³

Ker v vodiški župniji večjega zanimanja za »šolo pri fari« navkljub splošni šolski obveznosti, kaplanovi pridigi in župnikovemu obvestilu o začetku šole ni bilo, je pouk po vpisu v prvo šolsko leto po ustanovitvi šole potekal celodnevno v eni skupini. Staršev šoloobveznih otrok takrat nihče ni pretirano silil, da mora njihov otrok obiskovati šolo. Šele po nekaj letih so duhovniki v cerkvi ob napovedi začetka šolskega leta staršem priporočali, nato pa so jih začeli tudi opozarjati, naj otroke bolj redno pošiljajo v šolo.⁵⁴ Tisti otroci, ki so jih starši pošiljali v šolo, so bili pri pouku dopoldne dve uri, po opoldanskem premoru za kosilo pa popoldne še nadaljnji dve uri.⁵⁵

Kakor so se učenci med seboj razlikovali po starosti, so bile med njimi velike razlike tudi v znanju. Že pri vpisu, kamor so praznično oblečeni prišli skupaj s svojimi starši, je župnik vsakega izmed njih vprašal, kaj že zna.⁵⁶ Večji del učen-

50 Alešovec 1910, str. 32.

51 Določbo, da »telesno pokorilo v šoli nikjer in nikdar ne sme priti«, je uvedel šele Šolski in učni red leta 1870. Postave in ukazi za kranjsko ljudsko šolstvo, Ljubljana 1876, str. 56. O strahovanju v šoli, prg. 24.

52 Alešovec 1910, str. 36.

53 Politische Verfassung der deutschen Volks-Schulen für die k. k. österreichischen Provinzen VIII, Wien 1840, priloge A–D.

54 ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanilne knjige, inv. št. 79/1–9 (1841–1870).

55 Alešovec 1910, str. 54.

56 Prav tam, str. 38.

cev je ob začetku pouka znal katero od otroških molitvic, nekateri so poznali kakšno številko, drugi katero od črk. Le redki so bili taki, ki bi že znali brati ali malo pisati. Ob upoštevanju navedenih razlik je učitelj laže in ustrezneje začrtal svoje delo in naloge v šoli.

Novo šolsko leto se je začelo s sveto mašo in vpisom za šolo sposobnih otrok k pouku. Po objavi začetka pouka je župnik Bergant vodil prvo vpisovanje otrok v redno javno šolo.⁵⁷ Učitelj je prvi dan pouka v učilnici razvrstil otroke po spolu in velikosti v klopi na levo in desno. Iz šole so odhajali v parih, ravno tako so hodili v cerkev, kadar so imeli šolsko mašo.⁵⁸ Ker je bil pouk celodnevni, so šolarji iz bolj oddaljenih krajev za popoldanski pouk ostali čez opoldanski premor v šoli in ob njej.⁵⁹

Pouk so vedno začeli in končali z molitvijo. Stojе in glasno so molili Očenaš in Češčeno Marijo.⁶⁰ Sledilo je vpisovanje prisotnih učencev v katalog. Prve dni je bilo učencev največ, potem so nekateri že začeli izostajati.⁶¹ Pri pouku so najprej spoznavali črke. Kot začetni in temeljni učbenik so uporabljali »brateltotof« ali Abecednik, ki ga je za vsakega učenca za nekaj krajcarjev priskrbel učitelj. Poleg branja, pisanja in računanja so tudi peli. Na pamet so se naučili cesarsko pesem. Višek znanja je bila nemščina. Kar se je kdo v nemščini naučil na pamet, tega navadno ni razumel.⁶² Kdor je znal dobro brati, pisati, računati in sploh, če se je naučil še kaj po nemško, je osvojil vse znanje, kar ga je učencem med 6. in 12. letom starosti lahko dala vodiška šola.⁶³ Kdor je želel za prehod na gimnazijo in s tem do višje izobrazbe in do boljših poklicev dobiti več znanja, je moral v mesto, kjer so bile bolj zahtevne večrazredne trivialne in predvsem glavne šole.

Kot katehet je verouk v šoli poučeval vodiški kaplan Marešič. Ko je ob določenih dnevih prišel v šolo namesto učitelja, je bila šola za otroke bolj domača. Krščanski nauk je vsak otrok vsaj kolikor toliko znal, predvsem pa je bilo v vodiški šoli najbolj očitno, da je kaplan v nasprotju s kočevarskim učiteljem govoril tako, da so ga vsi razumeli.⁶⁴ Učitelj Eppich je slabo govoril slovensko. Njegovo govorjenje je bilo učencem *špasno*. Vsaka druga beseda je bila nemška. Njegov jezik je bil tak, kot so ga govorili tisti, ki so prišli od vojakov.⁶⁵ Če je še pred 1848 v kranjskih šolah veljalo, da je najboljši učitelj tisti, ki je otroke največ naučil nemško, se je v obdobju po ustanovitvi šole v Vodicach že začel uveljavljati nov duh, ki ga je prinesel vladni odlok iz revolucionarnega leta 1848 o uporabi maternega učnega

57 Prav tam, str. 37. Po več desetih letih po spominu piše, da je bilo vpisovanje prvi dan po prvem igranju učitelja na orgle pri nedeljski sv. maši.

58 Prav tam, str. 39–41.

59 Prav tam, str. 54, 56.

60 Prav tam, str. 41, 48.

61 Prav tam, str. 47.

62 Prav tam, str. 64.

63 Prav tam, str. 70.

64 Prav tam, str. 41.

65 Prav tam, str. 48.

jezika učencev v ljudski šoli.⁶⁶ Kljub novim pogledom je bilo učenje nemščine v številnih krajih na Slovenskem še dolgo eden od bolj pomembnih ciljev pouka v ljudskih šolah.

Med največjimi dogodki v vsaki šoli pred spremembo temeljne šolske zakonodaje leta 1869 je bila *javna skušnja*, na kateri so učenci pred starši, krajevnimi in okrajni veljaki ter šolskimi nadzorniki na koncu šolskega leta pokazali, kaj so se med šolskim letom naučili. Visoki gostje so bili večinoma duhovniki: od vodiškega kaplana in župnika do sosednjih župnikov pa vse do kamniškega dekana, ki je bil obenem tudi okrajni šolski nadzornik.⁶⁷ Javna skušnja pa ni bila posebna samo za učence, ampak tudi za učitelja, ki je moral pred zbranimi starši in gosti pokazati, kaj je otroke med letom naučil. Javna skušnja je bila svečan dogodek, h kateremu je sodila tudi svečana obleka. Otroci se se posedli po šolskih klopeh, njihovi starši pa so stali ob steni. Najbolj uspešni so prejeli darila, v zlato vezane verske knjige in denarne nagrade, vpisali pa so jih tudi v zlato knjigo.⁶⁸

Izkazano znanje učencev na prvi javni skušnji ob koncu prvega šolskega leta je bilo zelo pozitivno. Dopisnik Novic iz Vodice, ki je največ zaslug za »preroditev«⁶⁹ prej zasebne župnijske v javno ljudsko šolo pripisal župniku Bergantu, je bil navdušen že ob ugotovitvi, da šola deluje šele eno leto, pa se tako lepo razvija. Kipel je od zadovoljstva, ko je poslušal, kako in kaj vse so se učenci in učenke med letom naučili. Pohvalil je metodični pristop kateheta Marešiča, saj so otroci »kerščanski nauk, zgodbe sv. pisma in sv. evangeli tako mično in brihtno razlagali«. Ob posredovanju verskih resnic si je katehet pridobil veliko naklonjenost z navezovanjem otrok k skrbi za sadjerejo. Prav tako je bil uspešen tudi učitelj, kajti »tudi brali so tako gladko in računili iz glave in na tabli tako urno, da so vsi poslušavci prav zadovoljni bili, ki so tudi lepomisje z veseljem ogledovali«.

Učiteljska fasija

Po obljubi vodiške občine in župnije, da bodo učitelju ustrezno povečali dohodke, ki jih je pred njim prejemal cerkovnik in organist Plevel, pa učiteljski prihodki v Vodichah tudi po začetku pouka niso bili urejeni v skladu z veljavnimi šolskimi predpisi. Občina je 6. novembra 1853 sprejela sklep o določitvi učiteljske bire v višini 106 gld in 42 kr in razdelitvi bremen med posestnike po velikosti njihove posesti in oddaljenosti od župnijskega središča, kjer je bila šola.⁷⁰ Občina je z navedenim sklepom v zadnjem trenutku potrdila potrebna sredstva za nastavitev

66 Maßregeln zur Verbesserung des Volksschulen-Unterrichtes, z dne 2. septembra 1848. *Politische Gesetze und Verordnungen 1848*, št. 110, str. 281.

67 Catalogus cleri dioecesis Labacensis 1855, str. 30–31. Vodiški kaplan Jožef Marešič, župnik Valentin Bergant, dekan in okrajni šolski nadzornik v Kamniku Janez Fink.

68 Alešovec 1910, str. 63–67.

69 Vodičan, Iz Vodice na Gorenjskem, *Novice kmetijskih, obrtnijskih in narodskih reči*, XII, 1854, št. 73, str. 292.

70 ŠAL, šolstvo, f. 35, šola v Vodichah; Vodice, 26. januarja 1854. Fasija učiteljskih prihodkov.

učitelja in začetek pouka, pa četudi učiteljska fasija še ni bila dokončno sestavljena ne potrjena pri višji politični in šolski oblasti. Za šolsko oblast je bilo 200 goldinarjev najnižja še sprejemljiva višina prihodkov za vodiškega učitelja. Na ta znesek je domača občina vezala vse načrtovane dajatve pri sestavljanju učiteljske fasije, ki so jo 26. januarja 1854 v Vodicach s podpisi potrdili župnik Bergant, dekan in okrajni šolski nadzornik Fink, župan Janez Šporn in občinski svetovalci ter odborniki.⁷¹ Državno knjigovodstvo je fasijo 25. marca 1854 pregledalo in ocenilo, da je knjigovodsko pravilno sestavljena.⁷² Pred dokončno potrditvijo je državno namestništvo v Ljubljani prepis knjigovodsko pravilno sestavljene fasije skupaj s prošnjo za dokončno zasedbo službenega mesta 9. aprila 1854 posredovalo še v pregled škofijskemu konzistoriju.⁷³ Konzistorij, ki je pred tem na prošnjo občinskega in župnijskega predstojništva in ob pozitivnem mnenju okrajnega šolskega nadzorstva že odredil učitelja Eppicha v Vodice, se je šele z omenjenim dopisom državnega namestništva seznanil s predstavitvijo izvršitvenega roka načrtovane razširitve učilnice na poznejši čas, prav tako pa tudi o dogovoru in potrditvi fasije učiteljskih dohodkov.

Fasija učiteljskih prihodkov v Vodicach 1854

Izkaz donosa prihodkov učitelja, orglarja in cerkovnika pri župnijski cerkvi sv. Marjete v Vodicach.⁷⁴

		gld	kr
23 celih kmetij v Vodicach (po 12 maseljcev prosa)	17 mernikov 4 maseljcev prosa		
87 celih kmetij iz drugih krajev župnije (po 6 maseljcev prosa)	32 mernikov 10 maseljcev prosa		
110 celih kmetij – 49 mernikov 14 maseljcev prosa	1 mernik po 40 kr (katastrska cena)	33	15
110 kmetij – denar od sira	po 3 kr	5	30
87 kmetij – po 5 premen prediva (435 premen)	po 1 kr	7	15
23 kmetij v Vodicach – po 1 klobaso	po 3 kr	1	9
23 kmetij v Vodicach – po 1 hlebec kruha	po 10 kr	3	50
1 zelnik	letna renta	2	/
Seno s pokopališča 4 funte	po 30 kr	2	/
Župnijska cerkev	za cerkovniško službo	4	/
Župnijska cerkev	za orglarsko službo	4	15
Ustanovne maše	/	3	46
Kapulacijska štola	po 10-letnem povprečju	4	/
Pogrebna štola	/	13	14
Krsti	/	5	50

71 Prav tam. Obravnavana učiteljska fasija je očiten prepis originala.

72 Prav tam, Ljubljana, 25. marca 1854.

73 Prav tam, Ljubljana, 9. aprila 1854.

74 Prav tam, Vodice, 26. januarja 1854, prepis učiteljske fasije: »Ertragniss-Ausweis über die Einkünfte des Schullehrers, Organisten und Messner zugleich bei der Pfarrkirche der h. Margareth zu Vodiz.«

Vpeljava sedmine	/	1	20
Podružnična cerkev Repnje	/	/	34
Podružnična cerkev Utik in Šinkov Turn	po 17 kr	/	34
Podružnična cerkev Skaručna in Šmarna gora	po 40 kr	1	20
Dve ekskurziji na Skaručno za orglarja	/	2	40
Sedem ekskurzij na Šmarno goro za orglarja	/	9	20
Skupaj		105	52
Namensko obljubljen bira 62 mernikov 7 maseljcev pšenice	knjigovodsko odmerjen znesek po katastrski ceni	75	26 2/4
Razširjeni dopolnilni znesek		30	47
Skupaj		106	13 2/4
Po občinskem sklepu z dne 6. novembra 1853	za biro		
18 celih kmetij v Vodicach	po 1 gld 18 kr	23	24
7 polovičnih kmetij v Vodicach	po 39 kr	4	33
13 tretjinskih kmetij v Vodicach	po 26 kr	5	38
8 četrtinskih kmetij v Vodicach	po 19 kr 2 d	2	36
Skupaj		36	11
20 celih kmetij v Bukovici, Repnjah, Utiku in Dobruši	po 52 kr	17	20
31 pol. kmetij v Bukovici, Repnjah, Utiku in Dobruši	po 26 kr	13	26
3 tretj. kmetije v Bukovci, Repnjah, Utiku in Dobruši	po 17 kr 1 d	/	51 1d
18 četrt. kmetij v Bukovci, Repnjah, Utiku in Dobruši	po 13 kr	3	54
Skupaj		35	31 3/4
18 celih kmetij v Skaručni in Šinkovem turnu	po 39 kr	11	42
48 polovičnih kmetij v Skaručni in Šinkovem turnu	po 19 kr 2 d	15	36
7 tretjinskih kmetij v Skaručni in Šinkovem turnu	po 13 kr	1	31
38 četrtinskih kmetij v Skaručni in Šinkovem turnu	po 9 kr 3 d	6	10 2d
Skupaj		34	59 2d
Bira skupaj		106	42
Celotni prihodki		212	34 1d
Stroški pobiranja bira		12	5 2d
Čisti prihodek učitelja, orglarja in cerkovnika		200	28 3d

Vodice, 26. januarja 1854

Valentin Bergant, l. r., župnik
 Janez Fink, l. r., okrajni šolski nadzornik
 Janez Šporn, l. r., župan
 Matevž Šporn, l. r., občinski svetovalec (Mateush Sporn l. r. svetovavec)
 x Matija Jež, občinski svetovalec
 Gašper Podgoršek in tudi najstarejši občinski svetovalec
 Matevž Šporn, l. r.

Odborniki:

x Pavel Požar	x Simon Zupan
x Andrej Podgoršek	x Matevž Kosmač
x Jožef Bergant	x Jakob Kopač
x Jernej Gubanc	x Lovro Kosec
x Aleksander Keršič	x Valentin Hubad
x Blaž Stare	x Jožef Zor
x Martin Raher	x Valentin Bergant
x Janez Pušavec	x Simon Zupan
x Andrej Šušteršič	x Nikolaj Kadivec

x (nezmožni pisanja) po meni Janezu Špornu zaprošenemu podpisovalcu
 Preračunano na čisti prihodek 200 goldinarjev 28 $\frac{3}{4}$ krajcarjev v kovnem
 denarju.

Državno knjigovodstvo, Ljubljana 25. marca 1854

Konzistorij je v odgovoru na prejeto fasijo učiteljske, orglarske in cerkovniške službe v Vodichah državnemu namestništvu najprej naznanil, da s fasijo ni zadovoljen, da pa je bil na podlagi predhodnega poročila cerkvenega in občinskega predstojništva v Vodichah z dne 16. novembra 1853 v tamkajšnje šole kot začasni učitelj poslan obetajoč učiteljski kandidat Janez Eppich, ki je z zelo dobrim uspehom končal tečaj za učiteljske pripravnike za ljudske in nižje realne šole v Ljubljani.⁷⁵ Konzistorij je učitelja v Vodice poslal v trdnem pričakovanju, da je z dano obljubo zadeva tako v zvezi s povečanjem učiteljske plače kot tudi z razširitvijo učilnice sprejeta in urejena.

Konzistorij je iz prejete fasije učiteljskih prihodkov razbral, da je čisti prihodek trikratne službe ob upoštevanju bremen, ki so vezani na takšno službo tudi povsod drugod, močno pod 200 gld. Prezrto je bilo dejstvo, da je bilo treba po 170. paragrafu Politične šolske ustave od bruto prihodka odvzeti med 50 in 60 gld stroškov za vzdrževanje cerkovniškega pomočnika in 12 gld za čiščenje učilnice. Nepravilno je bilo, da so bila v bruto prihodek všteta nezakonita darila, kot so štolnina pri krstih, vpeljava sedmine in bira s klobaso ter kruhom. Prav tako v učiteljske prihodke ne bi smeli vračunati takih malenkosti, kot je bila košnja na

⁷⁵ Prav tam; Ljubljana, 16. maja 1854.

pokopališču. Honorarji za potovanje na romarsko pot na Skaručno in Šmarno goro so po mnenju konzistorija komaj pokrili plačilo stroškov za dolgo in težavno pot ter opravljeno cerkveno službo. Že sama pot na Šmarno goro je po oceni konzistorija trajala 3 ure.⁷⁶

Konzistorij je bil tudi prepričan, da je vodiška občina s preračunanjem pšenične bira na takrat veljavno ceno kljub večjemu dodatnemu znesku 30 gld in 47 kr zasledovala predvsem svoje koristi, kar je bilo v očitno škodo učitelja, organista in cerkovnika.⁷⁷ Zanj bi bilo veliko bolje, če bi mu pustili 62 mernikov 7 maseljcev pšenice, ki jo je prejšnji cerkovnik in organist prejel v naravi, po ceni 1 gld 30–40 kr za mernik in dopolnilni znesek sploh ne bi bil potreben. Po drugi strani občinsko predstojništvo v Vodichah prosene bira 49 mernikov in 14 maseljcev ni odkupovalo v denarju, saj bi občina pri takratni zelo visoki ceni lahko spet nekaj pridobila in bi bilo za učitelja še slabše.

Na podlagi podrobne analize prejete fasije je bilo konzistoriju jasno, da so v vodiškem občinskem in župnijskem predstojništvu mislili predvsem na to, kako bi po smrti starega cerkovnika in organista njegovemu nasledniku, ki je moral poleg obeh prejšnjih opravljati še učiteljsko službo, kar se da skrčili vse dotedanje dajatve in davščine.⁷⁸ Po mnenju konzistorija je bilo tako ravnanje tudi v očitnem nasprotju z ministrskim odlokom z dne 20. februarja 1853 in odlokom državnega namestništva z dne 9. marca 1853, ki je za taka šolska službena mesta določil najmanj 250 gld letnih prihodkov.

Ob vseh težavah pri določanju višine prihodkov učiteljske službe je novi učitelj tako, kot je bila pred njim dolga leta stara navada pri cerkovnikih in organistih, moral dogovorjene dajatve, med katerimi je bila najpomembnejša bira, v naravi ali v denarju pobirati neposredno pri ljudeh. Na podoben način sta biro pobirala tudi kaplan in župnik. Pobiranje bira za učitelja je župnik prvič oznanil na prvo predpostno nedeljo leta 1854.⁷⁹ Pri nedeljski sveti maši v župnijski cerkvi je pobiranje ljudem napovedal z besedami: »Gospod učitelj bo prihodnji teden v sredo in četrtek pobiral biro v denarju po vsej župniji. Začel bo na Bukovici. Župljanom se priporoča, da ne dajo samo tega, k čemur so se po odbornikih zavezali, ampak da darujejo še kaj zraven. Tudi kajžarji niso izvzeti, tudi oni naj prispevajo glede na njihove premoženjske razmere.«⁸⁰

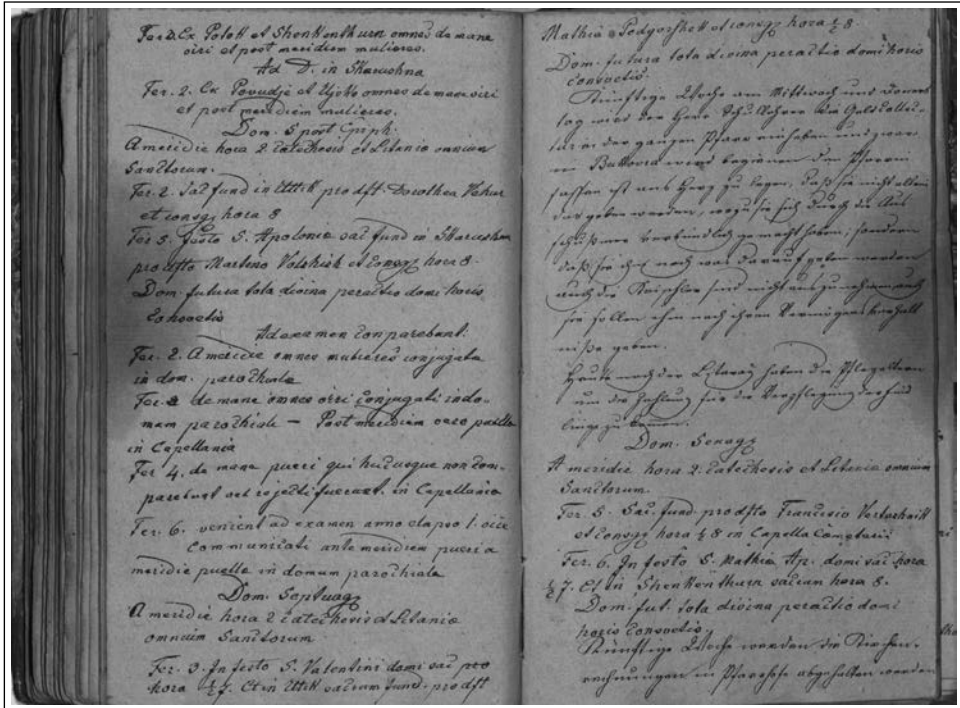
76 Prav tam.

77 Prav tam.

78 Prav tam.

79 V viru se vedno uporablja latinski termin »Dominica Septuagesima«, ki po starem (predkonzilskem) cerkvenem koledarju označuje obdobje sedemdesetih dni ali devet nedelj pred veliko nočjo. Septuagesima je prva predpostna oz. predpepelnična nedelja.

80 ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanilna knjiga Vodice 1841–1854. Nedelja Septuagesima 1854 (12. februarja 1854): »Künftige Woche am Mittwoch und Donnerstag wird der Herr Schullehrer die Geld collectur in der ganzen Pfarr einheben und zwar in Bukovza wird beginnen. Den Pfar-rinsassen ist an Herz zu legen, daß sie nicht allein das geben werden, wozu sie sich durch der Ausschussman verbindlich gemacht haben, sonder daß sie den noch was darauf geben werden, auch die Kaischler sind nicht auszunehmen, auch sie sollen ihm nach ihren Vermögens-Verhältnisse geben.«



Med latinsko pisanimi oznanili od 5. nedelje po razglašenju do prvega dela nedelje Sexagesima je v desnem zgornjem kotu za nedeljo Septuagesima besedilo v nemškem jeziku, ki napoveduje, da bo učitelj pobiral biro, in vsebuje priporočilo posestnikom, naj mu dajo več, kakor so se po odbornikih zavezali (NŠAL, ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanilna knjiga Vodice, 1854).

Jeseni 1854 so biro po župniji pobirali župnik, kaplan in učitelj hkrati. Župnik je ob koncu nedeljske sv. maše oznanil razpored pobiranja bire po vaseh, dnevih in urah, vmes pa so bile na podružničnih cerkvah oznanjene tudi sv. maše. Župljane je prosil, naj pripravijo izbrano proso in predivo, za učitelja pa naj točno odštejejo obljubljeni denar in mu dajo še kaj zraven. Kajžarje je prav tako spomnil, da darujejo glede na svoje premoženje, še posebej tisti, ki so otroke pošiljali v šolo.⁸¹

81 Prav tam; 18. nedelja po binškošth 1854 (8. oktobra 1854): »Die Pfarrinsassen werden ersucht schönen Hirs und Spinhar vorzubereiten und den Herrn Schullehrer das versprochene Geld genau abführen, und ihm noch was darauf zu geben. Die Kaischler sind auch zu erinern nach ihren Vermögen zu geben, besonders aber jene, die die Kinder in die Schule schicken.«

Neurejenost šolskih razmer v prvem šolskem letu 1853/1854

Pred ustanovitvijo šole v jeseni 1853 se je občinsko predstojništvo v posebni izjavi, ki je bila predložena konzistoriju, poleg ureditve učiteljskih prihodkov zavezalo tudi k »nujno potrebni« razširitvi učilnice.⁸² Po kasnejših podatkih začasnega učitelja Eppicha učilnica ni sprejela 70, ampak samo 40 učencev, če so imeli pouk pisanja. K poldnevnuemu pouku zato ni bilo mogoče sprejeti več kot 100 otrok, kolikor naj bi se jih prijavilo k pouku. Konzistorij je zato obžaloval, da so bile v Vodicaх že v prvem letu delovanja javne šole takšne težave. Prepričan je bil, da bi jih lahko odpravili z odstranitvijo vmesnega zidu in drugimi predelavami za majhen denar, če le pristojnemu predstojništvu ne bi manjkalo dobre volje.⁸³

Veliko presenečenje je bilo tudi dejansko stanje učiteljskega stanovanja. Predhodna izjava vodiške občine o prostornem stanovanju za bodočega učitelja je bila zavajajoča, saj je bilo resnično stanje popolnoma drugačno. V oči sta bodli predvsem dve nerešeni zadevi. Popolnoma nesprejemljivo je bilo, da je bila šolmaštrija za dve tretjini župljanov nekakšna prehodna postaja na poti v cerkev.⁸⁴ Ob nedeljah in praznikih se je v njej, v nekaterih delih učiteljskega stanovanja, še posebej pa v učilnici zbirala velika množica ljudi in povzročala tak hrup, da je bilo po mnenju konzistorija kot na letnem sejmu. Pogoji za delovanje nedeljske šole so bili nemogoči. Čeprav je bilo vložena veliko truda, da bi nedeljski pouk redno potekal, je bil izpostavljen nenehnim motnjam in so ga morali prekinjati.

Ker so bile razmere v šolski stavbi za učitelja in pouk nevzdržne, je konzistorij odločno podpiral vsako prizadevanje pri spreminjanju odnosa vodiških župljanov do župnijske lastnine. V šolski stavbi pa so nadalje ugotovili tudi zelo redek servitut, zaradi česar je bila edina primerna podstrešna soba za učitelja v lasti neke druge osebe, ki je bila takrat odsotna in je to stanovanje prepustila v zakup tretji osebi. Učitelju je bila zato dodeljena ena sama soba, kar je bilo ob dejstvu, da je bil učitelj še samski, komaj dopustno za spodobno delitev bivališča.⁸⁵

Na podlagi navedenih ugotovitev tako glede učiteljskih prihodkov kot tudi učilnice in učiteljskega stanovanja je konzistorij predlagal revizijo vseh treh zadev. Državno namestništvo je prosil, da o izpostavljenih problemih izvede natančno poizvedbo. Obenem je bilo zanj zelo pomembno, da se vodiškimi župljanom pojasni, da začasni učitelj Eppich v Vodicaх lahko ostane le do konca tekočega šolskega leta, če ne bodo izpolnili zavezujoče izjave, ki so jo dali pred ustanovitvijo šole.⁸⁶

82 ŠAL, šolstvo, f. 35, šola v Vodicaх; Ljubljana, 16. maja 1854: »Die Erweiterung des Schullimmers ist dringlich nothwendig.«

83 Prav tam.

84 Prav tam.

85 Prav tam.

86 Prav tam.

Okrajno šolsko nadzorstvo v Kamniku je navodila škofijskega konzistorija o urejanju šolskih razmer v Vodicach prejelo po 30. septembru 1854, ko se je prvo šolsko leto v Vodicach že končalo.⁸⁷ Pri okrajnem glavarstvu v Kamniku je z dopisom z dne 8. oktobra 1854 sprožilo poizvedovanje glede izboljšanja učiteljskih prihodkov. Okrajno glavarstvo je po treh dneh poročalo, da je bila učiteljska fasija predložena v potrditev c.-kr. deželni vladi s prošnjo, da jo državno knjigovodstvo preuredi po konzistorijalnem predlogu in z občino za kritje nakazanih odhodkov določi ponovna pogajanja.⁸⁸ Okrajno šolsko nadzorstvo je ob tem izrazilo pričakovanje, da se bodo pogovori o preureditvi učiteljske fasije prihodkov začeli čimprej, kajti le tako bi še pred začetkom novega šolskega leta lahko izvedli razpis za izpraznjeno učiteljsko mesto in delovanje župnijske šole ne bi bilo ogroženo.⁸⁹

Ker vodiški župljani zavezujoče izjave o ureditvi šolskih razmer do konca septembra 1854 niso izpolnili, je konzistorij dotedanjega začasnega učitelja Eppicha 30. septembra 1854 iz Vodice poslal za šolskega pomočnika na glavno šolo v Škofjo Loko, pristojno okrajno šolsko nadzorstvo v Kamniku pa pooblastil, da župnijsko in občinsko predstojništvo v Vodicach opozori, da tudi drugega začasnega učitelja k njim ne bo prej, dokler ne bo izpolnjena zavezujoča izjava pred ustanovitvijo šole leta 1853.⁹⁰

Predstojništvo vodiške občine je v tesnem sodelovanju z vodiškim župnikom Bergantom 15. oktobra 1854 kljub predhodnim opozorilom na izpolnitev zavezujoče izjave o ureditvi šolskih razmer škofijski konzistorij prosilo, da na mesto združene učiteljske, orglarske in cerkovniške službe v Vodicach, ki je bilo zaradi premestitve učitelja Eppicha izpraznjeno, odredi njegovega naslednika.⁹¹ V prošnji so najprej spomnili, da se bliža čas, ko bodo otroci spet začeli hoditi v šolo. Prepričani so bili, da bi vodiški kaplan Marešič lahko v vsakem oziru nadomestil katerega koli učitelja, da pa bi se pripetili primeri, ko zaradi drugih poklicnih obveznosti ne bi mogel poučevati in bi morali pouk v šoli prekinjati. Plača za bodočega učitelja, orglarja in cerkvnika v Vodicach bi po njihovem mnenju s predlaganimi spremembami in dodatki postala čisto spodobna. To bi veljalo še toliko bolj, če bi bil učitelj samski in bi zares častno živel, kajti njegovi prihodki ne bi dosegli samo 200 gld, kot jih je priznalo državno knjigovodstvo, ampak 250 gld z dodatki: 15 gld v letnem povprečju od pogrebnih molitev *Misere*, 15 gld od obletnih maš in molitev za umrle ter 20 gld iz cerkvenega premoženja župnijske cerkve, ki jih je bodočemu vodiškemu učitelju namenilo cerkveno predstojništvo v Vodicach. Če

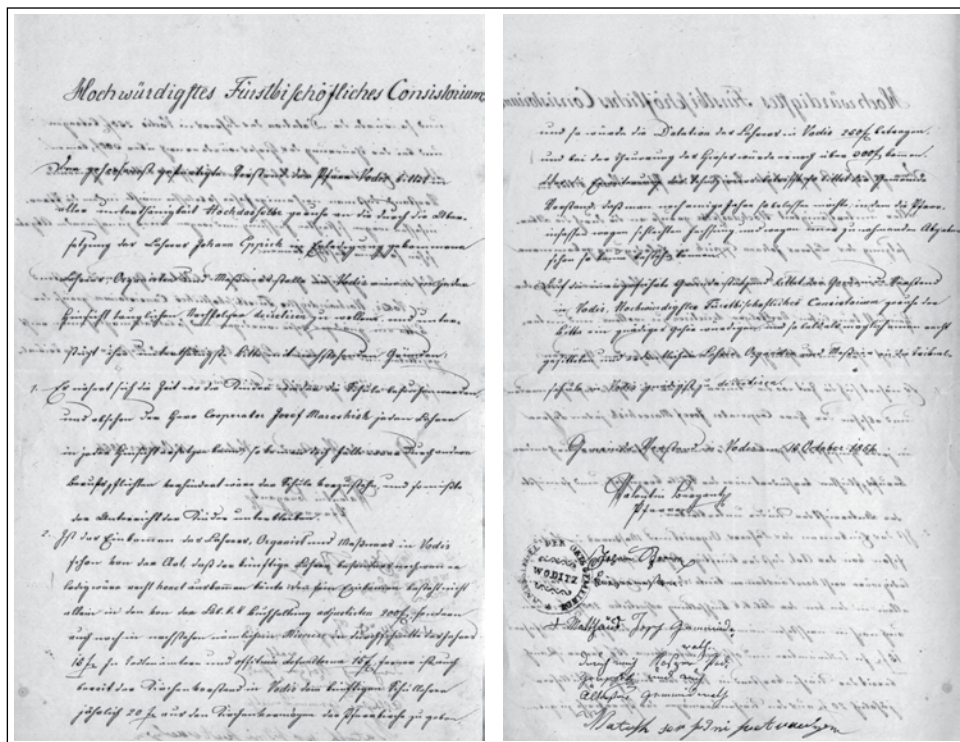
87 Prav tam; Kamnik, 25. oktobra 1854. Okrajni šolski nadzornik v Kamniku škofijskemu konzistoriju v Ljubljano.

88 C.-kr. deželna vlada je l. 1854 nasledila c.-kr. državno namestništvo kot najvišji državni organ na Kranjskem.

89 ŠAL, šolstvo, f. 35, šola v Vodicach; Kamnik, 25. oktobra 1854. Poročilo okrajnega šolskega nadzornika.

90 Prav tam; Ljubljana, 13. novembra 1854. Konzistorij v poročilu deželni vladi.

91 Prav tam; Vodice, 15. oktobra 1854. Prošnja vodiške občine konzistoriju za namestitev drugega učitelja.



Naslovni in sklepni del prošnje občinskega predstojništva v Vodichah precastitemu knezo-škofijskemu konzistoriju za namestitev bodočega učitelja na trivialno šolo v Vodice. Vodice, 15. oktobra 1854. Prošnjo je pisal prvopodpisani župnik Valentin Bergant, drugi podpisani je župan (bürgermeister) Janez Šporn, podkrižanega občinskega svetovalca Matevža Ježa je zapisal njegov podpisovalec Gašper Podgoršek, ki je bil tudi najstarejši občinski svetovalec, v slovenskem jeziku pa se je kot zadnji svetovalec podpisal Matevž Zor. Na levi strani dokumenta je v nemščini odtisnjen občinski žig »AMTSSTEMPEL DER ORTSGEMEINDE WODITZ«, slov.: Uradni žig krajevne občine Vodice (NŠAL, ŠAL, šolstvo, f. 35, šola v Vodichah).

bi se dvignila cena prosa, pa so bili v Vodichah prepričani, da bi prihodki učiteljske službe presegli tudi 300 gld. V zvezi z razširitvijo učilnice so znova prosili za predstavitev prezidave za nadaljnjih nekaj let, ker naj bi župljani zaradi slabih letin in vse večjih dajatev že tako komaj shajali. Občinsko predstojništvo je z navedenimi razlogi prosilo škofijski konzistorij, da »kakor hitro je mogoče milostno odredi resnično olikanega in vzornega učitelja, orglarja in cerkovnika na trivialno šolo v Vodice.«⁹²

92 Prav tam.

Občinsko predstojništvo je prošnje škofijskemu konzistoriju lahko vložilo pri okrajnem šolskem nadzorniku v Kamniku. Vodiški župnik je zato kamniškemu dekanu in okrajnemu šolskemu nadzorniku nadomestno namestitev na izpraznjeno učiteljsko mesto z novim učiteljem posebej priporočil. Ta je prošnje občine in poročilo okrajnega glavarstva posredoval konzistoriju s pripombo, da je ponovna namestitev izpraznjenega službenega mesta učitelja zaželena, da pa pri njej ni mogoče prezreti nerešenih problemov z učiteljskimi prihodki, medtem ko je učilnica v vsakem primeru potrebna razširitve.⁹³

S predstavniki vodiške občine se je o preureditvi fasije učiteljskih prihodkov po pripombah škofijskega konzistorija pogajalo okrajno glavarstvo v Kamniku, ki je o rezultatih pogajanj poročalo deželni vladi.⁹⁴ Zastopniki vodiške občine in župnije so konzistorialna opozorila glede na posredovano prošnjo za ponovno namestitev učitelja sprejeli precej lahkotno. Njihov odnos do učitelja pa je sploh izpadel nekoliko nenavadno, saj so zapisali, da bi katerega koli učitelja lahko nadomestil kaplan Marešič, če bi za poučevanje le imel dovolj časa. S kočevarskim učiteljem Eppichom, ki ga je konzistorij pohvalil kot zelo obetajočega učitelja, očitno niso imeli dobrih izkušenj, za namestitev njegovega naslednika pa niso videli nobenih težav. Pričakovali so, da bo šolski pouk stekel, tako kot je že leto prej.

In čeprav so zadeve v zvezi z učiteljskimi prihodki, učilnico in stanovanjem za učitelja tik pred začetkom šolskega leta 1854/1855 ostale odprte in problemi nerešeni, je vodiški župnik Bergant v nedeljo pred začetkom novega šolskega leta oznanil, naj starši iz vse župnije svoje otroke, ki so v starosti do 12 let sposobni za obiskovanje delavniške šole, v četrtek ob 7.30 pošljejo k sv. maši, po njej pa v šolo, da se vpišejo k šolskemu pouku. Za naslednjo nedeljo je pozval mlade do 15 let, prav tako iz vse župnije, naj pridejo ob 12.00 v šolo k vpisu za nedeljski pouk.⁹⁵

Po odločitvi škofijskega konzistorija novega učitelja zaradi nerešenih zadev v Vodice ni bilo. Konzistorij je bil v svojih zahtevah nepopustljiv in je dokončno odločitev, ki je bila nasprotna od pričakovanja vodiškega občinskega in župnijskega predstojništva, dolgo napovedoval. Čeprav še ni bilo učitelja, je župnik Bergant naslednjo nedeljo župljane obvestil, da bo cerkovnik iz Vodice v sredo za šolo pobiral drva v Bukovici in v Utiku, v četrtek dopoldne pa tudi v Repnjah in nato

93 Prav tam; Kamnik, 27. oktobra 1854. Okrajni šolski nadzornik Janez Fink škofijskemu konzistoriju v Ljubljano.

94 Prav tam; Ljubljana, 27. in 28. oktobra 1854.

95 ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanilna knjiga Vodice 1841–1854, 22. nedelja po binkoštih 1854 (5. novembra 1854): »Jene Eltern aus der ganzen Pfarr die für die Werktagsschule geeignete Kinder haben, daß bis zum 12. Jahre müssen dieselben Donnerstag um ein ½ 8 zur heilige Messe schicken und hernach in die Schule, damit sie für den Unterricht vorgemerkt werden. Künftige Sonntag müssen die Kinder von der ganzen Pfarr bis zum 15 Jahre in der Schule um 12 Uhr erscheinen, damit sie für den Sonntagsunterricht vorgemerkt werden.«

v Vodicach. Priporočil jim je, naj ga bogato postrežejo.⁹⁶ Za cerkveniško službo je bilo v fasiji učiteljskih, cerkveniških in orglarskih prihodkov treba zagotoviti predpisan znesek v višini 50 gld, ki se je v vsakem primeru obračunal kot strošek učitelja za cerkveniško službo in ga je bilo treba odšteti od učiteljskih bruto prihodkov. Ker strošek za cerkveniškega pomočnika v Vodicach ni bil obračunan v fasiji učiteljskih prihodkov, je očitno, da so cerkveniško službo po smrti Jakoba Plevla takoj podelili drugi osebi in niso čakali na prihod učitelja (Eppicha), ki so mu za cerkveniško službo pri župnijski cerkvi sv. Marjete v Vodicach po zakonsko predpisani fasiji priznali le skromne 4 gld prihodkov.⁹⁷

Ker je cerkvenik iz Vodice pred začetkom šolskega leta 1854/1855 pobiral drva za šolsko kurjavo po vaseh vodiške občine, lahko utemeljeno sklepamo, da je bil inštitut cerkveniške službe v Vodicach zgodovinsko usidran in zato precej odporen na zunanje vplive ter da je tako župnijsko kot tudi občinsko vodstvo zares pričakovalo in računalo na to, da bo šolski pouk kljub izpostavljenim problemom tudi drugo šolsko leto potekal brez večjih zapletov. Župnik Bergant se je za cerkvenika posebej zavzel, saj je ljudem že sredi novembra oznanil, naj zanj namesto pri adventnih sv. mašah rajši darujejo tako pri prihodnji nedeljski maši ob 10.00 kot tudi popoldne po krščanskem nauku.⁹⁸

Objava pridige vodiškega kaplana Marešiča o šoli pred začetkom šolskega leta 1854/1855 v dveh nadaljevanjih v katoliškem časopisu Zgodnja Danica 12. in 17. oktobra 1854,⁹⁹ ki jo je imel v Vodicach pred enim letom, navaja na prepričanje, da se vodiške šolske razmere po enem letu niso spremenile in da so vsi glavni problemi šole v Vodicach ostali. Pridiga je bila v jeseni 1854 enako ali še bolj aktualna kot leto prej. Ne glede na to ali je avtor pridigo za objavo izpopolnil ali ne, je izbral pravi trenutek za prepričevanje ljudi, naj vendar storijo tisti mali korak, da bo javni šolski pouk v Vodicach lahko obstal tudi drugo leto po ustanovitvi šole.

Če so bili dosežki delovanja šole v prvem šolskem letu zares tako spodbudni, kot so pisale Novice,¹⁰⁰ je kar nekoliko nenavadno, da je bilo nadaljevanje pouka v naslednjem šolskem letu negotovo. Toda skoraj vsem, razen škofijskemu konzistoriju, je bilo samo po sebi umevno, da pouk bo tudi to leto, ne glede na neizpolnjene obljube, prav tako kakor je bil že prejšnje leto. Vodičani so bili po ustanovitvi zasebne (1852) in nato javne šole (1853), ponosni, da niso bili v šolskem

96 Prav tam; 23. nedelja po binškoštih 1854 (12. novembra 1854): »Künftigen Mitwoch wird der Messner von Vodiz für die Schule in Bukovca und Utik Holz einheben. Donnerstag Vormittag aber in Repnje und hernach in Vodiz. Die Pfarrinsassen sind zu errinern, daß sie ihme reichlich betheilen.«

97 ŠAL, šolstvo, f. 35, šola v Vodicach; Vodice, 26. januarja 1854.

98 ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanilna knjiga Vodice 1841–1854, 24. nedelja po binškoštih 1854 (19. novembra 1854): »Anstatt, daß die Messner Sammlungen für die Adventsmessen in der Pfarr veranstalten würden, wird lieber künftigen Sonntag so wohl um 10 Uhr, als auch Nachmittag nach der Christenlehre Opfer abgehalten werden.«

99 Marešič 1854, str. 169–170 in str. 174–175.

100 Novice, XII, št. 73, 13. 9. 1854, Iz Vodice na Gorenjskem, str. 292.

pogledu več zadnji na Kranjskem. Še posebej so cenili kateheta Marešiča, ki »so otrokom verske in djanske resnice božje v glavo in serce lepo vtisnili«. ¹⁰¹ Njegovo delo je bilo na zunaj opazno tudi pri sadjereji, saj »so otroke prav lepo napeljali na potrebo žlahtnenja sadnih dreves«. Kaplan Marešič je ob koncu prvega šolskega leta ob dejstvu, da je šola uspešno delovala, izrazil posebno navdušenje tudi tako, da je o šoli in smotru njenega poslanstva sestavil daljšo pesnitev. Že v prvi kitici je najprej izrazil zadovoljstvo in zahvalo, da šola je in da jo učenci z očitnim namenom lahko obiskujejo.

»Ni ga veselja za moje serce,
Ko da spolnile se moje želje:
V šolo smem hodit' se pridno učit,
Zboljšati serce in pamet modrit'.
Hvala Bogu za šolski pouk!«¹⁰² ...

Preureditev učiteljske fasije, učilnice in učiteljskega stanovanja

Škofjski konzistorij je bil v zahtevah do izpolnitve zavezujoče izjave občine in župnije iz leta 1853 nepopustljiv. Nasproti vsem pomislekom je odločno zagovarjal spoštovanje minimalnih zakonskih pogojev za delovanje šole, izpolnjevanje dogovorov in obljub ter ščitil koristi šole in učiteljev. Ker so predstavniki občine skupaj z župnikom Bergantom v novih pogajanjih znesek prihodkov učiteljske službe povečali na 300 gld samo s preračunanjem cene prosene bire v naravi, po mnenju škofjskega konzistorija niso naredili nič drugega kot to, da so dotedanje učiteljske prihodke v Vodicaх pokazali v lepši luči. ¹⁰³

Konzistorij je bil prepričan, da bi moralo občinsko predstojništvo pri sestavljanju učiteljske fasije upoštevati dejstvo, da so se s takratnimi visokimi cenami žita sorazmerno dvignile tudi vse druge življenjske potrebščine. Za učitelja bi bilo zato veliko bolje, če bi mu dajatve, zapisane v naravi kot prej orglarju in cerkovniku Plevelu poravnali v naravi. Če bi učitelju izplačali letne prihodke po takrat veljavni ceni žita, bi ta dobil okrog 250 gld v denarju, pri tem pa ne bi smeli spregledati odhodkov, ki so bili predpisani po šolski zakonodaji za vzdrževanje pomočnika pri opravljanju cerkovniške službe in za čiščenje učilnice. ¹⁰⁴ Zaradi navedenih razlogov je konzistorij predlagal, naj občina plačuje bodisi 200 gld, preračunanih po knjigovodskih cenah za takrat veljavne naturalne dajatve, bodisi zagotovljenih 250 gld po predlagani spremembi cene žitne bire. Po razlagi konzi-

¹⁰¹ Prav tam.

¹⁰² Prav tam.

¹⁰³ ŠAL, šolstvo, f. 35, šola v Vodicaх; Ljubljana, 13. novembra 1854. Konzistorij v poročilu deželni vladi.

¹⁰⁴ Prav tam.

storija je bil prispevek župnijske cerkve za učiteljske prihodke v znesku 20 gld po veljavnih šolskih predpisih zavezujoč.

Z okrajnim šolskim nadzorstvom je bil konzistorij soglasen, da je treba čim prej razširiti veliko premajhno učilnico.¹⁰⁵ Za škofijsko nadzorstvo nad osnovnim šolstvom je bilo nerazumljivo, da razširitev učilnice z odstranitvijo vmesne stene in vgradnjo nekaj oken za občino z več kot 2000 prebivalci predstavljala tako velik problem. Četudi so bila petdeseta leta 19. stoletja pripoznana kot obdobje »velikih preizkušenj«, pa je bilo konzistoriju znano, da so druge veliko manjše občine prav takrat prostovoljno postavile šolske stavbe čisto na novo.¹⁰⁶ Brez večjih težav bi bilo po prepričanju konzistorija mogoče urediti tudi razmere v šolski stavbi, ki jih je bremenil servitut v podstrešnem stanovanju in jih je oteževalo postajanje ljudi na poti v cerkev.

Konzistorij je do zadnjega vztrajal, da se obravnavani problemi v zvezi s šolo v Vodicaх uredijo po zavezujoči izjavi občinskega in župnijskega predstojništva in po šolskih predpisih tako glede učiteljskih prihodkov kot tudi učiteljskega stanovanja in učilnice. Na podlagi poročila okrajnega glavarstva in okrajnega šolskega nadzorstva v Kamniku je 13. novembra 1854 deželni vladi v Ljubljani predlagal, da se najprej rešijo navedeni problemi in odstranijo vsi pomisleki, šele potem se lahko razpiše prosto službeno mesto učitelja.¹⁰⁷ Daljši molk na konzistorijalno poročilo je pomenil, da se šolski pouk v Vodicaх v začetku šolskega leta 1854/1855 ni začel.

Deželna vlada se je na poročilo škofijskega konzistorija z dne 13. novembra 1854 odzvala šele 10. aprila 1855.¹⁰⁸ Po knjigovodsko pregledani fasiji učiteljskih prihodkov so izračunali znesek združene učiteljske, orglarske in cerkovniške službe v Vodicaх v višini 132 gld 19 $\frac{3}{4}$ kr. Do sistemiziranih prihodkov v višini 200 gld je bila izkazana razlika 67 gld 40 $\frac{1}{4}$ kr. Ko je državno knjigovodstvo pri ponovnem pregledu in obravnavi fasije učiteljskih prihodkov upoštevalo konzistorijalne pripombe, je bila v predlogu občine pri preračunavanju pšenične bire v višino denarne dajatve ugotovljena še večja razlika v škodo učiteljskih prihodkov.¹⁰⁹

Deželna vlada je po proučitvi celotne zadeve okrajnemu uradu v Kamniku naročila, da v soglasju z vodiško občino uredi fasijo učiteljskih prihodkov po predlogu škofijskega konzistorija. Prav tako je okrajni urad dobil nalogo, da z občino začne pogajanja za razširitev premajhne učilnice. Nič manj ni bil izvzet od prizadevanja, da se odpravijo težave s servitutom v učiteljskem stanovanju in zadrževanjem ljudi v šolski stavbi pred verskimi obredi v župnijski cerkvi.¹¹⁰ Konzistorij je na podlagi odgovora deželne vlade 23. aprila 1855 okrajnemu šol-

105 Prav tam. ... viel zu klein

106 Prav tam.

107 Prav tam.

108 Prav tam; Ljubljana, 10. aprila 1855. Deželna vlada v odgovoru konzistoriju.

109 Prav tam.

110 Prav tam.

skemu nadzorstvu v Kamniku naročil, da z vsebino odloka deželne vlade seznanijo župnijsko in občinsko predstojništvo. Obenem ga je pooblastil, da za dogovor uporabi ves svoj vpliv.¹¹¹

V poročilu okrajnega urada z dne 23. julija 1855 je bilo deželni vladi pojasnjeno, da se od knjigovodske določenih cerkovniških prihodkov z dne 15. marca 1855 v višini 99 gld 43 kr odštejejo stroški učiteljske službe v skupnem znesku 74 gld 5 2/4 kr (za cerkovniškega pomočnika 50 gld, za čiščenje šole 12 gld in za pobiranje bire 12 gld 5 2/4 kr) in da se preostanek v višini 25 gld 37 2/4 kr po zapisniku z dne 22. maja 1855 pripiše v znesek čistih prihodkov združene učiteljske, orglarske in cerkovniške službe v višini 250 gld.¹¹²

Zastopniki vodiške občine so soglašali, da v fasiji prihodkov učiteljske službe namesto 62 mernikov pšenice izkažejo njeno katastrsko ceno v denarju in izpolnijo tudi vse druge obljube iz leta 1853. Učilnico je bilo treba povečati, s postavitvijo zapore odpraviti razvado pri prehajanju ljudi iz »šolmaštrije« v cerkev, preprečiti njihovo prosto zbiranje in zadrževanje v šolskih prostorih ter cerkovniškemu pomočniku v podstrešnem stanovanju najti primeren prostor. Z dobro voljo je bilo mogoče urediti večino zadev. Le pri služnosti v podstrešnem stanovanju, ki je bila za življenje Jere Verhovnik določena s pogodbo z dne 19. maja 1838, ni bilo prave rešitve. Ker pa je bila ženska mirna in priljudna, naj zadeva ne bi bila preveč moteča. Za učitelja je bil odrejen prostor v dveh ne prav velikih sobah.¹¹³

Z razdelitvijo dajatev med župnijske posestnike, ki so predstavljali dve tretjini bruto prihodkov učiteljske službe, je bila fasija prihodkov učiteljske službe v Vodicaх pravzaprav določena že 23. julija 1855. Do njene dokončne potrditve s podpisi vodiškega župnika in zastopnikov občine pred začetkom šolskega leta 1855/1856 pa so potekali še trije meseci.¹¹⁴ Deželna vlada je 13. avgusta 1855 konzistorij obvestila o urejanju šolskih razmer v Vodicaх in posebej o pogajanjih z občinskim predstojništvom glede določitve fasije prihodkov učiteljske službe, kar je omogočilo začetek postopkov za razpis prostega službenega mesta učitelja, orglarja in cerkovnika v Vodicaх.¹¹⁵ Zaradi vztrajanja škofijskega konzistorija je občina pod pritiskom državnih organov po skoraj dveh letih od zavezujoče izjave o ureditvi šolskih razmer v skladu z veljavnimi šolskimi predpisi pred začetkom šolskega leta 1855/1856 končno le izpolnila dane obljube. Z namestitvijo mladega učitelja Eppicha je šola v šolskem letu 1853/1854 delovala čez celo šolsko leto, to je od novembra 1853 do septembra 1854, pa četudi razmere niso bile povsem skladne s šolskimi predpisi. Ker so v drugem šolskem letu ostale nerešene, konzistorij za Vodice kljub prošnji občinskega in župnijskega predstojništva ni odredil novega učitelja in zato v kraju šole že drugo leto ni bilo.

111 Prav tam; Ljubljana, 23. aprila 1855.

112 Prav tam; Ljubljana, 13. avgusta 1855. Tergala deželne vlade.

113 Prav tam; Ljubljana, 13. avgusta 1855. Tergala deželne vlade.

114 Prav tam; Vodice, 23. oktobra 1855. Fasija učiteljskih prihodkov v Vodicaх.

115 Prav tam; Ljubljana, 13. avgusta 1855. Tergala deželne vlade.

Pogajanja okrajnega urada v Kamniku s predstavniki vodiške občine in župnije za dokončno ureditev učiteljskih dohodkov v Vodicach so bila v sodelovanju z okrajnim šolskim nadzorstvom zaključena 23. oktobra 1855. Nova fasija prihodkov učiteljske službe v Vodicach je bila izdelana v skladu s takrat veljavno šolsko zakonodajo.¹¹⁶ Državno knjigovodstvo v Ljubljani jo je dokončno potrdilo 15. aprila 1856.¹¹⁷ S sprejetjem fasije prihodkov učiteljske službe, razširitvijo učilnice in ureditvijo razmer v šolmaštriji so bili 23. oktobra 1855 le izpolnjeni zakonski pogoji za delovanje šole. V šolski zakonodaji je pogoje z najvišje ravni predpisala država, nad njihovim izvrševanjem na srednji in nižji ravni pa je bedelo cerkveno šolsko nadzorstvo.

Iz cerkveniške službe pri župnijski cerkvi se je z ustanovitvijo šole po več desetletjih skupnih prizadevanj države in Cerkve razvila učiteljska služba, ki je bila v svojem začetnem obdobju vezana tako na cerkveniško in orglarsko službo kot tudi in zlasti na njune dohodke. Z odpravo podložništva in izpeljavo drugih korenitih družbenih sprememb po letu 1848 je bila nova upravna občina, ki je po prvem začasnem občinskem zakonu prevzela skrb tudi za občinsko lastnino in javne zadeve, v sodelovanju z župnijo odgovorna tudi za vzdrževanje šole. Stroški ustanovitve in delovanja šole so v celoti padli na ramena krajevnega prebivalstva. Medtem ko je država zagotavljala delovanje šolskega sistema, je morala občina vzdrževati svojo šolo.

Fasija čistih prihodkov združene učiteljske, cerkveniške in orglarske službe v Vodicach, v okraju Kamnik, na podlagi knjigovodskega izkaza z dne 15. marca 1855, odredbe deželne vlade z dne 10. aprila 1855, komisijskega zapisnika razdelitve stroškov z dne 22. maja 1855 in dopolnitve prihodkov z dne 23. julija 1855.

Prihodki

I. Bira		gld	kr
Proso			
23 celih kmetij v Vodicach po 12 maseljcev	17 mernikov 7 maseljcev		
87 celih kmetij v drugih krajih župnije po 6 maseljcev			
Skupaj 110 celih kmetij	49 mernikov 14 maseljcev		
	40 kr za 1 mernik (katastrska cena)	33	15
Predivo			
87 kmetij po 5 premen – skupaj 435 premen	po 1 kr	7	15
Sir			

¹¹⁶ Prav tam; Vodice, 23. oktobra 1855. Fasija učiteljskih prihodkov v Vodicach.

¹¹⁷ Prav tam; Ljubljana, 15. aprila 1856. Potrditev fasije od državnega knjigovodstva.

110 kmetij	po 3 kr	5	30
Bira skupaj		46	/
II. Uporaba zemljišč			
Uporaba zelnika – donos		2	/
III. Štolnina			
Kapulacije po 10-letnem povprečju		4	/
Pogrebi		13	14
IV. Ustanovni prispevki			
Ustanovne maše		3	46
V. Sicerjšnji prejemki in prispevki			
Župnijska cerkev v Vodicach	za cerkovniško službo	4	/
Župnijska cerkev v Vodicach	za orglarsko službo	4	15
Podružnična cerkev v Repnjah		/	34
Podružnična cerkev Utiku in Šinkovem turnu		/	34
Podružnična cerkev na Skaručni in Šmarni gori		1	20
Iz premoženja župnijske cerkve v Vodicach		20	/
Davki župnijskih posestnikov	po razdelitvi dne 23. julija 1855	224	30 2/4
Skupaj prihodki		324	13 2/4

Odhodki

Stroški pobiranja bira		4	36
Vzdrževanje cerkovniškega pomočnika		50	/
Čiščenje šole		12	/
Skupaj odhodki		66	36

Razlika prihodki / stroški

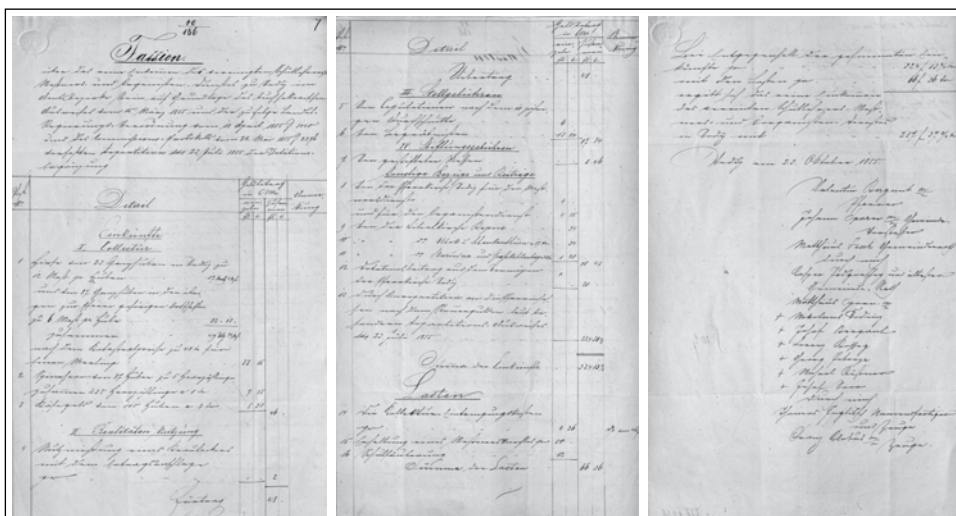
Prihodki skupaj		324	13 3/4
Odhodki skupaj		66	36
Čisti prihodek		257	37 2/4

Vodice, 23. oktobra 1855

Valentin Bergant, župnik, l. r.
 Janez Šporn, župan, l. r.,
 Matevž Jež, občinski svetovalec, po podpisovalcu
 Gašper-ju Podgoršku, najstarejšemu občinskemu svetovalcu
 Matevž Šporn, l. r.

x Nikolaj Kadivec
 x Jožef Bergant
 x Lovrenc Kosec
 x Jurij Peterca
 x Mihael Kostner
 x Jožef Zor

Tomaž Jeglič, podpisovalec in prič
 Franc Klobus l. r. prič



Fasija prihodkov združene učiteljske, cerkveniške in orglarske službe v Vodicach. Vodice, 23. oktobra 1855. Prepis izvirnika – razvidno po podpisnikih, ki so pisani z isto roko (NŠAL, ŠAL, šolstvo, f. 35, šola v Vodicach).

Razpis na prosto službeno mesto učitelja za šolsko leto 1855/1856

Konzistorij je na podlagi sklepa deželne vlade z dne 13. avgusta 1855 okrajnemu šolskemu nadzorstvu v Kamniku naročil, naj razpiše prosto službeno mesto učitelja, orglarja in cerkvnika v Vodicach s knjigovodsko odmerjenimi prihodki

v višini 250 gld v naravi in denarju.¹¹⁸ Rok za oddajo prošenj, ki so jih morali kandidati napisati lastnoročno in jih po zakonu tudi kolkovati, je bil 24. septembra 1855. Poslati jih je bilo treba na naslov stolnega kapitlja, ki je bil šolski patron, vložiti pa pri škofijskemu konzistoriju. Istočasno z obvestilom o razpisu prostega službenega mesta je konzistorij prosil deželno vlado, da okrajni urad v Kamniku pooblasti za pravočasno adaptacijo razširjene učilnice.¹¹⁹

Na razpisano prosto službeno mesto učitelja, orglarja in cerkovnika v Vodících v razpisnem roku ni bilo prijav. Le okrajni šolski nadzornik in prošt v Novem mestu Jernej Arko, ki je bil do leta 1852 vodiški župnik, je 20. septembra 1855 konzistoriju sporočil, da je začasni učitelj v (Kočevskih) Poljanah Jernej Stamcar okrajnemu šolskemu nadzorstvu v Novem mestu izročil prošnji za učiteljsko, orglarsko in cerkovniško mesto v Vodících in podobno službo v Dolu v spremno mnenje.¹²⁰ Okrajni šolski nadzornik v Novem mestu je tako zaradi prošnje kakor tudi iz spoznanja, da bi bil prosilec bolj pripraven za slovensko kot za popolnoma nemško šolo, kakršna je bila v Poljanah, brez nadaljnega konzistoriju priporočil, da ga imenuje na zaprošeno mesto.

Začasni učitelj v Poljanah Jernej Stamcar je bil za začasnega učitelja, orglarja in cerkovnika v Vodících imenovan s konzistorijalno odredbo 3. novembra 1855.¹²¹ Konzistorij mu je v dopisu naročil, naj službo v Vodících nastopi nemudoma. Javiti se je moral pri okrajnem šolskem nadzorstvu v Kamniku, se ravnati po njegovih navodilih in svoje stanovske obveznosti vsestransko in v polnosti izpolnjevati po priloženi uradni instrukciji za učitelje. S konzistorijalnim dekretom so jih 14. novembra 1853 priostrili, z njimi pa je bila pogojena tudi njegova namestitev. Konzistorij je hkrati z imenovanjem začasnega učitelja v Vodících o izbranemu kandidatu pisal okrajnemu šolskemu nadzorstvu v Kamnik.¹²²

Ko je državno knjigovodstvo 15. aprila 1856 dokončno potrdilo fasijo prihodkov združene službe učitelja, orglarja in cerkovnika v Vodících v višini letnega čistega prihodka 257 gld 37 2/4 kr, je deželna vlada konzistoriju naročila, naj okrajno šolsko nadzorstvo spodbudi okrajni urad v Kamniku, da se zagotovljene dajatve v fasiji prihodkov učiteljske službe začasnemu učitelju v Vodících izplačajo pravočasno in v dogovorjenem znesku.¹²³ Konzistorij je 3. maja 1856 to naročilo tudi izpolnil.¹²⁴ Deželna vlada je 4. januarja 1858 konzistoriju izročila potrjeno fasijo prihodkov službenega mesta učitelja, orglarja in cerkovnika v Vodících in mu naročila, naj jo pošlje župnijskemu in šolskemu predstojništvu v Vodice v hrambo.¹²⁵ Konzistorij je naročilo uredil tako, da je potrjeno fasijo v Vodice posredoval po okrajnem šolskem nadzorstvu v Kamniku.¹²⁶ Z večkrat potrjeno fasijo je občina

118 Prav tam; Ljubljana, 22. avgusta 1855. Konzistorij v dopisu deželni vladi.

119 Prav tam.

120 Prav tam; Novo mesto, 20. septembra 1855.

121 Prav tam; Ljubljana, 3. novembra 1855.

122 Prav tam; Ljubljana, 3. novembra 1855.

123 Prav tam; Ljubljana, 20. aprila 1856.

124 Prav tam; Ljubljana, 3. maja 1856.

125 Prav tam; Ljubljana, 4. januarja 1858.

126 Prav tam; Ljubljana, 30. januarja 1858.

vodiškemu učitelju poslej zagotavljala ustrezno plačilo za njegovo delo v šoli do začetka sedemdesetih let, ko je po sprejetju tretjega osnovnošolskega zakona (1869) plačevanje učiteljev prevzela država.

Sklep

Dolgotrajno in težavno prizadevanje šolskega nadzorstva in celotne šolske uprave, da v Vodichah ustanovijo šolo in uvedejo reden osnovnošolski pouk, se je uresničilo, ko je občina v sodelovanju z župnijo zbrala predpisana minimalna sredstva za sistemizirano plačo učitelju, orglarju in cerkovniku, sredstva za razširitev učilnice in uredila učiteljsko stanovanje. Obljuba občinskega in župnijskega predstojništva o povečanju sredstev za bodočega učitelja je bila dana pred smrtjo starega orglarja in cerkovnika Plevela, po njegovi smrti leta 1853 pa je bilo zagotovilo o ureditvi šolskih razmer s primerno plačo za učitelja in z razširitvijo učilnice za škofijski konzistorij zadosten razlog, da je v kraj ob začetku šolskega leta brez oklevanja poslal mladega učitelja Eppicha, ki je bil kočevskega rodu in zato ne prav večš slovenskega jezika. Z njegovim prihodom se je novembra 1853 v Vodichah začel reden javni pouk.

Ker je škofijski konzistorij že po nekaj mesecih pouka ugotovil številne nepravilnosti tako pri sestavljanju učiteljske fasije, na podlagi katere so bili učitelju določeni prihodki trojne službe učitelja, orglarja in cerkovnika, kot tudi pri pripravi učilnice in učiteljskega stanovanja, je naknadno zahteval ureditev šolskih razmer v skladu s šolsko zakonodajo. Nadaljevanje javnega šolskega pouka je dopustil samo po veljavnih šolskih predpisih, po katerih so se morali na vseh stopnjah odločanja strogo ravnati. Škofijski konzistorij zaradi neizpolnjenih obljub in nepravilnosti v delovanju šole drugo šolsko leto 1854/1855 za Vodice ni odredil nobenega učitelja. Čeprav sta tako občinsko kot tudi župnijsko predstojništvo pričakovala, da bo v skrajnem primeru poučeval kaplan Marešič, je bil konzistorij nepopustljiv in ni dovolil javnega pouka, dokler razmer zakonsko niso uredili. Po preureditvi prihodkov učiteljske službe, potrditvi nove fasije in ureditvi drugih šolskih zadev v skladu z določili Politične šolske ustave je šola odprla svoja vrata spet v začetku šolskega leta 1855/1856, ko je službeno mesto vodiškega učitelja nastopil Jernej Stamcar. Za razpisano prosto službeno mesto učitelja, orglarja in cerkovnika ni bilo posebnega zanimanja. Nazadnje je bilo podeljeno učitelju, ki je konzistorijalni izpit za učitelje leta 1848 uspešno opravil v generaciji, ki je ta preizkus kot prva opravljala v slovenskem jeziku.¹²⁷ Z njegovim prihodom je vodiška šola v šolskem letu 1855/1856 začela delovati neprekinjeno. Izjemno je bilo prepričevanje, da so v Vodichah po dolgih letih le zbrali dovolj prihodkov za učitelja, popravili učilnico in uredili stanovanje za učitelja, predvsem pa, tudi ob pridigah v cerkvi, prišli do spoznanja, da je šola potrebna.

127 ŠAL, šolstvo, f. 13d, Musterhauptschule zu Laibach, Prüfungen 1848.

Viri in literatura

Arhivski viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 14, Gubernij v Ljubljani, reg. II, fasc. 76, reg. III, fasc. 42, reg. VIII, fasc. 55.

AS 31, Namestništvo v Ljubljani in Deželna vlada v Ljubljani, 7/3, 1850–1860.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

ŠAL, šolstvo, f. 35, dekanija Kamnik, 10/1/7, šola v Vodicach 1853–1866.

ŠAL, šolstvo, f. 13d, 2/2/5, Musterhauptschule zu Laibach, Prüfungen 1845–1869.

ŠAL/ŽA Vodice, f. 10, Oznanilne knjige Vodice, 79/1–9 (1841–1870).

SŠM – Slovenski šolski muzej

SŠM, dokumentacijska zbirka, mapa šole: OŠ Vodice, Izvleček iz šolske kronike in Kratek oris zgodovine in razvoja šole v Vodicach nad Ljubljano.

SŠM, arhivska zbirka, fasc. 61/1, Präparanden Kurs angefangen vom Jahre 1834 bis 1871: Trivial Schul Präparanden Curs vom Jahre 1853.

ZA – zasebni arhiv

Preteklost šole in druge zanimivosti v Vodicach, neznani avtor (1892–1895).

Tiskani viri

Alešovec, Jakob: Kako sem se jaz likal, *Jakoba Alešovca zbrani spisi I*, Katoliška bukvarna : Ljubljana 1910.

Catalogi cleri (archi)dioecesis Labacensis (1796–1860) : *Letopisi duhovnikov ljubljanske (nad)škofije (1796–1860)*.

Comenius, Jan Amos: *Didactica Magna*, Amsterdam 1657. Slov. izdaja: Komen-sky, Jan Amos: *Velika Didaktika*, Novo mesto : Pedagoška obzorja, 1995.

Iz Vodice na Gorenjskem, *Novice kmetijskih, obertnijskih in narodskih reči*, XII, 1854, št. 73.

Kalender für katholische Christen auf das Jahr 1853 (1854, 1855), Bayerische Staats Bibliothek,

<https://www.digitale-sammlungen.de//en/view/bsb10392734> (pridobljeno: 23. 9. 2022).

Marešič, [Jožef]: Pridiga v 21. nedeljo po binkošti. 1853. Od šol. *Zgodnja Danica*, VII, št. 41, 12. 10. 1854; *Zgodnja Danica*, VII, št. 42, 19. 10. 1854.

Maßregeln zur Verbesserung des Volksschulen-Unterrichtes, 2. septembra 1848. *Politische Gesetze und Verordnungen 1848*.

Politische Verfassung der deutschen Volks-Schulen für die k. k. österreichischen Provinzen VIII, Wien: Verlag der k. k. Schulbücher-Verschleiß-Administration, 1840.

Politische Verfassung der deutschen Volksschulen für die k. k. österreichischen Provinzen mit Ausnahme von Ungarn, Lombardie, Venedig und Dalmatien,

unveränderte Abdruck der neunten Auflage, Wien, im k. k. Schulbücher Verlage, 1859.

Postave in ukazi za kranjsko ljudsko šolstvo, Kranjsko učiteljsko društvo : Ljubljana 1876.

Literatura

Ciperle, Jože: Začetki šolstva v Vodicach – 2, *Kopitarjev glas*, št. 111, Vodice 2005.

Jančar, Karmen: Zgodovina šolstva v občini: Vodice, Repnje, Šinkov Turn, Skaručna, Dediščina ljudi in krajev: *Zbornik Občine Vodice* (ur. Rado Čuk), Vodice 2020.

Okoliš, Stane: Ludimagister Bider in začetki šolskega pouka v Vodicach, *Šolska kronika : revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 31, 2022, št. 2–3.

UDK 37.091.6(497.4Vipava)
1.01 Izvirni znanstveni članek
Prejeto: 24. 8. 2023

Božidar Premrl*

Veri in omiki. Predzgodovina in zidanje stare šole v Vipavi

To Faith and Education. Background and Construction of the Old School in Vipava

Izvleček

Na začetku članka je podroben opis monumentalne stavbe vipavske stare šole iz leta 1861 s povzetkom članka iz Kmetijskih in rokodelskih novic, ki poroča o njeni slovesni blagoslovitvi. Temu sledi historiat dolgoletnih prizadevanj za ustanovitev glavne šole in gradnjo nove šolske stavbe v Vipavi, za kar je bil najbolj zaslužen takratni vipavski dekan Jurij Grabrijan. Ta prizadevanja so dokumentirana s povzetki obsežne korespondence med vipavskimi šolskimi, cerkvenimi in oblastnimi organi, postojnskimi okrajnimi oblastnimi organi ter deželno in cerkveno oblastjo v Ljubljani, s katero so reševali problematiko sistemizacije in financiranja delovanja glavne šole v Vipavi, pridobitve ustrezne stavbne parcele in cerkvenih sredstev za gradnjo nove šolske stavbe ter izdelave ustreznega gradbenega načrta s predračunom stroškov. V nadaljevanju sledijo poglavja o gradnji šolske stavbe, pri čemer so podrobneje predstavljeni vsebina stavbne pogodbe s furlanskimi zidarskimi podjetniki, potek gradnje šole, arhitekti in inženirji, ki so izdelali več variant načrtov, izvajalci gradbenih del in dobavitelji gradbenega materiala s poudarkom na zidarjih, kamnosekih in operarjih.

Abstract

The article begins with a detailed description of the monumental building of the old Vipava school from 1861, accompanied by a summary of an article from the *Kmetijske in Rokodelske Novice* weekly, reporting on its consecration ceremony. This is followed by a historical overview of lengthy efforts to establish a major school and construct a new school building in Vipava, which was mainly to the credit of the then dean of Vipava, Jurij Grabrijan. These efforts are documented by summaries of the extensive correspondence between the local school, church and government authorities, the Postojna district authorities, and the regional and church authorities in Ljubljana, which dealt with the issues of systematising and financing the operation of the major school in Vipava, acquiring a suitable building plot and church funds for the construction of a new school building, and drawing up a proper construction plan with cost estimates. The following chapters explore the construction of the school building, detailing the contents of the building contract with the Friuli masonry contractors, the course of school construction, the architects and engineers who developed several design variants, and the building contractors and suppliers of building materials, particularly the masons, stonemasons, and bricklayers.

* Božidar Premrl, univ. dipl. lit. komp., prof. slov. v pokoju, e-pošta: bozidar.premrl@siol.net.

Ključne besede: glavna šola, štirirazrednica, vipavska šolska občina, cerkvena sredstva, gradbeni načrti, zidarji, kamnoseki

Keywords: major school, four-year school, Vipava school district, church funds, construction plans, masons, stonemasons

Leta 1889, ob štiridesetletnici vladanja cesarja Franca Jožefa, so učitelji iz postojnskega okrajnega glavarstva, v katero je spadala Vipava, v zemljepisnem in zgodovinskem opisu tega okraja objavili tudi kratek oris zgodovine vipavske ljudske šole s seznamom dotedanjih učiteljev in članov krajevnega šolskega sveta.¹ Skoraj stodvajset let kasneje so Vipavci zgodovini šolstva v Vipavi posvetili zbornik *Stoji učilna zidana*, ki na začetku povzema zgodovino vipavskega šolstva v 19. stoletju, posebno pozornost pa posveča tudi mogočni šolski stavbi, sezidani in slovesno odprti v letu 1861, ter takratnemu vipavskemu župniku in dekanu Juriju Grabrijanu, enemu izmed vodilnih šolnikov 19. stoletja na Vipavskem, ki je bil še posebej zaslužen zanj.² Prav stara šolska stavba v Vipavi in dolgoletna prizadevanja za njeno gradnjo, ki doslej še niso bili izčrpno predstavljeni,³ so osrednja tema tega prispevka.

Vipavska stara šola je monumentalna šolska stavba zraven velike Skukove domačije na *Starem placu*, nekdanjem glavnem trgu v Vipavi. Zgrajena je bila leta 1861 in je sprva imela hišno številko Vipava 236, zdaj pa je njen naslov Trg Pavla Rušta 6. Od leta 1969, ko je bila na drugem koncu Vipave zgrajena nova Osnovna šola Draga Bajca⁴ in je ta stavba izgubila prvotno namembnost, ji Vipavci pravimo stara šola. Zdaj v njej domujejo kulturna društva, politične stranke in dislocirana enota koprške Fakultete za vede o zdravju.

Dvonadstropna stavba pravokotnega tlorisa gleda na trg z reprezentativnim petosnim pročeljem, ki ga v pritličju krasi rustikalni omet, zaključen s preprostim venčnim zidcem, gladki omet v nadstropjih pa je razgiban s štirimi lizenami. V prvem nadstropju so okna poudarjena s krepkimi okvirji, izvedenimi v ometu, in plitvimi nastreški. Nad pročeljem se dviga majhen zvonik za šolski zvonec z

1 *Postojnsko okrajno glavarstvo. Zemljepisni in zgodovinski opis*. Spisali in izdali učitelji v okraji. V Postojini 1889 (dalje *Postojnsko okrajno glavarstvo 1889*), str. 155–156.

2 Magda Rodman, ur., *Zbornik o šolstvu v Vipavi. Stoji učilna zidana*, Vipava 2007, str. 11–18.

3 V glasilu vipavske krajevne skupnosti *Vipavski glas* je sicer bilo objavljenih nekaj prispevkov, ki se deloma dotikajo šolske stavbe in njene opreme. Avtor tega članka je pisal o njenem portalu in napisu na njem; ljubitelj fosilov Stane Bačar iz Ajdovščine je s pomočjo poklicnih geologov predstavil fosilne lupine rudistnih školjk v kamnitih stopnicah v šoli; kolavdator zvonov Mark Česen iz Vipave pa je pisal o šolskem zvoniku in usodi šolskega zvona. Glej Božidar Premrl, O portalu vipavske stare šole, napisu na njem in še čem, *Vipavski glas*, 18, 2003, št. 65, str. 1–4; Stane Bačar, Fosili na ogled, *Vipavski glas*, 22, 2007, št. 82, str. 9 (dalje Bačar 2007); Mark Česen, Veri, omiki je tempelj postavil, tristo let nam zvon je vabil. *Vipavski glas*, 2011, letnik 27, št. 99, str. 9–10.

4 Uredniški odbor, Kako smo živeli in gradili Vipavo, *Vipavski glas*, 9, 1994, št. 31, str. 8.

vogalnimi toskanskimi slopi, ločnimi linami, trikotno zaključenimi čeli in pločevinasto piramidasto streho.

V glavni osi pročelja je mogočen portal iz školjčnega temno sivega apnenca, h kateremu vodi tristopenjski podest s profiliranimi stopnicami iz enakega kamna. Portal ima po širini podvojeni in po globini stopnjevani bazi, okrašeni s paroma rombov, z njiju pa se dvigata kvišku profilirana pokončnika, ki nosita prav tako profilirano preklado. Nad njo je gladek napisni friz s krepkim profiliranim simsom, ki ga pri krajih podpirata visoki volutno oblikovani konzoli, spodaj okrašeni s cofki. Mere portala so naravnost veličastne: njegova svetla višina je 318 cm, svetla širina 157 cm, celotna višina portala s pragom in simsom vred pa je



Pogled na vipavsko staro šolo danes (Foto: Lucijan Bratuš, Vipava).

približno štiri metre in pol.⁵ Na frizu je bil vklesan pozlačen napis Veri in omiki,⁶ a so ga med obema vojnama, ko je bila Primorska pod Italijo, fašistične oblasti ukazale odklesati.⁷

Ob straneh portala sta spominski plošči, ki sta bili v pročelje vzdani leta 1885.⁸ Leva slavi spomin na Vipavca Štefana Kocijančiča (1818–1883), duhovnika, jezikoslovca, pisatelja in zgodovinarja, ki je posvetil »čas, um, srce in pero veri in omiki«, z desno pa se je krajevni šolski svet oddolžil vipavskemu dekanu Juriju Grabrijanu za velike zasluge za novo šolsko stavbo v Vipavi in za pospeševanje šolstva v vipavski dekaniji sploh, saj je bil tudi predsednik vipavskega krajevnega šolskega sveta, vipavski okrajni šolski nadzornik, dekanijski nadzornik za vero-uk in član okrajnega šolskega sveta v Postojni. Poleg tega, da je bil pobudnik in organizator gradnje glavne šole v Vipavi in da je vipavsko dvorazrednico razširil v

- 5 Podobno oblikovana portala imata stara šola v Slavini na Pivki, sezidana leta 1891, in župnišče na Colu iz leta 1893. O župnišču na Colu glej Nadškofijski arhiv Ljubljana (dalje NŠAL), 16, Župnijski inventarji: Inventarium o glavni imovini župne nadarbine na Colu, 1896.
- 6 V Notranji Kranjski je bilo še nekaj šolskih portalov s takim napisom, ki je kot ustaljen obrazec povzemal namembnost šolskih stavb. Imeli sta ga šola na Lozicah, verjetno zgrajena leta 1876, in šola v Trnovem, danes sestavnem delu Ilirske Bistrice, ki je bila sezidana leta 1866. Tudi ta dva napisa so dale odklesati italijanske fašistične oblasti. Stavba župnišča in šole v Podstenjah v trnovski župniji je imela portal z enakim napisom in letnico 1904, ki zdaj uokvirja vhod župnišča v Trnovem. Na pročelju opuščene stare šole v Zagorju na Pivki pa se je ohranila vzdana plošča z napisom: VERI IN OMIKI. / 1840 – 1896. Še en napis Veri in omiki je bil vklesan na dvoriščnem portonu šole v Tomaju v nekdanji avstrijski deželi Primorski.
- 7 Po komaj opaznih sledovih v kamnu je bilo pred leti še mogoče razbrati, da je bil napis take oblike: VERI IN OMIKI. Leta 2003 pa je Krajevna skupnost Vipava v spomin na odklesani napis dala na portal namestiti stekleno ploščo z neustrezno oblikovanim pozlačenim napisom: VERI IN OMIKI, ki so mu po nepotrebnem dodali še vipavski grb in letnico 1861. Primerjaj Božidar Premrl, O portalu vipavske stare šole, napisu na njem in še čem, *Vipavski glas*, 18, 2003, št. 65, str. 1–4.
- 8 Obe plošči so dale fašistične oblasti odstraniti. V vipavskem župnijskem arhivu je med spisi o podružnični cerkvi sv. Marka tudi v italijanskem jeziku napisano tipkopisno potrdilo takratnega vipavskega župnika in dekana Ignacija Breitenbergerja z dne 11. februarja 1930 / VIII. leta fašistične ere, iz katerega je razvidno, da mu je vipavska občina (»Municipio«) izročila kamniti spominski plošči (»lapidi«) o dekanu Juriju Grabrijanu, ki je dal zgraditi šolo, ter o šolskem inšpektorju in profesorju teologije Štefanu Kocijančiču, ki sta bili vzdani v šolsko stavbo, on pa se je moral zavezati zase in za svoje naslednike, da ju bo tudi vrnil, če bo občina tako zahtevala. Župnijski arhiv (dalje ŽA) Vipava, škatla 10: Cerkev sv. Marka, Vipava. – Leta 1968 sta bili plošči vrnjeni na šolsko pročelje. Glej *Primorski slovenski biografski leksikon*, 6. snopič, Gorica 1979, str. 461: Franc Kralj, geslo Grabrijan Jurij, in Božidar Premrl, O portalu vipavske stare šole, napisu na njem in še čem, *Vipavski glas*, 18, 2003, št. 65, str. 1–4.

štirirazrednico, je vipavski šoli pridobil tudi precejšnje imetje in v vipavski dekaniji ustanovil še osem enorazrednih šol.⁹ Napis se glasi:

TA
VERI IN OMIKI POSVEČENI DOM
JE
S CERKVENIM DENARJEM SEZIDAL
JURIJ GRABRIJAN,
ŽUPNIK, DEKAN IN OKRAJNI ŠOLSKI NADZORNIK VIPAVSKI,
ČASTNI KANONIK LJUBLJANSKI, VITEZ FRANC JOŽEFOVEGA
REDA, DEŽELNEGA ZBORA KRANJSKEGA POSLANEC, TUKAJŠNJE
ŠTIRIRAZREDNICE USTANOVNIK
ITD. ITD.
TER DAL DOVRŠENEGA PO GENERALNEM VIKARIJI LJUBLJANSKEM ANT. KOS-u
SLOVESNO BLAGOSLOVITI 3. DECEMBRA 1861.

VZORNEMU POSPEŠEVALCU ŠOLSTVA
V HVALEŽEN SPOMIN
VZIDAL JE TO PLOŠČO KRAJNI ŠOLSKI SVET VIPAVSKI
17. SEPTEMBRA 1885.

Notranjost šolske stavbe je zdaj nekoliko spremenjena in prenovljena, osnovna razporeditev prostorov pa je v glavnem taka, kot je bila v začetku. V vseh treh etažah so osrednji hodniki, v katerih so prvotno bili tlaki iz kamnitih plošč, v letih po drugi svetovni vojni pa so bili na novo tlakovani s teracom.¹⁰ V pritličju se na koncu hodnika začenja stopnišče, ki se vzpenja v treh ramah z dvema vmesnima počivališčema in se nadaljuje do drugega nadstropja. Podprto je s klesanimi slopi kvadratnega prereza. Stopnice so iz enakega školjčnega temno sivega apnenca kot portal, slopi pa so iz krajevnega enotnega svetlo sivega ali

- 9 Jurij Grabrijan se je rodil 22. marca 1800 v Adlešičih v Beli krajini. Leta 1825 je bil posvečen v duhovnika, nato je kot kaplan služboval na Brezovici pri Ljubljani, v Škofji Loki, Žireh in Šturjah. Leta 1838 mu je bilo zaupano upravljanje vipavske župnije, od leta 1840 do svoje smrti 22. junija 1882 pa je bil župnik in dekan v Vipavi. Pokopan je v cerkvi sv. Jožefa na vipavskem pokopališču. Načrt za njegov »grobní spominek« je brezplačno izdelal vrhpoljski župnik Henrik Dejak, za 185 goldinarjev, ki so jih zbrali župniki iz vipavske dekanije in od drugod, pa ga je sklesal in 20. junija 1883 postavil »kamenar« Franc Štolfa z Volčjega Grada na Krasu. ŽA Vipava, škatla 29, Župnijski in dekanijški akti 1738–1840: Izkaz dobrovoljnih doneskov za napravo grobnega spominka Veleč. gospodu Juriju Grabrijan-u, kanoniku, dekanu, fajmoštru i.t.d. v Vipavi. – Več o Juriju Grabrijanu in njegovih zaslugah za gradnjo šolskih stavb glej v Božidar Premrl, *Nesmrtni kamen in njegovi mojstri v gornji Vipavski dolini in okolici*, Ljubljana 2022, str. 140–142 (dalje Premrl 2022).
- 10 Marjan Bučinel z Zemona, Orehovlje 42A, in Magda Rodman - Bajcova, Ulica Milana Bajca 14, Vipava, se spominjata, da so bile *škrli* na hodnikih še vsaj do leta 1957, ko sta obiskovala to šolo.



Razglednica Vipave izpred prve svetovne vojne, posneta na Starem placu: levo in desno sta veliki domačiji Reharjevih in Skukovih, med njima mogočna stavba stare šole (hrani Božidar Premrl).

belkastega apnenca. Iz drugega nadstropja vodijo lesene stopnice na podstrešje. Nad hodnikoma v pritličju in prvem nadstropju ter nad stopniščem so opečni oboki z oprogami,¹¹ drugi prostori pa imajo ravne strope.

Ko je bila konec leta 1861 nova šolska stavba dograjena in izročena svojemu namenu, so *Kmetijske in rokodelske novice* v rubriki *Dopisi* objavile obširen prispevek o slovesni blagoslovitvi nove šolske stavbe v Vipavi, ki se začinja takole:

»Iz Ipavskega terga 3. grudna. R. K. – Današnji dan ostane ne samo za ipavski terg, ampak tudi za celo dolino posebno znamenit in važen; zakaj ta dan smo praznik blagoslovljenja novega šolskega poslopja tukaj posebno slovesno obhajali. Že včeraj proti večeru in danes na vse zgodaj je veselo priterkovanje zvonov farne cerkve naznanjevalo, da se posebno praznovanje pričakuje.

V sredi ipavskega terga sozidano namreč novo poslopje svojo glavo čez vse druge, sicer tudi precej velike hiše ponosno povzdiguje. Po izverstno izdelanem sprednjem obličji boš mislil, da kak tempelj zagledaš, ker se njegovo nadstrešje umetno v zvonik zveršuje. Toda zlati, v kamen vrezani napis nad vratmi: 'Veri in omiki' ti naznanuje, čemu da to poslopje tukaj stoji.

Lani se je jelo zidati in letošnjemu ugodnemu vremenu se je zahvaliti, da se je že zdaj svojemu poklicu odpreti moglo, zakaj šest velicih sob in dve manjši

¹¹ Oproga je nosilni prečni lok v oboku.



*Portal vipavske šole, na katerem je bil vklesan napis VERI in OMIKI
(Foto: Božidar Premrl).*

za samo šolsko rabo, poleg tega pa za tri učnike stanovališča, za vsakega s tremi stanicami in kuhinjo, vse v pritlini in v dveh nadstropjih v sebi zapopada, in zato izpeljava take velike reči tudi veliko časa in dela potrebuje.

Z dovršenjem tega šolskega poslojpa so prečastiti g. dekan J. Grabrijan svojo velikoletno pogajanje za napravo poglavne šole za Ipavce in nje dostojno vselenje povečali čez vso; zato pa tudi niso jenjali skerbeti, da bi se današnji dan posvečenja tega novega zidališča slovesno obhajal.«

Uvodni predstaviti nove stavbe glavne šole v Vipavi s poudarkom na dolgoletnih prizadevanjih vipavskega dekana Jurija Grabrijana zanjo sledi podroben opis vseh slovesnosti v zvezi z njenim odprtjem, od maše v vipavski župnijski cerkvi sv. Štefana, množične procesije do šole z udeležbo predstavnikov visoke in dekanijske duhovščine, šolskih oblasti, uradnikov vipavske c.-kr. uradnije,¹² vipavskega grofa Tadeja Lantierija¹³ in vipavskega župana z občinskimi svetovalci do

¹² To je bil cesarsko-kraljevi okrajni urad Vipava.

¹³ Tadej Klemen grof Lantieri (Lanthieri) je bil sin Tadeja grofa Lanthierija in Klementine, rojene grofice Coronini Cronberg. Rodil se je 20. oktobra 1815 v Gorici, se leta 1837 poročil s Heleno Baronio pl. Rosenthal in umrl 28. maja 1866 na Slapu pri Vipavi. Ludwig Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca*, Görz 1904, str. 148, 319, 436.



*Notranje stopnišče,
podprto s klesanimi
slopi in zidanimi
loki in oboki (Foto:
Božidar Premrl).*

blagoslovitve šolskih prostorov ter kulturnega programa v »lično okinčani« šolski dvorani z zborovskim petjem in uglasbeno prigodnico, ki je slavila to »poslojpe prekrasno, biser ipavskega terga in naše prelepe dežele ponos«. Vodja vipavske šole Luka Hiti¹⁴ je v vznesenem govoru predstavil pomen te pridobitve in se za raznovrstno pomoč in podporo zahvalil vsem, ki so pripomogli »k napravi tega velikanskega šolskega poslojpa«, še posebej vipavskemu dekanu Grabrijanu, cesarici Mariji Ani, »ki je s svojim lepim pripomočkom temu poslojpu prvi kamen

¹⁴ Na vipavskem pokopališču spominja nanj nagrobnik v klasicističnem stilu, ki ga je sklesal vipavski kamnosek Matija Tomažič, o katerem več v nadaljevanju. Na njem piše: »Tu počiva gosp. LUKA HITI beneficiat in ravnatelj šole Vipavske, umrl 18. junija 1884. /v/ 52. letu svoje starosti. Naj počiva u miru in večna luč naj mu sveti!« Dodajmo še, da se je rodil 15. oktobra 1832 v Sodražici in bil posvečen v duhovnika leta 1858. NŠAL 573, Jožef Markič, šk. 390, Vipava, mapa Vipava.

postavila«,¹⁵ grofu Lantieriju, ki se je izkazal »z resnično grofovskim darilom«, predstavnikom šolskih, političnih in cerkvenih oblasti ter članom vipavskega šolskega okoliša. Praznovanje se je zaključilo s »cesarsko pesmijo«,¹⁶ potem pa je gostitelj dekan Jurij Grabrijan bližnje in daljne visoke goste povabil na kosilo, na katerem so se vrstile napitnice. Med njimi je bila omenjena tudi dekanova zahvala glavnemu vikarju Antonu Kosu,¹⁷ ki je kot začasni oskrbnik ljubljanske škofije dovolil, da se sme za zidanje šolske stavbe uporabiti cerkveni denar, in ki je novo šolo tudi blagoslovil.¹⁸

Vipavska ljudska šola in prizadevanja za gradnjo nove šolske stavbe v Vipavi v prvi polovici 19. stoletja

Kot beremo v knjigi *Postojnsko okrajno glavarstvo*, ki so jo spisali in leta 1889 izdali učitelji v postojnskem okraju, v katerega je spadala Vipava, je bila ljudska šola v Vipavskem trgu najprej enorazredna in je šele leta 1822 postala dvorazrednica.¹⁹ V njej sta takrat poučevala učitelj Janez Slavec, ki je bil češkega rodu, in njegov pomočnik. Leta 1835 jo je obiskovalo devetindvajset učencev in osemnajst učenk, skupaj sedeminštirideset otrok. Šele po prihodu dekana Jurija Grabrijana, »izrednega šolskega prijatelja mladine in pospeševalca šol v Vipavi«, se je začel skrbnejši pouk. Leta 1842 je vipavsko šolo obiskovalo že stošestindevetdeset učencev, ki so jih poučevali katehet, učitelj in pomožni učitelj.²⁰

-
- 15 Cesarica Marija Ana ali Marjana se je rodila 19. septembra 1803 v Rimu kot hči sardinskega kralja Viktorja Emanuela I. Savojskega. Leta 1831 se je poročila s Ferdinandom I. Habsburško-Lotarinškim, ki je bil od leta 1830 ogrski kralj kot Ferdinand V. in od leta 1835 avstrijski cesar, ter tako postala avstrijska cesarica in ogrska kraljica. Zakonca sta se po odpovedi prestolu leta 1848 preselila v Prago in tam živela do smrti. Ferdinand je umrl leta 1875, ona pa 4. maja 1884. *Ferdinand I. Habsburško-Lotarinški*, https://sl.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_I._Habsbur%C5%A1ko-Lotarin%C5%A1ki (pridobljeno 10. 6. 2023).
- 16 Cesarska pesem Bog ohrani, Bog obvarji je bila uradna himna Avstrije in Avstro-Ogrske. Avtor melodije je skladatelj Joseph Haydn, besedilo pa je napisal Johan Gabriel Seidl. Glej Darjan Lorenčič, Peter Gračner, Johan Gabriel Seidl in himna Bog ohrani, Bog obvarji, *Seidlov zbornik. Zbornik prispevkov s simpozija Johann Gabriel Seidl*, Celje 2017, str. 123, 127–128.
- 17 Anton Kos, ki je bil stolni prošt in generalni vikar ljubljanske škofije, se je rodil 3. junija 1805 na Jesenicah, bil posvečen v duhovnika leta 1828 in umrl 10. decembra 1868 v Ljubljani. *Catalogus cleri dioecesis Labacensis ineunte anno 1848*, Labaci, str. 74; NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, mrliška knjiga 1867–1893.
- 18 R. K., Iz Ipavskega terga 3. grudna, *Kmetijske in rokodelske novice*, 19, 18. decembra 1861, št. 51, str. 419–421. O novi vipavski šoli glej tudi Ivan Lavrenčič, Jurij Grabrijan, *Dom in svet*, 6, 1893, št. 11, str. 433–437, in Frančišek Lampe, Izprehod na Notranjsko. (Dalje.), *Dom in svet*, 9, 1896, št. 15, str. 478–479. Lampe jo je označil kot »drugo znamenito stavbo v Trgu« za vipavsko župnijsko cerkvijo sv. Štefana.
- 19 V 19. stoletju se je za trško naselje Vipava pogosto uporabljalo ime Vipavski trg. Okoličani še danes pogosto rečejo: Gremo v Trg.
- 20 *Postojnsko okrajno glavarstvo 1889*, str. 155.

Takrat je imela šola svoje prostore v hiši številka 94, nato 93, zdaj Beblerjeva ulica 17.²¹ To je nadstropna hiša v stavbnem nizu nasproti vipavske župnijske cerkve, ki je postala premajhna za šolarje in učno osebje, ki je stanovalo v njej.²² Zato je okrajno šolsko nadzorništvo leta 1847 dalo pobudo, da bi v Vipavi zgradili novo šolsko stavbo. V sodelovanju z okrožnim uradom v Postojni je bilo 5. marca ugotovljeno, da bi bil najprimernejši prostor zanjo na vrtu na velikem občinskem trgu, ki je bil takrat v lasti Gašperja Habeta.²³ V zvezi s tem je predstojnik okrajnega komisariata v Vipavi Aloys Mulley 26. avgusta 1847 v imenu vseh zainteresiranih na škofijski ordinariat v Ljubljani naslovil prošnjo za dovoljenje, da bi potrebna sredstva za gradnjo nove šole zagotovili tako, da bi vlažno, zapuščeno in skoraj neuporabno podružnično cerkev sv. Marka ob izviru Vipave, ki pa je imela kar 7.000 goldinarjev premoženja, porušili in namesto nje sezidali novo, neposredno povezano z nameravano šolsko stavbo na omenjenem trgu. Obenem je predlagal, da bi stroške za obe stavbi krili z razpoložljivim deležem premoženja te podružnične cerkve v znesku 3.000 goldinarjev, z izkupičkom od prodaje te cerkve, obstoječe šolske stavbe in opuščene starega župnišča²⁴ ter s prispevki v naravi, ki bi jih dala razširjena šolska občina Vipave, Slapa, Gradišča pri Vipavi in Vrhpolja.²⁵

Škofijski ordinariat je na to prošnjo 3. septembra 1847 odgovoril, da po šolskih predpisih cerkvenega premoženja in izkupička od prodaje starega župnišča ni mogoče nameniti za gradnjo šolskih stavb. Glede cerkve sv. Marka, če stoji na tako neprimernem kraju in bi bili za njeno popravilo potrebni preveliki stroški, pa je menil, da bi za njeno morebitno preselitev oziroma gradnjo nove stavbe na predlaganem mestu morali najprej opraviti ustrezno komisijsko obravnavo; šele potem bi se ordinariat lahko izrekel o tem.²⁶

-
- 21 Arhiv Republike Slovenije (dalje ARS), *Franciscejski kataster za Kranjsko*: mapa Wippach, 1822, list II; Protocoll der Bau-Parcellen der Gemeinde Wipbach. – Stavbo je potem kupil premožni poštar Evgen Mayer, ki je stanoval na hišni številki 87 nedaleč od nje. Nekaj časa je bila sedež sodnije, leta 1889 se v njej omenja »prodajalnica R. Knifca«, pod Italijo so bili v njej karabinjerji, pod Jugoslavijo je bila postaja ljudske milice, nato otroški vrtec, zdaj pa v njej domuje knjižnica. Primerjaj ŽA Vipava, družinska knjiga 1885, in *Postojnsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 155.
- 22 Učitelji so takrat stanovali tudi v tako imenovani Cerkveni hiši, ki je imela hišno številko 97, nato 96, zdaj Laurinova ulica 1. ŽA Vipava, družinska knjiga 1840.
- 23 Gašper Habe, po poklicu mizar, rojen 29. decembra 1806, leta 1836 oženjen z Marjeto Marc, umrl v Vipavi 21. februarja 1857. ŽA Vipava, rojstna knjiga 1804–1825, poročna knjiga 1836–1906, mrliška knjiga 1839–1888.
- 24 V letih 1845–1847 je namreč bilo pod vodstvom dekana Grabrijana zraven starega župnišča sezidano novo župnišče. Glej Premrl 2022, str. 189–194.
- 25 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: pismo okrajnega komisariata v Vipavi škofijskemu ordinariatu v Ljubljani, 26. avgusta 1847.
- 26 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: odgovor škofijskega ordinariata okrajnemu komisariatu v Vipavi, 3. septembra 1847.

Pristojni postojnski okrožni urad (»Kreisamt«) je nato v letu 1848 opravil predlagano komisijsko obravnavo v tej zadevi, vendar je bil projekt nove šole zaradi nekih zapletov v Vipavi odložen za nedoločen čas.²⁷

Do ponovne pobude za gradnjo nove šole in šolske cerkve je prišlo v letu 1851, ko je politično oblast v Vipavi namesto prejšnjega okrajnega komisariata predstavljalo vipavsko okrajno glavarstvo (»K. k. Bezirkshauptmannschaft Wipbach«). 23. maja tistega leta se je vipavski okrajni glavar Schmidberg v pismu škofijskemu ordinariatu, v katerem je najprej na kratko povzel dotedanja prizadevanja za novo šolo, znova zavzel za financiranje šole in šolske cerkve s cerkvenim denarjem. Ordinariatu sporoča, da je dekan Grabrijan priskrbel nov gradbeni načrt, ki ustreza vsem potrebam, stroški za njegovo izvedbo pa znašajo okrog 6.000 goldinarjev.²⁸ Ponovno se predlaga, da bi propadajočo cerkev sv. Marka, katere premoženje je bilo že doslej vir dotacij za plače učiteljev, opustili in namesto nje postavili novo na stavbišču, predvidenem za novo šolo. Kot možne vire sredstev navaja 3.500 goldinarjev iz premoženja cerkve sv. Marka, 1.000 goldinarjev iz premoženja podružnične cerkve sv. Križa na Gradišču pri Vipavi, okrog 1.200 goldinarjev bi se dalo dobiti s prodajo cerkve sv. Marka in starega župnišča, nekaj pa bi v denarju in delu prispevala občina.²⁹

Škofijski ordinariat je v odgovoru 3. maja 1851 ponovil svoje odklonilno mnenje o večinskem financiranju gradnje nove šole v Vipavi iz cerkvenih sredstev. O zidanju šolske cerkve je menil, da je vipavska mladina ne potrebuje, saj se more in mora, tako kot drugod, udeleževati svetih maš v župnijski cerkvi. Ordinariatu se tudi ni zdelo primerno, da bi pod eno streho združili šolo, občinsko pisarno in šolsko cerkev. Zato je spet predlagal, da bi o vsem tem opravili posebno komisijsko obravnavo,³⁰ na katero bi ordinariat poslal svojega zastopnika; šele na podlagi rezultatov takšne obravnave bo lahko podrobno izrazil svoje mnenje. Poleg tega ordinariat še pripominja, da mu ni razumljivo, kako bi novi stavbi šole in šolske cerkve lahko zgradili z zneskom 6.000 goldinarjev, če pa v predračunu z dne 28. marca 1851 stroški za mojstrska dela in material znašajo 19.282 goldinarjev in dodatnih 7.411 goldinarjev za pomožna ročna dela (»Handlanger Arbeiten«).³¹

Kot je razbrati iz nadaljnje korespondence, je zadeva nato romala na deželno namestništvo oziroma deželno vlado v Ljubljani, ta pa se je 30. junija 1851 obrnila

27 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: odgovor okrajnega urada Vipava škofijskemu ordinariatu, 23. maja 1851.

28 Kot je razvidno iz kasnejše korespondence, so načrt in predračun stroškov izdelali v postojnskem gradbenem uradu.

29 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: pismo okrajnega glavarstva Vipava škofijskemu ordinariatu, 23. maja 1851.

30 Cerkev sv. Marka je ućakala še več različnih načrtov rušenj, obnov in sprememb namembnosti, dokler je niso leta 1948 končno podrli in z njenim gradbenim materialom sezidali vipavskega zadružnega doma.

31 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: odgovor škofijskega ordinariata okrajnemu glavarstvu v Vipavi, 3. maja 1851.

na deželno gradbeno direkcijo, da bi dala strokovno oceno načrta za gradnjo šole in šolske cerkve v Vipavi. Gradbena direkcija je 26. julija istega leta odgovorila, da ta načrt ni primeren, zato je naredila novega in ga tudi prilaga. V njem je odpravila slabosti prvotnega načrta, po katerem sta cerkev in šola pod eno streho, zaradi česar bi cerkev dobivala svetlobo samo skozi okno na eni strani, kar pa za šest klafter visok in osem klafter dolg prostor nikakor ne zadostuje.³² Isto velja za trinajst klafter dolg povezovalni hodnik zraven nje, ki bi bil na sredi zelo temen. Načrtovane stopnice so na neprimernem mestu v stavbi. Direkcija dalje ugotavlja, da je na njej predloženem načrtu enajst klafter dolga fasada stavbe s tremi velikimi polkrožno zaključenimi okni v baročnem stilu, ki je bil običajen pred mnogimi leti, kljub znatni višini sedem klafter in pol tako deformirana, da je videti prenizka; zaradi tlorisa, ki je skoraj kvadraten, pa je stavba podobna stolpu.

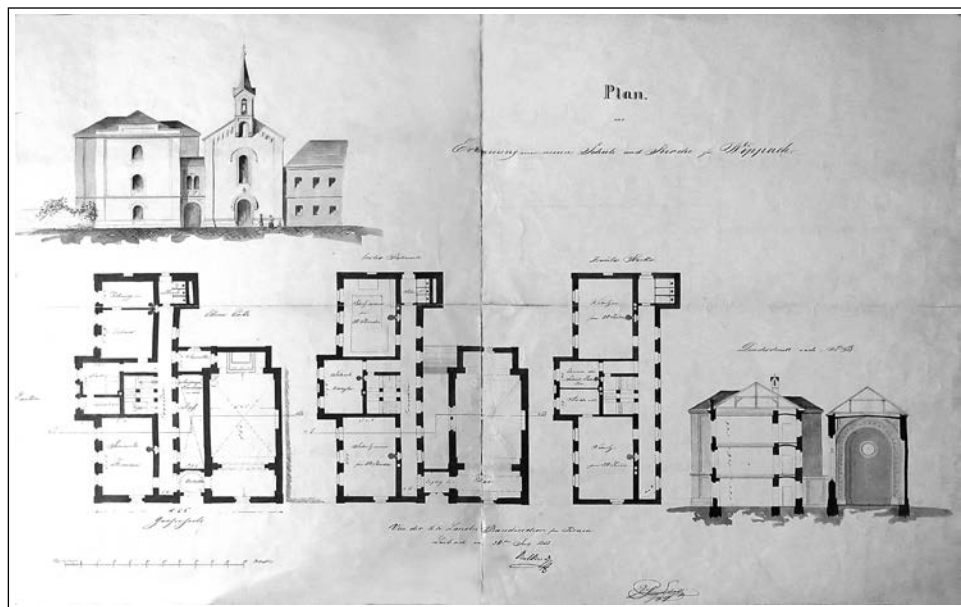
V nadaljevanju sledi podroben opis novega načrta obeh stavb, po katerem sta šola in cerkev vsaka pod svojo streho. Na koncu je direkcija še predlagala, da bi za stavbišče dokupili še dodatnih pet kvadratnih klafter zemljišča, in pripomnila, da se v izračunavanje gradbenih stroškov zaradi zamudnosti ni mogla spuščati, da pa bo tudi za kritje stroškov gradnje po tem načrtu zadostoval znesek, ki so ga v gradbenem uradu v Postojni izračunali za izvedbo prvotnega načrta.³³

Prvotnega načrta in predračuna stroškov v arhivih ni najti, v vipavskem župnijskem arhivu pa se še hrani načrt deželne gradbene direkcije za Kranjsko, ki ga je 26. julija 1851 narisal in podpisal inženir Johan Schöbel. Na koloriranem narisu vidimo vzporedni pročelji dvonadstropne šole in cerkve, ki stoji tik Skukove hiše. Stavbi sta v prednjem delu povezani z nadstropnim traktom: v njegovem pritličju je glavni vhod v šolo, v nadstropju pa hodnik, ki iz šole vodi na pevski kor v cerkvi. Pročelji obeh stavb sta v novoromanskem stilu: portala in okni so polkrožno zaključeni, cerkveni zatrep krasijo slepe arkade. Šolsko pročelje je zaključeno z ravno atiko, s cerkvenega zatrepa pa se dviga pomolni zvonik, podprt s parom konzol, ki mu je kasneje zgrajeni šolski zvonik zelo podoben. Med obema stavbama je majhen atrij, ki ga na koncu zapira prizidana zakristija cerkvene stavbe.

Na tem načrtu ima šola razmeroma ozek in dolg tloris z večjim izpahnjem delom na levi in manjšim izpahom na koncu na desni strani. V pritličju po vsej dolžini na desni strani teče hodnik, levo ob njem pa si sledijo občinska pisarna, v osrednjem izpahnjem delu triramno stopnišče, ki vodi v prvo nadstropje, in kuhinja s shrambo, na koncu je dvosobno stanovanje za učitelja, desno pa so tri stranišča. V prvem nadstropju s podobno razporeditvijo prostorov je na začetku učilnica za osemdeset učencev, zraven stopnišča je zbornica («Schul-Kanzlei»), na koncu še ena učilnica za osemdeset učencev, desno so tri stranišča. V drugem nadstropju so še dve enako veliki učilnici in tri stranišča, ob stopnišču pa sta sobi za arhiv in za šolskega pomočnika. Šola je bila torej načrtovana kot štirirazrednica

32 1 dunajska klaftera ali seženj je 1,89648 metra.

33 ARS, SI AS 50, *Deželna gradbena direkcija v Ljubljani*, škatla 64: dopis deželne gradbene direkcije za Kranjsko namestništvu v Ljubljani, 26. julija 1851.



Načrt za gradnjo nove šole in šolske cerkve v Vipavi iz leta 1851, ki ga je narisal inženir Johan Schöbel z Deželne gradbene direkcije za Kranjsko (Foto: Božidar Premrl).

za maksimalno število tristodvajset učencev, en prostor v pritličju pa je bil namenjen za občinski urad.³⁴

Kmalu zatem, 30. julija 1851, je deželno namestništvo s tergalnim odlokom pozvalo škofijski ordinariat v Ljubljani, naj se izreče o možnosti uporabe dela cerkvenega premoženja za novo gradnjo šolske stavbe in šolske cerkve v Vipavskem trgu. V odgovoru 22. avgusta je škof Anton Alojz Wolf obširno pojasnil problematiko vipavske šole in izčrpno povzel vse dotedanje poskuse njenega reševanja. Iz njegovega dopisa med drugim zvedemo, da je leta 1828, ko je bila župnija Vipava izločena iz goriške nadškofije in priključena k ljubljanski škofiji, prošt iz Strassburga na Koroškem kot župnijski patron za vipavsko šolo prispeval 1.330 goldinarjev, zdaj pa je celotna šolska stavba ocenjena na 760 goldinarjev. Iz zapisnika, ki sta ga 22. decembra 1844 podpisala takratni okrožni inženir Haasfield in vipavski dekan Jurij Grabrijan, je razvidno, da sta v njej dve učilnici, ena za šestinpetdeset do šestdeset otrok in druga za štirideset do petdeset otrok, ki ju ni mogoče povečati. V vipavski župniji in sosednjih kaplanijah v Vrhpolju in na Slapu pa je po podatkih, ki jih je dekan Grabrijan 22. junija 1850 sporočil okrajnemu

³⁴ ŽA Vipava, škatla 11A, Načrti cerkva, župnišča, šole: Plan zur Erbauung einer neuen Schule und Kirche zu Wippach, Laibach am 26.^{ten} July 1851, Joh. Schöbel Ing. – Ta načrt in spisovno gradivo o vipavski šoli, ki je shranjeno v škatli 45, Šolski akti, sta postala dostopna šele v zadnjih letih, ko sta ga uredila Lucijan Bratuš iz Vipave in Ingrid Boben iz Lož, ki je napravila tudi njegov popis.

glavarstvu v Vipavi, več kot petstotriindvajset za šolo sposobnih otrok, torej je jasno, da ti učilnici ne zadostujeta za tamkajšnjo šolsko mladino.

Ordinariat to razume ter odobrava željo okrajnega glavarstva, dekana in okrajnih šolskih nadzornikov, da bi ustanovili šolo s tremi učitelji in enim pomočnikom, vendar je treba najprej izpeljati postopek glede financiranja potrebnega učnega osebja. Resda si v Vipavi že od leta 1844 prizadevajo za gradnjo šolske stavbe s štirimi učilnicami, a imajo samo dva učitelja, ki ju vzdržujejo s prispevki iz cerkvenega premoženja. Pri tem niso niti poskusili pridobiti dotacije za dva dodatna učitelja iz krajevnih virov, temveč je videti, da bodo prosili za dotacijo iz sklada za normalne šole in za sistemiziranje glavne šole s strani države. Dokler to ne bo zagotovljeno, je menil škof, pa je tvegano lotevati se tako velike gradnje: če takšni prošnji ne bo ustrezno, bi bili stroški zanjo brez haska. Škof je še ošvrknil vipavskega dekana, ki si je pred nekaj leti privoščil »velegradnjo vipavskega farovža s sredstvi iz cerkvenega premoženja«, v nadaljevanju pa je takole povzel dotedanja prizadevanja za nameravano gradnjo nove šole od leta 1845 dalje.

Po zapisniku, narejenem 21. decembra 1845 pri takratni okrajni oblasti v Vipavi, naj bi sredstva zanjo zagotovili tako, da bi tamkajšnja trška občina prodala sedanjo šolsko stavbo in s kupnino predelala za šolsko rabo staro župnišče, ki je bilo po dograditvi novega nerabno, a se o tem niso posvetovali z vipavsko občino.³⁵ Občina se s tem ni strinjala, ampak je 30. decembra 1845 pisno predlagala, da bi raje kupili vrt zraven hiše gospe Schmutz,³⁶ ki je bil polovično v lasti mizarja Gašperja Habeta in polovično v lasti Jožefa Kodelje,³⁷ da bi na njem sezidali novo šolo in šolsko cerkev. To cerkev bi zgradili namesto dotrajane stare cerkve sv. Marka, ki bi jo podrli. Ker je ta cerkev posedovala 7.113 goldinarjev obrestovanega kapitala, bi v ta namen lahko prispevala približno 4.000 goldinarjev. Kot sledi iz komisijskega zapisnika z dne 1. februarja 1847, bi Gašper Habe kot lastnik vrta, velikega 104 kvadratne klaftre, prodal vrt po 4 goldinarje in 30 krajcarjev za kvadratno klaftro, Jožef Kodelja kot lastnik 101 kvadratne klaftre vrta pa bi prodal svoj del po 3 goldinarje in 30 krajcarjev za klaftro. Cerkveno in občinsko predstojništvo sta se nato zedinili o takšni rešitvi, vendar s pripombo, da se bo iz osnovnega premoženja cerkve sv. Marka v ta namen prispevalo samo 3.000 in ne 4.000 goldinarjev.

Glede predlaganega prispevka iz cerkvenega premoženja na osnovi načrtovane porušitve podružnične cerkve sv. Marka in njene nove gradnje v vlogi šolske cerkve zraven nove šolske stavbe je ordinariat 3. septembra 1847 okrajnemu komisariatu v Vipavi sporočil odklonilno mnenje in predlagal, da bi vprašanje o

35 Vipavska trška občina je obsegala katastrske soseske oziroma občine Vipava, Vrhpolje in Sanabor.

36 To je bila Jožefa Dolenc, vdova po Jožefu Schmutzu, rojena leta 1791, umrla 14. aprila 1846. ŽA Vipava, mrliška knjiga 1839–1888, družinska knjiga 1840.

37 Jožef Kodelja, rojen v Vipavi 3. marca 1806, leta 1838 poročen z Ano Pestel, umrl 12. februarja 1858. ŽA Vipava, mrliška knjiga 1839–1888, družinska knjiga 1840.

nujnosti rušenja cerkve sv. Marka in gradnji manjše cerkve na drugem mestu reševali na podlagi poprejšnje komisijске obravnave. Takratni okrožni urad v Postojni je hotel gradnji šole in cerkve ločiti in je na podlagi določbe 397. paragrafa šolskega zakona naročil, naj se 4. maja 1848 opravi komisijška obravnava z vsemi interesenti za gradnjo šole, na kateri naj bi se dogovorili, kako bi odpravili pomanjkljivosti načrta šolske stavbe in pridobili potreben prostor zanjo.

Po tej obravnavi je zadeva mirovala do leta 1850, ko je na novo ustanovljeno okrajno glavarstvo v Vipavi vprašalo vipavskega dekana, ali ne bi kazalo naročiti nov gradbeni načrt in predračun stroškov za gradnjo šole in šolske cerkve ter voditi nadaljnje postopke na podlagi te dokumentacije. Dekan se je strinjal s tem in je glavarstvu poslal gradbeni program, ki je vseboval število in velikost učilnic, učiteljskih stanovanj idr., na podlagi katerega bi gradbeni inženir naredil formalen gradbeni načrt s predračunom stroškov. Priložil mu je tudi skico šole in šolske cerkve s kar dvema majhnima zvonikoma.

V marcu 1851 je postojnski okrajni gradbeni urad poslal gradbeni načrt s predračunom stroškov, po katerem bi mojstrska dela stala okroglo 8.339 goldinarjev, gradbeni material 10.943 goldinarjev ter ročna in vozna tlaka 7.411 goldinarjev, skupaj 26.694 goldinarjev. Vipavsko okrajno glavarstvo, ki je gotovinski delež preračunalo na približno 6.000 goldinarjev, je nato vprašalo dekana, kolikšen največji prispevek bi lahko za skupno gradnjo obeh stavb dala cerkev sv. Marka, ki je sicer vsako leto prispevala po 80 goldinarjev za plače učiteljev, in koliko podružnična cerkev na Gradišču, ki je v ta namen prispevala po 44 goldinarjev na leto. Dekan je v odgovoru 10. maja 1851 sporočil, da bi cerkev sv. Marka lahko prispevala skupaj 3.500, gradiška cerkev pa 1.000 goldinarjev, skupaj 4.500 goldinarjev. Preostalih 1.500 goldinarjev bi morala prispevati občina, in sicer tako, da bi si večji del te vsote pod hipoteko sposodila od gradiške cerkve. Prodaja dotedanje šolske stavbe bi vrgla 760 goldinarjev; izkupiček za uporabni material porušene cerkve sv. Marka pa bi znašal komaj 310 goldinarjev, zato bi ga raje uporabili za gradnjo nove šolske cerkve ali šolske stavbe.

Spisi o tej zadevi so bili 30. junija 1851 skupaj s poročilom okrajnega glavarstva deželnemu namestništvu z dne 25. junija poslani deželni gradbeni direkciji, da bi preverila gradbeni načrt in se izrekla o tem, ali so načrtovani šolski prostori dovolj veliki in ali je mogoče zmanjšati gradbene stroške. Ta je v dopisu 26. julija istega leta odgovorila, da načrt ni ustrezen, zato je naredila bolj primerne in obenem predlagala, naj se za šolo dokupi še pet kvadratnih klafter stavbnega zemljišča. Načrt je poslala namestništvu, s pripombo, da je treba najti kritje za že izdelani predračun stroškov v višini 26.694 goldinarjev.

Na vprašanje namestništva, ali ordinariat soglašja z uporabo zahtevanega cerkvenega premoženja za izvedbo te gradnje, je ta na podlagi navedenih pojasnil izjavil: če bo za Vipavski trg sistemizirana glavna šola in bo zanjo zagotovljeno potrebno učiteljsko osebje, bo rade volje izdal soglasje, da se za izvedbo gradbenega načrta, ki ga je potrdila gradbena direkcija, iz premoženja cerkve sv. Marka in cerkve na Gradišču namenita zneska 3.500 in 1.000 goldinarjev, a z izrecnim pridržkom proti dajanju vsakršnega nadaljnega prispevka. Če sistemiziranja in

financiranja delovanja glavne šole ne bo mogoče doseči in se bo moral Vipavski trg še naprej zadovoljiti s trivialno šolo, pa ta načrt ne bo primeren; v takem primeru se bo ordinariat moral vzdržati.³⁸

Nov zagon za ustanovitev glavne šole in gradnjo nove šolske stavbe v Vipavi konec petdesetih let 19. stoletja

Preteklo je precej časa, preden so bili ti pogoji izpolnjeni, o čemer pa pisni viri molčijo. Proti koncu petdesetih let, ko so deželne šolske oblasti šole v Vipavi povišale v glavno šolo, pa so prizadevanja za novo šolsko stavbo dobila nov zagon. Zamisel, da bi poleg šole sezidali tudi šolsko cerkev, so med tem časom opustili. Iz nadaljnje korespondence je razbrati, da je bil 15. maja in 20. avgusta 1858 na gradbenih obravnavah na kraju samem sprejet program te novogradnje in da je bil za gradbeni elaborat pristojen okrajni gradbeni urad v Postojni.

Ta je potem zelo zamujal z njegovo izdelavo. Sledile so pritožbe vipavskega župana Janeza Nepomuka Dolenca oziroma občinskega predstojništva, ki je bilo pristojno za gradnjo nove stavbe glavne šole, in posredovanje vipavskega okrajnega urada pri deželni vladi, kljub temu pa gradbeni elaborat še do 1. marca 1859 ni bil izdelan.

V pojasnilo na ta posredovanja je predstojnik postojnskega okrajnega gradbenega urada inženir Franz Hanss v pismu z dne 1. aprila 1859 izčrpno navedel razloge za takšno zamudo. Zaradi nujnih potreb, ki so bile posledica posebnega odloka deželne vlade, so bili v letu 1858 in v januarju 1859 pomožni uslužbenci tega urada pritegnjeni k delom na cesarskih in okrajnih cestah.³⁹ On, ki je v uradu ostal sam, pa je moral skrbeti ne le za neodložljive tekoče cesarske gradnje, temveč tudi za terensko delo v zvezi z nujnimi deželnimi in okrajnimi zadevami, zato pri najboljši volji ni mogel niti v roku do konca marca 1859, ki mu ga je po posredovanju vipavskega okrajnega urada postavila deželna vlada, dokončati gradbenega elaborata za omenjeno šolsko gradnjo, ki bi terjal najmanj dva mesca nepretrganega dela, zato si je izposloval podaljšanje roka do 20. maja.⁴⁰

Postojnski inženir pa se ni mogel držati niti tega roka. Gradbeni načrt, predračun mer in stroškov za novo stavbo glavne šole v Vipavi ter analizo cen sta s sodelavcem Henrikom Pilzem dokončala 15. julija, okrajnemu uradu Vipava pa je bil s spremnim dopisom poslan 24. julija 1859. V njem Hanss opozarja, da bo

38 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: odgovor škofijskega ordinariata namestništvu, 22. avgusta 1851.

39 Morda so bile vzrok tega priprave za vojno Avstrije s Piemontom in Francijo, ki se je začela aprila 1859.

40 ARS, SI AS 136/230, Visoke gradnje v postojnskem gradbenem okraju 1857–1864, škatla 116: dopis vipavskega županskega urada okrajnemu uradu v Postojni, 1. marca 1859; odgovor inženirja Hanssa vipavskemu okrajnemu uradu, 29. marca 1859.

na stavbnem prostoru, na katerem so tudi hiša, dvorišče in vrt Jožefa Uršiča,⁴¹ pri gradnji šole težave povzročalo nižje ležeče zemljišče, ki ga bo treba nasuti, zato bo treba napraviti več kot tri čevlje globoke temelje. Poleg tega bo treba speljati precej dolg kanal za odvajanje deževnice z dvorišča in s sosednjih parcel do najbližjega potoka Bela. Zaradi vseh okoliščin bo približna vsota gradbenih stroškov 12.600 goldinarjev avstrijske veljave za dvonadstropno šolsko stavbo, ki je bila navedena v zapisniku gradbene obravnave, krepko presežena, in sicer bodo znašali:

a) za mojstrska dela	8.704 f 87 kr
b) za material	6.834 f 73 kr
c) za ročno in vozno tlako	4.099 f 24 kr
Skupaj	19.638 f 84 kr. ⁴²

Ohranjeni gradbeni načrt je narisano na dveh listih prozornega papirja.⁴³ V nasprotju s prejšnjim načrtom, na katerem je bila šola ožja in daljša, je tukaj krajša in širša in se v tlorisu približuje obliki širokega ploščatega križa. Šolsko pročelje je razgibano s širokim petosnim osrednjim rizalitom, zaključenim s položnim trikotnim zatrepom, in je predeljeno z vodoravnimi mednadstropnimi zidci. V pritličju rizalita je predviden rustikalni omet, v njegovi glavni osi pa mogočen portal, poudarjen s stranskima pilastroma.

V tlorisu pritličja so na levi strani osrednjega hodnika dvosobno učiteljsko stanovanje, nato kuhinja s shrambo, na desni pa občinska pisarna, pisarna za ravnatelja in dalje majhno dvosobno stanovanje za šolskega pomočnika. V izpah-njenem delu na zadnji strani, ki gleda na majhno dvorišče, je triramno stopnišče s štirimi slopi kvadratnega prereza. V prvo nadstropje vodi dvajset stopnic z dvema vmesnima podestoma. K levemu vogalu zadnje fasade je prizidano pomožno poslopje s štirimi prostori, ki imajo vsak svoja vrata.

V prvem nadstropju je spredaj levo učilnica za sto otrok (z enajstimi dolgimi klopmi), v sredi učilnica za osemdeset otrok, desno je dvosobno stanovanje za učitelja. Vsi bivalni prostori imajo v kotih po eno okroglo peč. Na koncu hodnika desno je kuhinja s shrambo, ob stopnišču pa so tri stranišča. V drugem nadstropju je enaka razporeditev prostorov z enako namembnostjo kot v prvem

41 Jožef Uršič je bil sodar, ki se je rodil v Vipavi 15. februarja 1772 in umrl 11. junija 1842. ŽA Vipava, družinska knjiga 1840. – Na franciscejski mapi Vipave iz leta 1822 Uršičeva hiša, ki je bila naslo-njena na veliko domačijo Šmucovih, kasneje Skukovih, ni vrisana, pač pa je njen tloris videti na skicah za načrt šolske stavbe. ARS, SI AS 140, mapa načrtov: Okrajni gradbeni urad Postojna 2, Schulhäuser, 14.

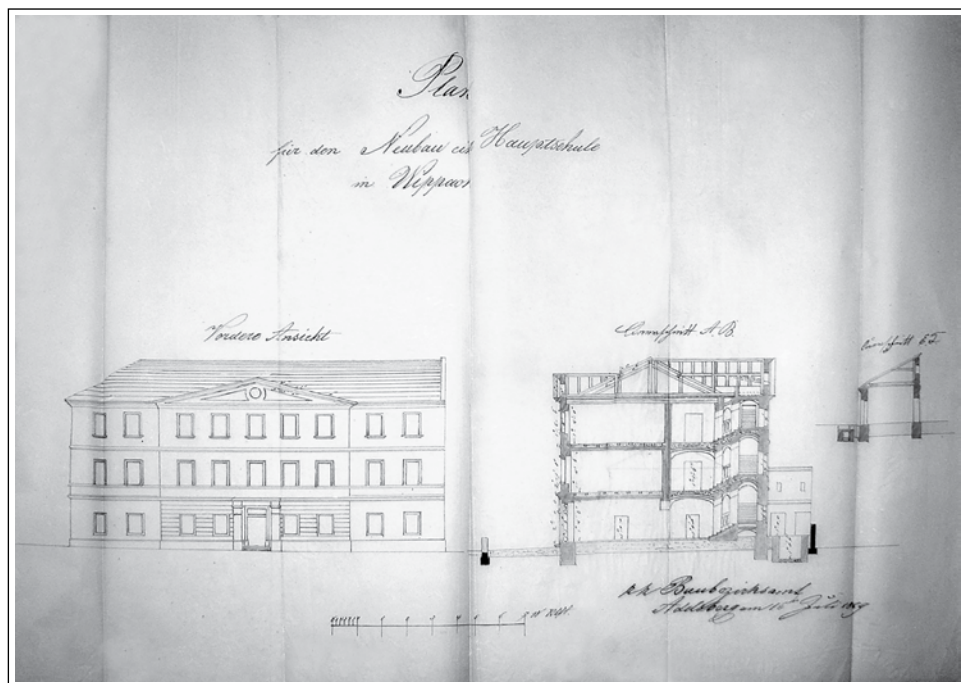
42 ARS, SI AS 136/230, Visoke gradnje v postojnskem gradbenem okraju 1857–1864, škatla u6: do-pis okrajnega gradbenega urada Postojna okrajnemu uradu Vipava, 24. julija 1859; Ausmass und Kosten - Voranschlag über den Neubau einer Hauptschule in Wippach mit Bezug auf die 2 Stück beiliegenden Baupläne und die Preisanalyse. Enak predračun in analiza cen sta shranjena tudi v ŽA Vipava, škatla 45: Šolski akti.

43 ARS, SI AS 140, mapa načrtov: Okrajni gradbeni urad Postojna 2, Schulhäuser, 14. Plan für den Neubau der Hauptschule in Wippach. Kk Baubezirksamts Adelsberg am 15ten Juli 1859.

nadstropju. Načrt dopolnjujejo še tloris podstrešja in ostrešja ter prečna prereza šole in ostrešja.

Pri iskanju virov za kritje zgoraj navedenih predračunskih stroškov v znesku 19.638 goldinarjev se je predstojništvo vipavske župnije s prvopodpisanim dekanom Grabrijanom 25. oktobra 1859 obrnilo po pomoč na kapiteljski konsistorij v Ljubljani. V dopisu pojasnjujejo, da bi stroške za mojstrska dela po prejšnjih predpisih moral kriti šolski pokrovitelj, se pravi prošt v Strassburgu na Koroškem, ki pa ima tako majhno nadarbino, da se z njo ne more niti preživljati, zato ne more ničesar prispevati v ta namen. Deleža za material in tlako bi morala prispevati šolska občina, ne more pa nositi stroškov celotne gradnje, zato se je obrnila na cerkveno predstojništvo s prošnjo, da bi stroške, ki bi jih moral kriti cerkveni pokrovitelj, plačali iz razpoložljivega cerkvenega premoženja.

Zaradi nujnosti te gradnje in vedoč, da so v šolski občini povečini družine z zelo majhnim premoženjem ali celo brez njega in da zaradi sedanje druginje šolska občina ne more prispevati tako visokega zneska, si cerkveno predstojništvo dovoli kapiteljskemu konsistoriju pojasniti in prositi, da bi iz premoženja cerkve sv. Marka uporabili 6.000 goldinarjev, iz premoženja cerkve sv. Križa na Gradišču pa 2.000 goldinarjev, skupaj torej 8.000 goldinarjev. Tega zneska cerkvenega denarja ne bi šteli kot dolžni delež pokrovitelja, temveč kot smotrno pomoč šolski občini za gradnjo šole. Zato cerkveno predstojništvo prosi kapiteljski



Načrt za novo glavno šolo v Vipavi iz leta 1859, izdelan v postojnskem gradbenem uradu: naris pročelja in prečni prerez stavbe (Foto: Božidar Premrl).

konsistorij,⁴⁴ naj priporoči škofijskemu ordinariatu, da bi dal soglasje, na podlagi katerega bi končno dobili tudi dovoljenje deželne vlade za uporabo teh sredstev.⁴⁵

Kapiteljski konsistorij je prošnjo predstojništva vipavske župnije podprl in 16. novembra neposredno zaprosil deželno vlado za dovoljenje, da bi iz cerkvenega premoženja pridobili denarno pomoč 8.000 goldinarjev za nujno potrebno gradnjo nove šole v Vipavi, kar bi omogočilo, da bi se je lahko lotili prihodnje pomladi. Utemeljil jo je s tem, da so deželne šolske oblasti po dolgotrajnem prizadevanju Vipavcev v Vipavi vpeljale glavno šolo, da je vipavska občina pridobila potrebno stavbno zemljišče zanjo, da prošt iz Strassburga kot pokrovitelj te šole ne more dati pokroviteljskega prispevka, ker sam komaj shaja, revna šolska občina Vipava pa tega ne more prevzeti nase, ker je že tako obremenjena z dobavo gradbenega materiala ter z ročno in vozno tlako.⁴⁶

Deželna vlada je nato z odlokom z dne 30. junija 1860 na podlagi tehnično preverjenega gradbenega načrta dovolila gradnjo nove stavbe glavne šole v Vipavi ter s privolitvijo škofijskega ordinariata dovolila, da se za kritje stroškov uporabi 8.000 goldinarjev iz premoženja zgoraj navedenih cerkva v vipavski župniji, 11. julija pa je škofijski ordinariat o tem obvestil cerkveno predstojništvo v Vipavi.⁴⁷

Le dan kasneje je vipavski okrajni urad občinskemu predstojništvu v Vipavi poslal dopis, v katerem ga obvešča o vladnem odloku o novi šolski stavbi in o podrobnostih, ki jih vsebuje. V slednjem preseneča navedba, da je bil vladi 9. maja predložen spis s prilogami in gradbenim načrtom za šolsko stavbo v Vipavi, ki ga je izdelal ljubljanski mestni tesarski mojster Anton Gvajc in ga je potrdila gradbena direkcija, ne načrta, ki ga je izdelal postojnski gradbeni urad. Pri tehničnem preverjanju tega načrta je bilo ugotovljenih več nepravilnosti, na primer: da je učilnica v prvem nadstropju za navedeno število šolskih otrok premajhna, da se v drugem nadstropju lahko pridobi še ena soba za stanovanje učitelja, da je treba številu stopnic v vsakem nadstropju dodati vsaj eno sprednjo stopnico, da je treba predrugačiti dostop v klet, da je treba v skladu z veljavnimi predpisi požarne zidove v vseh kuhinjah sezidati debele 18 palcev, in če je mogoče, uličico med šolo in sosednjo stavbo razširiti, da bi učiteljski stanovanji v pritličju in prvem nadstropju dobili več zraka. Vse te spremembe so bile na priloženem načrtu vrisane z modro črto.

V zvezi z izvršitvijo gradbenega načrta, predračunom stroškov in analizo cen, ki jih je izdelal tesarski mojster Gvajc, a se v arhivih niso ohranili, je bilo vipavskemu županu naročeno, naj nujno skliče občinsko sejo, na kateri jih bodo obravnavali

44 Kapiteljski konsistorij ali zbor kanonikov je bil nekakšen posvetovalni organ pri reševanju pomembnejših cerkvenih zadev.

45 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: dopis vipavskega cerkvenega predstojništva kapiteljskemu konsistoriju v Ljubljani, 25. oktobra 1859.

46 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: dopis ljubljanskega kapiteljskega konsistorija deželni vladi v Ljubljani, 16. novembra 1859.

47 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: dopis škofijskega ordinariata cerkvenemu predstojništvu v Vipavi, 11. julija 1860.

in skleпали, ali bo gradnjo šole prevzela občina sama ali bo v ta namen priredila javno dražbo. Odločiti se mora tudi, ali bo potrebni gradbeni material prispevala v naravi ali pa ga bo treba prikazati v denarni vrednosti v predračunu stroškov. V obeh primerih mora občina poskrbeti, da bo pravočasno krila svoj delež gradbenih stroškov, da bo gradnja potekala nemoteno. Glede potrebne ročne in vlečne tlake je okrajni urad spomnil, da je bilo že na komisijiski obravnavi 7. oktobra 1859, ki jo je opravilo občinsko zastopstvo, sklenjeno, da se bo izvršila v naravi.⁴⁸

Iz ohranjenih dokumentov v vipavskem župnijskem arhivu je razvidno,⁴⁹ da je občina za stavbni prostor v letu 1860 postopoma odkupila vrtove oziroma dele vrtov, ki so bili takrat v lasti nekega Pegana, vdove po Jožefu Kodelji in Antona Kostanjevica, za okroglo 1.300 goldinarjev, in hišo Jožefa Uršiča s pripadajočim zemljiščem za 859 goldinarjev.⁵⁰ Sočasno so nabavljali gradbeni les, kamen in apno, proti koncu leta pa so naročali tudi kamnoseške izdelke za šolsko stavbo. Poleg tega je vipavska šolska občina, ki so jo zastopali Janez Nepomuk Dolenc,⁵¹ dekan Jurij Grabrijan, Anton Štima⁵² in Janez Žvokelj, že 9. avgusta sklenila stavbno pogodbo s tremi zidarskimi podjetniki iz Osoppa v Furlaniji. Po tem je videti, da občina ni razpisala javne dražbe za prevzem gradbenih del, ki bi se je udeležili potencialni ponudniki. Furlanske mojstre je najverjetneje poiskal in predlagal dekan Grabrijan, ki je najel furlanske zidarje že za zidanje novega vipavskega župnišča v letih 1845–1847.⁵³

Sklenitev stavbne pogodbe in zidanje šole v letu 1861

Stavbno pogodbo o zidavi nove šolske stavbe v trgu Vipava so navedene-ga dne podpisali zidarski polir Antonio Venchiarutti kot pooblaščen zastopnik

48 NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860: dopis okrajnega urada Vipava občinskemu predstojništvu v Vipavi, 12. julija 1860.

49 ŽA Vipava, škatla 45: Šolski akti.

50 Nova stavbna parcela za šolo, ki je nastala na teh parcelah, je dobila številko 226/2, sosednja stavbna parcela Kodeljevih, ki je imela številko 226, pa novo številko 226/1.

51 Janez Nepomuk Dolenc je bil trgovec in posestnik, v času gradnje nove vipavske šole tudi vipavski župan in predstojnik vipavske šolske občine. Rodil se je 4. maja 1784 v družini Lovrenca Dolenca in Marije Dolenc v Vipavi in se leta 1810 poročil z Marjeto, rojeno Rupnik, kasneje pa se je odselil v Trst. ŽA Vipava, rojstna knjiga 1784–1804, družinske knjige 1820, 1840 in 1864. – Ko je bil leta 1850 izvoljen za vipavskega župana, so *Novice* pod naslovom Tudi v Vipavski dolini imamo že novo srenjo takole poročale o njegovi izvolitvi: »Ako ravno ga postava od te njemu namenjene službe odveže, ker je on že čez 60 let star, se je vender iskreniga domorodca skazal, in je radovoljno to opravilo prevzel.« *Kmetijske in rokodelske novice*, 8, 10. julija 1850, št. 28, str. 117. Ob tem naj pripomnim, da so bili v prispevku v *Vipavskem glasu* in še nekaterih objavah, ki so povzemale po njem, navedeni napačni matični podatki o njem. Primerjaj Magda Rodman, Po sledovih vipavskih županov, *Vipavski glas*, 9, 1994, št. 31, str. 3.

52 Dekan Jurij Grabrijan in Anton Štima sta bila člana krajevnega šolskega sveta. Primerjaj *Postojnsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 156.

53 Glej *Premrl* 2022, str. 189–193.

stavnega mojstra Giovannija Artica iz Osoppa v Benečiji, njegova sopolpisnika Giovanni Battista Biasoni in Pietro Del Fabro, zidarska polirja iz istega kraja, ter predstavniki vipavske šolske občine na drugi strani.

V 1. točki pogodbe je najprej izrecno zapisano, da je Antonio Venchiarutti s potrdilom z dne 20. julija 1860 dokazal, da ga stavbni mojster Giovanni Artico priznava za popolnoma usposobljenega gradbenega delovodjo ter ga v tej vlogi in s takšno odgovornostjo pooblašča za prevzemanje in izvajanje gradenj.⁵⁴ Na podlagi tega Venchiarutti kot zastopnik tega stavbnega mojstra na svojo osebno odgovornost in v soodgovornosti s svojima sopolpisnikoma prevzema gradnjo nove šolske stavbe v Vipavskem trgu po gradbenem načrtu, ki ga je tudi sopolpisal, in skladno z morebitnimi spremembami glede zidarskih in tesarskih del, ki jih bo zahtevala občina, pri čemer so izvzeti podi v šolskih prostorih.

V tej točki so se pogodili za naslednje cene posameznih vrst zidarskih in tesarskih del:⁵⁵

Ena kubična klaftra kamnitega zida od vštetihi temeljev navzgor deset goldinarjev avstrijske veljave	10 f
Ena kvadratna klaftra opečnega zida	1 f 70 kr
Ena kvadratna klaftra opečnega oboka	2 f
Ena tekoča klaftra strešnega venca («Hauptgesims«)	2 f 50 kr
Ena tekoča klaftra venca («Kordongesims«) nad okni	1 f
Ena kvadratna klaftra ometanega dvojnega ali tramovnega stropa	1 f 30
Postavitev strešne konstrukcije ter kritje strehe z opečnimi ploščicami («Tabellen«) ⁵⁶ in korci se obračuna po kvadratni površini dokončane strehe	1 f 50
Pri izvedbi posameznih dimnikov se tekoča klaftra obračuna po	2 f

Vse cenitve teh posamično navedenih gradbenih del se nanašajo na njihovo načrtovano izvedbo.

Dela v zvezi s postavljanjem peči in polaganjem kamnitega ali opečnega tla ter vsa druga zidarska dela, ki v pogodbi niso ovrednotena, na primer vgradnja kamnitih podbojev, oblog dimniških odprtih in okenskih okvirjev, bodo obračunana posebej.

54 V tem potrdilu, overjenem z žigom občine Osoppo, Giovanni oziroma Johann Artico izjavlja, da Antonio Venchiarutti med njegovo odsotnostjo lahko nemoteno vodi, prevzema in izvaja njegova dela, in ga izrecno pooblašča za opravljanje vseh zidarskih in tesarskih del, ker je zanja usposobljen in se zato ni bati nikakršnih pritožb na njegov račun. ŽA Vipava, škatla 45: Šolski akti.

55 Z lističa s cenami, ki jih je predlagal Venchiarutti, je razvidno, da so predstavniki šolske občine v pogajanjih zbili cene za izvedbo obokov, strehe in strešnega venca za 20 krajcarjev.

56 Opečne ploščice, po domače *planete*, so podlaga v ostrešju, na katero se polagajo korci.

Podjetnik se zavezuje, da bo za izvedbo vseh del, ki jih bo vodil, zagotovil potrebno število zidarjev in pomožnih delavcev, od občine pa zahteva, da mu pripravi počiščeno gradbišče ter pravočasno dobavi zadostne količine potrebnega in kvalitetnega gradbenega materiala. Dalje se zavezuje, da se bo lotil zidave, takoj ko bo potreben gradbeni material dostavljen v zadostnih količinah na gradbišče, in da bo najkasneje do konca oktobra 1861 sezidal stavbo do te mere, da bo že mogoče uporabljati šolske prostore, in jo do konca leta popolnoma dokončal.

Če bi na gradbišču zaradi neugodnega vremena ali drugih razumljivih ovir ali pa zaradi malomarnosti šolske občine prišlo do pomanjkanja materiala, ki bi ga potrebovali za tekoče delo, bo podjetnik zahteval, da mu šolska občina za vsako zidarsko dnino plača odškodnino 1 goldinar in 30 krajcarjev, za vsako dnino pomožnih delavcev pa 70 krajcarjev. Za kavcijo ji priznava pravico, da od vsakega plačila za opravljeno delo zadrži eno tretjino, takoj po uspešni kolavdaciji in prevzemu šolske stavbe pa bo terjal polno plačilo na podlagi obračuna.

Šolska občina se je strinjala s temi predlogi in pogoji podjetnika in se zavezala, da jih bo upoštevala. Zaradi morebitnih gradbenih napak, ki bi se pokazale kasneje, pa si bo pridržala vsoto 300 goldinarjev in jo bo izplačala eno leto po dokončanju del, s čimer se je strinjal tudi podjetnik. Obe stranki sta se na koncu izrecno odpovedali pravici do terjatve zaradi polovičnega prikrajšanja. V potrditev obojestransko sprejete pogodbe sta se poleg zgoraj navedenih treh zidarskih delovodij in predstavnikov vipavske šolske občine podpisali še priči obeh pogodbenih strank.

V preostali pisni dokumentaciji o gradnji vipavske šole se navedeni zidarski mojstri poimensko omenjajo samo v poročilih o opravljenih delih in kot prejemniki plačil po posameznih fazah gradnje šolske stavbe. Po dinamiki teh plačil lahko tudi sledimo poteku in intenzivnosti te gradnje. V letu 1860, ko so polirju Pietru Del Fabru v dveh obrokih plačali 200 goldinarjev za nedoločeno delo,⁵⁷ so potekale šele priprave zanj in se zidarskih del niso še lotili. Iz preglednice izdatkov za gradnjo nove šole, ki jo je dekan Grabrijan vodil od 17. marca 1860 do vštetege začetka leta 1862, je videti, da so šolo začeli zidati v začetku aprila 1861, ko se je začela gradbena sezona, in jo popolnoma dokončali do konca novembra istega leta.

Pri vodenju del na gradbišču vipavske šole sta se izmenjevala polirja Pietro Del Fabro in Antonio Venchiarutti. Prvi je bil na delu v Vipavi od začetka aprila do srede junija, drugi od srede junija do 22. septembra, v oktobru in novembru pa sta se še nekajkrat izmenjala. Za opravljena dela sta prejemale obroke plačil enkrat do dvakrat na mesec, največkrat po 200 ali 100 goldinarjev, v skupnem znesku 2.832 goldinarjev. Tretji sopodpisnik pogodbe BIASONI pri gradnji vipavske šole ni sodeloval, prav tako ne stavbni mojster Giovanni Artico.

57 Ti dve plačili sta dokumentirani z njegovima pobotnicama, datiranimi v Vipavi 14. in 30. oktobra 1860.

Iz končnega prikaza vseh stroškov in prihodkov v zvezi z gradnjo nove šolske stavbe, ki ga je prav tako sestavil dekan Grabrijan, sledi, da je bilo vseh stroškov za 10.475 goldinarjev, vseh prihodkov pa za 11.086 goldinarjev – torej so bili poplačani vsi stroški in nekaj denarja je celo ostalo. Največji delež je prispevala cerkev z zneskom 8.000 goldinarjev, večji del drugih stroškov pa so krili s prodajo stare šole za 1.021 goldinarjev in s prispevkom 859 goldinarjev, ki ga je dal vipavski poštni mojster Evgen Mayer za odkup hiše Jožefa Uršiča.⁵⁸

Avtorji načrtov in izvajalci gradbenih del

Pri načrtovanju stavbe nove vipavske šole in pri njeni gradnji so sodelovali številni gradbeni in sorodni poklici, od arhitektov, inženirjev in zidarskih mojstrov, ki so bili že omenjeni, do obrtnikov in rokodelcev različnih profilov. O slednjih najdemo precej podatkov v vipavskem župnijskem arhivu.⁵⁹

Arhitekti in inženirji

Arhitekt **Johann Paul Schöbel**, ki je izdelal prvi znani in ohranjeni načrt za vipavsko šolo, se je rodil 26. junija 1823 v Černousyju v regiji Liberec na Češkem. Najprej se je šolal na politehniškem inštitutu v Pragi, nato je študiral arhitekturo na akademiji za upodabljajoče umetnosti (»Akademie der bildenden Künste«) na Dunaju. Ko je leta 1848 dokončal študij, se je zaposlil v dunajski mestni službi za gradbene zadeve (»Stadtbaudienst«). Leta 1849 si je našel službo na gradbeni direkciji v Ljubljani, od leta 1855 do smrti 20. decembra 1870 pa je delal kot pomočnik inženirja (»Ingenieur-Assistent«) na gradbeni direkciji v štajerskem Gradcu.⁶⁰

O postojnskem gradbenem inženirju **Francu Hanssu**, ki je skupaj s Pilzem podpisal drugi načrt za vipavsko šolo, je razmeroma malo znanega. Po podatkih iz postojnskih rojstnih knjig, v katerih je vpisan kot oče svojih otrok, sklepamo, da je bil v Postojni vsaj od leta 1841 do leta 1860. Bil je dvakrat poročen, najprej s Frančiško Markelj, nato z Marijo Jožefo Huth. Stanoval je v gostilni Pri kroni, nato v Šmolovi hiši. Njegov poklic je v dokumentih sprva označen kot »Strassenbauassistent«, se pravi, da je načrtoval in vodil gradnjo cest, potem je napredoval v okrajnega gradbenega inženirja oziroma predstojnika postojnskega okrajnega gradbenega urada (»Baubezirksingenieur«).⁶¹

58 ŽA Vipava, škatla 45: Šolski akti: Summarische Kostenberechnung, s. d.

59 ŽA Vipava, škatla 45: Šolski akti.

60 Schöbel, Johann Paul (1823–1870), *Architekt*, https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_S/Schoebel_Johann-Paul_1823_1870.xml (pridobljeno 10. 6. 2023).

61 ŽA Postojna, rojstni knjigi 1836–1857 in 1858–1879.

Henrik Pilz je bil najprej pomočnik inženirja (»Ingenieur-Adjunkt«, »Ingenieur-Assistent«), nato je napredoval na položaj višjega inženirja. Rodil se je 14. julija 1820 v Tarnowu v Galiciji in se poročil z Ano Peček iz Landstrassa. V Postojni je živel na hišnih številkah 13, 10, 3 in 118. Kot je razbrati iz postojnske družinske knjige, se je z družino pogosto selil, saj so se njegovi otroci rojevali v Krškem (Gurkfeld), Neustadtu, Postojni, Neustadtu in zadnja dva spet v Postojni. Umril je 19. junija 1879 v Postojni.⁶²

Anton Gvajc (Gvaiz), ljubljanski mestni tesarski mojster in avtor zadnjega načrta, po katerem je bila sezidana vipavska šola, se je rodil 30. maja 1832 v družini solicitorja Lovrenca Gvajca⁶³ in Marije z dekliškim priimkom Dolinšek na hišni številki 21 v Kapucinskem predmestju v Ljubljani⁶⁴ in se leta 1861 poročil z Ivano Peklar, hčerjo posestnika v istem predmestju. Z družino je najprej živel v Šentpetrskem predmestju na hišni številki 72, nato 91, potem v Križevniški ulici 4, nato 2 v Ljubljani, kjer je 27. junija 1892 tudi umrl.⁶⁵ V popisu ljubljanskega prebivalstva leta 1869 je v rubriki o poklicu označen kot samostojni izprašani mestni tesarski mojster (»geprüfter Stadtzimmermeister«). V popisu prebivalstva leta 1890, ko je bil že lastnik stanovanja v Križevniški ulici 4, so zapisali, da je njegov glavni poklic mestni tesarski mojster, postransko pa služi kot cenilec v sodnih in zavarovalniških zadevah gradbene stroke.⁶⁶ Poleg tega je bil Gvajc ljubiteljski zgodovinar in dopisnik Centralne komisije za varstvo spomenikov na Dunaju.⁶⁷

Zidarski mojstri

Zidarski mojster **Giovanni Artico** se v omenjenem potrdilu v vipavskem župnijskem arhivu predstavlja kot »Giovanni Artico maistro muratore approuatto« ali »Johann Artico Gebruffter Maurermeister« in navaja, da je ta naziv pridobil z odlokom z dne 20. junija 1846 v Postojni.⁶⁸ V osoppskih matičnih

62 Za podatke o Hanssu in Pilzu se zahvaljujem domoznancu Andreju Smerduju iz Postojne.

63 Izraz solicitor se razlaga kot vodja odvetniške pisarne, odvetniški uradnik ali odvetnik.

64 Kapucinsko predmestje se je razprostiralo od nekdanjega kapucinskega samostana na današnjem Kongresnem trgu do Bežigrada na severni strani Ljubljane.

65 NŠAL, rojstna knjiga Ljubljana – Marijino oznanjenje 1831–1835, poročna knjiga Ljubljana – Marijino oznanjenje 1845–1862, rojstna knjiga Ljubljana – Sv. Peter 1859–1868 in mrliška knjiga Ljubljana – Sv. Nikolaj 1867–1893.

66 Zgodovinski arhiv Ljubljana, SI_ZAL_LJU/0504, *Popis ljubljanskega prebivalstva 1869*, https://www.sistory.si/IGNORED_PUBLIC/popisi/3/Svetega_Petra_predmestje_91_003.JPG; SI_ZAL_LJU_504-107-Križevniška ulica 4, *Popis ljubljanskega prebivalstva 1869*, https://www.sistory.si/IGNORED_PUBLIC/popisi/25/LJU_504-107-Križevniška_ulica-004-02-00446.jpg (pridobljeno 10. 6. 2023).

67 Andrej Gaspari, *Prazgodovinska in rimska Emona. Vodnik skozi arheološko preteklost predhodnice Ljubljane*, Ljubljana 2014, str. 24.

68 ŽA Vipava, škatla 45: Šolski akti. Takrat bil za to pristojen kresijski urad Postojna. Primerjaj *Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije. II. knjiga*, Ljubljana 1999, str. 66.

knjigah je vpisan s polnim imenom Giovanni Davide, po domače Zuanne. Rodil se je 18. decembra 1807 v družini Pietra Artica iz Melsa, bivajočega v Osoppu, in Caterine, hčere Giovannija Venchiaruttija, ter se leta 1836 poročil z Marijo Rossi, rojeno leta 1815. Datum njegove smrti ni znan.⁶⁹

Zidarski polir **Antonio Venchiarutti - Paulin** je bil sin Giovannija Battiste Venchiaruttija in Maddalene Toneghella iz Osoppa, rojen 12. decembra 1815, njegova krstna botra pa sta bila *mistro* Gasparo Venchiarutti in Maddalena, hči Giovannija Venchiaruttija. Poročil se je 2. marca 1840 z Domenico Valerio, rojeno leta 1810. V času oklicev pred poroko, ki so bili oznanjeni 9., 16. in 23. februarja, je delal v Nemčiji. Umril je 9. februarja 1878, star dvainšestdeset let.⁷⁰

V literaturi se omenjata dva Venchiaruttija iz Osoppa, verjetno oba iz gradbene stroke. Eden, čigar ime ni navedeno, je sredi 19. stoletja deloval kot gradbenik («costruttore edile») v Celovcu. Drugi je bil Domenico Venchiarutti, o katerem je znan podatek, da je umrl kmalu po letu 1906 v Sibiriji na meji med Rusijo in Kitajsko.⁷¹ Videti je, da so bili osoppski Venchiaruttiji v 19. stoletju razvejena zidarska rodovina, katere člani so šli s trebihom za kruhom po evropskih državah in tja do azijskih daljav.⁷²

Zidarski polir **Pietro Del Fabro - Zinchen** se je rodil 3. junija 1819 v družini Domenica Del Fabra v Osoppu in se 26. januarja 1851 poročil s Tranquillo Rossi, hčerjo Giacomina in Maddalene Venchiarutti, rojeno leta 1825. Med oklici je bodoči ženin delal v tujini. Na poroki sta bila za priči cerkovnik Giovanni Pezzetta in Antonio Venchiarutti iz Osoppa. Datum njegove smrti ni znan.⁷³ Ker se v družinah vseh naštetih mojstrov pojavlja priimek Venchiarutti, se zdi, da so si bili vsi tako ali drugače v sorodu in da je bilo tudi to razlog za njihovo poklicno usmerjenost in sodelovanje.

Zidarski polir **Giovanni Battista Biasoni** je bil sin Giovannija Battiste Biasonija in Marjane Pezzetta, rojen 29. oktobra 1822. Umril je 19. januarja 1907, star 87 let. V mrliški knjigi ni podatka, ali je bil poročen ali samski.⁷⁴ Sicer se v vipavskih zapisih o gradnji šole ne omenja noben drug furlanski zidar ali pomožni delavec.

Ko so bila gradbena dela končana, sta 30. novembra 1861 Antonio Venchiarutti in dekan Grabrijan naredila končni obračun, ki vsebuje izmerjene količine

69 Župnija Santa Maria ad Nives, Osoppo, Italija: rojstna knjiga 1789–1835 in poročna knjiga 1789–1858. – Tamkajšnjemu župniku don Ottaviu Zucchetu se zahvaljujem za te podatke in podatke o drugih osoppskih zidarjih, ki mi jih poslal v obliki uradnih potrdil.

70 Župnija Santa Maria ad Nives, Osoppo, Italija: rojstna knjiga 1789–1835 in poročna knjiga 1789–1858.

71 Lodovico Zanini, *Friuli migrante*, Udine 1964, str. 45, 48: Pionieri di Osoppo (dalje Zanini 1964).

72 Znano je, da je dosti zidarjev in kamnosekov iz Osoppa in drugih furlanskih gradbincev delalo na trasi transsibirske železnice od Moskve do Vladivostoka, ki jo je Rusija gradila v letih 1891–1916. Primerjaj Zanini 1964, str. 72–84.

73 Župnija Santa Maria ad Nives, Osoppo, Italija: rojstna knjiga 1789–1835 in poročna knjiga 1789–1858.

74 Župnija Santa Maria ad Nives, Osoppo, Italija: rojstna knjiga 1789–1835.

posameznih vrst zidarskih, tesarskih in krovskih del. Med njimi se posebej nava-
jata gradnja stopnišča in postavitev štirinajstih peči, kar v stavbni pogodbi ni bilo
zajeto. Obračunana gradbena dela so stala okroglo 3.722 goldinarjev, in kakor je
videti iz kasnejšega pripisa, so bila potem tudi v celoti izplačana.

Vse tri navedene polirje, Antonia Venchiaruttija, Pietra Del Fabra in Gio-
vannija Battisto Bionija, ponovno najdemo v vipavskih arhivskih virih petnajst
let kasneje. Takrat so skupaj z Domenicom Del Rossom kot zidarski družabniki
sklenili pogodbo za prezidavo cerkve sv. Marjete v Podkraju v vipavski fari, ki je
bila zapisana 29. julija 1865 v vipavskem župnišču, pri čemer je nedvomno spet
posredoval dekan Jurij Grabrijan.⁷⁵

Kamnoseki in kamnoseška dela

Izdelavo kamnoseških stavbnih členov za šolsko stavbo so zaupali kamno-
sekom iz Vipave ter bližnje in širše okolice. Največja naročila je dobil kamnosek
Matevž Guštin - Celan iz Griž na Vrheh,⁷⁶ ki je že decembra 1860 prejel precej-
šen znesek 50 goldinarjev, najbrž za izdelavo stopnic. V naslednjem letu je za šolo
izdelal še mogočen portal, tristopenjski podest pred njim in vseh dvainpetdeset
stopnic v šoli.⁷⁷ Vse je sklesal iz griškega školjčnega temno sivega apnenca, tako
imenovanega *polžarja*.⁷⁸ Od marca do konca novembra 1861 je za ta dela prejel
deset obročnih plačil, največkrat po 30 goldinarjev, v skupnem znesku okroglo
305 goldinarjev.

Vipavski kamnosek **Matija Tomažič**⁷⁹ je v začetku leta 1860 lomil kamen
v kamnolomu, pri čemer je opravil devetnajst dnin, jeseni pa je še trinajst dni
izrecno lomil kamen za vogelnike za novo šolsko stavbo. Vsakokrat je bil plačan
po 1 goldinar za dnino.

V začetku leta sta za enako plačilo delala z njim v kamnolomu tudi kamno-
seka **Andrej Tomažič - Sanaborcov iz Vrhpolja** in **Jernej Kobal - Kobilov iz**

75 ŽA Vipava, škatla 11, Gradbene zadeve, Log: konvolut 11, Zadeve loške cerkve.

76 Matevž Guštin se je rodil 27. avgusta 1820 v družini kamnoseka Mihaela Guština pri Celanovih v
Sežani in se leta 1851 poročil s sedem let starejšo Jožefo Hlača - Opcinovo iz Griž. Po ženini smrti
se je leta 1874 v drugo poročil z Elizabeto Majcen - Blažinovo s Tabora nad Vrabčami in umrl 18.
novembra 1902 v Mestni bolnišnici v Trstu. Več o njem glej Božidar Premrl, *Podpisano s srcem. Kraška kamnoseška rodovina Guštinov skozi stoletja. Repentabor - Sežana - Opčine - Griže na Vrheh*, Trst 2014, str. 148–202, 209–326, in Premrl 2022, str. 429–434.

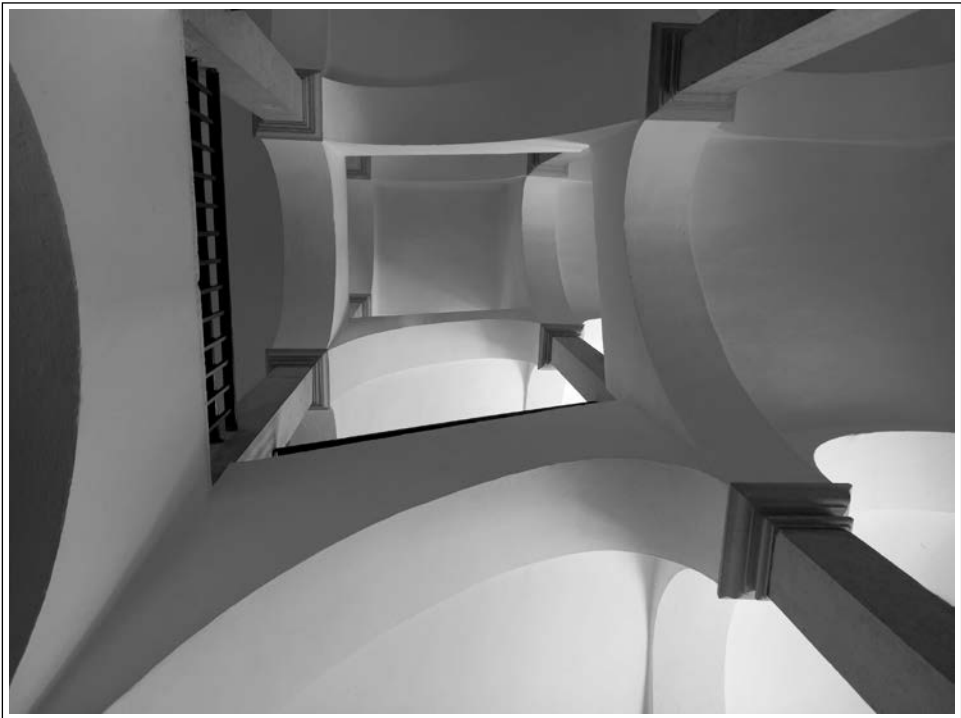
77 Leta 1972 je te stopnice, ki so se po več kot sto letih hoje po njih zgladile in postale nevarne, na
novo preklesal vipavski zidar Karel Tomažič, vnuk kamnoseka Matije Tomažiča. Bačar 2007,
str. 9.

78 Kamnina je temno siv rudistni apnenec iz severnega dela lipiške formacije, ki obsega severni del
Krasa in južni del Vrhov. Bačar 2007, str. 9.

79 To je bil Matija Tomažič mlajši, po domače Štancar, ki se je rodil 7. novembra 1835 v družini
kamnoseka Matije Tomažiča (1792–1855) v Vipavi in nadaljeval z očetovim poklicem. Tudi on je
bil dvakrat poročen: najprej leta 1860 z Vipavko Marijo Skočir, po njeni smrti pa se je leta 1866
vdrugo poročil z Barbaro Furlan iz Manč. Umrl je 1. decembra 1902. Več o njem glej Premrl 2022,
str. 196–198, 204–225.

Budanj:⁸⁰ prvi trinajst, drugi osem delovni dni.⁸¹ Najverjetneje so vsi trije lomili kamen v kamnolomu belega oziroma svetlo sivega apnenca pod vipavskim Starim gradom.

Konec leta 1860 so se z Matijo Tomažičem pogodili, da bo za skupni znesek 60 goldinarjev sklesal osem slopov s podstavki in kapiteli za stopnišče v šoli. Plačali so mu jih v štirih obrokih v času od junija do septembra 1861. Za izdelavo kamnitih plošč za počivališča (»Ruheplatz«), dveh posebnih plošč in dolbenje lukenj v omenjene slope za pritrnitev stopniščne ograje je prejel še 28 goldinarjev in 70 krajcarjev. Sodeč po takratnem povzetku njegovih prejemkov, je pri šoli zaslužil skupno 93 goldinarjev in 70 krajcarjev.



Stopniščni slopi s profiliranimi kapiteli, ki jih je sklesal kamnosek Matija Tomažič mlajši (Foto: Lucijan Bratuš).

80 Andrej Tomažič, Andrejev sin, se je rodil 15. decembra 1837 pri Sanaborcovih v Vrhpolju in se kar trikrat poročil. Leta 1863 se je oženil z Marijo Štefančič iz Budanj, leta 1879 s sovaščanko Marijo Lavrenčič - Jurjevčkovo, leta 1892 pa v tretje z Antonijo Bajec - Bajcovo z Nanosa, a se je kasneje od nje tudi cerkveno ločil. Njegovo obrt je nasledil njegov prvorojeni sin Andrej Tomažič mlajši, rojen leta 1864. Jernej Kobal, Jernejev sin, se je rodil 9. septembra 1808 pri Kobolovih v Budanjah, se leta 1838 oženil s sovaščanko Marijo Koren in kot preužitkar umrl 12. julija 1882. Več o Andreju Tomažiču in Jerneju Kobalu glej Premrl 2022, str. 248–250 in 349.

81 Skupna pobotnica kamnosekov Matije Tomažiča, Andreja Tomažiča in Jerneja Kobala z dne 18. marca 1860.

Kamnite plošče za tlake v hodnikih, kuhinji, straniščih in na stopniščnih podestih je dobavil **Štefan Tomažič iz Vrhpolja**.⁸² Ta doslej neznani kamnosek se je rodil 20. decembra 1821 v družini Marka Tomažiča in Marije z dekliškim priimkom Rovan pri Šuštarjevih v Vrhpolju 20, danes številka 93, se leta 1845 poročil z Uršulo Rovan iz Bele, ki spada v župnijo Col, in kot ovdovel preužitkar umrl 10. decembra 1882.⁸³ V pisnih virih se kot kamnosek (»Steinmetz«) omenja samo v preglednici izdatkov za šolo, iz katere je videti, da je prejel plačilo za svoje delo v osmih obrokih od 1. junija do 31. decembra 1861. Skupna površina plošč, ki jih je sklesal, je znašala sedeminosemdeset kvadratnih klafter ali okroglo tristodvanajst kvadratnih metrov.⁸⁴ Za kvadratno klaftro takega tlaka je bil plačan po 2 goldinarja in 60 novih krajcarjev, skupaj 226 goldinarjev in 20 krajcarjev avstrijske veljave, ki jih je prejel iz rok dekana Jurija Grabrijana.⁸⁵

Vipavski poštni mojster **Evgen Mayer**⁸⁶ je dobavil štiriinštirideset klafter kamnitih plošč za strešni kap (»Grendal«) po ceni 75 krajcarjev za klaftro, kar je zneslo 33 goldinarjev. Manjšo količino plošč za dimnike (»Rauhfänge«) je dobavil **Martin Rehar** iz Vipave in zanje prejel 1 goldinar in 70 krajcarjev.⁸⁷

Iz končnega obračuna vseh stroškov za novo šolo sledi, da so kamnoseška dela stala skupno 625 goldinarjev in 40 krajcarjev, pri čemer ni bil upoštevan posebej prikazani izdatek 33 goldinarjev za kapne plošče. Posebna postavka v obračunu je tudi 284 kubičnih klafter gradbenega kamna v vrednosti 1.830 goldinarjev.⁸⁸

82 Te plošče so bile verjetno povečini iz sivega flišnjega peščenjaka, kakršnega so kopali v nekdanjem Ženovcovem pruftu nad Vrhpoljem. Primerjaj Premrl 2022, str. 272.

83 ŽA Vrhpolje, rojstna knjiga 1796–1836, mrliška knjiga 1837–1893, družinska knjiga; ŽA Col, poročna knjiga 1827–1917.

84 1 dunajska kvadratna klafta je 3,5948 m².

85 Pobotnica z dne 20. januarja 1862, na kateri se je Štefan Tomažič samo podkrižal, namesto njega pa se je podpisal Johan Schell.

86 Karel Evgen Mayer, poštni mojster in trgovec v Vipavi, se je rodil 1. novembra 1818 v družini doktorja medicine in graščaka Jožefa Mayerja ter Ane Poljšak iz Žapuž na gradu Leutenberg v Ložah, se leta 1858 poročil s Karolino Dolenc z Razdrtega in umrl 13. avgusta 1880 v lastniški hiši v Vipavi 87, imenovani Na pošti. ŽA Goče, družinska knjiga 1857; ŽA Vipava, družinska knjiga 1864, mrliška knjiga 1839–1888. Bil je tudi član krajevnega šolskega sveta. Glej *Postojinsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 156.

87 Martin Rehar se je rodil 11. novembra 1818 v družini kmeta Valentina Reharja in Marije z dekliškim priimkom Pipan v Vipavi 171 in se leta 1851 v Vipavi 66 poročil z Ivano Česen z Gradišča pri Vipavi; po njeni smrti v letu 1875 se je v drugo poročil s tržanko Katarino Rupnik in umrl 11. februarja 1885. ŽA Vipava, rojstna knjiga 1804–1825, družinski knjigi 1864 in 1885.

88 ŽA Vipava, škatla 45: Šolski akti: Rechnung über die zum Schulbaue in Markte Wippach im Jahre 1861 verwendeten Baukosten.

Opekarji in opečni izdelki

Za zidavo in kritino nove šolske stavbe so potrebovali tudi velike količine opečnih izdelkov. V župnijskem arhivu je shranjenih več lapidarnih zapisov o ponudbi ter dobavah debelejših in tanjših zidakov,⁸⁹ opečnih ploščic – *planet* in korcev, a je podatke iz njih težko uskladiti med sabo.

Vse te izdelke je dobavljal **Janez Žvokelj**, ki je bil sicer po poklicu strojar. Rodil se je 4. julija 1822 v družini strojarja Franca Žvoklja in Terezije z dekliskim priimkom Brill v Vipavi, po domače pri Bəgajberju,⁹⁰ in se leta 1844 poročil z Marijo Grabrijan iz Adlešičev v Beli krajini.⁹¹ Leta 1861 je nasledil Janeza Nepomuka Dolenca na županskem stolčku. Umrl je za tuberkulozo 27. oktobra 1886.⁹²

Iz njegove ponudbe z dne 2. oktobra 1860 je razvidno, da je debelejšše zidake ponujal po ceni 1,85 krajcarja, tanjše po 1,35 krajcarja, *planete* po 0,90 krajcarja in korce po 1,4 krajcarja za kos. V razpoložljivih dokumentih ni razvidno, ali je imel lastno opekarno v Vipavi ali je nastopal le kot posrednik pri dobavi izdelkov drugih opekarjev.⁹³

V drugih dokumentih najdemo še, da so določene količine debelih in tanjših zidakov, *planet* in korcev kupili od opekarj v Logu pri Vipavi⁹⁴ in v Ajdovščini. Ker je bila slednja v deželi Primorski, je bilo zanje treba plačati tudi mitnino.

V posebni preglednici je povzeto, koliko različnih opečnih izdelkov je bilo potrebnih za gradnjo vipavske šole in koliko so komu plačali zanje. Od Žvoklja so kupili 65.417 opečnih zidakov in 21.200 korcev po 1,4 krajcarja, 10.574 *planet* po 0,90 krajcarja in 200 velikih korcev po 15 krajcarjev kos, poleg tega še 30 centov

89 Mere debelejših zidakov so bile 5 x 10 x 2 palca oziroma 13,15 x 26,30 x 5,26 cm, tanjših zidakov pa 5 x 10 x 1 1/2 palca ali 13,15 x 26,30 x 3,94 cm. Za primerjavo povejmo, da danes navadni opečni zidak meri 12 x 25 x 6,5 cm.

90 Hišno ime Bəgajber, ki je popačenka nemške besede *Weisgerber*, strojar, je danes pozabljeno, hiša pa ima naslov Vojkova ulica 25.

91 Žena je bila gotovo sorodnica dekana Jurija Grabrijana in njegovega nečaka, kovača Matije Grabrijana.

92 ŽA Vipava, rojstna knjiga 1804–1825, poročna knjiga 1836–1906, mrliška knjiga 1839–1888, družinska knjiga 1885. – Ko je bil 23. marca 1861 izvoljen za vipavskega župana, je bil v *Novicah* predstavljen kot »mesar in gruntni posestnik«. Sočasno sta bila za prvega in drugega svetovalca izvoljena zemljiški posestnik Tone Štima in c.-kr. poštar Evgen Mayer. Ipava 23. sušca, *Kmetijske in rokodelske novice*, 19, 27. marca 1861, št. 12, str. 106.

93 O opekarjski dejavnosti priča parcelno ime Cegenca (*Cejganca*) v neposredni okolici Vipave, morda tudi parcelno ime Frnaža tik zraven vipavskega mestnega jedra. Po pripovedovanju Karla Premrla - Drejdlnovega iz Vipave 232 je bila na Cegenci, ki je bila v lasti Drejdlnovih, *frnaža*, se pravi obokana peč, »kamar so kuhali cejju«. Kjer so kopali glino za opeko, je nastala mlaka, travnik, na katerem zastaja voda, in je rasla *paludovna*, trstičje. Nekoliko dalje proti Podnanosu, nasproti odcepa ceste, ki pelje proti Mančam, so bile še *frnaže* v lasti Furlanov.

94 Posrednik pri nabavah teh korcev je bil Budanjec Primož Krašna, ki je imel kasneje zelo pomembno vlogo med Grabrijanovo gradnjo velikega zvonika pri Marijini cerkvi v Logu. Glej Premrl 2022, str. 145, op. 511.

apna po 50 krajcarjev,⁹⁵ kar je zneslo skupaj 1.352 goldinarjev in 80 krajcarjev. Manjše količine opečnih izdelkov sta dobavila Rovere in Mohorčič, prvi v vrednosti okroglo 342 goldinarjev, drugi v vrednosti 22 goldinarjev. Rovere bi utegnil biti opekar v Logu,⁹⁶ Mohorčič pa morda v Ajdovščini.⁹⁷ Vsi izdatki za opečne izdelke so znašali 1.717 goldinarjev in 64 krajcarjev.

Dobavitelji apna in peska ter razni obrtniki

Kot je videti iz pobotnic v vipavskem župnijskem arhivu, so apno za zidanje vipavske šole v letu 1860 dobavljali Gorjani iz Podkrajja, Malega Polja in Strmca, kjer so se domačini ukvarjali z apneničarstvom.

Iz Podkrajja sta apno dobavljala Mihael Trkman in Matija Puc, ki sta ga verjetno tudi žgala. **Mihael Trkman**, ki je bil po poklicu kovač, se je rodil 27. septembra 1801 v družini Jurija Trkmana in Polone z dekliškim priimkom Škvarč v Podkrajju 14, po domače pri Mežnarju. Nato je živel v Podkrajju 44, po domače pri Kovaču, in se leta 1831 poročil z Jero Petrovčič iz Podkrajja 1, po domače V Hrušici. Umrl je 21. oktobra 1869.⁹⁸ Iz njegove pobotnice z dne 22. septembra 1860 je videti, da je za vipavsko šolo prodal 112 centov apna po ceni 22 krajcarjev za cent v skupni vrednosti 41 goldinarjev konvencijske veljave.⁹⁹

Matija Puc se je rodil 6. februarja 1818 v družini Simona Puca in Neže z dekliškim priimkom Puc pri Šmonu v Podkrajju 16. Leta 1838 se je poročil z Marijo Trkman - Mežnarjevo iz Podkrajja 14; ko je leta 1858 umrla, se je v drugo poročil

95 Stari cent je tehtal 56 kilogramov.

96 V Logu, ki je zaselek vasi Budanje, je bila dolgoletna opekarska tradicija. Po pripovedovanju Jožeta Ferjančiča - Šumljakovega, Budanje 4, je tamkajšnja *frnaža* začela delovati leta 1834 in je delovala osemdeset let, do prve svetovne vojne. Lastnik je bil iz Tricezima pri Vidmu (Udine), delavci so bili Furlani, Slovenski etnografski muzej, Teren XV - Vipava 1958: Fanči Šarf, *Ljudsko stavbarstvo in notranja oprema*, tek. št. 6, str. 65. - Iz obdobja od sedemdesetih let 19. stoletja do začetka prve svetovne vojne v 20. stoletju so znana imena opekarjev Giovannija, Paola, Luigija in Giuseppeja Cossia. ŽA Vipava, škatla 11, Gradbene zadeve, Log: konvolut 11, Zadeve loške cerkve; Journal über die Einnahmen und Ausgaben der Filiale U. L. F. in Log 1882-1940; ARS, AS 136, *Okrajno glavarstvo Postojna*, škatla 70: Obrtne zadeve in okrajna bolniška blagajna Postojna.

97 Morda je bil to ajdovski župan Franc Mahorčič, sicer lastnik žage ob Hublju. Primerjaj Pavel Plesničar, *Ajdovščina. Pogled v njeno preteklost. Komentirana objava Ajdovščine in Šturij*, Nova Gorica 1997, str. 91. - Sicer je v bližini Ajdovščine znana precej mlajša Špacapanova opekarna iz konca 19. stoletja ob cesti proti Lokavcu, kjer se reče V Frnaži in V cejganci. Špacapanova hiša, ki je bila tam sezidana leta 1897, ima zdaj hišno številko Lokavec 1. Povedala Bogdana Špacapan, pri Špacapanu, Lokavec 1.

98 ŽA Podkraj, družinski knjigi II in III, mrliška knjiga 1819-1883.

99 Goldinarji ali forinti (kratice: gld, ft, fl, f) konvencijske veljave, ki so se delili na 60 krajcarjev, so bili v obtoku od leta 1753 do leta 1858, ko so vpeljali goldinarje avstrijske veljave, ki so se delili na 100 krajcarjev. V praksi pa se je še nekaj časa uporabljaj star denar.

s Terezijo Bizjak in umrl 24. junija 1895.¹⁰⁰ On je dobavil tri vozove apna v skupni teži 54 centov in skupni vrednosti 18 goldinarjev, po 20 krajcarjev cent.

Dobavitelj iz Malega Polja je bil **Jožef Bizjak**, ki se je rodil 18. marca 1811 v zakonu Andreja Bizjaka in Marjete z dekliškim priimkom Ferjančič v (Malem) Polju 7, na domačiji, ki je kasneje dobila hišno ime pri Kožmanu. Pri devetnajstih letih se je poročil s sedemnajstletno sovaščanko Marijo Pregelj in umrl leta 1892.¹⁰¹ Njemu so 11. septembra 1860 za šest vozov apna v skupni teži 18 kvintalov in pol plačali 38 goldinarjev in 89 krajcarjev, pri čemer je bil cent obračunan po 21 krajcarjev.

Še en dobavitelj apna je bil **Jakob Poženel** (*Pošenu*) iz Strmca, ki spada že v črnovrške Rovte. Rodil se je 12. aprila 1826 v družini Franca Poženela in Marije (Marjete) z dekliškim priimkom Rupnik v Strmecu 9 in se leta 1852 poročil s sovaščanko Marijo Črnilogar. Kasneje se je odselil na Col 68 in verjetno tam umrl, a ga v tamkajšnjih matičnih knjigah ni bilo mogoče izslediti.¹⁰²

V letu 1861 je za dobave apna skrbel na novo izvoljeni vipavski župan Janez Žvokelj, ki se v nekem dokumentu izrecno omenja kot »Kalk lieferant«. Iz njegovega povzetka dobavljenega apna z dne 22. septembra 1861 je razbrati, da so za šolo kupili 398 kvintalov apna v skupni vrednosti skoraj 200 goldinarjev avstrijske veljave. Od tega je bilo 30 centov apna celo iz Zatabra v Vipavi.¹⁰³ Manjša količina apna je bila skupaj z opeko pripeljana iz neimenovane opekarnе.¹⁰⁴ Dobavitelj apna za šolo je bil tudi vipavski mizar Andrej Živic.¹⁰⁵ Iz Laž pri Razdrtem so pripeljali tri vozove apna, za katere so morali plačati tudi mitnino na mitnici na Razdrtem. Na stavbišče so apno vozili Andrej Ferjančič iz Dupelj, vdova Terezija Lavrenčič iz Vrhpolja, Franc Šček z Gradišča pri Vipavi, gospod Wilhelm Schmutz¹⁰⁶ in Franc Ferjančič iz Vipave. Po končnem obračunu so vsi stroški za apno znašali 582 goldinarjev.

100 ŽA Podkraj, družinski knjigi II in III, mrliška knjiga 1883–1943. – Leta 1877 ga omenja tudi zidarski mojster Miha Blažko iz Lokavca kot dobavitelja apna za Marijino cerkev v Logu. ŽA Vipava, škatla 11, Gradbene zadeve, Log: konvolut 11, Zadeve loške cerkve: Zapisnik od dinara kar sem podpisan v tem le. 1877 narajtengo zidarskiga ino molovarsko dejlo v Logi primu.

101 ŽA Col, rojstna knjiga 1784–1827, poročna knjiga 1827–1917, družinske knjige 1836, 1868 in 1889.

102 ŽA Črni Vrh, rojstna knjiga 1784–1831, poročna knjiga 1832–1883, družinski knjigi 1810 in 1852.

103 Za Tabrom se imenuje predel Vipave za nekdanjim protiturškim taborom v vzhodju Nanosa, kjer je bil kamnolom gradbenega kamna, ki je deloval še nekaj let po drugi svetovni vojni.

104 Apno je bilo stranski proizvod pri žganju opeke v opekarnah. Glej Nataša Nemeč, *Bilje kronika*, Bilje 1989, str. 25.

105 Andrej Živic, Janezov sin, se je rodil 12. oktobra 1817 in umrl 5. decembra 1873. ŽA Vipava, rojstna knjiga 1804–1825, mrliška knjiga 1839–1888.

106 Viljem (Wilhelm) Schmutz, sin Jožefa in Jožefe Scmutz, rojen 7. oktobra 1823, je bil poštni ekspeditor in med drugim tudi član krajevnega šolskega sveta v Vipavi. *Postojnsko okrajno glavarstvo* 1889, str. 156.

Dobavitelja peska sta bila Mihael Breclj in Andrej Božič iz Žapuž pri Ajdovščini, kjer so bili peskokopi.¹⁰⁷ Pripeljala sta 630 vozov peska za zidavo (»Ba-usand«), ki so jima ga plačali po 1 goldinar, in 32 vozov belega peska, ki so ga verjetno uporabljali za omete, po 2 goldinarja za voz.

Mihael Breclj, ki je bil po poklicu čevljar, se je rodil 26. septembra 1803 v družini Jurija Breclja in Marjete z dekliškim priimkom Kožman v Žapužah 29, nato 38, in se leta 1831 poročil z Marijo Žvokelj. Po njeni smrti leta 1845 se je v drugo poročil z Uršulo Lozej iz Podrage in umrl 29. decembra 1881.¹⁰⁸

Andrej Božič se je rodil 30. oktobra 1820 v Budanjah 14 v družini Jožefa Božiča iz Dolge Poljane in Marije z dekliškim priimkom Sever, se leta 1844 poročil z Marijo Repič iz Žapuž in umrl 16. junija 1876.¹⁰⁹

Poleg naštetih gradbenih obrtnikov in dobaviteljev so pri gradnji in opremljanju nove vipavske šole sodelovali še mnogi drugi vipavski obrtniki, zlasti mizar in pleskar Valentin Ahčin, mizar Franc Kodelja, ključavničarja Anton Pavlin in Janez Godina ter kovač Matija Grabrijan.¹¹⁰ Za plačila obrtnikov, gradbenega materiala in raznih drugih stroškov sta poleg dekana Grabrijana skrbela župana Janez Nepomuk Dolenc in Janez Žvokelj.

Poleg navedenega gradbenega materiala, ki so ga dobivali iz bližnje in širše okolice Vipave, so za gradnjo in opremo šole potrebovali tudi industrijske izdelke, ki so jih morali naročiti iz bolj oddaljenih krajev Avstro-Ogrske. Kot je razbrati iz raznovrstnih dokumentov in zapisov v vipavskem župnijskem arhivu, so litoželezne peči kupili v livarni v Dvoru na Dolenjskem, gradbeno železo so pripeljali iz Beljaka, kovinske izdelke iz Neukirchna, belo pločevino iz Prage ...

Namesto sklepa

Ko sem snoval ta članek, sem sprva nameraval le podrobno opisati šolsko stavbo z njenimi arhitekturnimi in gradbenimi značilnostmi, povzeti potek nje-ne gradnje in predstaviti mojstre gradbenih strok, ki so sodelovali pri teh delih. Z

107 Znana sta dva žepovska prufta v Žepovskem hribu, eden za Žapužami, drugi za sosednjo vasjo Kožmani, kjer so kopali pesek še po drugi svetovni vojni. Povedal zidar Franc Bratina - Karlutov, Dolga Poljana 37, rojen leta 1926, najstarejši mož v budanjski fari.

108 ŽA Šturje, rojstna knjiga 1781-1835, poročna knjiga 1820-1881, družinske knjige I, II in III.

109 ŽA Budanje, rojstna knjiga 1784-1838; ŽA Šturje, mrliška knjiga 1863-1881, družinski knjigi II in III.

110 Mizar Valentin Matija Ahčin, sin Antona, rojen v Vipavi 14. februarja 1823, umrl kot poročen preužitkar 5. avgusta 1879; mizar Franc Kodelja (Kodela), sin Franca, rojen 3. aprila 1831 pri Pregljevih v Vrhpolju, družino si je ustvaril pri Rožarčnih v Vipavi in umrl 7. marca 1901; ključavničar Anton Pavlin, sin Gregorja, rojen v Vipavi 31. maja 1829, umrl 26. decembra 1906; ključavničar Janez Godina, sin ključavničarja Pavla, rojen v Vipavi 28. aprila 1839, umrl 21. januarja 1893; kovač, živinozdravnik in posestnik Matija Grabrijan, sin Matije, rojen 3. septembra v Adlešičih v Beli krajini, umrl 5. aprila 1892 v Vipavi. Kovačijo je imel zraven izvira reke Vipave, ki se imenuje Pod lipco.

njim sem namreč želel svoji knjigi *Nesmrtni kamen*, posvečeni mojstrom kamna v gornji Vipavski dolini, ki je izšla leta 2022, dopisati poglavje, ki je v njej umanjalo, ker takrat še ni bilo dosegljivo spisovno gradivo iz vipavskega župnijskega arhiva. Ko je bil ta arhiv kmalu zatem urejen in dostopen, sem v njem našel še celo več dokumentov in podatkov o mojstrih kamna ter drugih gradbenih in sorodnih poklicih, kot sem pričakoval.

Večino sodelujočih kamnarjev, med njimi Vipavca Matijo Tomažiča mlajšega, Vrhpoljca Andreja Tomažiča in Budanjca Jerneja Kobala, sem že predstavil v knjigi *Nesmrtni kamen*. Še prej sem v knjigi *Podpisano s srcem* popisal izjemen kamnoseški opus Vrhovca Matevža Guština - Celana iz Griž, ki ima v njej osrednje mesto, v *Nesmrtnem kamnu* pa sem mu pripisal še nekaj dotlej neprepoznanih kamnoseških del z območja takratnega vikariata Šentvid pri Vipavi. V takrat dosegljivih virih pa nisem našel nobenega namiga, da je kdo od teh mojstrov sodeloval tudi pri gradnji vipavske šole. Še bolj me je presenetilo odkritje Štefana Tomažiča iz Vrhpolja, o katerem nisem ne v pisnih ne v ustnih virih našel nobene sledi, da se je ukvarjal s kamnoseškim delom, a je prispeval velik delež kamnoseških izdelkov za vipavsko šolo. Ker sem pri iskanju dokumentacije o gradnji vipavske šole v drugih arhivih našel še mnogo arhivskih dokumentov in podatkov o njeni predhodnici ter o prizadevanjih in dejavnosti pristojnih šolskih, občinskih, cerkvenih in višjih oblastnih organov za ustanovitev, financiranje in gradnjo glavne šole v Vipavi, pa je bilo smotrno prispevek o šolski stavbi in mojstrih, ki so jo načrtovali in gradili, zaokrožiti v širši članek z njeno predzgodovino vred. S tem poleg številnih biografskih in drugih podrobnosti lokalnega značaja, namenjenih predvsem vipavskemu bralnemu občinstvu, dodajam kamenček tudi v zgodovinski mozaik osnovnega šolstva na Kranjskem oz. današnjem Primorskem.

Viri in literatura

Viri

Arhiv republike Slovenije (dalje ARS), *Franciscejski kataster za Kranjsko*, mape in prokoli Vipava.

ARS, AS 136, *Okrajno glavarstvo Postojna*, škatla 70: Obrtne zadeve in okrajna bolniška blagajna Postojna.

ARS, SI AS 136/230, *Visoke gradnje v postojnskem gradbenem okraju 1857–1864*, škatla 116.

ARS, SI AS 140, *mapa načrtov: Okrajni gradbeni urad Postojna*.

ARS, SI AS 50, *Deželna gradbena direkcija v Ljubljani*, škatla 64.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (dalje NŠAL), 16, *Župnijski inventarji; rojstna knjiga Ljubljana – Marijino oznanjenje 1831–1835, poročna knjiga Ljubljana – Marijino oznanjenje 1845–1862, rojstna knjiga Ljubljana – Sv. Peter 1859–1868, mrliška knjiga Ljubljana – Sv. Nikolaj 1867–1893*.

NŠAL 573, Jožef Markič, šk. 390, Vipava, mapa Vipava.

NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Vipava, 1836–1860.

Slovenski etnografski muzej, Teren XV – Vipava 1958: Fanči Šarf, *Ljudsko stavbarstvo in notranja oprema*, tek. št. 6.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, SI_ZAL_LJU/0504, *Popis ljubljanskega prebivalstva 1869*, https://www.sistory.si/IGNORED_PUBLIC/popisi/3/Svetega_Petra_predmestje_91_003.JPG; SI_ZAL_LJU_504-107-Križevniška ulica 4, *Popis ljubljanskega prebivalstva 1869*,

https://www.sistory.si/IGNORED_PUBLIC/popisi/25/LJU_504-107-Krizevniska_ulica-004-02-00446.jpg.

Župnijski arhiv (dalje ŽA) Budanje, rojstna knjiga 1784–1838.

ŽA Col, rojstna knjiga 1784–1827, poročna knjiga 1827–1917, družinske knjige 1836, 1868 in 1889.

ŽA Črni Vrh, rojstna knjiga 1784–1831, poročna knjiga 1832–1883, družinski knjigi 1810 in 1852.

ŽA Goče, družinska knjiga 1857.

ŽA Podkraj, družinski knjigi II in III, mrliška knjiga 1819–1883.

ŽA Postojna, rojstni knjigi 1836–1857 in 1858–1879.

ŽA Šturje, rojstna knjiga 1781–1835, poročna knjiga 1820–1881, mrliška knjiga 1863–1881, družinske knjige I, II in III.

ŽA Vipava, rojstni knjigi 1784–1804 in 1804–1825, poročna knjiga 1836–1906, mrliška knjiga 1839–1888, družinske knjige 1820, 1840, 1864 in 1885.

ŽA Vipava, škatla 10: Cerkev sv. Marka, Vipava; škatla 11, Gradbene zadeve, Log: konvolut 11, Zadeve loške cerkve; škatla 11A, Načrti cerkva, župnišča, šole; škatla 29, Župnijski in dekanijski akti 1738–1840; škatla 45: Šolski akti.

ŽA Vrhpolje, rojstna knjiga 1796–1836, mrliška knjiga 1837–1893, družinska knjiga.

Župnija Santa Maria ad Nives, Osoppo, Italija: rojstna knjiga 1789–1835, poročna knjiga 1789–1858.

Literatura

B. n. a., Ipava 23. sušca, *Kmetijske in rokodelske novice*, 19, 27. marca 1861, št. 12, str. 106.

Bačar, Stane: Fosili na ogled, *Vipavski glas*, 22, 2007, št. 82.

Catalogus cleri dioecesis Labacensis ineunte anno 1848, Labaci.

Česen, Mark: Veri, omiki je tempelj postavil, tristo let nam zvon je vabil. *Vipavski glas*, 2011, letnik 27, št. 99.

Gaspari, Andrej: *Prazgodovinska in rimska Emona. Vodnik skozi arheološko preteklost predhodnice Ljubljane*, Ljubljana 2014.

K., R.: Iz Ipavskega terga 3. grudna, *Kmetijske in rokodelske novice*, 19, 18. decembra 1861, št. 51.

Lampe, Frančišek: Izprehod na Notranjsko. (Dalje.), *Dom in svet*, 9, 1896, št. 15.

Lavrenčič, Ivan: Jurij Grabrijan, *Dom in svet*, 6, 1893, št. 11.

Lorenčič, Darjan: Peter Gračner, Johan Gabriel Seidl in himna Bog ohrani, Bog obvarji, *Seidlov zbornik. Zbornik prispevkov s simpozija Johann Gabriel Seidl*, Celje 2017.

Nemec, Nataša: *Bilje kronika*, Bilje 1989.

Pisatelj: Tudi v Vipavski dolini imamo že novo srenjo, *Kmetijske in rokodelske novice*, 8, 10. julija 1850, št. 28.

Plesničar, Pavel: *Ajdovščina. Pogled v njeno preteklost. Komentirana objava Ajdovščine in Šturij*, Nova Gorica 1997.

Postojnsko okrajno glavarstvo. Zemljepisni in zgodovinski opis. Spisali in izdali učitelji v okraji. V Postojini 1889.

Premrl, Božidar: *Nesmrtni kamen in njegovi mojstri v gornji Vipavski dolini in okolici*, Ljubljana 2022.

Premrl, Božidar: O portalu vipavske stare šole, napisu na njem in še čem, *Vipavski glas*, 18, 2003, št. 65.

Premrl, Božidar: *Podpisano s srcem. Kraška kamnoseška rodovina Guštinov skozi stoletja. Repentabor – Sežana – Opčine – Griže na Vrheh*, Trst 2014.

Primorski slovenski biografski leksikon, 6. snopič, Gorica 1979.

Rodman, Magda: Po sledovih vipavskih županov, *Vipavski glas*, 9, 1994, št. 31.

Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken der Grafschaft Görz und Gradisca*, Görz 1904.

Uredniški odbor, Kako smo živeli in gradili Vipavo, *Vipavski glas*, 9, 1994, št. 31.

Več avtorjev, *Zbornik o šolstvu v Vipavi. Stoji učilna zidana*, Vipava 2007.

Vodnik po fondih in zbirkah Arhiva Republike Slovenije. II. knjiga, Ljubljana 1999.

Zanini, Lodovico: *Friuli migrante*, Udine 1964.

Spletni viri

Ferdinand I. Habsburško-Lotarinški, https://sl.wikipedia.org/wiki/Ferdinand_I._Habsbur%C5%A1ko-Lotarin%C5%A1ki.

Schöbel, Johann Paul (1823–1870), Architekt, https://www.biographien.ac.at/oebl/oebl_S/Schoebel_Johann-Paul_1823_1870.xml (pridobljeno 10. 6. 2023).

Ustni viri

Franc Bratina - Karlutov, Dolga Poljana 37

Marjan Bučinel z Zemona, Orehovlje 42A

Karlo Premrl - Drejdlnov, Vipava 232

Magda Rodman - Bajcova, Ulica Milana Bajca 14, Vipava

Bogdana Špacapan, pri Špacapanu, Lokavec 1

UDK 008(470):821.163.3; 321(470):821.163.3; 929Grivec F.
1.01 izvorni znanstveni članek
Prejeto: 17. 4. 2023

Simon Malmenvall*

Ruska kultura in boljševizem v delih Franca Grivca ter njuna refleksija pri Slovencih¹

*Russian Culture and Bolshevism in the Works of Franc Grivec
and their Reception among Slovenes*

Izvleček

Franc Grivec (1878–1963), dolgoletni profesor (1920–1963) na ljubljanski Teološki fakulteti, velja za prvega sistematičnega proučevalca vzhodnega krščanstva in slovanskih kultur med slovenskimi avtorji. Pomemben del Grivčevih objav predstavlja recepcija ruske tematike, med drugim intelektualno-duhovnih vzrokov in posledic revolucionarnega vrenja v ruski družbi z vrhuncem v oktobrski boljševiški revoluciji leta 1917, ki je v njegovem času predstavljala pereče politično in kulturno vprašanje. To vprašanje najbolj izčrpno obravnava v poljudni monografiji *Narodna zavest in boljševizem*, sestavljeni na podlagi predavanj ljubljanskim osnovnošolskim učiteljem in srednješolskim profesorjem iz leta 1944. Skrajnost boljševikov po Grivčevem prepričanju predstavlja del širšega mehanizma ruske kulture zgodovine, v kateri se je večkrat pojavljala misel o mesijanskem poslanstvu Rusije, začevši z idejo o Moskvi kot tretjem Rimu. Grivec poudarja, da je socializem prvenstveno vprašanje o Bogu in o preoblikovanju celotnega človeškega življenja, ki se lahko uveljavi tudi na slovenskih tleh. Zato slovenski avtor

Abstract

Franc Grivec (1878–1963), a long-time professor (1920–1963) at the Faculty of Theology in Ljubljana, is considered a pioneer in systematic research of Eastern Christianity and Slavic cultures among Slovene authors. A significant part of Grivec's published work is dedicated to the reception of the "Russian theme", including the intellectual and spiritual causes and consequences of the revolutionary upheaval in Russian society with its peak in the October Revolution of 1917, which presented a topical political and cultural issue of his time. This issue is most thoroughly addressed in the monograph for a wider audience "National Consciousness and Bolshevism" originally written by Grivec on the basis of his lectures to the primary school teachers and high-school professors of Ljubljana in 1944. According to Grivec, the extremism of the Bolsheviks represents a part of the wider mechanism of Russian cultural history, in which the concept of a messianic mission of Russia, starting with the idea of Moscow has the "Third Rome", appeared several times. Grivec also emphasises that socialism is

* Dr. Simon Malmenvall, kustos, Slovenski šolski muzej; docent, Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, e-pošta: simon.malmenvall@solskimuzej.si / simon.malmenvall@teof.uni-lj.si.

1 Članek je nastal v okviru temeljnega raziskovalnega projekta *Med tradicijo in moderno: slovenski katoliški intelektualci in narodnostno vprašanje v transnacionalni perspektivi (1848–1948)* s podporo Javne agencije za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

katoliške voditelje in izobražence poziva, naj, da bi preprečili uspeh revolucije, krščanska načela uveljavljajo v javnosti, pri tem pa naj skrbijo tudi za reflektirano narodno zavest (v nasprotju z internacionalističnim socializmom).

primarily a question about God and the transformation of the whole of human life, which can unfold also on Slovene soil. Based on this, Grivec calls on Catholic leaders and intellectuals to assert Christian principles in public and foster a relectiv national consciousness (as opposed to the internationalist socialism), in order to prevent the success of the revolution.

Ključne besede: Franc Grivec, ruska kultura, boljševizem, revolucija, pravoslavlje, katoliški družbeni nauk, zgodovina visokega šolstva

Keywords: Franc Grivec, Russian culture, Bolshevism, revolution, Eastern Orthodoxy, Catholic social teaching, history of higher education

Uvod

Pričujoče besedilo predstavlja tematsko nadaljevanje članka v dani reviji, objavljenega leta 2021,² s čimer dopolnjuje osvetljevanje pionirske vloge profesorja Franca Grivca (1878–1963) pri obravnavi in vrednotenju ruske kulture v slovenskem visokošolskem in širšem intelektualnem prostoru prve polovice 20. stoletja. Cilj članka je analizirati Grivčevo recepcijo enega ključnih vidikov ruske kulture, to je boljševiško revolucijo in prvine njenega izvora v predhodnih zgodovinskih obdobjih pod vplivom Ruske pravoslavne Cerkve. V času pred in med drugo svetovno vojno, ko se je obravnavani avtor posvečal omenjeni tematiki, je ta v slovensko-jugoslovanskem in evropskem družbenem okviru pomenila žgoče vprašanje in bila v različnih intelektualnih krogih pogosto dojeta kot ruska grožnja, tako v teoretičnem kakor tudi praktičnem pogledu.³ Po Grivcu je skrajnost boljševikov del širšega kulturnega mehanizma, skozi katerega se odraža predstava o edinstvenem in odrešenjskem poslanstvu Rusije že od 16. stoletja z idejo o Moskvi kot tretjem Rimu, ki je vzpostavila rusko nezaupanje tako do grškega pravoslavja kakor tudi evropskega Zahoda.⁴

2 Simon Malmenvall, Franc Grivec in začetki akademskega proučevanja ruske teološke misli na Slovenskem, *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 30, 2021, št. 2–3, str. 201–221.

3 Pregled političnih tokov in idejnih spopadov na slovenskem ozemlju, ki so v tem obdobju privedli k neposrednemu (državnemu) terorju, podaja monografska študija: Zdenko Čepič, *Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929–1955: znanstveno poročilo*, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1995.

4 Simon Malmenvall, *Pravoslavlje in ruska kultura v delih Franca Grivca*, Ljubljana: KUD Logos, 2022, str. 67–68.

Analiza pritegnjene snovi temelji na kontekstualnem pristopu intelektualne zgodovine⁵ in zgodovinske teologije, po svoji metodologiji ponuja preplet med zgodovinopisjem in upoštevanjem teološkega osmišljanja stvarnosti. V članku so posebej pritegnjene naslednje Grivčeve objave: Ruski problem (1915),⁶ Ruska revolucija (1917),⁷ Boljševiška brezbožnost (1925)⁸ in predvsem odlomki iz prvega dela poljudne monografije *Narodna zavest in boljševizem* (1944).⁹ To delo je slovenski avtor sestavil na podlagi predavanj ljubljanskim osnovnošolskim učiteljem in srednješolskim profesorjem iz prve polovice leta 1944. Navedene objave, zlasti slednja, ponujajo vpogled v pomenljiv odsek družbeno angažirane misli, ki se je oblikovala v slovenskem visokoškolskem okolju in imela povezavo z drugimi plastmi takratnega šolstva. Upoštevaljoč napete odnose med Rusijo in zahodnim svetom v sodobnem času, je osvetljevanje poglavij ruske kulture prek uglednega slovenskega avtorja, pri katerem je opazen tudi kritičen odnos do le-te, toliko bolj dragoceno z vidika globljega razumevanja idejnih struktur vzhodnoslovenskega prostora in gojenja medkulturnega dialoga.

Grivec kot profesor

Vredno je izpostaviti, da je bil Grivec dolgoletni profesor (1920–1963) na ljubljanski Teološki fakulteti, ki ga je na podlagi njegovega bogatega raziskovalnega in pedagoškega dela mogoče označiti za največjega slovenskega mednarodno uveljavljenega strokovnjaka za nauk o Cerkvi (ekleziologijo), vzhodnokrščansko teologijo in misijonarsko delovanje svetih bratov Cirila (um. 869) in Metoda (um. 885).¹⁰ Grivec spada med najvidnejše in najustvarjalnejše predstavnike prve generacije profesorskega zbora Teološke fakultete kot ustanovne članice mlade Univerze v Ljubljani, ustanovljene leta 1919; bil je tudi njen trikratni dekan v akademskih letih 1921/1922, 1927/1928 in 1933/1934. Zaradi zaslug na področju teologije in zgodovinopisja, rednega sooblikovanja znanstvenih kongresov v Velehradu na Moravskem ter širjenja ideje o slovanski vzajemnosti ga je Češko-

5 Intelektualna zgodovina se je kot posebna veja (post)moderne zgodovinopisja in sorodnih humanističnih ved uveljavila v drugi polovici 20. stoletja, njeni glavni vodili sta proučevanje idej v soodvisnosti od družbeno-kulturnega ozadja določenega obdobja in prostora ter diskurzivna ali jezikovna razsežnost izražanja idej. Za utemeljitelja intelektualne zgodovine veljata Quentin Skinner in John Pocock, profesorja Univerze v Cambridgeu: Quentin Skinner, *Meaning and Understanding in the History of Ideas, History and Theory*, 8, 1969, št. 1, str. 3–53; John G. A. Pocock, *The Concept of a Language and the Métier D'Historien: Some Considerations on Practice, The Languages of Political Theory in Early-Modern Europe, Ideas in Context* (ur. Anthony Pagden), Cambridge: Cambridge University Press, 1987, str. 19–38.

6 Franc Grivec, *Ruski problem*, *Čas: znanstvena revija Leonove družbe*, 9, 1915, št. 3, str. 121–137.

7 Franc Grivec, *Ruska revolucija*, *Čas: znanstvena revija Leonove družbe*, 11, 1917, št. 4–5, str. 203–213.

8 Franc Grivec, *Boljševiška brezbožnost*, *Bogoslovni vestnik*, 5, 1925, št. 2, str. 97–109.

9 Franc Grivec, *Narodna zavest in boljševizem*, Ljubljana: Luč, 1944.

10 Malmenvall, Franc Grivec in začetki, str. 202.

slovaška republika leta 1936 odlikovala z redom belega leva, leta 1948 pa ga je Karlova univerza v Pragi ob svoji šeststoletnici imenovala za častnega doktorja.¹¹ Njegov neprecenljivi prispevek k razvoju slovenske teološke terminologije in znanosti nasploh je mogoče primerjati le še z dvema takratnima sodelavcema omenjene fakultete – patrologom Francem Ksaverjem Lukmanom (1880–1958) in biblicistom Matijo Slavičem (1877–1958), ki je med drugim dvakrat opravljal funkcijo rektorja ljubljanske univerze (1932–1934 in 1939–1941).¹² Grivec je svoja znanstvena dognanja redno vključeval v predavateljsko delo in jih tako v prilagojeni obliki posredoval študentom, o čemer med drugim priča vrsta študijskih priročnikov, od katerih so pomembnejši: učbenik *Pravoslavje* (1918),¹³ monografija *Cerkev* (1929, druga izdaja 1943)¹⁴ in skripta *Vzhodno bogoslovje* (1956).¹⁵ Vredno je omeniti, da predstavlja *Cerkev* Grivčevo prebojno delo na področju ekzeziologije in obenem prvi pregled katoliškega nauka o Cerkvi v slovenskem jeziku.¹⁶

Pomembno je upoštevati dejstvo, da tvori proučevanje ruske kulture eno od glavnih smeri delovanja slovenskega profesorja, katerega znanstveni pristop zaznamuje usklajeno združevanje filologije, zgodovinopisja in teologije. Njegovo recepcijo ruske kulture je mogoče razdeliti na tri tematsko zaokrožene sklope. Prvi sklop zajema pogled slovenskega raziskovalca na politično, cerkveno in kulturno zgodovino vzhodnoslovanskega prostora s posebno pozornostjo do Ruske pravoslavne Cerkve in idejnih tokov, ki jih je skozi zgodovino – od pokristjanjenja v srednjem veku do socialistične revolucije na začetku 20. stoletja – ustvarila ruska različica pravoslavja. Drugi sklop združuje Grivčevo interpretacijo religiozne in politične misli vidnih literatov in filozofov 19. stoletja, denimo Alekseja Homjakova (1804–1860), Fjodorja Dostojevskega (1821–1881) in Vladimirja Solovjova (1853–1900), zlasti na področju ekzeziologije in uveljavljanja krščanskih načel v družbi. Tretji sklop, ki je v središču pričujočega besedila, pa se – v navezavi na prva dva – usmerja k zgodovinskim predpogojem ter idejnim vzrokom in posledicam revolucionarnega vrenja v ruski družbi na prelomu 19. in 20. stoletja, zlasti na področju protiverske politike boljševikov.¹⁷

11 Malmenvall, *Pravoslavje in ruska kultura*, str. 10.

12 Malmenvall, *Pravoslavje in ruska kultura*, str. 11–12, 15. Splošno o nastajanju Univerze v Ljubljani in položaju teologije znotraj nje: Robert Petkovšek, Vloga teološkega študija v Ljubljani pred in po ustanovitvi Univerze v Ljubljani, *Bogoslovni vestnik*, 79, 2019, št. 2, str. 473–490. Lukmanovo in Slavičevo biografijo v luči njunega delovanja na novoustanovljeni Teološki fakulteti predstavljata prispevka, nastala ob 100. obletnici te ustanove: Julijana Visočnik, Franc Ksaver Lukman – profesor, dekan, rektor, urednik, *Učitelji Teološke fakultete za ustanovitev in ohranitev Univerze v Ljubljani* (ur. Bogdan Kolar), Ljubljana: Teološka fakulteta, 2019, str. 77–113; Maksimilijan Matjaž, Matija Slavič – profesor, biblicist in državnik, *Učitelji Teološke fakultete za ustanovitev in ohranitev Univerze v Ljubljani* (ur. Bogdan Kolar), Ljubljana: Teološka fakulteta, 2019, str. 143–163.

13 Franc Grivec, *Pravoslavje*, Ljubljana: Apostolstvo sv. Cirila in Metoda, 1918.

14 Franc Grivec, *Cerkev*, Ljubljana: Ljudska knjigarna, 1943.

15 Franc Grivec, *Vzhodno bogoslovje*, Ljubljana: Cirilsko društvo slovenskih bogoslovcev, 1956.

16 Malmenvall, *Pravoslavje in ruska kultura*, str. 15.

17 Malmenvall, *Pravoslavje in ruska kultura*, str. 12–13.

Neorganski razvoj ruske kulture

Članek *Ruski problem* je Grivec leta 1915 objavil v katoliški intelektualni reviji *Čas*. Njegovo izhodiščno stališče je, da predstavlja Rusija svet zase in da je bila za preostalo Evropo – že od 16. stoletja, ko so jo začeli pogosteje obiskovati diplomati katoliških dežel, med drugim »slovenska rojaka«¹⁸ Sigismund Herberstein (1486–1566) in Johann Cobenzl (1530–1594) – vedno velika uganka. Šele ob koncu 19. stoletja naj bi bilo pod vplivom slave velikanov ruske književnosti rusko politiko in kulturo mogoče razumeti nekoliko globlje.¹⁸ Težaven odnos ruske Cerkve do katolištva je po Grivcu pogojen z vrsto zgodovinskih dejavnikov. Protikatoliško razpoloženje naj bi na ruskem ozemlju razširili cerkveni in politični predstavniki Bizanca, od koder je prišlo krščanstvo na vzhodnoslovanska tla. Nato je v 15. stoletju moskovska država po padcu svojega nekdanjega učitelja prevzela vlogo zaščitnice svetovnega pravoslavja in posledično zaostriła svojo držo do drugače verujočih. Na začetku 18. stoletja je Peter Veliki (vladal: 1682–1725) po zgledu protestantskih deželnih Cerkva moskovski patriarhat podredil državi, mu s tem odvzel samostojno pobudo in ga »odtrgal od organskega razvoja«.¹⁹ Grivec dodaja: »Bizantinsko krščanstvo, tatarski jarem, moskovski absolutizem, Petrova reforma, vsi ti vplivi so Rusom vsiljevali tuje primesi brez organskih prehodov in psihološke zveze.«²⁰ Tudi intelektualno vrenje 19. stoletja in poznejše revolucionarno dogajanje naj bi tako potekalo v nestanovitnih in skrajnih oblikah. Pomenljivo je že dejstvo, da rusko socialistično gibanje v nasprotju z Zahodom ni izhajalo iz delavskega sloja, pač pa so večino revolucionarjev sestavljali izobraženci. Ti naj bi zahodne ateistične ideje »iztrgali iz zapadnega kulturnega konteksta«, jih »slepo presadili«²¹ v ruski prostor in obarvali z »versko gorečnostjo«.²¹

Povezavo med podrejenostjo Ruske pravoslavne Cerkve državi in pomanjkanjem organskega razvoja kulture je že dvanajst let prej zaznal Aleš Ušeničnik (1868–1952), Grivčev profesorski kolega na Teološki fakulteti in idejni vodja katoliškega družbenega udejstvovanja na Slovenskem pred drugo svetovno vojno, ki je v svojem poljudnoznanstvenem članku o novejših poskusih združevanja nekaterih anglikanskih in pravoslavnih intelektualnih krogov s katoliško Cerkvijo ugotovil naslednje: »V Rusiji pač še ni zasijalo sonce svobode! A ko bo kdaj posijalo, kdo ve, če bodo tedaj še ruska tla vzprejemljiva za seme pravega verstva. V Rusiji dviga krvavo glavo anarhija, sekte se razplajajo bolj in bolj, le sila še vzdržuje pravoslavno Cerkev. Policija pa še nikdar ni rešila nobene Cerkve!«²² Grivec v podobnem duhu nadaljuje:

18 Grivec, *Ruski problem*, str. 121–122.

19 Prav tam, str. 126–127.

20 Prav tam, str. 126–127.

21 Prav tam, str. 134–136.

22 Aleš Ušeničnik, *Težnje po uniji v razkolnih Cerkvah*, *Katoliški obzornik*, 7, 1903, str. 425–428.

»Rus je od krščanske vere prešel k revoluciji z naglim skokom brez psiholoških prehodov. Revolucija je bila samo menjanje verstva oziroma zamenjanje verskega predmeta. /.../ Revolucionarno gibanje je bilo neke vrste versko gibanje, verska sekta. Zato je bilo med revolucionarji toliko idealizma in fanatizma /.../ in mučeniške požrtvovalnosti. /.../ S tem je bila v zvezi neka posebna moralna resnoba in nekaka asceza ruskih revolucionarjev.«²³

Grivec, ki je to besedilo objavil leta 1915, boljševiške oziroma socialistične revolucije sicer ne pričakuje. V ruski družbi opaža celo umirjanje socialnih napetosti in streznitev izobraženstva, ki naj bi se od uvedbe ustavne monarhije po revoluciji leta 1905 vse bolj ravnalo po legalnih načelih. Medtem pa ostaja pesimiističen na verskem področju.

»Ruska inteligenca gre po isti poti, po kateri sta hodila Tolstoj in Dostojevski. Diha v ruskem narodnem ozračju, polnem verskih struj in idej. Kakor vera Tolstojeva²⁴ in Dostojevskega²⁵ ni vera uradne Cerkve, tako se tudi ruska inteligenca ne bo navzela uradnega pravoslavja, ampak nekega novokrščanskega bogoiskateljstva, sorodnega s pristinoruskim sektantstvom²⁶ in staroverstvom.«²⁷

Zanimivo je, da se članek Ruski problem neposredno ne dotika niti vprašanja zedinjenja med katoliško in pravoslavno Cerkvijo (uniatstvo) niti obetov za bodoče delovanje Katoliške cerkve med vzhodnoslovanskimi narodi. To je, glede na Grivčeve druge zgodovinske in ekleziološke spise, razmeroma nepričakovano. Obravnavano besedilo se tako pretežno ukvarja z idejnim ozadjem in stvarnostjo ruskih družbenih in kulturnih razmer takratnega časa.²⁸

23 Grivec, Ruski problem, str. 135.

24 Filozofsko in duhovno misel Leva Nikolajeviča Tolstoja (1828–1910) sta zaznamovali predvsem družbena solidarnost in pacifizem – nekateri proučevalci njegov nazor imenujejo »krščanski anarhizem«. Tolstoj se je sicer navdihoval pri evangeljskih odlomkih, a je bil obenem z uradnim pravoslavjem v sporu (npr. zaradi zanikanja božje narave Jezusa Kristusa). Leta 1901 ga je tako doletelo celo izobčenje iz Cerkve. Razmerje med Tolstojem in krščanstvom obravnava dve sodobnejši ruski deli: Elena D. Meleško, *Hristianskaja étika L. N. Tolstogo*, Moskva: Nauka, 2006; Pavel V. Basinskij, *Lev Tolstoj – svobodnyj človek*, Moskva: Molodaja gvardija, 2016.

25 Grivčev odnos do vidnejših ruskih literatov in družbenih mislecev 19. stoletja ter njihov pogled na pravoslavje obravnava tematsko sorodni (predhodni) prispevek v dani reviji: Malmenvall, Franc Grivec in začetki, str. 201–221.

26 Ruskega duhovnega in kulturnega življenja druge polovice 19. stoletja si ni mogoče predstavljati brez najrazličnejših in po večini sproti nastajajočih krščanskih ali na krščanstvu temelječih gibanj in ločin (molokani, duhoborci, stundisti ipd.) zunaj uradnega pravoslavja in brez dovoljenja državne oblasti, ki so privlačili množice preprostega ljudstva. Te ločine so misijonarsko zagnanost pogosto povezoval z družbeno kritiko. Gl. Aleksandr I. Klivanov, *Istorija religiozno-sektantstva v Rossii (60-e gody XIX veka–1917)*, Moskva: Nauka, 1965; Alexander Polunov, *The Problem of Religious Freedom in Late Imperial Russia: The Case of Russian Baptists*, *Journal of Eurasian Studies*, 3, 2012, št. 3, str. 161–167.

27 Grivec, Ruski problem, str. 137.

28 Malmenvall, *Pravoslavje in ruska kultura*, str. 62.

Slovenski avtor se v podobnem interpretativnem ključu izreka tudi v svojem članku *Ruska revolucija iz leta 1917*, prav tako objavljenem v reviji *Čas*. Tu že takoj na začetku postavlja kategorično trditev, da se je v ruski družbi nakopičilo toliko nasprotij, da se ne more več organsko razvijati, temveč se giblje zgolj še v nenadnih prekinitvah in preskokih – zato velja, da je »ruski problem« obenem »problem revolucije«. ²⁹ Najgloblje korenine revolucionarnega delovanja – hkrati s takrat nedavno februarско revolucijo, ki je odstavila imperatorja Nikolaja II. (vladal: 1894–1917) – prepoznava v »bizantinskem konservativizmu«, to je v posebnem razvoju krščanstva na ruskih tleh, ki je ruskemu človeku »zapiral vrata k prepotrebnemu kulturnemu in socialnemu napredku«. Ko je bila nato Rusija kot »zaostala evropska država« v 18. in 19. stoletju prisiljena »odpreti okna v zapadno Evropo«, je bila razlika med rusko in zahodno kulturo prevelika, »zato je skozi ta okna pihal preoster veter«, ki ni poznal postopnosti, ampak je prinašal revolucionarnega duha. ³⁰ Grivec opozarja še na večstoletno ukoreninjeno prakso carjeve absolutne oblasti ter posledično šibkost plemiške in institucionalne avtonomije. ³¹ »Ko se je zbudilo težnje po politični svobodi in ustavi, ni bilo nikjer primerne zgodovinske in legalne opore za nove težnje. Zato so ruski domoljubi segali po revolucionarnih sredstvih.« ³²

Naivna religioznost revolucije

Na glavni kulturnozgodovinski poudarek iz prispevka *Ruska revolucija* se Grivec sklicuje v znanstvenem članku *Boljševiška brezbožnost*, objavljenem leta 1925 v reviji *Bogoslovni vestnik*, znanstveni periodični publikaciji Teološke fakultete, ki prinaša prvo celovitejšo slovensko analizo in enega najbolj sistematičnih prikazov odnosa zgodnje sovjetske oblasti do religije. Neposrednih trditev o morebitni podobnosti s stanjem v slovenskem prostoru pri Grivcu sicer (še) ni mogoče zaznati, nedvomno pa je s tem delom opozarjal na temeljne vzroke, zaradi katerih je do boljševiške revolucije in boja proti religiji sploh prišlo. ³³ Pro-

29 Malmenvall, *Pravoslavje in ruska kultura*, str. 63; Boris Mlakar, Grivčevi spisi o revoluciji in komunizmu, *Grivčev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje: Mohorjeva družba, 2003, str. 289.

30 Grivec, *Ruska revolucija*, str. 203.

31 Zgodovinsko šibkost pravne zavesti, institucionalne avtonomije in obnem vloge ustvarjalnosti človeka kot posameznika posebej izpostavljata ruski filozof Nikolaj Berdjajev (1874–1948) in poljsko-ameriški zgodovinar judovskega rodu Richard Pipes (1923–2018), ki je eden glavnih poznavalcev ruskih revolucionarnih gibanj: Simon Malmenvall, V iskanju idejnih predpogojev za uspeh boljševiške oktobrske revolucije, *Bogoslovni vestnik*, 77, 2017, št. 3/4, str. 676–679, 681–684; Nikolaj A. Berdjaev, *Istoki i smysl' russkogo kommunizma*, Moskva: Nauka, 1990, str. 10–16, 99–104; Richard Pipes, *The Russian Revolution*, New York: Knopf Publishing Group, 1990. Pipesovemu pogledu se v svoji prebojni monografski študiji o ruskem revolucionarnem nasilju pridružuje tudi sodobni britanski kulturni zgodovinar Orlando Figes: *A People's Tragedy: The Russian Revolution: 1891–1924*, London: Jonathan Cape, 1996.

32 Grivec, *Ruska revolucija*, str. 204.

33 Mlakar, Grivčevi spisi, str. 290–291; Malmenvall, *Pravoslavje in ruska kultura*, str. 65.

tiversko stališče in protiverski boj Leninovih boljševikov – to spada med njihove bistvene in sistematično uresničevane naloge – naj bi namreč izhajala prav iz dejstva, da so različne veje ruskih revolucionarjev skozi desetletja »zapadne socialistične ideje« sprejemali z »neko otroško naivnostjo« in »versko gorečnostjo«, podobno »fanatičnim verskim sektantom«. ³⁴ Pri tem Grivec opozarja, da se v protiverskem boju preganjajo »vse religije in vse sekte«, čeprav naj bi imela oblast zaradi »taktičnih ozirov« previdnejši odnos do različnih sekt, »izmed katerih so nekatere po socialnih nazorih jako sorodne boljševizmu«. Še več, na podlagi istih »taktičnih ozirov« boljševiki podpirajo »razdor med religijami, posebno notranji razkol« ³⁵ v pravoslavni Cerkvi. ³⁶

Skrajnost boljševikov po Grivčevem prepričanju ni niti naključna niti edinstvena značilnost njih samih niti časa, v katerem delujejo – šlo naj bi za sestavni del širšega mehanizma ruske kulturne zgodovine, v kateri se je »večkrat pojavljala misel o posebnem krščanskem poslanstvu ruskega naroda« v razmerju do drugih dežel in ljudstev, o čemer so razpravljali tudi slovanofili, ³⁷ Dostojevski in Solovjov. »Ta ideja se je pa na svojski način že davno ³⁸ izrazila v veri, da je Moskva tretji Rim.« ³⁹ Na podlagi tega je mogoče izpostaviti Grivčevo ključno ugotovitev o koreninah protiverske gorečnosti sovjetskih ideologov:

»Boljševiška revolucija pa je to 'mesijansko idejo' o visokem poslanstvu Rusije razvila v nasprotni smeri pod zastavo brezbožnosti in v zvezi z maksimalizmom na političnem, socialnem in gospodarskem polju. Tudi v boljševizmu je neka vera, neke vrste verska gorečnost, a v nasprotni smeri, z nasprotno vsebino, s fanatično brezbožnostjo.« ⁴⁰

34 Grivec, Boljševiška brezbožnost, str. 98, 100.

35 Od leta 1922 do sredine štiridesetih let 20. stoletja je na ozemlju Zveze sovjetskih socialističnih republik obstajala vzporedna, komunistični oblasti naklonjena pravoslavna cerkvena struktura (uradno: Pravoslavna Cerkev Rusije, rus. *Pravoslavnaja Cerkov' Rossii*), znana pod imenom »gibanje obnoviteljev« ali »razkol obnoviteljev« (rus. *obnovlenčestvo, obnovlenčeskij raskol*). Vodil jo je duhovnik in samooklicani metropolit Aleksander Ivanovič Vvedenski (1889–1946). Podrobno o glavnih »obnoviteljih«: Valerij V. Lavrinov, *Obnovlenčeskij raskol v portretah ego dejatelej*, Moskva: Obščestvo ljubitelej cerkovnoj istorii, 2016.

36 Grivec, Boljševiška brezbožnost, str. 107–108.

37 Slovanofili označujejo literarno-filozofski krog izobražencev, ki so zagovarjali posebnost ruske zgodovinske poti v razmerju do preostale Evrope in hvalili organski (družbeno skladen) značaj ruskega pravoslavja. Glavni predstavniki tega kroga so bili Aleksej Homjakov (1804–1860), Ivan Kirejevski (1806–1856) in Jurij Samarin (1819–1876). Gl.: Malmenvall, *Pravoslavje in ruska kultura*, str. 31–34. Pojav slovanofilstva pregledno osvetljuje referenčno delo: Andrzej Walicki, *W Kregu Konserwatywnej Utopii: Struktura i Przemiany Rosyjskiego Słowianofilstwa*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1964.

38 Idejo o Moskvi kot tretjem Rimu – naslednici Bizantinskega cesarstva in zaščitnici pravoslavja v »poslednjih časih« pred Kristusovim drugim prihodom – pregledno obravnava klasična študija: Dimitri Stremoukhoff, *Moscow the Third Rome: Sources of the Doctrine, Speculum*, 28, 1953, str. 84–101. Med novejšimi deli je vredno izpostaviti naslednje: Nina V. Sinicyna, *Tretij Rim. Istoki i évoljucija ruskoj srednevekovoj koncepcii (XV–XVI vv.)*, Moskva: Indrik, 1998.

39 Grivec, Boljševiška brezbožnost, str. 108.

40 Grivec, Boljševiška brezbožnost, str. 108.

Pomenljivo je, da poleg Grivca (a neodvisno od njega) povezavo med brezkompromisnostjo boljševiške ideje kot nadomestka religije in preteklimi predstavami o posebnem poslanstvu Rusije pri odrešenju sveta prepoznava tudi Nikolaj Berdjajev v svojem delu *Izvor in smisel ruskega komunizma* (1937).⁴¹ Na podoben način se interpretacija slovenskega avtorja sklada tudi s pogledom zgodovinarja in teologa Georgija Florovskega (1893–1979), izraženem v monumentalni monografski študiji *Poti ruske teologije*, ki so izšle istega leta kakor navedeni *Izvor* Berdjajeva – da je namreč boljševiška protiverska drža odraz globoke in dolgotrajne duhovne krize v ruski kulturi, ki jo je povzročila podrejenost Cerkve državi, od tod pa njena intelektualna nemoč in neustvarjalnost pri spopadanju z družbenimi izzivi.⁴² »Ruski narod je bil religiozen, a religija ni pronikala v javno življenje kot vodilna, urejujoča in vzgojna sila.«⁴³ Prav zato naj bi se v Rusiji »najprej in najbolj strašno pojavil konflikt med krščanstvom in med brezbožnostjo«.⁴⁴

Grivec ob koncu članka svari (slovensko) katoliško javnost, naj pazi, da se ne bi »istovetila z reakcijo«, ker bi to le dodatno krepilo notranjo moč in zunanjo privlačnost socialističnih idej. Treba pa je poskrbeti, da se »v teženju po napredku in po socialnih reformah ne bodo nekritično idealizirali brezbožni eksperimenti, ki so moralno in materialno opustošili Rusijo«.⁴⁵ Grivec se torej ne posveča le analizi vzrokov za uveljavitev socialistične diktature v Rusiji, temveč poskuša tudi izpostaviti vlogo (srednje)evropskega krščanstva, ki da se te nevarnosti lahko ubrani.⁴⁶ Tako se Grivec navezuje na lastno sodobnost in slovenski družbenopolitični prostor, ki ga zaznamuje kulturni boj med katoliškimi in sekularnimi, to je liberalnimi ali socialističnimi silami. Z omenjenim zaključkom sporoča dvoje: katoliški voditelji in izobraženci naj ravnajo družbeno odgovorno, in da bi preprečili uspeh revolucije, krščanska načela uveljavljajo v javnosti. Hkrati boljševiške oblasti ne prikazuje, kot da gre za oddaljeno ali izjemno dogajanje, temveč dopušča možnost, da se lahko podobna revolucija odvije tudi na slovenskih tleh.⁴⁷

41 Malmenvall, V iskanju idejnih predpogojev, str. 676–677; Berdjajev, *Istoki*, str. 8–11, 18–19, 24–25, 100–101, 117, 125–126, 137–138.

42 Malmenvall, V iskanju idejnih predpogojev, str. 675–676; Simon Malmenvall, Georges Florovsky and Russian Intellectual History: Rejection of Orthodoxy as a Way towards the Bolshevik Revolution?, *Truth and Compassion: Lessons from the Past and Premonitions of the Future* (ur. Robert Petkovšek in Bojan Žalec), Zürich: Lit Verlag, 2017, str. 111–117; Georgij V. Florovskij, *Puti ruskogo bogoslovija* [tretja izdaja], Pariz: YMCA-Press, 1983, str. 199–201, 235–236, 240–242, 250–253, 285–288, 291–292, 313–321, 408–413, 450–451, 454–456, 492–499.

43 Grivec, Boljševiška brezbožnost, str. 108.

44 Prav tam, str. 108–109.

45 Prav tam, str. 109.

46 Mlakar, Grivčevi spisi, str. 292; Malmenvall, *Pravoslavje in ruska kultura*, str. 68–69.

47 Malmenvall, *Pravoslavje in ruska kultura*, str. 69.

Narodna in verska pripadnost v nasprotju z revolucijo

Vsebinsko zgoraj obravnavanega članka iz *Bogoslovnega vestnika* je Grivec dopolnil v prvem delu krajše monografske objave z naslovom *Narodna zavest in boljšeizem*. Nastala je na podlagi medvojnih poljudnoznanstvenih predavanj ljubljanskim osnovnošolskim učiteljem in srednješolskim profesorjem ter bila izdana leta 1944. Predavanja je izvajal med januarjem in aprilom istega leta v okviru dejavnosti uprave Ljubljanske pokrajine pod vodstvom generala Leona Rupnika (1880–1946) oziroma poverjenika za propagando Ludovika Puša (1896–1989). To je tudi edini primer, ko se je Grivec neposredno vključil v medvojno politično dogajanje na strani slovenskih protirevolucionarnih sil, ki so (taktično) sodelovale z nemškimi okupatorjem. Med predavatelji je mogoče najti tudi druga ugledna imena takratnega kulturno-akademskega sveta, zbranega okrog Univerze v Ljubljani, denimo profesorja prava Leonida Pitamica (1885–1971) in profesorja filozofije Franceta Vebra (1890–1975).⁴⁸ Že na začetku monografije Grivec jasno poudarja, da »boljševizem ni slučajna katastrofa, ampak končna in skrajna stopnja revolucionarnega gibanja, ki ga je vsaj deloma sprožil Peter Veliki, ker je premalo upošteval ruske narodne tradicije in rusko narodno zavest«. ⁴⁹ V tem smislu je pomemben Grivčev uvid o dvojni odtujenosti ruskega izobraženstva – tako v razmerju do ljudstva kakor tudi do pravoslavja, ki je imelo drugačno družbeno vlogo od katolištva na Zahodu, kar se je izkazalo najkasneje sredi 19. stoletja.⁵⁰

»Cerkev je [Peter] brezobzirno podredil državi; njen ugled in vpliv je silno potlačil. /.../ Enako je bila zasušnjena tudi zdrava moč preproste- ga naroda. Nasilno presajanje zapadne kulture v Rusijo je narod občutil kot tuje nasilje nad rusko dušo. Naravna posledica je bila, da se je ru- ska zapadniško usmerjena inteligenca v boju za svojo narodno svobodo enako odtujevala državi in veri kakor tudi ljudstvu. /.../ Svobodo in napredek evropske kulture je rešila katoliška Cerkev s svojim velikim vzgojnim in znanstvenim delom ter šolstvom. V Rusiji pa je zaradi su- ženjstva in nekulturnosti Cerkve bila vsa kultura podržavljena, da je služila /.../ imperializmu /.../ in birokratizmu na račun nižjih slojev, ki so morali nositi težka državna bremena.«⁵¹

Po Grivčevi razlagi so si za odpravljanje razkoraka med intelektualci, vero in ljudstvom sicer prizadevali slovanofili, a z napačnimi predpostavkami, saj so se v »zanosu neutemeljenega ruskega tretjega Rima« navduševali za »umišljeni sen, ne pa za stvarno resničnost«. Podobno so se tudi zahodnjaki zavzemali za svoj »umišljeni, a ne dejansko resnični Zahod«. Tako so bili »krivični do verskih vre-

48 Mlakar, Grivčevi spisi, str. 294–295; Malmenvall, *Pravoslavje in ruska kultura*, str. 69.

49 Grivec, *Narodna zavest*, str. 3.

50 Malmenvall, *Pravoslavje in ruska kultura*, str. 69–70.

51 Grivec, *Narodna zavest*, str. 5.

dnot« oboji: zahodnjaki s svojim ateizmom, slovanofili pa s »krivičnimi napadi proti katoliški Cerkvi in proti zahodni kulturi«. ⁵² Poleg tega naj bi intelektualno prepričljivost in mednarodni domet slovanofilov krnila njihova podpora »ruskemu državnemu imperializmu«, ki je po eni strani precenjeval moč ruske države, po drugi pa si ni dovolj prizadeval za dvig izobrazbeno-kulturne ravni širših slojev prebivalstva. ⁵³ »Sanjarsko slavianofilsko oboževanje ruskega naroda-bogonosca je nehote pospeševalo zmago brezbožnega socializma; namesto tretjega Rima je zavlada tretja socialistična internacionala.« ⁵⁴ Na podlagi tukaj in predhodno povzetih stališč sledi, da Grivec boljševiške revolucije ne jemlje kot neizogibne faze v »zgodovinskem razvoju«, ⁵⁵ prav tako slovanofilom, zahodnjakom in drugim ruskim intelektualcem ne pripisuje načrtnega prizadevanja, ki bi sčasoma nujno vodilo do nastanka sovjetske države, temveč prepozna vrsto »zamujenih priložnosti«, zaradi katerih so se dodatno pomnožile skrajnosti v ruski kulturni zgodovini. Kljub prevladujoči pozornosti do idejne zgodovine se Grivec zaveda stvarnih vojaško-političnih okoliščin, ki so v »pravem trenutku« omogočile odkrito nastopanje boljševikov pred širšo rusko javnostjo. Gre za travmatično izkušnjo prve svetovne vojne, ki je Rusijo materialno in moralno izčrpala. »Bolna carska Rusija se je zdobila v prah.« ⁵⁶

Slovenski avtor med ruskimi družbeno angažiranimi avtorji – kljub njegovemu protikatoliškemu razpoloženju in podobnosti njegovih nazorov s slovanofili – izpostavlja daljnovidnost Fjodorja Dostojevskega. Ta je namreč romana *Besi* (1873) in *Bratje Karamazovi* (1880–1881) posvetil revolucionarnemu načinu mišljenja, kjer je »osupno točno označena radikalna (maksimalistična) skrajnost in brezbožnost ruskega socializma«. Dostojevski je spoznal, da socializem »ni predvsem socialno ali gospodarsko, ampak versko vprašanje, tj. vprašanje o Bogu /.../ in korenitem preoblikovanju vsega človeškega življenja«. Ruski pisatelj je tako pokazal, da gre tu za nov svetovni nazor, ki »ruši vse tradicije« in je »svojevrsna tvorba ruske duše«. Vodilna načela socializma so »prvotno sicer vzeta z Zahoda,

52 Prav tam, str. 6.

53 Prav tam, str. 6–7.

54 Prav tam, str. 10. Tretja komunistična internacionala ali kominterneta je bila mednarodna zveza komunističnih strank pod vodstvom Vladimirja Iljiča Lenina (1870–1924), ustanovljena leta 1919 v Moskvi. Pregledna študija o nastanku kominterne: Duncan Hallas, *The Comintern: The History of the Third International*, London: Bookmarks, 1985.

55 Grivec tako nasprotuje hegeljanskemu in širše idealističnemu pojmovanju zgodovine. S tem se približuje Georgiju Florovskemu, utemeljitelju modernega pravoslavnega osmišljanja zgodovine, po katerem zgodovina ni »determinirana razvojnost«, temveč »sistem posameznikov in odnosov med njimi«, v katerem se odraža tudi božje delovanje v zemeljskem času in človekov odgovor nanj. Gl. Simon Malmenvall, Georgij Florovski in zgodovina v teologiji, *Bogoslovni vestnik*, 82, 2022, št. 3, str. 639–650.

56 Grivec, *Narodna zavest*, str. 13. V skladu z ugotovitvami sodobnega zgodovinopisja je mogoče dodati, da so bile skrajno zaostrene razmere med prvo svetovno vojno pisane na kožo levičarskim radikalcem, saj so prekinile postopno krepitev liberalne misli, parlamentarizma, civilne družbe in gospodarskega vzpona v desetletju med prvo rusko revolucijo (1905) in začetkom prve svetovne vojne (1914). Gl.: Malmenvall, V iskanju idejnih predpogojev, str. 683; Pipes, *The Russian Revolution*, str. 80.

a so izvirno sestavljena in preoblikovana.«⁵⁷ Po drugi strani se Grivcu kot glavna pomanjkljivost Dostojevskega kaže njegova ekleziologija.

»V pravoslavju Dostojevskega ni prostora za hierarhično Cerkev. To naj bi bilo neko rusko krščanstvo z vrhovno moralno avtoriteto meništvu. A ruski menihi /.../ so takšno sanjavo modernistično krščanstvo izrečno odklonili. Podobno je ruska pravoslavna Cerkev odklanjala slavjanofilsko bogoslovje Homjakova. Bogoslovni spisi Homjakova so se smeli šele dvajset let po njegovi smrti tiskati v Rusiji z opombo, da bogoslovno niso popolnoma točni, ker pisec ni strokovno bogoslovno izobražen. Torej niti tisti ruski domoljubi, ki so želeli pospeševati rusko pravoslavje, niso bili v soglasju s svojo Cerkvijo. Pač tragično usodna razdvojenost ruskega naroda.«⁵⁸

Grivcu se zdi najzanesljivejša pot za preprečitev revolucij, podobnih boljševiski, usklajenost med vero – za katero stoji urejena in ustaljena organizacija, kakršna je Cerkev – in družbenim življenjem. V tem pogledu vnovič ugotavlja, da je za uspeh boljševikov »brez dvoma /.../ nekoliko kriva Ruska pravoslavna Cerkev, ki ni imela smisla za reševanje življenjskih vprašanj, ni ustvarila krščanske filozofije in ni znala sodobno braniti vere.«⁵⁹ Zato naj bi bil boljševizem nevaren zlasti tistim narodom, »katerih domovinska zavednost ni zakoreninjena v svetih verskih tradicijah«. Revoluciji se lahko upre zgolj »globoko zasidrana« krščanska in narodna kultura. Grivec zatrjuje: »Edina rešitev za človeštvo je vrnitev k doslednemu dejavnemu krščanstvu. Polovičarstvo je obsojeno v sužnost in pogin.«⁶⁰ Nujnost katoliške vere in posledično nadnaravnega pogleda pri uspešnem spopadanju z nepravilnimi družbeno-gospodarskimi razmerami, ki so zlasti pri delavskem sloju povzročale priljubljenost socializma, izpostavlja tudi Aleš Ušeničnik. V tem ključu katoliško družbeno gibanje nastopa v imenu božje zapovedi o ljubezni do bližnjega, po svojih predlaganih rešitvah pa se kaže kot zaščitnik tako zasebne lastnine – proti socialističnemu podržavljanju – kakor tudi pravno urejenega opolnomočenja revnih in prikrajšanih – proti osrednji vlogi kapitala in moralni razpuščenosti liberalizma.⁶¹ V tem kontekstu je vredno omeniti, da je preseganje dvojnosti ali skrajne izbire med socializmom in kapitalizmom v slovenskem kulturnem prostoru med obema svetovnjima vojnoma posebej poudarjal katoliški pravnik, sociolog in politik Andrej Gosar (1887–1970).⁶²

Na tak način Grivec svoj premislek o socialistični revoluciji znova umešča v kontekst kulturnega boja, ki je v temelju boj med vero in ateizmom, krščan-

57 Grivec, *Narodna zavest*, str. 8.

58 Prav tam, str. 11.

59 Prav tam, str. 10.

60 Prav tam, str. 14.

61 Malmenvall, *Pravoslavje in ruska kultura*, str. 71–72; Aleš Ušeničnik, Kristus in socialna demokracija, *Rimski katolik*, 8, 1896, št. 4, str. 341–354; Aleš Ušeničnik, Ob okrožnici papeža Pija XI. o obnovi socialnega reda, *Čas*, 26, 1931, št. 3–4, str. 149–158.

62 Dotakratni katoliški družbeni nauk je zajel in komentiral v pregledni monografski študiji: *Socialni nauk Cerkve: po besedilu papeških okrožnic*, Celje: Družba sv. Mohorja, 1939.

stvom in sekularnimi nadomestki religije. V tem okviru je pomenljiva Grivčeva ocena o škodljivosti političnega sanjaštva in poskusov ustvarjanja idealne družbe ne glede na razlike v njihovem zgodovinskem ali nazorskem izvoru. Tako predmoderna mesijanska predstava o Moskvi kot tretjem Rimu kakor tudi liberalno povzdigovanje materialnega napredka ali pa socialistično vzpostavljanje enakosti slabijo treznost človeškega razuma, spodkopavajo živost krščanske vere in Cerkvi jemljejo svobodo.⁶³

Slovenska revolucija in pomen zgodovine

Drugi del monografije *Narodna zavest in boljševizem* predstavlja logično nadaljevanje prvega, kjer se avtor od ruskih razmer premakne k neposrednejši obravnavi slovenske kulturne zgodovine. Grivec znotraj nje išče posamezne razloge za širjenje komunistične ideje v svoji lastni domovini med drugo svetovno vojno, skupaj s tem pa predlaga posamezne ukrepe, ki bi omogočili učinkovito upiranje komunizmu na intelektualno-kulturni ravni. Pomenljivo je avtorjevo stališče, da se »Slovenci po velikosti in po zgodovini« ne morejo primerjati z Rusi, a da imajo vendarle »mnogo sorodnega«, zlasti »senčne strani«, predvsem pomanjkanje narodne zavesti in »pretirano strankarstvo«, kar naj bi koristilo širjenju komunizma. »Po zmagi boljševizma v Rusiji so meglene simpatije do domnevno 'slovanske' Rusije rade prehajale v simpatije do boljševizma in pospeševale stike naše mladine z ruskim boljševizmom.«⁶⁴ Grivec svoje trditve podkrepi z mislijo, da je slovenska kultura po prvi svetovni vojni znotraj jugoslovanske monarhije s pridobitvijo lastne univerze leta 1919 in akademije znanosti leta 1937 imela priložnost poglobiti narodno zavest, a te priložnosti ni izkoristila. Razmah narodne zavesti naj bi tako ovirali dve prepreki:

»... ena notranjepolitična in narodna, druga pa socialna in mednarodna. Znotraj je Slovence /.../ cepilo vprašanje državne ureditve Jugoslavije, vprašanje avtonomije in centralizma, s tem v zvezi pa celo vprašanje, če so Slovenci sploh narod. Združitev s Srbi in Hrvati v skupni državi je zelo poostrila notranja gospodarska in socialna vprašanja. Politične in gospodarske krize so netile nezadovoljnost širših množic in odpirale vrata socialistični internacionali.«⁶⁵

Strankarski boji so po njegovi razlagi »zelo ovirali« razvoj slovenske znanosti in narodne zavesti ter celo ogrožali obstoj ljubljanske univerze. Politična nesloga na eni strani in centralistične težnje na drugi so v končni posledici lajšale širjenje socialističnih idej, ki so obljubljale preseganje tovrstnih vprašanj. »Pretirani jugoslovanski centralizem je nehote postal zaveznik boljševizma.«⁶⁶ Grivec

63 Malmenvall, *Pravoslavje in ruska kultura*, str. 72.

64 Grivec, *Narodna zavest*, str. 20.

65 Prav tam, str. 20–21.

66 Prav tam, str. 21.

poudarja, da so se pri slabljenju slovenske narodne zavesti političnim sporom pridruževali znanstveni spori o slovenski preteklosti. »Vztrajno so se širile zgodovinske domneve, ki za našo narodno zavest niso bile ugodne.«⁶⁷ Tako je že v prvih letih obstoja skupne južnoslovanske države poljudnoznanstvena periodična publikacija *Njiva: revija za gospodarstvo, politiko in prosveto*, ki je kot priloga časnika *Jutro* spadala v slovenski liberalni oziroma jugoslovanskemu centralizmu naklonjen tabor, objavila odmeven članek Ljudmila Hauptmana (1884–1968), takrat uglednega profesorja srednjeveške zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, z naslovom *Priroda in zgodovina v jugoslovanskem razvoju*.⁶⁸ V tem članku Hauptman zagovarja tezo o suženjskem izvoru slovenskih prednikov oziroma stalni politični odvisnosti Slovanov med Alpami in Jadranom v srednjem veku, ki naj bi trajala že od avarske nadoblasti v 6. stoletju. Hauptmanove teze je leto pozneje⁶⁹ v obsežnem znanstvenem članku, objavljenem v reviji *Čas*, zavrnil zgodovinar Josip Mal (1884–1978), eden vidnejših predstavnikov takratne slovenske katoliške inteligence in dolgoletni ravnatelj (1924–1945) Narodnega muzeja v Ljubljani.⁷⁰ Kljub temu Grivec ugotavlja, da je »zgodovinska domneva o suženjski preteklosti Slovencev« skoraj dvajset let vplivala na slovenske zgodovinarje, kakor se je pokazalo leta 1939, ko jo je omenjeni Josip Mal podrobneje ovrednotil v znanstveni monografiji v nemškem jeziku z naslovom *Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen (Problemi zgodnje zgodovine Slovencev)*.⁷¹ Grivec nadaljuje: »Čeprav je domneva sama po sebi akademska in teoretična, vendar je bila v naših razmerah dobrodošla zaveznica pristašem komunizma,« katerih dojemanje zgodovine je pretežno temeljilo na »razrednem boju« med privilegiranimi in zatiranimi sloji.⁷²

Za Grivca je posebno pomenljiv pogled v starejšo slovensko in hkrati skupno slovansko zgodovino, ki naj bi omogočala oblikovanje enovite usmeritve, združujoče versko in sodobno narodno zavest. Gre za vprašanja o »stiku Slovencev« s svetima bratoma Cirilom in Metodom,⁷³ saj to po njegovem predstavlja »najsvetlejši strani naše borne zgodovine ter hkrati /.../ odklanja pretirano domnevo o

67 Prav tam.

68 Grivec, *Narodna zavest*, str. 21; Ljudmil Hauptman, *Priroda in zgodovina v jugoslovanskem razvoju*, *Njiva: revija za gospodarstvo, politiko in prosveto*, 2, 1922, št. 7, str. 113–133.

69 Josip Mal, *Nova pota slovenske historiografije?*, *Čas: znanstvena revija Leonove družbe*, 17, 1923, št. 4, str. 185–220.

70 Grivec, *Narodna zavest*, str. 21; Stanislav Kranjc, Dr. Josip Mal – osemdesetletnik, *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 13, 1965, št. 2, str. 101–102.

71 Josip Mal, *Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen*, Ljubljana: Nova založba, 1939.

72 Grivec, *Narodna zavest*, str. 21–22.

73 Slovenski avtor je kulturni pomen misijonarskega delovanja zgoščeno predstavil v članku: Ciril-metodijška ideja, *Zbornik razprav Teološke fakultete v Ljubljani*, 11, 1962, str. 47–58. Med obsežno znanstveno literaturo o misiji solunskih bratov in družbenopolitičnih okoliščinah njegova dela je smiselno izpostaviti naslednje temeljne monografije: Franc Grivec, *Konstantin und Method: Lehrer der Slaven*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1960; Sergej A. Ivanov, *Vizantijskoe missionerstvo: možno li sdelat' iz »varvara« hristianina?* Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 2003; Maddalena Betti, *The Making of Christian Moravia (858–882): Papal Power and Political Reality*, Leiden: Brill, 2013.

suženjski preteklosti v 9. stoletju.«⁷⁴ Od tod avtor opozarja na takrat aktualno rusko propagandno literaturo, ki pri pojasnjevanju domače in svetovne zgodovine sistematično gradi predstavo o večstoletnem suženjstvu ljudskih množic pod pritiskom Cerkve, države in kapitalizma, s čimer se krščanska vera in Cerkev prikazujeta kot zaveznici zatiralcev človeštva, katerih delovanje nujno vodi k uporabi zatiranih.⁷⁵ »Poudarjanje suženjske preteklosti je psihologična priprava in logična osnova za širjenje boljševiških idej.«⁷⁶ V tem duhu boljševizem izključuje verska izročila in obenem odreja legitimnost teološki znanosti. Slovenski avtor sklepa, da je torej »umevno, da je zmagoviti ruski boljševizem usodno zadel slavistično znanstveno raziskovanje« ter s tem zavrnil pozitivni zgled in narodotvorni značaj delovanja Cirila in Metoda.⁷⁷ »Revolucija je zatrla vsa ognjišča ruske bogoslovne znanosti, posebej moskovsko Duhovno akademijo in njene velike slavistične znanstvene tradicije.«⁷⁸ Obenem so bile oslABLJENE ruske univerze.«⁷⁹

Pri starejših obdobjih slovenske zgodovine je za Grivca ključna jezikovna, zgodovinska in teološka povezava med misijonarstvom Cirila in Metoda ter Brižinskimi spomeniki kot najstarejšim pisnim spomenikom v slovenščini in hkrati najstarejšim slovanskim spomenikom v latinični pisavi. »Kdor zanikuje Cirilov uspeh v Panoniji,« bo poskušal tudi brižinske spomenike razlagati »le kot suženjsko posnemanje zahodnih vzorcev. Saj je suženjski narod sposoben le za suženjsko posnemanje, ne pa za udeležbo pri genialnem književnem delu sv. Cirila in Metoda.«⁸⁰ Ob tem Grivec dodaja, da je v slovenskem kulturnem prostoru preveč tistih, ki tega obdobja ne morejo prav ovrednotiti, saj ne pozna-

74 Grivec, *Narodna zavest*, str. 22.

75 Poudarjanje kmečko-delavske podrejenosti Slovencev oziroma njihovih prednikov v srednjem in zgodnjem novem veku, prepleteno z negativno sodbo o Cerkvi kot zaviralki napredka in zaveznici vladajočih družbenih slojev, se je, sledeč sovjetskemu zgledu, po drugi svetovni vojni preneslo tudi v slovensko šolsko zgodovinopisje. Tako je omenjena predstava o (domači) zgodovini oblikovala zavest več generacij slovenskega prebivalstva. V tem pogledu je reprezentativen primer srednješolskega učbenika, ki ga je sestavil visokošolski profesor pedagogike Bogdan Binter (1906–1967): *Južni Slovani v srednjem veku (za nižje razrede srednjih šol)*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1947. Vlogo negativnega Drugega so v povojnem šolskem zgodovinopisju igrali pretekli vladajoči razredi in cesarstva (npr. rimsko, osmansko, avstrijsko) ter zahodna kapitalistična družba; zgodovina jugoslovanskih narodov pred partizanskim gibanjem je bila v temelju prikazana kot zgodovina potlačenosti pod tujimi narodi (npr. Nemci, Turki, Madžari) in domačo buržoazijo. Gl.: Dejan Ristić, Primerjava jugoslovanskega in evropskega projekta izgradnje skupne identitete: analiza osnovnošolskih učbenikov za pouk zgodovine. Magistrsko delo, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2023, str. 88, 91.

76 Grivec, *Narodna zavest*, str. 27.

77 Prav tam.

78 Izčrpan predstavitev in ovrednotenje (tudi na podlagi spominskih zapisov) živahnega razvoja zgodovinopisja in slavistike v ruskih duhovnih akademijah oziroma teoloških fakultetah v sredini in drugi polovici 19. stoletja podaja tretje poglavje drugega dela monumentalne monografske študije Georgija Florovskega, ki je dostopna tudi v slovenskem prevodu: *Poti ruske teologije II: od srede 19. stoletja do oktobrske revolucije*, Ljubljana: KUD Logos, 2020, str. 135–288.

79 Grivec, *Narodna zavest*, str. 28–29.

80 Prav tam, str. 30.

jo cerkvenoslovanskega jezika in književnosti.⁸¹ V tej zvezi omenja takrat novo znanstvenokritično izdajo Brižinskih spomenikov, ki sta jo leta 1937⁸² pripravila profesorja ljubljanske Filozofske fakultete, jezikoslovec Franc Ramovš (1890–1952) in zgodovinar Milko Kos (1892–1972). Po Grivčevem mnenju je Ramovš sicer pravilno ugotovil, da je v treh spisih oziroma pridigah, ki tvorijo Brižinske spomenike, »besedni zaklad slovenski«, »enako tudi slovniške oblike«. Toda po njegovem se ta ocena ne ozira na slog, posebne besedne zveze in sintakso, »še manj pa na značilno bogoslovno izražanje«. »A ravno v teh /.../ posebnostih /.../ je odločilen dokaz za stik s sv. Cirilom in Metodom.«⁸³ Slovenski avtor nadaljuje, da je splošno znano, da sta Ciril in Metod na Moravskem in v Panoniji uporabljala zahodne molitvene obrazce in se prilagodila rimskemu obredu, »a pri tem nista popolnoma zatajila svoje vzhodne krščanske miselnosti in vzhodnega izražanja«. Če je tako dognana vsaj posamezna vzhodnokrščanska ali izvirno slovanska oblika v drugem brižinskem spomeniku, kar po Grivčevem prepričanju drži,⁸⁴ »je to že trden dokaz za stik s sv. Cirilom in Metodom.«⁸⁵ Še več, Brižinski spomeniki naj bi potrjevali, da stiki s solunskima bratoma niso bili nepomembna epizoda na skrajnem oziroma panonskem robu slovenskega ozemlja, temveč so »segali globoko v njegovo središče«. Brižinski spomeniki naj bi bili prvotno sestavljeni v Karantaniji in v »karantansko-slovenskem narečju«, njihova druga pridiga pa naj bi bila vsebinsko in slogovno podobna Metodovemu govoru, ohranjenem v t. i. *Clozovem glagolitu*,⁸⁶ enem od najstarejših zbornikov cerkvenoslovanske književnosti kot celote.⁸⁷

Svoje zgodovinske utemeljitve Grivec prenaša v lastno sodobnost, pri čemer spet sklepa, da je »strankarsko oviranje« narodne zavesti in akademsko poudarjanje »mračne preteklosti« nehote sodelovalo z »usodnimi posledicami ruskegaboljševizma«. ⁸⁸

»Stiki slovenske zgodovine z genialnim delom sv. solunskih bratov imajo namreč to odlično svojstvenost, da je v njih spojena narodna

81 Prav tam, str. 30–31.

82 *Brižinski spomeniki: uvod, paleografski in fonetični prepis, prevod v knjižno slovenščino, faksimile pergamentov* (ur. Fran Ramovš in Milko Kos), Ljubljana: Akademsko založba, 1937.

83 Grivec, *Narodna zavest*, str. 31.

84 Franc Grivec je v tridesetih in štiridesetih letih 20. stoletja intenzivno proučeval tudi Brižinske spomenike, pri čemer je zagovarjal njihovo odvisnost od jezika, zgodovinskih okoliščin, geografske bližine in teoloških idej Cirila in Metoda. Na tak način je slovensko srednjeveško zgodovino in začetke slovenske pisane besede poskušal neposredno umestiti v širše slovansko dogajanje in jih podkrepiti z avtoriteto solunskih bratov. Svoje raziskave je povzel v monografiji: *Zarja stare slovenske književnosti: frisinski spomeniki v zarji sv. Cirila in Metoda*, Ljubljana: Ljudska knjigarna, 1942.

85 Grivec, *Narodna zavest*, str. 31.

86 Referenčno znanstvenokritično izdajo zbornika je pripravil znameniti slovensko-avstrijski jezikoslovec Fran Miklošič (1813–1891): *Zum glagolita Clozianus*, Dunaj: Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1860.

87 Grivec, *Narodna zavest*, str. 32.

88 Prav tam.

in verska ideja. /.../ Zato jih je zgodovina in slavistika uspešno mogla proučevati le s pomočjo ruske bogoslovne slavistične šole. Ruska boljševiska revolucija pa je /.../ zatrla vsa ognjišča ruske bogoslovne znanosti. /.../ Iz tega sledi tem večja dolžnost, da naša teologija sodeluje pri reševanju in pojasnjevanju domačih versko-narodnih vrednot. Mali narodi si nikakor ne morejo dovoljevati usodnega uničevanja in zatemnjevanja velikih duhovnih vrednot.«⁸⁹

Delovanje Cirila in Metoda po Grivcu odpira »še neko socialno svojstvenost«. V njunem »genialnem delu« je namreč poudarjena »ljudomilost« krščanstva, to je pozornost in spoštovanje tudi do tistih, ki ne tvorijo politično vodilne skupnosti ali ki še niso dovolj izobraženi za sprejetje krščanske vere. Slovenski raziskovalec v tej zvezi trdi, da pozna slovenska kulturna zgodovina določenega »velikega učitelja in vzgojitelja«, katerega osebnost in dosežki so »vzorno spajali« narodne in duhovne vrednote. »Vneto je opozarjal na svetle spomine iz 9. stoletja, obenem pa imel čuteče srce za nižje ljudske sloje.« Grivec ima tu v mislih teološkega profesorja, narodnega buditelja, literata, pridigarja in lavantinskega oziroma mariborskega škofa⁹⁰ Antona Martina Slomška (1800–1862).⁹¹ Grivec nadaljuje, da komunizem takšnih vrednot ne priznava in da je komunistična struja slovenske inteligence jasno izrazila, v čem je slovenski »narodni ideal«. Edvard Kardelj (1910–1979), slovenski marksistični teoretik in eden ključnih političnih odločevalcev v kasnejši socialistični Jugoslaviji, tako v svojem znamenitem delu *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja* izrecno zagovarja suženjsko usodo Slovencev, od koder izpeljuje nujnost upornišтва ter posledično prekinitve povezave med narodom in krščanstvom: »Reformacija in kmečki punti so položili temelj slovenskemu narodu. /.../ Reformacija in kmečki punti so dokazali, da živa sila slovenskega ljudstva ni bila strta, in svoj prihod v zgodovino je najavil slovenski narod z najveličastnejšo revolucionarno akcijo. /.../ V tem je sila revolucionar-

89 Prav tam, str. 33.

90 Prav tam.

91 Grivčevo hvaljenje Slomškovich zaslug na verskem in narodnobuditeljskem področju v marsičem ustreza predhodno ustaljeni pozitivni podobi o lavantinskem škofu v slovenskem katoliškem taboru na prelomu iz 19. v 20. stoletje. Gl. Monika Deželak Trojar, Kanonizacija Antona Martina Slomška v verskem in kulturnem kontekstu, *Kulturni svetniki in kanonizacija* (ur. Marijan Dovič), Ljubljana: Založba ZRC, 2016, str. 287–308. Tu je z vidika utrjevanja Slomškovega kulta med širšimi sloji prebivalstva, vpetimi v obvezno osnovno šolstvo, zanimiv primer priručnika za učitelje z naslovom *Zgodovinske učne slike za višjo stopnjo ljudskih šol* iz leta 1910. Sestavljen je kot zbirka poglavij ali učnih slik o znamenitih avstrijskih vladarjih in drugih osebnostih tako širše avstrijske kakor tudi ožje slovenske zgodovine (npr. Ciril in Metod, grof Herbart Turjaški, princ Evgen Savojski, Anton Martin Slomšek). Pisec priručnika poleg cesarja Franca Jožefa (vladal: 1848–1916) najvišje vrednoti prav Slomška, saj naj bi se v njem zlivali vsi družbeni ideali takratnega časa: zvestoba katoliški veri, pripadnost dinastiji Habsburžanov (domoljubje) in predanost slovenski narodni identiteti (rodoljubje), zlasti z ustanavljanjem ljudskih šol in pisanjem slovenskih knjig. Gl.: Fran Marolt, *Zgodovinske učne slike za višjo stopnjo ljudskih šol*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1910, str. 90–94.

ne tradicije.«⁹² Grivec na tem mestu kot zgodovinar opozarja,⁹³ da se v kmečkih uporih ni »odločevala narodna zavest«, temveč zgolj »konkretno stanovsko gospodarsko vprašanje«.⁹⁴

Grivec obravnavano monografijo zaključuje s pozivom k izpolnjevanju dolžnosti do lastnega naroda, obenem pa narodno zavest razume kot del univerzalistične podobe sveta v skladu s krščanskim svetovnim nazorom, kjer naj bi imel vsak narod svoje mesto, enakovreden položaj pred Bogom in priložnost za sožitje z drugimi narodi.

»Zavedajmo se dolžnosti do svojega naroda. Narod je velika družina, naravna skupina družin. Kakor ima človek dolžnost do staršev in do družine, tako tudi do naroda in domovine. Čim manjši je narod in čim bornejša je njegova zgodovina, tem nevarnejše so mu ideje, ki /.../ rušijo družino in narodnost. /.../ S takšno krščansko in človečansko ljubeznijo do svojega naroda hkrati pospešujemo tudi človečanska načela za dostojno in znosno sožitje med narodi.«⁹⁵

Njegova zadnja misel v tem delu je čustvena in posredno pričuje o napetem zgodovinskem trenutku takratne sodobnosti, ki ga je zaznamovala tudi državljanska vojna med Slovenci: »Ne prenašajmo strankarstva /.../ v svetišča krščanstva, znanosti in domovine. /.../ S složnimi močmi poglobimo narodno zavest, da naš narod ne bo tako naivno dovzeten za zavist, prepirljivost in bratomorno strankarstvo. Rešimo izmučeni narod.«⁹⁶

Zaključek

Grivčevo raziskovanje ruske cerkvene in kulturne zgodovine predstavlja prvo znanstveno osvetlitev vzhodnoslovanskega pravoslavja in ruskih (literarnih) klasikov moderne dobe s teološkega in zgodovinskega zornega kota v slovenskem jeziku. Njegov zgodovinski pristop upošteva aktualna vprašanja, ki jih vselej pojasnjuje z umeščanjem v njihov izvorni in razvojni kontekst. V tej luči ni presenetljivo, da objavljena besedila Franca Grivca o ruskih temah niso niti ne želijo biti faktografsko neosebna, temveč poleg nujne empirične osnove, ki slovensko

92 Edvard Kardelj, *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, Ljubljana: Naša založba, 1939, str. 62.

93 Pregled in zavrnitev ideološko pogojenih interpretacij starejših obdobij slovenske zgodovine, kamor spada tudi pripisovanje značaja »razrednega in narodnega boja« kmečkim uporom 15. in 16. stoletja, ponuja Peter Štih, vodilni sodobni slovenski strokovnjak za srednji vek in profesor na ljubljanski Filozofski fakulteti: Miti in stereotipi v podobi starejše slovenske nacionalne zgodovine, *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino: zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19.-21. oktober 2006*, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2006, str. 25-47.

94 Grivec, *Narodna zavest*, str. 33.

95 Prav tam, str. 34.

96 Prav tam, str. 34-35.

(akademsko) javnost prvič seznanja z do takrat neznanimi ali manj znanimi dejstvi, odražajo njegove lastne poglede.⁹⁷

Kot časovno najbližji vidik ruske kulture se v Grivčevih delih pojavlja tema revolucionarnega vrenja na prelomu iz 19. v 20. stoletja, ki se je zaključilo z zmagijo boljševizma. Slovenski avtor opozarja, da so različni strukturni dejavniki, kakor denimo »bizantinsko krščanstvo, tatarski jarem, moskovski absolutizem in Petrova reforma«, ruskemu človeku »vsiljevali tuje primesi brez organskih prehodov in psihološke zveze«. Tu je za Grivca, podobno kakor za Nikolaja Berdjajeva, pomenljivo dejstvo, da rusko socialistično gibanje drugače od Zahoda ni izhajalo iz delavskega sloja, pač pa so večino revolucionarjev sestavljali izobraženci. Ti so zahodne ateistične ideje iztrgali iz zahodnega kulturnega konteksta, jih slepo presadili v ruski prostor in obarvali z versko gorečnostjo.⁹⁸ Tako naj bi revolucija zgolj zamenjala predmet verovanja in postala nekakšna verska sekta, ki želi uničiti predhodni vrednostni sistem – krščanstvo. Skrajnost boljševikov po njegovem prepričanju predstavlja sestavni del širšega mehanizma ruske kulturne zgodovine, v kateri se je večkrat pojavljala misel o mesijanskem poslanstvu Rusije, začenši z idejo o Moskvi kot tretjem Rimu. Boljševiška revolucija je to idejo o visokem poslanstvu Rusije zgolj razvila v nasprotni smeri pod zastavo brezbožnosti ter korenitih sprememb na političnem in gospodarskem področju. Podobno kakor Dostojevski tudi Grivec poudarja, da je socializem prvenstveno vprašanje o Bogu in preoblikovanju celotnega človeškega življenja. Zato Grivec katoliške voditelje in izobražence poziva, naj krščanska načela uveljavljajo v javnosti, da bi preprečili uspeh revolucije, obenem pa boljševiške oblasti ne prikazuje kot oddaljenega dogajanja, temveč dopušča možnost, da se lahko revolucija odvije tudi na slovenskih tleh. Na tak način svoj premislek umešča v kontekst kulturnega boja svojega časa, ki je v temelju boj med krščanstvom in sekularnimi nadomestki religije.⁹⁹

Grivčevo osvetljevanje in vrednotenje vzrokov in posledic ruskega socializma pričuje o tem, da je svoje delovanje univerzitetnega profesorja razumel tudi v smislu odgovornosti do širše javnosti za sooblikovanje družbe lastnega časa in prostora, na kar so vplivali mednarodni dogodki, kakršna je bila boljševiška revolucija. Pri svojem pisanju je upošteval objave drugih profesorjev mlade ljubljanske univerze in z njimi razpravljal (npr. z Alešem Ušeničnikom, Ljudmilom Hauptmanom, Franom Ramovšem), kar pomeni, da je dejavno prispeval k živahni in družbeno občutljivi podobi slovenskega visokega šolstva v času med obema svetovnjima vojnoma. Tu je ključnega pomena Grivčeva pozornost do oblikovanja ustrezne zgodovinske zavesti, ki je po njegovem prepričanju podlaga za odpornost slovenske in vsake druge družbe pred socialistično revolucijo. Zgodovinska zavest je v tem primeru sestavljena iz dveh glavnih razsežnosti – narodne in verske. Grivčevo istovetnostno središče, ki naj bi dajalo temelj zgodovinski za-

97 Malmenvall, *Pravoslavje in ruska kultura*, str. 73.

98 Grivec, *Ruski problem*, str. 134–136.

99 Malmenvall, *Pravoslavje in ruska kultura*, str. 76–77.

vesti, spada v srednji vek in je zgoščeno v delovanju slovanskih apostolov Cirila in Metoda. Omenjena misijonarja tako opravljata vlogo povezovalca slovenstva s slovanstvom, obojega pa s krščanstvom. Zdi se, da Ciril in Metod slovenski narodni misli omogočata tako univerzalnost, saj jo umeščata v krščanski verski nauk, po katerem so pripadniki vseh narodnih in drugih skupin pred svojim Stvarnikom enaki, kakor tudi splošnost, saj jo zaradi časovne oddaljenosti nagovarjata z dogodki, ki naj bi bili sprejemljivi za različne plasti slovenske družbe in obenem za celoten slovanski svet.

Viri in literatura

- Basinskij, Pavel V.: *Lev Tolstoj – svobodnyj čelovek*, Moskva: Molodaja gvardija, 2016.
- Betti, Maddalena: *The Making of Christian Moravia (858–882): Papal Power and Political Reality*, Leiden: Brill, 2013.
- Berdjaev, Nikolaj A.: *Istoki i smysl' ruskogo kommunizma*, Moskva: Nauka, 1990.
- Binter, Bogdan: *Južni Slovani v srednjem veku (za nižje razrede srednjih šol)*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1947.
- Brižinski spomeniki: uvod, paleografski in fonetični prepis, prevod v knjižno slovenščino, faksimile pergamentov* (ur. Fran Ramovš in Milko Kos), Ljubljana: Akademsko založba, 1937.
- Čepič, Zdenko: *Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929–1955: znanstveno poročilo*, Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 1995.
- Figes, Orlando: *A People's Tragedy: The Russian Revolution: 1891–1924*, London: Jonathan Cape, 1996.
- Florovskij, Georgij V.: *Puti ruskogo bogoslovija* [tretja izdaja], Pariz: YMCA-Press, 1983.
- Florovski, Georgij: *Poti ruske teologije II: od srede 19. stoletja do oktobrske revolucije*, Ljubljana: KUD Logos, 2020.
- Gosar, Andrej: *Socialni nauk Cerkve: po besedilu papeških okrožnic*, Celje: Družba sv. Mohorja, 1939.
- Grivec, Franc: Ruski problem, *Čas: znanstvena revija Leonove družbe*, 9, 1915, št. 3, str. 121–137.
- Grivec, Franc: Ruska revolucija, *Čas: znanstvena revija Leonove družbe*, 11, 1917, št. 4–5, str. 203–213.
- Grivec, Franc: *Pravoslavje*, Ljubljana: Apostolstvo sv. Cirila in Metoda, 1918.
- Grivec, Franc: Boljševiška brezbožnost, *Bogoslovni vestnik*, 5, 1925, št. 2, str. 97–109.
- Grivec, Franc: *Zarja stare slovenske književnosti: frisinški spomeniki v zarji sv. Cirila in Metoda*, Ljubljana: Ljudska knjigarna, 1942.
- Grivec, Franc: *Cerkev* [druga izdaja], Ljubljana: Ljudska knjigarna, 1943.
- Grivec, Franc: *Narodna zavest in boljševizem*, Ljubljana: Luč, 1944.
- Grivec, Franc: *Vzhodno bogoslovje*, Ljubljana: Cirilsko društvo slovenskih bogoslovcev, 1956.

- Grivec, Franc: *Konstantin und Method: Lehrer der Slaven*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1960.
- Grivec, Franc: Ciril-metodijska ideja, *Zbornik razprav Teološke fakultete v Ljubljani*, 11, 1962, str. 47–58.
- Hallas, Duncan: *The Comintern: The History of the Third International*, London: Bookmarks, 1985.
- Hauptman, Ljudmil: Priroda in zgodovina v jugoslovanskem razvoju, *Njiva: revija za gospodarstvo, politiko in prosveto*, 2, 1922, št. 7, str. 113–133.
- Ivanov, Sergej A.: *Vizantijskoe missionerstvo: možno li sdelat' iz »varvara« hristianina?* Moskva: Jazyki slavjanskoj kul'tury, 2003.
- Kardelj, Edvard: *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*, Ljubljana: Naša založba, 1939.
- Klibanov, Aleksandr I.: *Istorija religioznogo sektantstva v Rossii (60-e gody XIX veka–1917)*, Moskva: Nauka, 1965.
- Kranjc, Stanislav: Dr. Josip Mal – osemdesetletnik, *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 13, 1965, št. 2, str. 101–102.
- Lavrinov, Valerij V.: *Obnovlenčeskij raskol v portretah ego dejatelej*, Moskva: Obščestvo ljubitelej cerkovnoj istorii, 2016.
- Mal, Josip: Nova pota slovenske historiografije?, *Čas: znanstvena revija Leonove družbe*, 17, 1923, št. 4, str. 185–220.
- Mal, Josip: *Probleme aus der Frühgeschichte der Slowenen*, Ljubljana: Nova založba, 1939.
- Malmenvall, Simon: Georges Florovsky and Russian Intellectual History: Rejection of Orthodoxy as a Way towards the Bolshevik Revolution?, *Truth and Compassion: Lessons from the Past and Premonitions of the Future* (ur. Robert Petkovšek in Bojan Žalec), Zürich: Lit Verlag, 2017, str. 111–117.
- Malmenvall, Simon: V iskanju idejnih predpogojev za uspeh boljševiske oktobrske revolucije, *Bogoslovni vestnik*, 77, 2017, št. 3–4, str. 671–686.
- Malmenvall, Simon: Franc Grivec in začetki akademskega proučevanja ruske teološke misli na Slovenskem, *Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, 30, 2021, št. 2–3, str. 201–221.
- Malmenvall, Simon: Georgij Florovski in zgodovina v teologiji, *Bogoslovni vestnik*, 82, 2022, št. 3, str. 639–650.
- Malmenvall, Simon: *Pravoslavje in ruska kultura v delih Franca Grivca*, Ljubljana: KUD Logos, 2022.
- Marolt, Fran: *Zgodovinske učne slike za višjo stopnjo ljudskih šol*, Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1910.
- Matjaž, Maksimilijan: Matija Slavič – profesor, biblicist in državnik, *Učitelji Teološke fakultete za ustanovitev in ohranitev Univerze v Ljubljani* (ur. Bogdan Kolar), Ljubljana: Teološka fakulteta, 2019, str. 143–163.
- Mrak, Boris: Grivčevi spisi o revoluciji in komunizmu, *Grivčev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje: Mohorjeva družba, 2003, str. 289–297.
- Meleško, Elena D.: *Hristianskaja étika L. N. Tolstogo*, Moskva: Nauka, 2006.
- Mikloschich, Franz: *Zum glagolita Clozianus*, Dunaj: Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1860.

- Pocock, John G. A.: The Concept of a Language and the *Métier D'Historien*: Some Considerations on Practice, *The Languages of Political Theory in Early-Modern Europe, Ideas in Context* (ur. Anthony Pagden), Cambridge: Cambridge University Press, 1987, str. 19–38.
- Petkovšek, Robert: Vloga teološkega študija v Ljubljani pred in po ustanovitvi Univerze v Ljubljani, *Bogoslovni vestnik*, 79, 2019, št. 2, str. 473–490.
- Pipes, Richard: *The Russian Revolution*, New York: Knopf Publishing Group, 1990.
- Polunov, Alexander: The Problem of Religious Freedom in Late Imperial Russia: The Case of Russian Baptists, *Journal of Eurasian Studies*, 3, 2012, št. 3, str. 161–167.
- Ristić, Dejan: Primerjava jugoslovanskega in evropskega projekta izgradnje skupne identitete: analiza osnovnošolskih učbenikov za pouk zgodovine. Magistrsko delo, Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, 2023.
- Sinicyna, Nina V.: *Tretij Rim. Istoki i évoljucija ruskoj srednevekovoj koncepcii (XV–XVI vv.)*, Moskva: Indrik, 1998.
- Skinner, Quentin: Meaning and Understanding in the History of Ideas, *History and Theory*, 8, 1969, št. 1, str. 3–53.
- Stremoukhoff, Dimitri: Moscow the Third Rome: Sources of the Doctrine, *Speculum*, 28, 1953, str. 84–101.
- Štih, Peter: Miti in stereotipi v podobi starejše slovenske nacionalne zgodovine, *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino: zbornik 33. zborovanja Zveze zgodovinskih društev Slovenije, Kranj, 19.–21. oktober 2006*, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2006, str. 25–47.
- Ušeničnik, Aleš: Kristus in socialna demokracija, *Rimski katolik*, 8, 1896, št. 4, str. 341–354.
- Ušeničnik, Aleš: Težnje po uniji v razkolnih Cerkvah, *Katoliški obzornik*, 7, 1903, str. 425–428.
- Ušeničnik, Aleš: Ob okrožnici papeža Pija XI. o obnovi socialnega reda, *Čas*, 26, 1931, št. 3–4, str. 149–158.
- Visočnik, Julijana: Franc Ksaver Lukman – profesor, dekan, rektor, urednik, *Učitelji Teološke fakultete za ustanovitev in ohranitev Univerze v Ljubljani* (ur. Bogdan Kolar), Ljubljana: Teološka fakulteta, 2019, str. 77–113.
- Walicki, Andrzej: *W Kregu Konserwatywnej Utopii: Struktura i Przemiany Rosyjskiego Slowianofilstwa*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1964.

Rok Kastelic*

Arabci in križarske vojne v učnih načrtih za zgodovino med letoma 1945 in 1991 *Arabs and the Crusades in the History Syllabi between 1945 and 1991*

Izvleček

Učni načrti za zgodovino v obdobju med letoma 1945 in 1991 so z obravnavo Arabcev in križarskih vojn prispevali k razraščanju orientalističnega diskurza. Pri njegovem analiziranju smiselno zaokrožujemo vsebino mnogih učnih načrtov v vsebinske sklope, ki so povezani s predstavami o Arabcih in križarskih vojnah. Analizo učnih načrtov razširimo še s spoznanji sodobnega zgodovinarstva, saj na dokumente minulega časa skušamo gledati v duhu spoznanj tistega časa, njihovo vsebino pa hkrati ovrednotimo skladno s spoznanji, ki so nam dostopna danes. Tako se analiza in razlaga prepletata in skušata pokazati poti iz orientalističnega in marksističnega diskurza, ki bi Sloveniji in Evropi danes omogočil boljše razumevanje svoje lastne zgodovine, zgodovine svoje soseščine ter predvsem, od kod izvirajo mnogi predsodki in strahovi ljudi še danes. V času migracij in globalizacije je vsekakor pomembno preizpraševati poglede preteklosti ter iskati poti sožitja v prihodnosti.

Abstract

Through their treatment of Arabs and the Crusades, the history syllabi in the period between 1945 and 1991 contributed to the growth of Orientalist discourse. The analysis of the latter is based on a reasonable grouping of several syllabi into thematic sets related to ideas about Arabs and the Crusades. The syllabi analysis is then further extended by the insights of contemporary historiography, as we attempt to view the documents of a bygone era in the light of the knowledge of that time while at the same time evaluating their content in the light of the knowledge available to us today. Analysis and explanation are thus intertwined in an attempt to show ways out of Orientalist and Marxist discourses, which would enable Slovenia and Europe today to understand better their own history, the history of their region and, above all, the origin of many of the prejudices and fears that people still hold today. In times of migration and globalisation, it is undoubtedly vital to question the views of the past and to seek ways of coexistence in the future.

Ključne besede: Arabci, križarske vojne, orientalizem, učni načrt, srednji vek

Keywords: Arabs, the Crusades, Orientalism, syllabus, Middle Ages

* Rok Kastelic, prof. zgodovine in geografije, Gimnazija Jožeta Plečnika, e-pošta: rok.kastelic@gmail.com

Uvod

V pričujočem prispevku analiziramo predstavitev Arabcev in križarskih vojn v učnih načrtih za zgodovino med letoma 1945 in 1991 in obenem iščemo način, kako bi iznašli boljše poti za poučevanje o manj evropocentrični in bolj kulturni zgodovini ter kako okoli tega osredinjati učne načrte – s tem pa tudi pouk –, saj je to velikega pomena za prihodnost Evrope, ki je vedno bolj soočena z migracijami in srečevanjem kultur. Politična zgodovina je dolgo dominirala nad drugimi vejami zgodovine, danes pa so pogledi na zgodovino raznovrstnejši in bogatejši. Pri tem ne želimo zapostavljati Evrope in njene zgodovine (niti politične zgodovine ne), temveč jo umeščati v bolj smiseln in širši okvir. Pri tem nimamo ambicije, da bi iznašli nov način gledanja na svet, marveč da bi širili ozaveščanje o do zdaj obstoječih načinih gledanja oz. o diskurzih, ki bogatijo človeštvo in pomagajo k odpravljanju manjvrednosti človeka. Sledenje učnim načrtom skozi čas in opazovanje sledi, ki jih puščajo v naslednjih učnih načrtih, nam tiho spregovori kot inventarna knjiga, v kateri so popisane vsebine diskurza, ki je preživel generacije šolarjev in dijakov, torej celotno prebivalstvo. V učnih načrtih ni vsega, kar je bilo v določenem zgodovinskem trenutku dojeto kot resnica, je pa v njih tisto, kar je bilo za vplivne kroge izobražencev, ki so bili blizu tudi državnim oblastem, najpomembnejše. Zato lahko učne načrte vseh časov označimo kot do neke mere ideološke, saj že sam izbor vsebin ni naključen niti vseobsežen – torej mora slediti neki ideji, o čem je vredno poučevati in o čem ne, to pa je – v blagem smislu te besede – ideološko. Ideološko kot nekaj, kar ne pusti drugi interpretaciji oz. drugemu pogledu na resnico, da bi imel enako možnost predstavitve svojih stališč. Naša obravnava je torej popis široko razumljenih ideoloških vplivov na predstavitve tematike Arabcev in križarskih vojn v učnih načrtih za zgodovino.

Metodološko naša raziskava vsebuje zgolj obsežen študij raznovrstne literature, ki mu sledi proučevanje virov – učnih načrtov. Analizirali smo vse učne načrte za zgodovino med letoma 1945 in 1991, ki jih hrani Slovenski šolski muzej. Ker sta izbrani temi v učnih načrtih dokaj obrobni, smo bili na podlagi podrobnega branja, ki je na sledi diskurza kurikularnega orientalizma (vsako branje ima lastno pozicijo, ki ga nujno zaznamuje – ni načina branja, ki ne bi vplival na razumevanje prebranega), pozorni na vsak namig ideološkosti, kar pa je naporna pozicija in na videz skrajno destruktivno, čeprav je njen namen graditi oz. spoznavati določeno problematiko ter z nje odluščiti in si ogledati določene očitnosti.¹ Pri tem pa se je treba zavedati, da ne moremo hkrati odgovarjati na vsa vprašanja, ki bi se lahko postavljala. Izbrali smo torej določeno smer razmisleka, skladno z lastno hermenevitično pogojenostjo, ter skušali obravnavati problematiko skrajno resno tako v znanstvenem kot v političnem smislu ter odgovorno do drugih

¹ Pierre Bordieu, *Sociologija, zgodovina, književnost*, Ljubljana: Studia humanitatis, 2011, str. 30–31.

ljudi.² Vedno se je treba spraševati, zakaj se je v učnem načrtu pojavila prav ta beseda; od kod izvira, kajti s tem nam veliko pove tudi o svoji usmeritvi. Zakaj prav ta vsebina, prav ta učni cilj pa tudi čemu ali komu prav taka formulacija v učnem načrtu služi oz. v kakšno smer vodi.³ Tako bo naša razprava ponekod eklektična, vsebujoč površne povezave, ki skušajo dojeti globinske povezave, a jih ne morejo nesporno dokazati. Vsebinski sklopi, ki jih predstavljamo v nadaljevanju, tudi niso vezani na leto navedkov iz učnih načrtov ali stopnjo izobraževanja oz. smer šolanja, ampak so samostojno stoječe enote, ki so razporejene v tem vrstnem redu zaradi načela sistematičnega prikaza vseh spoznanj raziskave.

»Arabska nevarnost«

Pri obravnavi Vzhodnega Sredozemlja v času pred širitvijo arabske države se to območje nikakor ne obravnava ustrezno obširno in celovito. V večini učnih načrtov Perziji niso niti omenjeni,⁴ pa čeprav so njihove države mnogo več kakor zgolj naslednice območja, ki ga je nekoč zasedel Aleksander Veliki. Nekako se to območje primerja z Rimskim cesarstvom pred njegovo razdelitvijo na vzhodni in zahodni del ter se ob tem vlečejo različne neustrezne vzporednice. Tako je na primer pri vsebini: »Poizkusi obnovitve univerzalne države s strani Bizantin-
cev, Arabcev in Frankov.«⁵ Kaj naj bi bila ta univerzalna država? So vse tri države skušale zasesti ravno isto območje, kot ga je predtem zasedal Rim? Če bi bilo to še nekako logično pri Bizancu kot nasledniku oz. boljše rečeno preobraženem drugem Rimu, pa morda Frankom, ki so se navezali na politično dediščino zahodnega Rima, si je res težko predstavljati, kaj naj bi obnavljali Arabci? Nato pa se temu vidiku doda še natančnejši pregled družbenega in političnega razvoja v zahodni Evropi, čemur sledi obravnava »arabske nevarnosti«,⁶ za katero vidimo, da je zastavljena izrazito pristransko. Družbo in območje srednjega veka deli na namišljene »nas« in »one«, pri čemer so »oni« nevarni. Glede na to da niti Slovenija niti Jugoslavija nista bili soočeni z arabskimi vdori (drugače od Turkov stoletja pozneje), se zdi ta opredelitev precej problematična. Delitev na »nas« in »njih« sicer ni eksplicitno zapisana, vendar se lahko vprašamo, ali so bili Arabci nevarni sami sebi. Ker je odgovor verjetno ne, sledi, da so nevarni drugim – kar pa je odraz nekakšne tihe agresivnosti, ki stoji za Arabci. Tako lahko sledimo orientalizmu, ki tiho plete svoj diskurz, za katerega niti ne opazimo, kako izrazito

2 Ibid., str. 21.

3 Roger Chartier, povzeto po: Pierre Bordieu, Sociologija, zgodovina, književnost, str. 24.

4 Npr.: Učni načrt za I. in II. razred gimnazije. Ministrstvo za prosveto LR Slovenije za šolsko leto 1950-51 do preklica. 1950, str. 29.

5 *Vestnik ministrstva za prosveto Ljudske republike Slovenije*, Letnik II, priloga 1 k številki z dne 2. oktobra 1947, številka 13, str. 4.

6 Spremembe k učnemu načrtu za gimnazijo za šolsko leto 1946/47, Državna založba Slovenije (Ljubljana, 1946), str. 20.

pristranski je. In vendar ga lahko opazimo v raznih pripombah »strokovnjakov« za islam, kakršna je tale: če je s stališča *Zahoda* »edina razumna stvar za Arabce, da sklenejo mir /.../, za Arabce v tej situaciji ne velja taka logika, kajti objektivnost v arabskem sistemu ni vrednota /.../ Dejansko je bilo v arabski plemenski družbi (od koder arabske vrednote izhajajo) normalno stanje bojevanje in ne mir, saj so bili plenilski pohodi ena od dveh najpomembnejših podlag gospodarstva«.7

Vidimo lahko, da avtor prepozna kar nekakšne vrojene ideje v Arabcih in jih s tem spremeni v množično združbo, v kateri posameznik ni zmožen nobene samostojnosti ali kritičnega premisleka, temveč kar samodejno naredi tisto, kar mu je vrojeno v značaj in zaradi česar je vreden manj od »nas«, ki smo razumni, liberalni in pravični. In seveda manj od prebivalcev Evrope tistega časa, v katere se danes težko vživimo in nikakor ne moremo jamčiti za njihove zgoraj naštete vrednote, ki si jih danes (sicer dokaj neupravičeno) lastimo. Takoj ko za nekoga opredelimo kot normalno stanje bojevanje, ne mir, smo že postavljeni v »upravičen« obrambni položaj, ki pa ga smemo zamenjati z napadalnim, če s tem lahko razširimo svojo pravičnost oz. *zahodni* pogled na svet. S tem reduciramo posameznika in ga ne dojemamo več kot Drugega, ampak zgolj kot nekoga, ki si ga lahko po mili volji podredimo, saj »nam« ni enakovreden. Od tega orientalizma do križarske vojne (11.–14. stoletje) ali pa kolonialnega pobijanja domačinov (19.–20. stoletje) ni prav daleč. Čisto enake temelje ima vojna proti terorizmu, ki jo lahko spremljamo v 21. stoletju. Tako lahko skupaj s Saidom spoznamo, da je »orientalizem polje z velikanskimi zemljepisnimi ambicijami«,8 saj sta vednost in geografija vedno v nekem razmerju. Naš razum skuša stvari narediti bolj konkretne, da o njih laže razmišljamo in jih zatorej razporedimo v predalčke. Eden takšnih predalčkov je vsaka regionalizacija, ki jih sicer srečujemo bolj pri geografiji kakor zgodovini in jih je vedno znova treba problematizirati, a nikoli ne popolnoma zavreči (kajti to bi bila donkihotska poteza, ki ne bi rešila kompleksnosti, ki je skrita za regionalizacijo kot tako). »Razum zahteva red, red pa je mogoče doseči z razlikovanjem in z upoštevanjem vsega, z umestitvijo vsega, česar se razum9 zaveda, na varno, vedno isto mesto, se pravi tako, da dodeli stvarjem vlogo, ki jo imajo v ekonomiji predmetov in identitet, ki sestavljajo okolje.«10 Razumu je vseč, če lahko neko stvarnost preprosto označi kot nevarno in s tem zadosti svoji potrebi po varnosti v nedvoumnosti. To narekuje razsvetljenski diskurz, v katerem smo vsi *Zahodnjaki*. Zato je geslo »Arabska nevarnost« v učnem načrtu tako problematično.

7 Harold W. Glidden, citat vzet iz: Edward W. Said, *Orientalizem: zahodnjaški pogledi na Orient*, Ljubljana: Studia humanitatis, ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 1996, str. 68.

8 Said 1996, str. 70.

9 V citirani knjigi je besedica razum obakrat prevedena z um, vendar sem jo zamenjal na podlagi razlage gesla razum, kakor ga podaja *Splošni religijski leksikon* (Adalbert Rebić, ur.), Ljubljana: Modrijan, 2007, str. 1020.

10 Said 1996, str. 74–75.

Arabci

O Arabcih je nekaj več prvič zapisanega v učnem načrtu leta 1948, ki pravi: »Rodovska ureditev arabskih plemen; nastanek arabske države; verske osnove pri ustvarjanju političnega edinstva (Mohamed in islam); arabska osvajanja; bagdadski in kordovski kalifat. Kultura. (2 uri.)«¹¹ To se zdi veliko, vendar ko pogledamo razporeditev ur za druge tematike iz istega učnega sklopa (Zgodnji novi vek (5.–11. stol.)), opazimo, da je Arabcem pravzaprav namenjenega dokaj malo časa. Formiranje fevdalizma si je prislužilo sedem ur, Slovani štiri ure, Bizanc tri ure, Bolgarija eno uro, jugoslovanski narodi eno uro, za utrjevanje snovi pa so namenjene tri ure.¹² Glede na pomen arabske kulture v tistem času, se zdi, da ji je namenjenega dokaj malo časa, za kar je kriva predvsem obravnava fevdalnega reda, ki skuša učencem približati tudi svojo ideologijo napredka.¹³

V zvezi z verskimi osnovami za politični oz. osvajalski uspeh Arabcev je treba dodati, da je to pretirano poenostavljen prikaz, kakor smo zapisali že v uvodu pri razjasnitvi pojma, kaj mislimo, ko pišemo o Arabcih. Kakor koli, naj tukaj ponovimo zgolj Bauerjev sklep, da »islamska religija osvajalnih pohodov ni povzročila, temveč jih je le omogočila«.¹⁴ Zaradi pojava islamske religije, ki je povezala arabska plemena v politično enotno ljudstvo ter se je pojavila prav v ugodnih zgodovinskih okoliščinah, ko sta bila Bizanc in Perzija oslABLJENA, je arabska država doživela izjemen uspeh. Tako je v nekaj desetletjih nastala ogromna država, ki je postala dedinja antičnih cesarstev, vendar pa vseeno svobodna od njih. Marsikaj je podedovala, a ne na način, da bi zato postala plehka posnemovalka svojih predhodnic. V njej je veljalo, da kdor je želel postati musliman, se je moral najprej pridružiti enemu od arabskih plemen, šele nato je lahko postal tudi musliman. To dokazuje, da »verski fanatizem ni bil vodilni motiv osvajalnih pohodov«,¹⁵ kakor si dandanes marsikdo predstavlja.

Nekaj pozneje je o Arabcih zapisano: »Vloga muslimanske vere pri združevanju Arabcev in oblikovanju svetovne arabske države. Arabska kultura.«¹⁶ Takoj zatem pa se učni načrt že nadaljuje s križarskimi vojnami. To se ne bi zdelo tako slabo, če bi se teme tako obravnavale v osnovni šoli, problematično pa je, ker je to zapisano v učnem načrtu za 5. letnik učiteljskega študija.¹⁷ Koliko so bili učitelji izobraženi o Arabcih, si lahko mislimo. Strokovnjaki za islam danes dokazujejo, da je

11 Učni načrt za gimnazije, nižje gimnazije in višje razrede sedemletk, Ljubljana: Ministrstvo za prosveto LR Slovenije, 1948, str. 84.

12 Ibid.

13 Rok Kastelic, Orientalizem v učnih načrtih za zgodovino od leta 1945 do leta 1991, *Šolska kronika: Zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 31, 2022, št. 1, str. 99–124.

14 Thomas Bauer, *Kultura dvoumnosti: drugačna zgodovina islama*, Ljubljana: Krtina, 2014, str. 199.

15 Ibid.

16 Učni načrt za pedagoške in psihološke vaje v 5. letnikih učiteljskega študija LRS, št. 21685.

17 Ibid.

treba biti zelo pozoren na to, kaj je arabsko in kaj islamsko.¹⁸ Vera in narodnost oz. pripadnost nekemu ljudstvu sta pri Arabcih in islamu na videz res šla z roko v roki, vendar je to pretirana posplošitev. Obstajali so tudi krščanski Arabci, islam pa so sprejeli tudi Perzijci, Berberi itd. Prav perzijska kultura je prepojila islam in tako je neustrezno enačiti arabskost in islam. Natančneje, arabskost kot taka se je zelo spremenila in razrasla, saj je vase vsrkala veliko drugih kulturnih vplivov. Res je, da se je islamizacija širila prav s pomočjo arabizacije in nasprotno, vendar pa je treba razumeti, zakaj je bilo tako. Arabska država je spodbujala širjenje islamske vere, ki ni bila obdavčena kakor druge; kdor pa je bil musliman, se je moral naučiti arabsko, saj je le tako razumel Koran v njegovi originalni – od Boga razodeti – različici. Danes je močno razširjeno napačno mnenje, da je bilo prevajanje Korana prepovedano. Bauer dokazuje, da so se prevodi pojavljali, saj so bili marsikdaj pač nujno potrebni, čeprav so se vsi zavedali njihove manjvrednosti v primerjavi s Koranom v arabščini. Koran je namreč knjiga velike estetske vrednosti, saj je napisan dvoumno in lirično, kar se s prevodom izgubi. Iz tega razloga so se muslimani potem učili arabščine, saj jim je prav prišla tako v njihovem religioznem življenju kakor tudi za vzpon po družbeni lestvici, čeprav za to ni bila nujna.¹⁹

Poglejmo si še nekaj podrobnosti o arabski ekspanziji in kateri dejavniki so jo omogočali, s tem pa tudi določali njen potek in uspešnost. Arabci so zavzeli polovico Bizantinskega cesarstva in celotno sasanidsko Perzijo. Večina tega procesa je potekala v letih 636–642, torej v šestih letih. Kalifi so imeli možnost utrditi svojo moč na različne načine – najbolj očitna bi se zdela, da bi poslali arabske vojske, da poselijo prostrana območja in kot vladajoči razred zavladajo nad njimi. Vendar se niso odločili za to možnost, saj je bilo tveganje tako v političnem kot tudi v kulturnem smislu preveliko. Perzijska aristokracija je kljub vsemu imela še veliko moči in bi se najbrž takšnemu poskusu uprla oz. bi vsaj čez čas ustvarila odpor. Prav tako so bila to kulturna območja z veliko tradicije, ki bi lahko prevzele nove arabske prišleke in bi se ti asimilirali v okolje, kamor naj bi prišli vladat. Zato so arabske vojske ostale ločene od populacije osvojenih dežel. Preživljale so se z davki, ki pa so bili pobrani izrazito regionalno, in tako je vsaka garnizija podpirala svoj del državnega uradništva. To uradništvo je potem počasi začelo preoblikovati družbe, ki so bile pod okriljem arabske države v procesu arabizacije, kakršnega smo že opisali.²⁰ Ta je bila mnogo učinkovitejša na območjih, kjer so Arabci živeli že prej – na obrobju bizantinskega in sasanidskega cesarstva, torej v Siriji in Palestini, mnogo počasnejša pa npr. v Egiptu.²¹ Šele okoli leta 700 pa v upravi arabščina dokončno zamenja grščino; v času pred in po tem pa zasledimo

18 Bauer 2014, str. 170.

19 Ibid., str. 119–124.

20 Chris Wickham, *Framing the Early Middle Ages – Europe and the Mediterranean 400–800*, Oxford: Oxford University Press Inc., 2006, str. 130–131.

21 Ibid., str. 143.

mного krščanskih (arabskih in nearbskih) državnih administratorjev, ki načeloma sicer niso mogli doseči najvišjih državnih položajev, a so lahko računali na dokaj visok socialni položaj v svojem okolju.²²

Zadnje raziskave kažejo, da je Arabcem uspelo izvesti nekakšno zeleno revolucijo in močno povečati splošno agrarno proizvodnjo okoli 8. stoletja, na račun česar so izvedli manj dolgih prevozov hrane (predvsem žita) in so bili bolj orientirani na lokalne trge. Kljub temu pa trgovine ne smemo podcenjevati, saj so gojili mnogo vezi tudi z Zahodnim Sredozemljem. Povečala sta se število in obseg trgovanj z različnimi surovinami, lončevino, usnjem, tekstilom. V Zaragozi, le 300 kilometrov stran od karolinške Barcelone, so bili na prodaj številni produkti *Oriente*, ki so se karolinškim trgovcem zdeli zelo eksotični, a vredni vlaganj.²³ Na obalah Sredozemlja pa so cvetela mesta Tunis, Aleksandrija, Kairouan, pa tudi Kairo, dostopen po reki Nil. Območji Ifriqiye in Egipta sta imeli dobro razvito ekonomijo. Že v drugi polovici 8. stoletja pa je območje Mezopotamije in Perzijskega zaliva doživelo gospodarski razcvet. Središčna umeščenost v imperiju, ki se je raztezal od Atlantskega oceana do Indije, jima je prinašala dober položaj, tamkajšnji trgovci pa so ga znali izkoristiti. Trgovali so prek Šrilanke s Kitajsko, pa tudi z drugimi oddaljenimi deželami, kot so Indija, Tibet, Samarkand, Abesinija; pa tudi s Hazari, ki so živeli severno od Kavkaza.²⁴ Na tem mestu je smiselno opozoriti na njihovo zadovoljstvo z območjem, ki so ga nadzorovali ali pa so z njim trgovali. Kljub dobrim ladjam Arabci nikoli niso pluli okoli rta Dobrega upanja, saj jim je Indijski ocean zadoščal, na voljo pa so imeli tudi Sueški prekop (od 7. do 13. stoletja), ki je povezoval njihovo pomembnejše trgovsko morje s Sredozemskim morjem. Na obalah Vzhodne Afrike in južno od Sahare (ki je bila takrat manjša in manj sušna kakor danes), v okolici reke Niger so dobivali zlato, slonovino in sužnje.²⁵ Njihova država je bila močna in *Zahod* se vse do 13. stoletja nikakor ni mogel kosati z gospodarsko in vojaško močjo sveta pod arabskim vplivom, čeprav mu povsod niso vladali Arabci.

Omeniti je treba tudi upravni sistem, ki so ga Arabci prevzeli od Perzijcev in Bizantincev; ta jim je namreč omogočil tako hitro in uspešno funkcioniranje ogromne arabske države takoj po njeni ekspanziji. Med letoma 690 in 700 je kalif Abdalmalik izvedel obsežno upravno in monetarno reformo, za kar je potreboval izvrstno utečeno obstoječo upravo. Tako so arabizirali in islamizirali kovance, arabščina pa je postala upravni jezik po vseh državnih uradih v arabski državi.²⁶ Oblasti so pri tem ostale enako učinkovite, hkrati pa so pristojni uradniki, ki

22 Ibid., str. 241–242.

23 Michael McCormick, *Origins of the European economy: communications and commerce, A.D. 300–900.*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010, str. 582–587.

24 Ibid., str. 585.

25 Fernand Braudel, *Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče – Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje II*, Ljubljana: Studia humanitatis, ŠKUC Filozofska fakulteta, 1988, str. 194.

26 Bauer 2014, str. 199.

po rodu niso bili Arabci, aktivno sodelovali pri arabizaciji. Vzpostavitev novega upravnega jezika je velik zalogaj za državo (to nam potrjujejo številni bolj ali manj uspešni primeri iz sodobne zgodovine) in zahteva več faz oz. dejanj. Treba je določiti knjižni jezik ter ga standardizirati in normirati, zatem je treba ustvariti novo terminologijo za razne formularje, ki morajo biti dokaj enotni po vsej državi, a se morajo hkrati prilagajati vsakovrstnim lokalnim/regionalnim okoliščinam. Nato je treba ta jezik prenesti tudi v vsakdanje življenje ljudi in ga v knjižni obliki redno negovati.²⁷ To ne bi bilo mogoče, če ne bi Arabci že v predislamskem obdobju izvedli potrebnih priprav. Njihova kultura je bila predvsem kultura jezika, ki je v poeziji dosegel visoko umetnost in pozneje omogočil ves uspeh uprave in funkcioniranja države, čeprav je poezija krožila predvsem od ust do ust. Jezikoslovje, ki se je razvilo v 8. stoletju, »je krepko presehalo dotedanje jezikovne sisteme – tako tiste v Indiji kot v grško-rimski antiki.«²⁸ Tu je treba poudariti, da obstaja kopica dokazov za trditev, da »zagon arabskega jezikoslovja ni imel religioznih vzrokov«,²⁹ kar je v nasprotju z običajnim prepričanjem, da je vse arabsko prežeto z religioznim ter da sta sveto in svetno povsod prepletena. To v klasičnem islamu in za Arabce do 19. stoletja ne velja.

Če nadaljujemo pregled, kako so Arabci obravnavani v učnih načrtih, lahko vidimo, da so leta 1950 preprosto izpuščeni, ko načrt piše o »Frankovski državi in začetku fevdalnih odnosov v Zahodni Evropi«³⁰ ter o Bizancu, ki ga obdela mnogo hitreje. Za Arabce pa očitno ni bilo prostora oz. ga niso bili vredni kljub izrazito višji kulturni, politični in gospodarski stopnji od Frankov. V učnem načrtu leta 1951 so poleg Arabcev izpuščeni tudi Bizantinci – za Franke pa je seveda dovolj časa.³¹ Leta 1955 nas obsežnejši učni načrt mnogo bolje seznanja z Arabci, saj je v njem zapisano: »Arabci. Rodovna ureditev do VII. stol. Nastanek arabske države in vloga islama v tem razvoju. Osvajanja in razdelitev na bagdadski in kordovski kalifat. Posebnost arabskega fevdalizma. Arabska kultura.«³² Kljub boljši zastopanosti Arabcev v tem učnem načrtu pa se lahko vprašamo, kaj naj bi bil arabski fevdalizem. To se zdi malo nenavaden pojem in bi – glede na svoje trhle temelje – lahko narobe predstavil upravo in družbo Arabcev v tistem času. Prav tako je vprašljiva obravnava vloge islama v razvoju arabske države, kakor smo že pisali, čeprav tu ne gre za eksplicitno napačen zapis – a vendar opozorimo, da ta zapis niti ne določa pravnega pojmovanja v smislu, da se arabska država ne prekriva popolnoma z islamom. V času širjenja pod prvimi kalifi in še ves čas Umajadov je v prvi vrsti za državo arabskost in šele v drugi vrsti islam. Kljub arabskemu

27 Ibid., str. 200.

28 Ibid., str. 202.

29 Ibid., str. 203.

30 Učni načrt za I. in II. razred gimnazije. Ministrstvo za prosveto LR Slovenije za šolsko leto 1950-51 do preklica. 1950, str. 29.

31 Učni načrt za delavske gimnazije, 1951, str. 8-9.

32 Učni načrt za višje razrede gimnazij in klasičnih gimnazij. Začasni pravilnik o maturi, Ljubljana 1955, str. 21.

prevzemu oblasti na območjih, ki so jih osvojili, so te oblasti ostale enako učinkovite in pristojni uradniki, ki niso bili Arabci, so aktivno sodelovali v procesu arabizacije.³³

Silno zanimiv zapis o Arabcih oz. o tem, kako jih obravnavati, najdemo v učnem načrtu iz leta 1983. V njem piše: »Pri islamu poudarimo vlogo muslimanske vere pri arabskem osvajanju in pomen Arabcev v posredovanju znanosti in kulture za evropski razvoj. Učenci lahko skupinsko obdelajo islam in arabsko kulturo.«³⁴ O vlogi muslimanske vere pri arabskih osvajanjih smo že pisali, o njihovem prenašanju znanosti in kulture pa bomo pisali v naslednjem poglavju. Tukaj pa se osredotočimo na skupinsko obravnavo, ki jo predlaga učni načrt. Sicer nas pri našem raziskovanju didaktične metode in oblike ne zanimajo, a se tukaj vendarle moramo ustaviti, saj ta učni načrt nikjer drugje ne predlaga tovrstnega dela. Torej je po mnenju načrtovalcev učnega načrta učna vsebina »islam in arabska kultura« najprimernejša za to, da jo prevzamejo učenci, si sami pridobijo znanje in si ga nato izmenjajo. Spomnimo, da gre za učni načrt iz leta 1983, kar pomeni, da ni mogoče računati na Google ali chatGPT – pa še v letu 2023 ob pomoči obeh popularnih programov bi poplava informacij kaj malo koristila ob nepravilni interpretaciji in predsodkih. Ker v družbi ni prav dobrega razumevanja razlike med arabskostjo in islamom, na splošno pa o Arabcih in muslimanih kroži veliko stereotipov in dezinformacij (v letih 1979–1981 ni bilo nič drugače, kakor dokazuje Said v delu *Covering islam*³⁵), se zdi ta didaktični pristop popolnoma neustrezen. Prav na tem mestu bi moral učitelj učencem razjasniti določene pojme, tako pa učni načrt predvideva nekakšno počasno konstruiranje znanja učencev. Omenimo še to, da je frontalna razlaga veliko hitrejša oblika podajanja učne snovi kakor pa skupinsko delo ter da večina pedagogov upravičuje skupinsko delo predvsem zaradi aktivnega pristopa učencev, frontalni način poučevanja pa je najuporabnejši za teže razumljive vsebine oziroma kadar ni dovolj časa. Očitno se je načrtovalcem kurikula zdelo, da prav vsebina »islam in arabska kultura« ponuja ustrezne možnosti, da se uporabijo tudi bolj kompleksne, a vsebinsko manj učinkovite učne oblike pri poučevanju. S takšno mislijo se nikakor ne moremo strinjati, saj je obravnavi »tujih« kultur namenjenega zelo malo časa, hkrati pa je ta zelo kompleksna in mora opraviti s kopico negativnih predsodkov. Oba dejavnika govorita v prid frontalni učni obliki pred drugimi (t. i. aktivnimi) učnimi oblikami, združena skupaj pa ju je treba razumeti kot neustrezno učno vsebino za aktivne učne oblike. In prav v tem se pokaže orientalizem, saj so načrtovalci učnega načrta izrazito podcenili pomen te tematike in jo razvrstili kot »ustrezno priložnost za učne oblike, za katere sicer ni časa«. Morda se zdi ta ek-

33 Bauer 2014, str. 200.

34 Obvezni predmetnik in učni načrt osnovne šole, Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo, 1983, str. 263.

35 Edward W. Said, *Covering islam : how the media and the experts determine how we see the rest of the world*, New York: Pantheon Books, 1981.

skurz v didaktiko malo nenavaden, vendar menimo, da nam lahko razkrije, kako orientalizem prikrito deluje v ozadju in narekuje (podcenjujoč) odnos do vsebin, ki so za razumevanje *Orienta* bistvene.

Arabci kot most

»Arabce obravnavamo kot most med grško kulturo in kasnejšo kulturo Evrope,«³⁶ je pomembna učna vsebina, ki bi jo načeloma lahko zgolj pozdravili, vendar v rahlo spremenjeni obliki. Filozofska in znanstvena misel Arabcev srednjega veka sta nujno potrebni obravnave, saj sta omogočili poznejšo kulturo Evrope oz. bi se brez njiju zgodovina obrnila drugače. Vendar se v takšnem razmišljanju o zgodovini, kot ga podaja učni načrt iz leta 1975, skriva past, kajti zdrsnemo v teleološkost oz. razlage tipa »zgodilo se je tako in tako, zato da je zdaj tako in tako«. Se nam pa takšen tip razlage nezavedno rad prikrađe v misli, zato moramo biti skrajno pozorni, da zgodovine ne razlagamo teleološko. Ob zavedanju tega lahko arabske filozofe in znanstvenike mirno predstavimo kot ustvarjalne prenašalce antičnega znanja srednjeveškim učenjakom v *Evropi*. Jezikoslovci pa so ta okvir tudi močno presegli.³⁷

V mislih je treba imeti, da je obdobje po Harunu al-Rašidu, ki ga pogosto razumemo kot zlato dobo islama oz. arabskega sveta, določeno zelo evropocentrično. Namreč prav prenašanje antičnega znanja in racionalistična filozofija, ki sta takrat cvetela v *Orientu*, sta tisti pridobitvi te kulture, ki sta najbolj vplivali na razvoj *evropske* kulture. To npr. omeni tudi učni načrt iz leta 1955, ko poda vsebino: »Vpliv arabske filozofije (prevodi Aristotela).«³⁸ V tem citatu se skrivata tako prenos antike kot njena filozofija, ki je bila v tem trenutku po meri *Zahoda* iz poznejšega obdobja. To pa ne pomeni, da sta bila to najpomembnejša dosežka *orientalske* kulture. *Zahodni* pogled na *Orient* je številne njegove dosežke mirno spregledal, saj niso vplivali na razvoj *Zahoda*. Tako arabsko jezikoslovje, ki je močno preseglo antično in je bilo na taki ravni, da ga Evropa vse do 19. stoletja ni mogla niti sprejeti (če ni vsaj osnovne recepcije, potem pridobitev nečesa iz »tuje« kulture za »nas« sploh ne obstaja), saj ga ni razumela, ni bilo cenjeno vse do danes, ko jezikoslovci odkrivajo njegove pravzaprav kar postmodernistične globine. Kajti ko je *Zahod* v 19. stoletju bil sposoben recepcije arabskega jezikoslovja, vanjo ni privolil prav zaradi orientalističnega naziranja, da je vse, kar prihaja iz *Orienta*, nekako manjvredno oz. da se *Zahod* od *Orienta* ne more

36 Osnovna šola – vsebina vzgojno-izobraževalnega dela – 6. zvezek, Ljubljana: Zavod SRS za šolstvo, 1975, str. 30.

37 Philip K. Hitti, *History of the Arabs from the earliest times to the present*, New York: Macmillan&co ltd; London: St. Martin's press, 1964, str. 241; Bauer 2014, str. 335.

38 Učni načrt za višje razrede gimnazij in klasičnih gimnazij. Začasni pravilnik o maturi, Ljubljana: 1955, str. 23.

ničesar več naučiti.³⁹ Tako je veljalo, čeprav danes lahko s precejšnjo gotovostjo zatrdimo, da je »literatura Bližnjega vzhoda med 12. in 19. stoletjem z dvoumnostjo najbolj bogata literatura v zgodovini človeštva«. ⁴⁰ Ali pa npr. da so imeli Arabci že v obdobju med 11. in 15. stoletjem filozofijo jezika, ki je bila do Wittgensteina mnogo bolj napredna od filozofij, ki so jih odkrivali novoveški *zahodnjaki*.⁴¹ Torej je nevarnost teleološkega pogleda vedno prisotna in neizogibna, saj je vsako zgodovinopisje vedno le del spreveda, ki se pomika skozi zgodovino (pri tem pa zavija levo in desno, kje zakroži, se obrne nazaj in kdaj pohiti naprej) in se pri tem bliža ali oddaljuje določenim časovno-krajevnim obdobjem. Zgodovinar je vedno del zgodovine, zato je vsaka njegova sodba nujno pogojena z njegovo sedanostjo; njegov položaj v sprevedu zgodovine določa njegov razgled in dojemanje zgodovine, iz česar potem oblikuje »svoje« zgodovinopisje.⁴² Čas teče linearno naprej, občutenje kulture pa ne.

Če »Arabce obravnavamo kot most med grško kulturo in kasnejšo kulturo Evrope«, ⁴³ kakor nam predlaga učni načrt iz leta 1975, njihovo kulturo kaj hitro skrčimo samo na tisto, kar ustreza našim potrebam. To pa se nezavedno nujno zgodi, če se o njih ne učimo nič drugega. In v obravnavanem učnem načrtu se seveda zgodi prav to. Torej *Orient* ni vreden obravnave sam po sebi, vreden pa je služiti *Zahodu* kot most do njegovih slavnih antičnih korenin. Razkrili smo kurikularni orientalizem par excellence.

Križarske vojne

Križarske vojne so ena izmed pomembnih vsebin, ki jih učenci in dijaki izvejo o srednjem veku. Pogosto so omenjene, njihove obravnave pa se precej razlikujejo. Tako lahko preberemo: »Križarske vojne, vzroki in značaj; njihov pomen za znanost in gospodarstvo«⁴⁴ – in že v istem učnem načrtu za višji razred »Križarska podjetja; vzroki, potek in posledice«.⁴⁵ Poudarki pri isti tematiki so pravzaprav precej različni, čeprav se ne zdi verjetno, da bi učenci tretjega razreda klasične gimnazije prenesli vse znanje v šesti razred tega istega programa. V učnem načrtu, ki je začel veljati le leto dni pozneje, je bila zapisana vsebina »Tr-

39 Bauer 2014, str. 204.

40 Ibid., str. 219.

41 Ibid., str. 335; Vprašanje pa je, kako dobro so razvili filozofijo jezika starogrški stoiki, ki so se s tem ukvarjali, a od njihovih del ni ostalo prav veliko, saj jih v srednjem veku niso več razumeli – zato jih tudi niso več prepisovali in so propadla.

42 Edward Hallet Carr, *Kaj je zgodovina?*, Ljubljana: Studia humanitatis, 2008, str. 36.

43 Osnovna šola – vsebina vzgojno-izobraževalnega dela – 6. zvezek, Ljubljana: Zavod SRS za šolstvo, 1975, str. 30.

44 Začasni učni načrt na gimnazijah in klasičnih gimnazijah Slovenije za šolsko leto 1945-1946, Izdalo ministrstvo za prosveto NVS – odsek za srednje šolstvo, Celje: Državna založba Slovenije, 1945, str. 11.

45 Ibid., str. 13.

govina v času križarskih vojn«. Skupaj pa sta bili v istem sklopu vsebin še vsebini »Nova mesta in razvoj meščanstva« ter »Viteštvo«. ⁴⁶ Tej obravnavi v drugem razredu je sledila še obravnava v petem razredu, določena z besedami: »Križarske vojne – vzroki, potek, pomen in posledice«. ⁴⁷ Zdi se, kot da so bile križarske vojne obravnavane dokaj podrobno, vendar pa napotek, »naj posamezni zgodovinski dogodki služijo samo razumevanju gospodarskega in družbenega razvoja« ⁴⁸ ter naj se predavatelj izogne vsem podrobnostim, pokaže, da ni smelo biti tako. ⁴⁹

Natančnejšo sliko obravnave križarskih vojn nam ponudi učni načrt iz leta 1948, ki velik učni sklop naslovi »Evropa v dobi križarskih vojn. Mesta. (XI.–XIII. stol.)«, podsklop, naslovljen »Križarske vojne«, pa vsebuje naslednja poglavja: »Evropa pred križarskimi vojnami. Prva križarska vojna. Četrta križarska vojna in nastanek Latinskega cesarstva. Pomen križarskih vojn.« V naslednjem podsklopu vsebin pod naslovom »Nastanek mest in razvoj obrti in trgovine« pa se pojavi tudi vsebina »Dvig mest v križarskih vojnah« ⁵⁰ (podobno se križarske vojne v povezavi z razvojem mest in kulture obravnavajo tudi po letu 1960 ⁵¹).

Zelo problematično je tri stoletja evropske zgodovine nasloviti s križarskimi vojnami, ki so bile le del zelo pestre in bogate zgodovine Evrope. Nekateri zgodovinarji govorijo o renesansi 12. stoletja, vsi pa se strinjajo, da se je v tem času v Evropi zgodilo marsikaj prelomnega. Na drugi strani pa je v učnem načrtu 300 let zgodovine naslovljenih po občasno intenziviranih spopadih zunaj meja Evrope. ⁵² Kot da je bil srednji vek mračno obdobje – zaradi moči Cerkve – in da je bistvena opredelitev te ere njeno nasilje z verskimi koreninami. Zelo predvidljiv marksističen maneuver, bi lahko sklenili. Omeniti je vredno tudi, da arabski komentatorji tistega časa nikoli ne govorijo o križarskih vojnah, temveč jih označujejo kot frankovske vojne ali invazije. ⁵³ Vsekakor drži, da so bile križarske vojne slikovit pojav, ki je pomembno vplival na skupno dožemanje *Evrope* kot drugačne kulture od Bizanca in arabske države. To so bili vojaški pohodi kristjanov v Palestino, kjer naj bi muslimanom iztrgali iz rok sveti grob in druge kraje, kjer je živel Jezus. Ti kraji

46 *Vestnik ministrstva za prosveto ljudske republike Slovenije*, Letnik II, priloga 1 k številki z dne 2. oktobra 1947, št. 13, str. 3; Spemembe k učnemu načrtu za gimnazijo za šolsko leto 1946/47, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1946, str. 21.

47 *Vestnik ministrstva za prosveto ljudske republike Slovenije*, Letnik II, priloga 1 k številki z dne 2. oktobra 1947, št. 13, str. 5.

48 *Ibid.*, str. 7.

49 *Ibid.*

50 Učni načrt za gimnazije, nižje gimnazije in višje razrede sedemletk, Ljubljana: Ministrstvo za prosveto LR Slovenije, 1948, str. 85.

51 Gimnazija (Gradivo za sestavo predmetnika in učnega načrta), Ljubljana: Zavod za napredek šolstva LRS, 1962, str. 53; Gimnazija (Gradivo za sestavo predmetnika in učnega načrta), Ljubljana: Zavod za napredek šolstva SR Slovenije, Državna založba Slovenije, 1964, str. 19.

52 Ni narobe to, da naslov na videz ni evropocentričen, marveč je narobe to, da je potem govor samo o Evropi, ki ni v vsem tako povezana s križarskimi vojnami.

53 Amin Maalouf, *Križarske vojne v očeh Arabcev*, Ljubljana: Založba *cf, 2008, str. 7.

so bili romarski cilj kristjanov že od začetka krščanstva, zato je seldžuška invazija na to območje v 10. stoletju služila kot uporaben izgovor za zamenjavo romanj z vojno. Konec 4. stoletja se je krščanstvo namreč počasi začelo odpovedovati pacifizmu, saj je postalo državna religija cesarstva, ki ga je bilo treba braniti, nato pa državna vera številnih nasledstvenih držav. Tako je bilo konec 11. stoletja mogoče, da je papež Urban II. pozval na križarsko vojno. Ta poziv je bil splet številnih zgodovinskih okoliščin, od prošnje bizantinskega cesarja za pomoč v boju proti Seldžukom, želje papeža po vnovičnem zbližanju rimske in bizantinske Cerkve (razkol in medsebojno izobčenje sta veljala od leta 1054) do znatne gospodarske in demografske rasti v Evropi, ki je prinesla številne mlade, ki so bili brez zemlje in neporočeni. Tako se je na *Zahodu* rojevalo veliko nasilja, ki ga ni bilo mogoče krotiti, in zdelo se je najbolje preusmeriti ga nekam navzven.⁵⁴ Versko in politično sta se prepletla, papež in voditelji tedanjih *evropskih* držav so dobili skupen cilj: *nevernike* v Sveti deželi, ki pa je bila dežela obilja in tudi zato vredna osvojitve.⁵⁵ Po pridigi Urbana II. leta 1095 v Clermontu, ki jo označujemo za začetek križarskih vojn, se je zvrstilo še mnogo križarskih vojn, ki niso bile usmerjene samo proti muslimanom, temveč tudi proti Judom (nehote že takoj v istem letu), heretikom (albižanom in katarom), pozneje pa tudi proti katoliškemu vladarju Frideriku II., ki se je očitno zameril papežu,⁵⁶ proti poganom v Prusiji in proti Turkom od 15. do 17. stoletja.⁵⁷

Prvo križarsko vojno, ki je bila očitno vredna omembe v učnem načrtu leta 1948, nekateri razumejo kot pohod ljudskih množic po Porenju in pokol tamkajšnjih Judov. To nekateri označujejo kot prvi holokavst in prvi večji pogrom nad Judi v Evropi. Do začetka 11. stoletja Judje niti niso bili tako številni v Evropi, razen na Iberskem polotoku, kjer so jih muslimani dokaj mirno tolerirali, v 11. stoletju pa se je njihovo število zaradi povečevanja trgovine in gospodarstva začelo dvigovati – vse do prve oz. ljudske križarske vojne.⁵⁸ Te ljudske razbojniške horde (čeprav so se dojemali kot križarji in tudi romarji) so po pokolu Judov v Porenju napredovale v Malo Azijo, kjer so jih pobili Seldžuki. Le redkim se je uspelo pridružiti pohodu plemičev, ki je bil verjetno mišljen v učnem načrtu kot prva križarska vojna – torej prva križarska vojna kot pohod plemiških vojska. Te vojske so prišle do Konstantinopla in izpred njega krenile nad Seldžuke. Po osvojitvi Niceje (ki se je vrnila v roke Bizantincem), po ustanovitvi grofije Edessa, osvojitvi Antiohije, ki je postala samostojna mestna oblast, so križarji leta 1099 osvojili tudi Jeruzalem. Ko so prišli v mesto, so pobili muslimane in Jude, katerih

54 Jacques Le Goff, *Se je Evropa rodila v srednjem veku?*, Ljubljana: Založba *cf, 2006, str. 118–120.

55 Pri tem pa ne gre zanemarjati resnične (in tudi plemenite) verske vneme številnih protagonistov, od papežev do sv. Bernarda in sv. Katarine Sienske.

56 Tim Dowley, ur., *Zgodovina krščanstva*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992, str. 279.

57 M. D. Knowles, D. Obolensky, *Zgodovina Cerkve 2 – srednji vek (600–1500)*, Ljubljana: Družina, 1991, str. 169–201.

58 Le Goff 2006, str. 110.

del so zažgali skupaj z njihovo sinagogo. Nekaterim branilcem so obljubili prost izhod v primeru predaje – po predaji pa so jih naslednji dan poklali. Izmed prebivalcev Jeruzalema so se pokolu izognili zgolj kristjani vzhodnih Cerkva, saj jih je upravitelj mesta pred začetkom obleganja zaradi suma na možnost izdajalstva poslal iz mesta. Tako so zaradi tega preživeli – v mestu bi jih verjetno pobili skupaj z muslimani in Judi zaradi njihove shizmatičnosti oz. pripadnosti vzhodnim obredom (pa tudi če jih ne bi želeli pobiti, bi jih težko ločili od muslimanov in Judov, saj se na zunaj niso vidno razlikovali, tako da bi jih doletela enaka usoda). Zasedbi Jeruzalema je sledila ustanovitev latinskega kraljestva Jeruzalem,⁵⁹ poleg tega pa je nastala tudi grofija Tripoli. Na splošno je podoba Jeruzalema že vse 11. stoletje razburjala kristjane v Evropi, ki so se želeli maščevati Jezusovim rabljem (Judom) in imeti nadzor nad svetim mestom⁶⁰ (ki pa je sveto tudi za Jude in muslimane). Morda lahko prav fanatični verski vnemi nekaterih udeležencev, po drugi strani pa pragmatičnemu avanturizmu in dobičkolovstvu drugih pripišemo tako brutalne pokole, ki so zaznamovali prvo križarsko vojno.

Ko govorimo o osvojitvah križarjev v prvi križarski vojni, se je treba zavedati zgodovinsko-geografskega konteksta, v katerega so padli. Na območju *Orienta* so bili takrat uveljavljeni sunitski Turki Seldžuki, ki so si podredili sunitske Abaside iz Bagdada in so se spopadali s šiitskimi Fatimidi iz Egipta. Ti so bili poleg Bizantincev njihov glavni nasprotnik. Fatimidski kalif je h križarjem celo poslal odposlance, ki naj bi jih povezali proti Seldžukom – to dokazuje, da je bil politični prostor nadvse kompleksen in da so vsakršne predstavitve v smislu preproste vojne *Zahoda* proti *Vzhodu* nekorektne in zavajajoče.⁶¹ Na tem mestu pa lahko opazimo, da učni načrti niso prav izčrpni, saj o okoliščinah, v katerih je bil *Orient* v času tik pred križarskimi vojnami, ni prav veliko zapisanega. Tudi o okoliščinah, v katerih je bil Bizanc, zaradi česar je sploh zaprosil papeža za pomoč v obliki križarskih vojn, ni nikjer ne duha ne sluha. Cesar Aleksij I. Komnen se je bojeval na treh frontah: proti Normanom na epirski obali in Siciliji, proti Pečenegom (uralo-altajsko ljudstvo), ki so oplenili Balkan in leta 1090 prodrli skoraj do Konstantinopla, ter seveda proti Seldžukom, ki so takrat že zavzeli zaledje Konstantinopla v Mali Aziji in povzročali strah, kakršnega v mestu ni bilo od zadnjega obleganja mesta v letih 717–718, ko so zamejili arabsko ekspanzijo v tem delu sveta.⁶²

Vsebinski sklop »Križarske vojne in razvoj srednjeveškega gospodarstva ter mest«⁶³ se pojavi tudi v učnem načrtu za učiteljsiše. V njem so potem obravnavani vzroki za križarske vojne ter prva, tretja in četrta križarska vojna, pa tudi

59 Ibid., str. 121.

60 Ibid., str. 111.

61 Franco Cardini, *Evropa in islam*, Ljubljana: Založba *cf, 2003, str. 43–44.

62 Ibid., str. 43–44.

63 Učni načrt za pedagoške in psihološke vaje v 5. letnikih učiteljsišč LRS, št. 21685, str. 2.

Latinsko cesarstvo, ki tej zadnji sledi, in splošne posledice križarskih vojn.⁶⁴ Opazimo lahko zasnovo, podobno učnemu načrtu iz leta 1948, ki smo si ga že ogledali, vendar mu je dodana še obravnava tretje križarske vojne, zato si zdaj pogledjmo tudi drugo, tretjo in četrto križarsko vojno. Začnimo z drugo, saj se je načrtovalcem zdela manj pomembna od drugih (oštevilčenih) križarskih vojn. Na tem mestu opozorimo, da križarske vojne niso bile osamljene vojne, ki bi jih bilo smiselno šteti, temveč bi bilo bolj upravičeno govoriti o križarski vojni kot o kontinuiranem procesu, ki je imel več faz – torej več bojnih pohodov, selitev romarjev, trgovcev in vojakov ter drugih značilnosti.⁶⁵ Vendar zaradi učnih načrtov, s katerimi se ukvarjamo, ohranimo oštevilčenja teh t. i. križarskih vojn.

Druga križarska vojna se je začela po islamskem zavzetju Edesse leta 1144, ko je k njej pozval sv. Bernard, vevplivnež 12. stoletja. Hkrati je že takoj opozoril, naj ne preganjajo Judov po Srednji Evropi, da bi preprečil pogrome, ki so sledili pozivu Urbana II. k prvi križarski vojni. Kljub številni vojski, ki se je tudi tokrat zbrala, je križarski podvig klavrno propadel. Poleg tega se je v okviru t. i. druge križarske vojne začel tudi pohod nad poganke Slované ob reki Labi. Tudi tega sta odobrila tako papež Evgen III. kot sv. Bernard.⁶⁶ Že dejstvo, da isto ime označuje dva popolnoma različna cilja pohodov, nam jasno pokaže, da oštevilčevanje križarskih vojn ni dobra rešitev. Prav tako je vmes izpadla t. i. križarska vojna leta 1101, v kateri so se krščanske vojske na treh ločenih pohodih spopadle s Seldžuki in vse tri bitke izgubile. Sklenemo lahko, da druga križarska vojna ni prinesla nič bistvenega za razumevanje zgodovine in jo je bilo zato v učnih načrtih smiselno izpustiti.

Tretja križarska vojna se je začela kot odziv na Saladinov vzpon leta 1179, ki mu je sledilo zavzetje Jeruzalema leta 1187. (Pripomniti je treba, da je bilo to vojskovanje mnogo bolj urejeno ter da so korektno ravnali s tistimi, ki so se predali, »križarski civilni« meščani pa so ob ne tako visoki odkupnini lahko odšli iz mesta.) Trije veliki *evropski* vladarji – nemški vladar Friderik Barbarossa, francoski kralj Filip II. in angleški kralj Rihard Levjesrčni – so se odpravili na pot. Na pomoč jim je priskočil tudi papež z razglasitvijo popolnih odpustkov za vse, ki se bodo udeležili podviga, ter z zahtevo škofom, naj prispevajo za stroške. Vodstvo te odprave je bilo cesarsko, ne papeško; ko pa je Friderik umrl, je vojska ostala slabo organizirana in je tako iztrgala Saladinu zgolj ozek obalni pas.⁶⁷ Tudi ta križarski pohod ni imel pretirano velikih posledic in je bil zato smiselno izpuščen iz nekaterih učnih načrtov, kjer pa so ga obravnavali, so ga verjetno zaradi demonstracije pomena križarskih vojn, saj so se križarske vojne prav na tem pohodu udeležili trije največji vladarji takratne *Evrope*.

64 Ibid., str. 2.

65 Dowley 1992, str. 279.

66 Knowles, Obolensky 1991, str. 202.

67 Ibid., str. 203.

Četrto križarsko vojno je sprožil papež Inocenc III., ki je skušal križarjem povrniti večji del Svete dežele. Voditelji vojske so se z Benečani dogovorili za prevoz, katerim so morali po poti zavzeti Zadar, ki je bil v ogrskih rokah in trn v peti beneški trgovini na Jadranu. Potem so se kljub nasprotovanju papeža napotili nad mesto Bizanc. Oplenili so ga, zasedli in razglasili Latinsko cesarstvo.⁶⁸ »Tra-kijo, Grčijo in otoke so razdelili med Benetke in razne fevdalce. Križarska vojna se je končala z zločinom, ki je za stoletje zastrupil odnose«⁶⁹ med Rimom in Bizancem, v predstavah številnih pravoslavnih kristjanov pa ta zločin ostaja na pomembnem mestu še danes. Ta negativna predstava, ki so jo pustili križarji kot pečat *Zahoda*, je podobna tako v Bizancu in pravoslavnem krščanstvu kakor v *Orientu* in muslimanskem svetu – kjer so se s številnimi zločini zapisali že ob prvi križarski vojni, ob zavzetju Antiohije pa do pokola ob zavzetju Jeruzalema leta 1099. Obravnava teh dveh križarskih vojn (torej prve in četrte) v učnih načrtih je zelo primerna, saj pokaže nečloveško ravnanje *Evrope* oz. krščanskega sveta. To je koristen poduk vzvišeni kulturi *Zahoda*, ki v sebi rada vidi civilizacijo, boljšo od drugih. Prav takšne zgodovinske resnice jo spravijo na realna tla, ko postane očitno, da so vse civilizacije dosegle dobre in plemenite dosežke, po drugi strani pa so si umazale roke z najhujšimi grozodejstvi. Seveda v grozodejstvih v obdobju srednjega veka nikakor ne vodijo *Evropejci*, temveč bi si ta naziv morda lahko prislužili Mongoli ali kakšno drugo ljudstvo – če pogledamo zgodovino 19. in 20. stoletja, pa lahko najbolj zavržene oblike sistematičnega nasilja najdemo prav v *evropskem* okviru ali pa vsaj navdahnjene od ideologije, ki se je rodila v *Evropi*.

Poznejših križarskih vojn ne bomo obravnavali, saj tudi v učnih načrtih niso bile deležne odmeva. Omenimo le, da je Friderik II. vodil križarsko vojno (1228), ki je papež kljub njeni uspešnosti – začasni osvojitvi Jeruzalema – ni priznal. Ludvik IX. je povedel križarje najprej v Egipt (1244) kot odziv na onečaščenje Jeruzalema, ki so ga zagrešili Ajubidi iz Kaira,⁷⁰ nato pa še pred Tunis, kjer je ta vladar tudi umrl. Leta 1289 so križarji izgubili Tripolis, dve leti zatem pa še Ako, kar označuje konec *evropske* vojaške navzočnosti v *Orientu*. S tem je razvodenelo navdušenje za vnovične tovrstne podvige⁷¹ in *Evropa* vse do druge polovice 15. stoletja ni bila pripravljena na prekomorske podvige. Nekateri bi v križarskih vojnah radi videli predhodnika evropskega kolonializma v 16. in poznejših stoletjih. Temu iz več razlogov ne moremo pritrditi.⁷² »Križarske vojne so bile srednjeveški pojav.«⁷³

68 Ibid.

69 Ibid.

70 Franco Cardini, *Evropa in islam*, 89.

71 Knowles, Obolensky 1991, str. 204.

72 Le Goff 2006, str. 123–124.

73 Ibid., str. 124.

»Križarske vojne, socialna struktura udeležencev, potek in posledice«, nato pa še »krepitev papeštva v dobi križarskih vojn«⁷⁴ so poudarki, ki se jih na temo križarskih vojn dotakne učni načrt iz leta 1955. To, da je dodano zanimanje za socialno strukturo udeležencev, je vsekakor zanimivo, saj so s tem prehiteli veliko delo Georges-a Dubyja, ki je leta 1977 objavil študijo o socialni strukturi udeležencev križarskih vojn.⁷⁵ Tej študiji sicer nasprotuje Jonathan Riley-Smith in nasprotno dokazuje, da gospodarska korist ni bila motiv za udeležbo na križarskih vojnah, saj so udeleženci morali v podvig vložiti kar nekaj denarja, nazaj so ga dobili bore malo – mnogo pa jih je pri tem umrlo. Prav tako konec 11. stoletja ni primanjkovalo zemlje, kar bi sicer drugorojene in tretjerojene plemiške sinove sililo v izseljevanje.⁷⁶ Obema eminentnima zgodovinarjema gre do določene mere verjeti, zato je smiselno z Jacquesom Le Goffom skleniti, da je bila t. i. pravična vojna na eni strani posledica pobožne vdanosti Jeruzalemu kot svetemu kraju, po drugi pa socialni katalizator, da je preusmeril socialne neenakosti, ki so kulminirale v nasilju, v zunanje cilje.⁷⁷ Da je papeštvo s tem izboljšalo svoj ugled in da se je papež povzpел kot pomemben politični igralec na *evropskem* prizorišču, pa ni nobenega dvoma.⁷⁸ Ob tem se je treba spomniti položaja, v katerem je bil papež Urban II. Nedolgo pred njim je papeževal Gregor VII. (1073–1085), ki je zahteval za papeštvo pravico do postavljanja škofov, a hkrati tudi pravico, da nevrednega vladarja odstavi in njegove podložnike odveže od pokorščine. Z gregorijanskimi reformami je ustvarjal red in disciplino v Cerkvi, s cesarjem Henrikom IV. pa se je spopadel v investiturnih bojih, ki so izbruhnili zaradi njegovih radikalnih stališč o primatu papeštva nad drugimi oblastmi.⁷⁹ Zaradi investiturnega boja je Henrik IV. imenoval protipapeža Klemena III. (1080–1100), ki je (proti)papeževal v Rimu tudi ves čas papeževanja Urbana II. (1088–1099). Že zaradi tega je moral Urban II. skrbeti za svoj ugled, hkrati pa je tudi on nadaljeval gregorijanske reforme v Cerkvi, kar ga pri določenem delu njenih članov ni naredilo nič kaj priljubljenega.⁸⁰ Kljub vsem političnim spletkam pa je treba Gregorju VII. in Urbanu II. priznati veliko osebno pobožnost in trud za blaginjo Cerkve, saj bi sicer prikaz izzvenel nekako moderno v smislu nerazumevanja občutij tedanjega časa – oba

74 Učni načrt za višje razrede gimnazij in klasičnih gimnazij. Začasni pravilnik o maturi, Ljubljana: 1955, str. 23.

75 URL: <https://apholt.com/2016/06/08/jonathan-riley-smith-on-the-motivations-of-the-first-crusaders/> (dostopno 19. 6. 2023).

76 Ibid.

77 Le Goff 2006, str. 120.

78 Knowles, Obolensky 1991, str. 201–202; Govorimo seveda o posvetnem ugledu. Kar se tiče duhovne avtoritete, človekoljubnosti, ki je tako visoko v cerkvenem nauku, in zglédnosti delovanja, si Cerkev s križarskimi vojnami ni ravno naredila usluge.

79 Metod Benedik, *Papeži od Petra do Janeza Pavla II.*, Celje: Mohorjeva družba, 1989, str. 139–141.

80 Ibid., str. 142.

sta svoja dejanja izvajala prav iz osebne odgovornosti do ljudi, ki so jima bili zapuani v pastirstvo.⁸¹

Zanimivo je, da se križarske vojne v učnih načrtih za osnovno šolo sploh ne pojavijo,⁸² prav tako tudi ne v učnem načrtu za usmerjeno izobraževanje.⁸³ Ker so križarske vojne ena od famoznih tematik, ki pomembno vplivajo tudi na diskurz glede Cerkev, smiselnosti religije in socialističnega humanizma, bi jo bilo vsekakor treba v šoli malo osvetliti skozi prizmo zgodovinskega raziskav – vendar se to ni uvrstilo v učne načrte in tako o teh vsebinah večina populacije (vsi razen gimnazijcev) nikoli ni izvedela niti osnovnih dejstev. To so bila plodna tla za razraščanje stereotipov in posploševanj o ravnanju Cerkev, prav tako pa o t. i. večni delitvi na Vzhod in Zahod. Dejstvo, da so križarske vojne v duhovnem smislu poenotile mnogo Evropejcev, nikakor ni pomenilo, da so se krščanske države združile, temveč se je zaradi tega še bolj razvnela tekmovalnost med njimi.⁸⁴ Poleg tega je pri dojemanju križarskih pohodov oz. njihove predstavitve v učnih načrtih (ali izpusta iz njih) treba imeti v mislih mentaliteto 19. stoletja v Evropi (ki je seveda ne smemo postaviti kot absolutno za tisti čas, a ga vendar zelo dobro povzame), ki odraža večvrednost Evrope nad Orientom. Dobro ga zajema Chateaubriandova opazka: »Pri križarskih pohodih ni šlo zgolj za to, da osvobodijo Sveti grob, temveč prej za to, da se ve, kaj bo na zemlji zmagalo, ali češčenje, ki je sovražno civilizaciji in sistematično podpira nevednost (to je seveda islam),⁸⁵ despotizem, suženjstvo, ali češčenje, ki je storilo, da se je v današnjih ljudeh prebudil genij slavne antike, in ki je opustilo nizkotno suženjstvo.«⁸⁶ V učnih načrtih tako izrazito orientalističnih nastavkov ni mogoče najti, vprašanje pa je, ali se ni takšno pojmovanje vseeno vleklo iz miselnosti evropskega 19. stoletja še daleč v 20. stoletje na Slovenskem (kajti običajno so se evropske ideje na Slovenskem usidrale z nekaj zamika) in je lebdelo v prikitem kurikulu, ki je sad podzavesti, ki bi prav lahko črpala iz latentnega orientalizma.

Smiselno je na tem mestu opozoriti tudi na napačne predstave, ki so pogosto prisotne o križarjih. Tako bi učenci morali izvedeti, da so bili ti vitezi, ko so se odpravili na pohod, opremljeni s pletenim ščitnikom, usnjenim plaščem in zavarovani z verižnim oklepom, nikjer pa ni bilo romantične podobe veličastnega visokega viteza v težkem oklepu na orjaškem konju.⁸⁷ Če bi namenili nekoliko več

81 Knowles, Obolensky 1991, str. 169–171.

82 Npr.: Program življenja in dela osnovne šole 3. zvezek – družbenoekonomsko vzgojno izobraževalno področje, Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo, 1984; Obvezni predmetnik in učni načrt osnovne šole, Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo, 1983; Osnovna šola – vsebina vzgojno-izobraževalnega dela – 6. zvezek, Ljubljana: Zavod SRS za šolstvo, 1975.

83 Predmetnik in učni načrti (delovni osnutek) – Skupna programska osnova v usmerjenem izobraževanju, Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo, 1977.

84 Le Goff 2006, str. 123.

85 V oklepaju je Saidova opomba k Chateaubriandovemu pasusu.

86 Chateaubriand, citat vzet iz: Said 1996, str. 219.

87 Dowley 1992, str. 277.

časa socialni, ne zgolj politični zgodovini, bi se za tako vsebino lahko našlo nekaj časa za obravnavo oz. zgolj omembo, ki pa bi jo moral sugerirati učni načrt. Prav tako bi se v njem lahko poudarilo, da so križarji v Sveti deželi v nekaj manj kot dvestotih letih razvili svojo kulturo, ki je bila nekakšen preplet navad z *Zahoda* in *Vzhoda*, zaradi česar so v marsikaterem križarju, prišleku na novo, vzbudili odpor in prezir zaradi podobnosti z muslimani.⁸⁸

Kultura stalnih križarjev

Kot je bilo že zapisano, lahko ponovimo, da so se učni načrti ukvarjali predvsem z vplivom križarskih vojn na mesta v Evropi, po drugi strani pa s potekom teh vojn – mislimo si lahko, da je mišljen predvsem vojaško-politični vidik. To močno zanemarja mnogo vidikov, ki bi jih ta tematika lahko odprla. Hkrati pa naletimo na zgodovinopisno netočnost oz. zavajanje, ki ga najdemo v že omejenem učnem načrtu iz leta 1945, ko je omenjen tudi pomen križarskih vojn za razvoj znanosti.⁸⁹ To lahko razumemo, če imamo v mislih, da naj »Arabce obravnavamo kot most med grško kulturo in kasnejšo kulturo Evrope«. ⁹⁰ O tem smo že pisali in razložili, kje vse se skrivajo orientalistične pasti, na tem mestu pa je treba opozoriti, da je arabsko znanje prešlo v *Evropo* predvsem čez Iberski polotok in da križarski podvigi v Sveti deželi s tem nimajo nič skupnega. (O rekonkvisti na tem mestu ne bomo pisali kot o križarski vojni.) Res je, da je nekaj znanja prešlo v *Evropo* tudi s tega območja, vendar zanemarljivo malo, vsaj v primerjavi z vsem znanjem, ki je *Evropejce* pričakalo na Iberskem polotoku. Zgodovinopisje je na Jeruzalemsko kraljestvo dolgo gledalo kot na kulturno puščavo,⁹¹ zato je omemba znanosti na tem mestu pravzaprav dokaj nenavadna in nepričakovana. Bolje bi bilo omeniti marelice.⁹²

Večkrat je omenjena tudi trgovina, ki je s križarskimi vojnami dozdevno doživela razmah, kar naj bi okrepilo mesta v Evropi. Zares je moč v Jeruzalemskem kraljestvu temeljila na trgovskih kolonijah italijanskih pomorskih središč, ki so v Sveti deželi nadaljevale medsebojno sovražnost in konkuriranje na trgu. Tako so se pristanišča povezovala s karavanskimi potmi v notranjosti Azije in dobivala dostop do blaga z vzhoda. Ker pa so v kraljestvu nenehno nastajala nesoglasja,⁹³ je vprašanje, ali je to kraljestvo dejansko pospeševalo trgovino ali pa bi trgovina potekala tudi, če bi bilo v rokah muslimanov. Pirennova teza nam tukaj ne sme

88 Ibid., str. 279.

89 Začasni učni načrt na gimnazijah in klasičnih gimnazijah Slovenije za šolsko leto 1945-1946. Izdalo ministrstvo za prosveto NVS – odsek za srednje šolstvo, Celje: Državna založba Slovenije, 1945, str. 11.

90 Osnovna šola – vsebina vzgojno-izobraževalnega dela – 6. zvezek, Ljubljana: Zavod SRS za šolstvo, 1975, str. 30.

91 Cardini 2003, str. 87.

92 Le Goff 2006, str. 123.

93 Cardini 2003, str. 84-85.

biti v napoto, saj je McCormick pokazal, da religiozna pripadnost ni pretirano vplivala na trgovanje.

Treba pa je poudariti kulturo križarjev, ki so ostali v Sveti deželi, saj je bila ta preplet *Zahoda* in *Vzhoda*, kar nam kaže na neustreznost orientalizma, ki striktno ločuje na »nas« in »njih«. Na kateri strani bi bili stalni križarji? Njihova kultura spora in dialoga z bližnjim muslimanskim okoljem je privedla do tega, da so se vojaki in romarji po čezmorskem potovanju zgražali nad to »izrojeno krščansko družbo«, ki je popustila vplivu muslimanov. Pogosto so bili namreč povezani s sirske in armenske družinami, govorili pa so arabsko, armensko in grško ter se oblačili, jedli in na splošno živeli po lokalnih/regionalnih običajih.⁹⁴ *Zahodnjaki*, za katere je bila vsaka križarska odprava boj brez misli na dolgo trajanje, so obsojali križarsko stalno skupnost, češ da je sprijena in skorajda islamizirana. Stalni križarji pa so na novo prihajajoče križarje imeli za neotesane in nevarne, zato so rajši dajali prednost diplomaciji z Arabci in Turki pred križarsko vojaško pomočjo, ki so jo odobravali v *Evropi*. Takšne pomoči so se bali, saj so bili novi prišleki nepredvidljivi, brez zmernosti in dobre taktike ter logistike. Pogosti so bili tudi incidenti, ko so na novo prispeli križarji hoteli muslimane motiti pri molitvi in so jih morali stalni križarji odvracati od tega.⁹⁵ Iz takšnega dogajanja pa je v *Evropi* nastalo orientalistično obrekovanje, da so vitezi templjarji simpatizerji muslimanov, kar je med letoma 1307 in 1312 privedlo do sodnih postopkov zoper njih zaradi krivoverstva, kar so bili seveda montirani sodni procesi.⁹⁶

O stalni prisotnosti *Zahoda* v Sveti deželi skoraj 200 let pa lahko govorimo zaradi neenotnega *Orienta*, kar je treba vedno znova poudarjati, saj tudi v učnih načrtih učinkuje, kakor da so se križarji bojevali proti notnim muslimanskim četam pod praporom ene zastave. Vendar ni bilo tako, ampak so ves čas nastajala trenja med Bagdadom in Kairom oz. dinastično gledano med Abasidi, Fatimidi, Ajubidi in mameluki – čeprav ne v vsakem zgodovinskem trenutku med vsemi, saj so tudi te dinastije nastajale postopno. V času prve križarske vojne so torej tekmovali Fatimidi z Abasidi, ki so za povrh vsega bili podrejeni Turkom Seldžukom. Saladinu je uspelo pozneje združiti vse v Abasidski kalifat, ustanovil pa je dinastijo Ajubidov, ki se je po njegovi smrti razdelila na dve struji: na prvo, vladajočo v Kairu, in drugo, vladajočo v Damasku. Leta 1249 so mameluki, vojaki sužnji, prevzeli oblast v Kairu. Nato so leta 1260 premagali koalicijo Mongolov in križarjev ter začeli uspešno izrinjati stalne križarje iz Svete dežele, kar se je končalo s padcem Ake leta 1291. Šele pod mameluki so imeli muslimani željo dokončno izriniti križarje iz Svete dežele.⁹⁷ Pred tem so jim služili kot dodaten igralec v politični partiji – kako podobno so krščanski vladarji gledali na križarske vojne kot na priložnost, da dokažejo, da so boljši od vladarjev sosednjih držav! Mameluki

94 Ibid., str. 85.

95 Ibid.

96 Ibid., str. 86–87.

97 Ibid., str. 88–90.

so po zavzetju Svete dežele načrtno uničili gospodarstvo tega območja: podrli so mnogo pristaniških naprav, zmanjšali kmetijsko proizvodnjo in s tem razširili puščave ter preusmerili karavanski promet. To so storili namenoma, saj so s tem zmanjšali zanimivost tega območja za *Evropejce*, ki bi imeli vojaške ambicije, temelječe na ropanju. Kot kraj romanja so *Evropejci* še vedno cenili Jeruzalem in mameluki so bili do romarjev obzirni, saj so jim prinašali lahek dobiček. Sicer pa so z uničenjem gospodarske razvitosti Svete dežele dosegli relativno povečanje pomena Egipta, kjer je bil najpomembnejši del njihove države.⁹⁸ Vidimo lahko celo vrsto geografsko-zgodovinskih dejavnikov, ki kažejo na izrazito kompleksno sliko tega območja – ta pa v učnih načrtih ni niti malo nakazana.

Sklep

Zaradi zgornjih ugotovitev in zaradi preproste zgodovinske korektnosti je treba biti v učnih načrtih pozoren na ideološkost sporočil; orientalizem je pri obravnavi Arabcev in križarskih vojn precej predvidljiv, medtem ko je marksizem morda nekoliko manj. Celotna srednjeveška družba je tako prežeta z religijo, da je z marksističnim pojmovanjem pogosto zgrešeno tisto, kar je bilo za tisto družbo zares pomembno, stvari pa so zreducirane v popreproščene kalupe. Tako prikazi srednjeveške zgodovine med letoma 1945 in 1991 ustvarijo napačne predstave in napačna sklepanja o ljudeh takrat – in seveda: tam. Kulturna zgodovina je bila v času med letoma 1945 in 1991 močno zapostavljena na račun klasične politične zgodovine, pa tudi gospodarske zgodovine – ki pa ni ravno analovske usmeritve, kot bi morda glede na letnice lahko sklepali, temveč kaže zgolj marksistično nerazumevanje širših kulturnih horizontov.

Viri in literatura

Literatura

- Bauer, Thomas: *Kultura dvoumnosti : drugačna zgodovina islama*, Ljubljana: Kratina, 2014.
- Benedik, Metod: *Papeži od Petra do Janeza Pavla II.*, Celje: Mohorjeva družba, 1989.
- Bordieu, Pierre: *Sociologija, zgodovina, književnost*, Ljubljana: Studia humanitatis, 2011.
- Braudel, Fernand: *Strukture vsakdanjega življenja: mogoče in nemogoče – Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje II*, Ljubljana: Studia humanitatis, ŠKUC Filozofska fakulteta, 1988.

⁹⁸ Ibid., str. 90.

- Cardini, Franco: *Evropa in islam*, Ljubljana: Založba *cf, 2003.
- Dowley, Tim, ur.: *Zgodovina krščanstva*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.
- Hallet Carr, Edward: *Kaj je zgodovina?*, Ljubljana: Studia humanitatis, 2008.
- Hitti, Philip K.: *History of the Arabs from the earliest times to the present*, New York: Macmillan&co ltd; London: St. Martin`s press, 1964.
- Le Goff, Jacques: *Se je Evropa rodila v srednjem veku?*, Ljubljana: Založba *cf, 2006.
- Kastelic, Rok: *Orientalizem v učnih načrtih za zgodovino in geografijo*, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, magistrsko delo, 2018.
- Kastelic, Rok: Orientalizem v učnih načrtih za zgodovino od leta 1945 do leta 1991, *Šolska kronika : zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 31, 2022, št. 1, str. 99–124.
- Knowles, M. D., Obolensky, D.: *Zgodovina Cerkve 2 – srednji vek (600–1500)*, Ljubljana: Družina, 1991.
- Maalouf, Amin: *Križarske vojne v očeh Arabcev*, Ljubljana: Založba *cf, 2008.
- McCormick, Michael: *Origins of the European economy: communications and commerce, A.D. 300-900.*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Rebić, Adalbert, ur.: *Splošni religijski leksikon*, Ljubljana: Modrijan, 2007.
- Said, Edward W.: *Covering islam : how the media and the experts determine how we see the rest of the world*, New York: Pantheon Books, 1981.
- Said, Edward W.: *Orientalizem: zahodnjaški pogledi na Orient*, Ljubljana: Studia humanitatis, ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij, 1996.
- Wickham, Chris: *Framing the Early Middle Ages – Europe and the Mediterranean 400–800*, Oxford: Oxford University Press Inc., 2006.

Viri

- Gimnazija (Gradivo za sestavo predmetnika in učnega načrta). Zavod za napredek šolstva LRS (Ljubljana, 1962).
- Gimnazija (Gradivo za sestavo predmetnika in učnega načrta). Zavod za napredek šolstva SR Slovenije, Državna založba Slovenije (Ljubljana, 1964).
- Obvezni predmetnik in učni načrt osnovne šole, Zavod SR Slovenije za šolstvo (Ljubljana, 1983).
- Osnovna šola – vsebina vzgojno-izobraževalnega dela – 6. zvezek, Zavod SRS za šolstvo (Ljubljana, 1975).
- Predmetnik in učni načrti (delovni osnutek) – Skupna programska osnova v usmerjenem izobraževanju, Zavod SR Slovenije za šolstvo (Ljubljana, 1977).
- Program življenja in dela osnovne šole 3. zvezek – družbenoekonomsko vzgojno izobraževalno področje. Zavod SR Slovenije za šolstvo (Ljubljana, 1984).
- Spremembe k učnemu načrtu za gimnazijo za šolsko leto 1946/47, Državna založba Slovenije (Ljubljana, 1946).
- Učni načrt za I. in II. razred gimnazije. Ministrstvo za prosveto LR Slovenije za šolsko leto 1950-51 do preklica. 1950.
- Učni načrt za delavske gimnazije. 1951.

Učni načrt za gimnazije, nižje gimnazije in višje razrede sedemletk. Ministrstvo za prosveto LR Slovenije (Ljubljana, 1948).

Učni načrt za pedagoške in psihološke vaje v 5. letnikih učiteljskih LRS. št. 21685.

Učni načrt za višje razrede gimnazij in klasičnih gimnazij. Začasni pravilnik o maturi. Ljubljana, 1955.

Vestnik ministrstva za prosveto Ljudske republike Slovenije. Letnik II, priloga 1 k številki z dne 2. oktobra 1947, številka 13.

Začasni učni načrt na gimnazijah in klasičnih gimnazijah Slovenije za šolsko leto 1945-1946. Izdalo ministrstvo za prosveto NVS – odsek za srednje šolstvo. Državna založba Slovenije (Celje, 1945).

Spletne strani

URL: <https://apholt.com/2016/06/08/jonathan-riley-smith-on-the-motivations-of-the-first-crusaders/> (dostopno 19. 6. 2023).

Zdravko Kvržič*

Šolanje za poklic farmacevtskega tehnika in za magistra farmacije v Sloveniji

*Pharmaceutical Technician and Master of Pharmacy
Education in Slovenia*

Izvleček

Že v antiki so na Slovenskem delovali zdravniki, ki so pri zdravljenju izdelovali in uporabljali zdravila in mazila. V Sloveniji se je šolanje za delo v farmaciji začelo po končani drugi svetovni vojni. Pred letom 1945 so se Slovenci šolali v krajih po nekdanjih skupnih domovinah Avstro-Ogrski, Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev ter v Kraljevini Jugoslaviji. Prva šola za farmacevtske pomočnike je bila ustanovljena leta 1946. Celovit študij farmacije se je začel izvajati leta 1960. Danes šolanje za farmacevtskega tehnika traja štiri leta, za magistra farmacije pa redni študij traja pet let. Delo v farmaciji zahteva natančnost, odgovornost in profesionalnost z veliko teoretičnega in praktičnega znanja. Namen članka je prikazati razvoj in potek šolanja za delo v farmaciji v Sloveniji skozi čas.

Abstract

Already in antiquity, there were healers in Slovenia who prepared and used medicines and ointments in their treatments. However, formal pharmacy education in Slovenia only started after the end of the Second World War, and prior to that, Slovenians studied abroad. The first school for pharmaceutical assistants was established in 1946. The fully reformed university course in pharmacy began in 1960. At present, it takes four years to train as a pharmaceutical technician and five years to obtain a master's degree in a pharmacy. Working in pharmacy requires precision, responsibility, and professionalism, as well as a lot of theoretical and practical knowledge. The purpose of this article is to show the development and course of pharmacy education in Slovenia over time.

Ključne besede: farmacija, farmacevtski tehnik, magister farmacije

Keywords: pharmacy, pharmaceutical technician, Master of Pharmacy

* Zdravko Kvržič, diplomirani zdravstvenik, Zavod RS za transfuzijsko medicino v Ljubljani, e-pošta: zdravkokvrzic1987@gmail.com

Uvod

Poklica farmacevtski tehnik in magister farmacije (mag.) sta v Sloveniji cenjena in ugledna. Vsakodnevno poslanstvo farmacevtov je izjemno odgovorno. Pri svojem delu so strokovni, etični in empatični ter s širokim spektrom znanja z različnih področij znajo pravilno svetovati in pomagati. Svoje strokovno znanje nenehno izpopolnjujejo. V Sloveniji štiri šole izvajajo program farmacevtski tehnik/farmaceutska tehnica: 1. Šolski center Novo mesto, Srednja zdravstvena in kemijska šola, 2. Šolski center Ravne na Koroškem – Gimnazija, 3. Srednja šola za farmacijo, kozmetiko in zdravstvo Ljubljana ter 4. Gimnazija in srednja šola za kemijo in farmacijo Ruše pri Mariboru. Vpisni pogoji za srednje šole so končano osnovnošolsko izobraževanje ali končano nižje poklicno izobraževanje. Šolanje za magistra farmacije/magistro farmacije poteka na Fakulteti za farmacijo v sklopu univerze v Ljubljani. Namen članka je prikazati zgodovino razvoja šolanja za poklica farmacevtski tehnik in magister farmacije. Članek omenja pomembna obdobja in značilnosti za šolanje farmacevtov do konca druge svetovne vojne. Nato se osredotoča na pomembno obdobje začetka razvoja šolstva za farmacevte po drugi svetovni vojni z ustanovitvijo prve Srednje šole za farmacevte v Jugoslaviji, ki je bila v Ljubljani. Šola je bila ustanovljena zaradi velikih potreb po strokovnem kadru. Dijaki so po končani šoli pridobili strokovno izobrazbo farmacevtski pomočnik in so strokovno delo izvajali pod nadzorom magistrrov. Predstavljena so prizadevanja za nadaljevanje študija farmacije v Ljubljani ter prizadevanja za ustanovitev slovenske farmacevtske fakultete. V članku je predstavljen potek šolanja za farmacevtskega tehnika/tehnicu v posameznih krajih po Sloveniji. Predstavljen je enovit magistrski študij farmacija za pridobitev naziva magistra farmacije/magistre farmacije, ki trenutno poteka samo v Ljubljani.

Farmacevti na Slovenskem skozi zgodovino

Človek je del narave, ki nas je vedno vodila, učila, hranila in nam dajala zaветje. V naravi rastejo zdravilne rastline, iz katerih so ljudje na Slovenskem že v starodavnih časih izdelovali domače zdravilne pripravke za različna zdravstvena stanja, kot so poškodbe in bolezni. Farmacevti so si izmenjevali znanje in izkušnje, ki so jih ustno in pisno dopolnjevali. Prizadevali so si, da so bili šolani, strokovni in profesionalni v različnih obdobjih, v katerih so živeli.

Antična medicina sredozemskega kroga se je na Slovenskem uveljavila v času Rimljanov. Obstajale so zdravniške hiše, v katerih so izdelovali zdravila in mazila. Ob izkopavanju so arheologi našli tehtnice, kirurške inštrumente in

posodice za zdravila.¹ Prvi začetki regulacije medicine in farmacije s poklicnimi predpisi za oba poklica v Evropi segajo v čas med letoma 1231 in 1241 z zakoni cesarja Friderika II. Hohenstaufna.² Z zakonsko uredbo je okoli leta 1240 v Palermu v Italiji ločil farmacijo od medicine. Farmacija je postala samostojna javna dejavnost: socialnovarstvena služba z izvajanjem različnih predpisov. Število lekarn je bilo omejeno. Farmaceutvska dejavnost je zahtevala uradni nadzor, podkupnine so bile prepovedane, uporaba predpisov za določeno zdravilo je postala obvezna. Čez čas so bili podobni standardi in odgovornost uvedeni tudi v drugih mestnih središčih po Italiji, Španiji in Franciji.³ Ena od najpomembnejših medicinskih šol je bila v mestu Salerno južno od Neaplja. Pomembna je bila predvsem, ker je vezala medicino antike z medicino zahoda. V tem obdobju je poleg zdravnikov bilo tudi več lekarnarjev. Nekateri strokovnjaki so se ukvarjali z zdravljenjem, drugi s pripravljanjem zdravil. Za izdelovanje vedno večjega števila iz mnogih drog sestavljenih zdravil si je bilo treba vzeti veliko časa in si pridobiti veliko izkušenj. Zato so zdravniki delo delili ali pa za lekarniško delo izučili posebne pomočnike. Lekarnarje so imenovali *confectionarius* ali *aromatarius*. Naziv *confectionarius* pomeni pripravljavec zdravil. *Confectio* pa pomeni pripravljeno zdravilo in izhaja iz latinske besede *conficere* (pripraviti). *Statio* so v srednjem veku v samostanih nazivali sobo, kjer so izdajali zdravila, torej lekarno, lekarnarja pa *stationarius*. *Aromatarius* je moški, ki prodaja dišave in dišeče droge (aromata). Medtem ko je lekarnar izdeloval zdravila, sta njegovo delo nadzorovala dva salernska magistra fizike (strokovnjaka za zdravilne snovi). Če se lekarnar ni držal predpisov, in če nadzornik ni pošteno nadzoroval dela lekarnarja, sta bila oba strogo kaznovana. Lekarna v današnjem pomenu besede kot samostojna, zakonito priznana in nadzorovana zdravstvena ustanova je nastala torej v začetku 13. stoletja v južni Italiji. Na Slovenskem so najstarejši cistercijanski samostani v Stični (1136) in na Kostanjevici (1249) ter kartuzijanska samostana Žiče (1165) in Bistra (1255) že od ustanovitve imeli posebno bolniško sobo (*infirmarium*) in menihe, ki so negovali bolnike ter varili zdravila. Ne vemo pa, ali so naši najstarejši samostani ob ustanovitvi imeli posebno sobo za shranjevanje zdravil, torej lekarno, in kdaj so jih v posameznih samostanih uredili.⁴

V Sloveniji ene izmed najstarejših farmacevtskih knjig hranijo v uglednem lekarniškem in alkimističnem muzeju v Radovljici. To so na primer *Knjiga o zeli-*

- 1 Aleš Krbavčič, Razvoj farmacevtskega izobraževanja na univerzi v Ljubljani, *90 let Univerze v Ljubljani: med tradicijo in izzivi časa* (ur. Jože Ciperle), Ljubljana 2009, str. 10.
- 2 R. G. Penn, The state control of medicines: the first 3000 years, *Br. J. Clin. Pharmacol.*, 4, 1979, št. 8, str. 293–305.
- 3 J. M. Pezzuto, M. F. Pezzuto, The Daniel K. Inouye College of Pharmacy scripts: Academic pharmacy strikes Hawaii (part 1). *Hawaii J Med Public Health*, 1, 2015, št. 74, str. 33–36.
- 4 Franc Minarik, *Od staroslovskega vraštva do sodobnega zdravila*, Ljubljana: Lek, 1971, str. 121–129.

ščih (Kreuterbuch) iz leta 1539,⁵ *Vrt zdravja* (Gart der Gesundheit) iz let 1485⁶ in 1487.⁷ Hranijo tudi druge knjige, nastale med letoma 1485 in 1590.

Izobraževanje farmacevtov je bila vedno ena izmed nalog lekarništva. Tudi izbira primernih učencev za izobrazbo pomočnikov (famulusov) je bila farmacevtskim nalogam primerno stroga. V Lekarnarskem redu Vojvodine Kranjske, izdanem v Ljubljani leta 1710, je napisano, da mora delo po lekarnah potekati odgovorno in strokovno. Lekarnarji so si prizadevali dobiti pobožne, poštene in latinskega jezika večje pomočnike in učence. Preden so jih za stalno sprejeli, so morali pomočniki pokazati svoja spričevala, s katerimi so lahko dokazali, kje so se učili in kje so služili. Zahtevano znanje latinščine je bilo tedaj mogoče izkazati z vsaj tremi razredi takratne jezuitske gimnazije. Lekarnar je moral z učenčevimi starši pred notarjem skleniti pogodbo, v kateri so bili navedeni čas učenja, učenčeve obveznosti in obveznosti lekarnarja – učitelja. Ta je moral učenca naučiti izdelovanja zdravil in ga pripraviti za izpit pred ordinariji in izkušenimi lekarnarji. Za samostojno delo je moral pridobiti še teoretično znanje iz naravoslovnih predmetov in iz *materie medicae* (latinski izraz iz zgodovine farmacije za zbrano znanje o terapevtskih lastnostih katere koli snovi, ki se uporablja za zdravljenje) na univerzi.⁸

Za obdobje v 18. stoletju je razvidno, da so si že takrat s strogimi pogoji za pričetek šolanja prizadevali za resno in strokovno izobražen kader, ki je svoje poslanstvo opravljal vestno in natančno. Znanje latinščine je bilo obvezno za teoretično in praktično usposabljanje.

Pomembne za razvoj šolstva na Slovenskem so bile Ilirske province. Uradno niso bile del Francoskega cesarstva, vendar so bile popolnoma podrejene francoski oblasti. Z odličnim organizacijskim delom so Francozi prinesli velik napredek, predvsem na izobraževalnem področju, ki je bil pomemben tudi za farmacevte za pridobitev obsežnega strokovnega znanja.

Ilirske province so bile sestavljene iz ozemlja, ki ga je morala v schönbrunnskem miru 14. oktobra 1809 poražena Avstrija odstopiti Napoleonu, in iz ozemlja na vzhodni obali Jadranskega morja, ki je dotlej pripadalo Napoleonovemu italijanskemu kraljestvu. Napoleon ni imel Ilirskih provinc za trajno tvorbo, ampak je računal, da bi jih ali njihove dele ob priložnosti zamenjal za druga ozemlja. Po dokončni ureditvi mejâ so obsegale Ilirske province vzhodno Tirolsko (Lienz), zahodno ali zgornjo Koroško (beljaško okrožje), Kranjsko z av-

5 Hyeronimus Boch, *Knjiga o zeliščih* (Kreuterbuch), Strasbourg, 1539. Knjiga je v Lekarniškem in alkimističnem muzeju v Radovljici.

6 Peter Schöffner, *Vrt zdravja* (Gart der Gesundheit), Mainz, 1485. Knjiga je v Lekarniškem in alkimističnem muzeju v Radovljici.

7 Hans Schönsperger, *Vrt zdravja* (Gart der Gesundheit), Mainz, 1487. Knjiga je v Lekarniškem in alkimističnem muzeju v Radovljici.

8 Krbavčič 2009, str. 11.

strijsko Istro, Goriško vzhodno od Soče, Trst, nekdanjo beneško Istro, Hrvaško južno od Save, nekdanjo, beneško Dalmacijo, dubrovniško republiko in Boko Kotorsko v Črni gori. Glavno mesto Ilirskih provinc je bila Ljubljana.⁹ Francozi so v Ilirskih provincah ustanovili petindvajset gimnazij, devet srednjih šol in dve centralni šoli (*Zadar in Ljubljana*).¹⁰ Centralna šola (*École Centrale*) je v Ljubljani delovala od leta 1810 do leta 1814. Bila je popolna univerza, ki je imela namen, da izobražuje farmacevte, medicince, kirurge, filozofe, geodete, inženirje, arhitekto, pravnike in teologe. Napoleonova univerza v Ljubljani je imela pravico, da je podeljevala akademske nazive. Univerza je imela oddelke za francosko, italijansko in latinsko govornišstvo, metafiziko, narodno pravo in moralo, univerzalno zgodovino, francoski civilni zakonik (*Code Napoleon*), kriminalno pravo, risanje, arhitekturo, matematiko, mehaniko, hidravliko, eksperimentalno fiziko, splošno in farmacevtsko kemijo, naravoslovje, botaniko, anatomijo in fiziologijo, patologijo, kliniko, zdravstvo, državno medicino, kirurgijo, porodništvo ter še posebne filozofske in teološke vede.¹¹ Farmacevti so prvi dve leti študirali skupaj z medicinci, tretje leto prirodopis in botaniko, v četrtem letu pa botaniko, nauk o zdravilih in farmacevtsko kemijo.¹² Prav za farmacevte sta bila temeljna predmeta nauk o zdravilih (*materia medica*) in farmacevtska kemija. Profesor splošne in farmacevtske kemije je bil farmacevt Jean Marie Zandrini iz Brescie. Znanje farmacevtske tehnologije so tudi nadalje pridobivali na tedaj edinem možnem mestu – v lekarni.¹³

Zadnji čas Ilirskih provinc je bil čas Napoleonovega propadanja. 19. oktobra 1812 se je začel umikati iz Moskve, pozimi so bili o njegovem katastrofalnem porazu v Rusiji uradno obveščeni tudi prebivalci Ilirskih provinc. 16. marca 1813 mu je napovedala vojno Prusija in 12. avgusta še Avstrija. Ilirske province so propadle v bojih od avgusta 1813 do januarja 1814. Zadnji generalni guverner Fouché je zapustil Ljubljano 25. avgusta 1813, Avstrijci pa so jo zasedli 3. oktobra. Francija se je odrekla Ilirskim provincam v prvem pariškem miru 30. maja 1814. Celotno ozemlje je pripadlo Avstriji. Za ljubljanski visokošolski študij je to tedaj pomenilo okrnitev in nazadovanje. Avstrijci so odpravili francoski izobraževalni napredek, predvsem s področja tehnike in prava ter podeljevanja akademskih nazivov.¹⁴

9 Vasilij Melik, Ilirske province v slovenski zgodovini, *Zgodovinski časopis*, 40, 1986, št. 4, str. 423–429.

10 Vesmir Tres, Ljubljanske visoke šole, *Vesna – mesečnik slovenskega dijaštva*, 1, 1892, št. 5 in 6, str. 69–71.

11 N.N., Pomen univerze v Ljubljani za Slovence in državo SHS, *Vigred dekliski list*, 6, 1928, št. 4, str. 1.

12 Jože Ciperle, Francosko visoko šolstvo v Ljubljani in študij medicine 1809–1813, *Medicinska fakulteta Univerze v Ljubljani: 1919–1945: zgodovinski zbornik* (ur. France Urlep, Miroslav Kališnik, Peter Borisov), Ljubljana 2003, str. 38.

13 Krbavčič 2009, str. 13.

14 Melik 1986, str. 424.

Obdobje francoske vladavine je bilo za izobraževanje farmacevtov vsekar napredno in zahtevno. Že dejstvo, da so v štiriletnem šolanju prvi dve leti študirali z medicinci, potrjuje, da se je od njih pričakovala pridobitev širokega strokovnega znanja, ne samo s področja farmacije, temveč tudi s področja medicine. Žal je Napoleonov poraz prinesel nazadovanje na več strokovnih področjih. Tudi če Napoleon ne bi doživel poraza, bi šolanje za farmacevte na Slovenskem težko obstalo, saj je prej ali slej nameraval zamenjati Ilirske province za pomembnejša ozemlja.

Do konca prve svetovne vojne je izobraževanje farmacevtov potekalo na avstrijskih univerzah. Izobraževanje farmacevtov je do leta 1918 potekalo v skladu z zaporednimi reformami študijskega programa. Tironcialni sistem (*tiron – začetnik, novinec*) je zahteval najprej tri leta in pozneje dve leti lekarniške prakse s tironcialnim izpitom pred izpraševalci iz lekarniškega gremija. Nato so študij nadaljevali na univerzah v okviru medicinske fakultete. Posebno pomembno za razvoj študija farmacije pri nas je bilo cesarsko-kraljevo dovoljenje za začetek dveletnega farmacevtskega tečaja na Filozofski fakulteti Vseučilišča v Zagrebu. Najprej sta bili leta 1882 ustanovljeni stolici za farmacevtsko kemijo in za farmakognozijo, leta 1914 pa so v skladu z avstrijskimi reformami študija farmacije zmanjšali lekarniško prakso na dve leti in uvedli predmete farmacevtska tehnologija, biokemija, bakteriologija in osnove fizikalne kemije. Po razglasitvi Kraljevine SHS (1918) se je po tem programu v Zagrebu izobraževalo vse več študentov iz Slovenije. Tako so farmacevti postali redni slušatelji vseučilišča, vendar je bila zahteva stroke po osemsemestrskem programu deloma sprejeta šele leta 1928, ko je tečaj prerasel v farmacevtski odsek na filozofski fakulteti. Prva dva semestra sta bila namenjena delu v lekarni in tironcialnemu izpitu. Pogoj za vpis je bil končana gimnazija.¹⁵ Po končani vojni leta 1945 je bila razglašena samostojnost Farmacevtske fakultete v Zagrebu, kjer se je izobraževala tudi večina takratnih slovenskih farmacevtov.¹⁶

Obnova in napredek države na področju šolstva in strokovnega dela sta bila po drugi svetovni vojni pomembna za gospodarski in ekonomski razvoj ter za zagotovitev dovolj strokovnega kadra. V Sloveniji je šolanje v farmaciji zaživelo najprej na srednješolski ravni v šolskem letu 1946/1947, nato pozneje na visokošolski ravni 1960/1961. Srednješolski program je v začetnih letih potekal v različno zahtevnih razmerah. Da bi popolno šolanje na visokošolski ravni v Sloveniji zaživelo, je zahtevalo veliko pogajanj med letoma 1947 in 1959, ker niso

¹⁵ Krbavčič 2009, str. 13–14.

¹⁶ Univerza v Ljubljani, Fakulteta za farmacijo. Zgodovina farmacije in celovitega študija farmacije v Sloveniji, *50-letnica celovitega študija farmacije v Sloveniji 1960–2010, gradivo za medije*. Ljubljana 2010, str. 7.

imeli vsi interesa, da tovrstno šolanje zaživi v Sloveniji. Izjemno pomembno je bilo neutrudno prizadevanje Društva farmacevtov Slovenije za izdelavo natančnega elaborata o reformi farmacevtskega študija za razširitev in ustanovitev šolanja na ljubljanski univerzi. Novi popoln štiriletni strokovni program na visokošolski ravni je zaživel na Naravoslovni fakulteti. Šolanje na srednješolski in visokošolski ravni se je z vsakim obdobjem nadgrajevalo in napredovalo. Šole so se s predmetniki redno strokovno izpopolnjevale, pridobljeni strokovni nazivi so se spreminjali. Pridobivali so veliko učencev in širili svoj ugled. Danes so v Sloveniji šole za farmacevtske tehnike in za magistra farmacije ugledne, strokovne in profesionalne, ki pripravijo svoje učence za poslanstvo na različnih področjih v farmaciji.

Program farmacevtski tehnik v Sloveniji

V obdobju od 2000 do 2020 so izobraževanje farmacevtskih tehnikov zaznamovali povečanje števila strokovnih šol, prenova izobraževalnega programa in komunikacija z Evropo. V izobraževalni program so bili dodani novi predmeti (*socialna farmacija in osnove kakovosti ter na pobudo farmacevtske industrije strojeslovje in regulacije*). Interne zaključne izpite je nadomestila poklicna matura z eksternimi izpiti iz splošnih predmetov slovenščine, matematike ali tujega jezika ter z internimi, strokovnimi predmeti (*farmacevtska kemija, prejšnji teoretični izpit iz farmacevtske tehnologije, je zamenjala izdelava farmacevtskega pripravka z zagovorom*). Dijaki, ki želijo nadaljevati študij na Fakulteti za farmacijo, pa morajo opraviti še izpit iz kemije ali fizike na splošni maturi. Obsežnejšo prenovo je program doživel leta 2008 z modularno zasnovanim poukom in odprtim kurikulumom, ki omogoča večjo povezavo šole s potrebami delodajalcev. Uvedeni so bili strokovni moduli izdajanje izdelkov v lekarnah in specializiranih prodajalnah, podjetništvo, kozmetični izdelki in bolnišnična farmacija. Povečan je bil tudi delež delovne prakse – praktičnega usposabljanja pri delodajalcu. S tem je izobraževalni program postal enakovreden izobraževalnim programom v drugih državah Evropske unije (EU), maturanti so zaposljivi v okviru EU in tudi delovne izkušnje lahko med šolanjem pridobivajo v različnih evropskih državah, odvisno od vključenosti šole v projekte mednarodnih izmenjav. Že vrsto let so dijaki programa farmacevtski tehnik med najuspešnejšimi v državi, glede na delež zlatih maturantov. Skupno je bilo v letu 2019 zlatih maturantov 15,4 %, na ruški gimnaziji 12 (28,6 %) farmacevtskih tehnikov, na Srednji šoli za farmacijo, kozmetiko in zdravstvo v Ljubljani je bilo zlatih prav tako 12 (16,0 %) ter na Srednji zdravstveni in kemijski šoli Novo mesto 9 (12,5 %) farmacevtskih tehnikov. Večina

maturantov nadaljuje šolanje.¹⁷ Pogoji za vpis v štiriletno strokovno srednjo šolo so dokončani vsi razredi osnovne šole ali predhodno uspešno končana nižja poklicna šola.¹⁸

Farmacevtski tehnik oziroma farmacevtska tehničarica mora pred pričetkom opravljanja poklica opraviti pripravništvo in strokovni izpit. Strokovno delo v lekarni opravljajo naslednji farmacevtski strokovni delavci: *magistri farmacije, magistri farmacije specialisti, farmacevtski tehniki oziroma farmacevtske tehnice*.¹⁹ Lekarniška zbornica Slovenije vodi register farmacevtskih strokovnih delavcev pri izvajalcu lekarniške dejavnosti, v katerega se za samostojno opravljanje dela v lekarniški dejavnosti vpisujejo farmacevtski strokovni delavci. Farmacevtski strokovni delavec, ki mora biti vpisan v register, je farmacevtski tehnik/farmacevtska tehničarica. Farmacevtski strokovni delavec, ki mora biti vpisan v register in imeti veljavno licenco, je magister farmacije/magistra farmacije, magister farmacije specialist/magistra farmacije specialistka.²⁰ Poklic farmacevtski tehnik/tehničarica je eden izmed poklicev v zdravstveni dejavnosti, za katere se pred prvim občasnim ali začasnim opravljanjem zdravstvenih storitev v Republiki Sloveniji preveri poklicna kvalifikacija ponudnika storitev.²¹

Farmacevtski tehniki se po končani poklicni maturi lahko zaposlijo v lekarnah, specializiranih prodajalnah, kjer izdajajo zdravila brez recepta, medicinske pripomočke, izdelke za nego in varovanje zdravja ter svetujejo o njihovi pravilni uporabi, v farmacevtski ali kozmetični industriji, kjer sodelujejo pri proizvodnji farmacevtskih in kozmetičnih izdelkov, v analiznih, kontrolnih in razvojnih laboratorijih, v veldrogerijah, kjer skrbijo za oskrbo lekarn, specializiranih prodajalnih in zdravstvenih zavodov z zdravili.²² Svoje poklicne dejavnosti izvajajo tudi pod nadzorom magistra farmacije. Pooblaščen oseba za izdajo zdravil, ki se izdajajo brez recepta samo v lekarnah, je magister farmacije in inženir farmacije z opravljenim strokovnim izpitom ter farmacevtski tehnik z opravljenim strokovnim izpitom pod nadzorom magistra farmacije. Pooblaščen oseba za izdajo zdravil

17 Irena Svoboda Mežnaršič, Lea Levstik, Damjana Papež, Izobraževanje farmacevtskih tehnikov 2000–2020, *Farmacevtski vestnik, jubilejna številka ob 70-letnici SFD*, 5, 2020, št. 71, str. 410–412.

18 <https://e-uprava.gov.si/podrocja/izobrazevanje-kultura/srednja-sola/vpis-v-srednjo-solo.html> (pridobljeno 26. 12. 2022).

19 Zakon o lekarniški dejavnosti (ZLD-1) (Uradni list RS, št. 85/16, 77/17, 73/19 in 186/21). Datum začetka veljavnosti od 27. 1. 2017.

20 Pravilnik o registru farmacevtskih strokovnih delavcev pri izvajalcu lekarniške dejavnosti (Uradni list RS, št. 63/18). Datum začetka veljavnosti od 12. 10. 2018.

21 Pravilnik o poklicih, za katere se pred prvim opravljanjem storitev preverja poklicna kvalifikacija ponudnika storitev (Uradni list RS, št. 4/17). Datum začetka veljavnosti 28. 1. 2017.

22 Šolski center Novo mesto. Srednja zdravstvena in kemijska šola. Zloženka farmacevtski tehnik. https://www.sc-nm.si/szks/files/2768_2484_1dd1384a403_FT%20zlo%C5%BEenka.pdf (pridobljeno: 4. 12. 2022).

brez recepta v specializiranih prodajalnah je poleg pooblaščenih oseb iz prejšnjega odstavka tudi farmacevtski tehnik z opravljenim strokovnim izpitom.²³

Program farmacevtski tehnik v Ljubljani

Program farmacevtski tehnik je pomembna smer, ki pripravi dijake na plemenito življenjsko poslanstvo v farmaciji. Pri svojem vsakodnevnem delu za zdravje bolnikov in zdravo populacijo izvajajo veliko zahtevnih nalog. Program je v Sloveniji nastal po drugi svetovni vojni in se najdlje izvaja na Srednji šoli za farmacijo, kozmetiko in zdravstvo v Ljubljani.

Po končani drugi svetovni vojni se je na območju nekdanje Jugoslavije začela velika obnova države; primanjkovalo je strokovnega kadra. Potrebe po strokovnjakih iz različnih profesionalnih smeri so bile iz dneva v dan večje. V državi so se pričele priprave za petletni načrt obnove in gospodarstvenega ter ekonomskega napredka. Za razvoj in napredek so bile potrebne spremembe na področju šolstva za vzgojo kvalificiranega kadra. Strokovno šolanje je bilo nujno treba pričeti po zgledu modernih, naprednih in industrijsko visoko razvitih držav z zavestjo, da je treba vzgojiti kader za socialistično državo. Strokovni sistem je moral biti prilagojen potrebam tedanje proizvodnje. Zakon o petletnem načrtu je predvideval, da se v Jugoslaviji poveča število kvalificiranih delavcev s 350.000 v letu 1940 na 750.000 v letu 1951. Za srednji kader pa je petletni načrt določil, da se njegovo število poveča s 65.000 v letu 1946 na 150.000 v letu 1951.

Leta 1946 je Ministrstvo za prosveto osnovalo *Odsek za koordinacijo strokovnih šol*. To je bil prvi organ za reševanje vprašanj na področju strokovnega šolstva.²⁴ Srednjo šolo za farmacevte je ustanovilo Ministrstvo za ljudsko zdravstvo Ljudske republike Slovenije leta 1946/1947. K vpisu so bili vabljeni vsi, ki jih je zanimala farmacija kot poslanstvo izjemnega pomena. Dijaki so se učili strokovnih farmacevtskih in prirodoslovnih predmetov ter splošnih predmetov, ki so se poučevali na srednjih šolah. V prvem šolskem letu so odprli prvi in tretji letnik. V prvi letnik so sprejemali dijakinje in dijake, ki so uspešno končali nižjo gimnazijo ali bivšo meščansko šolo, stare od štirinajst do osemnajst let. V tretji letnik so sprejemali absolvente šestih gimnazijskih razredov v starosti od šestnajst do osemnajst let, za katere so predvidevali, da bodo absolvirali v nadaljnjih dveh letih. V prvem šolskem letu so zaradi izgube časa med vojno izjemoma dovolili vpis v tretji letnik tudi starejšim od osemnajst let. Absolventi srednje farmacevt-

23 Pravilnik o razvrščanju, predpisovanju in izdajanju zdravil za uporabo v humani medicini (Uradni list RS, št. 86/08, 45/10, 38/12 in 17/14 - ZZdr-2). Datum začetka veljavnosti je od 20. 9. 2008.

24 Strokovno šolstvo LRS 1945-1955, Dokumentacijska zbirka SŠM, Mape srednjih šol, strokovne šole, str. 1-3.

ske šole so po končani praksi in šoli lahko takoj pričeli delati kot farmacevtski pomočniki, lahko pa so nadaljevali študij na farmacevtski fakulteti, če so izpolnjevali pogoje. Strokovna dela so izvajali pod vodstvom magistrrov. Šola je učence obveščala o možnosti za zaposlitev v farmacevtski industriji. Leta 1946 so nove dijake sprejemali do konca oktobra. Pouk so uradno pričeli 4. novembra 1946 ob drugi uri popoldne v prostorih ženske gimnazije za Bežigradom. Učenci, ki so z uradnim potrdilom o premoženjskem stanju od ministrstva dokazali upravičenost, so mesečno dobili tisoč dinarjev študijske podpore.²⁵ Pouk se je končal 12. junija 1947. Leta 1947/1948 je pouk potekal v prostorih VI. gimnazije na Šubičevi ulici 1/III.²⁶ Sprejemni izpiti so bili za šolsko leto 1947/1948 in 1948/1949.²⁷ Šola ni imela lastnega internata. Dijaki, ki so živeli zunaj Ljubljane, so v Ljubljani stanovali pri tujih ljudeh ali sorodnikih. V šolskem letu 1949/1950 je sedem dijakov stanovalo v internatu šole za medicinske tehnike. V šolskem letu 1950/1951 je devet dijakinj stanovalo v internatu šole za medicinske sestre. V letu 1951/1952 pa je v omenjenem internatu stanovalo osem dijakinj.²⁸

Program je izhajal iz tradicije *trocinija*, izpita, ki so ga študentje farmacije opravljali po končanem gimnazijskem študiju in praksi v lekarni. Učni načrt šole je povezoval strokovne predmete *obča in farmacevtska kemija, botanika in farmakologija*. Šola je bila najprej triletna, nato štiriletna. Šolo je prvi vodil magister Pavle Bohinc, ki je bil poleg mag. Bojane Komar sprva tudi stalni profesor, drugi profesorji so bili honorarni. Mag. Bohinc je pripravil največ različnih skript.²⁹ To je bila prva srednja farmacevtska šola v bivši Jugoslaviji. Različne poizkuse so izvajali na šoli, vaje iz farmacevtske tehnologije so imeli v nekdanji lekarni Piccoli v bližini glavne pošte, ker niso imeli svojih laboratorijev. Dijaki so imeli v dopoldanskem času tretjega letnika dvakrat tedensko praktični pouk po ljubljanskih lekarnah. Predmetniki so bili splošna in farmacevtska kemija, splošna in farmacevtska biologija, teoretični in praktični pouk iz tehnologije oblikovanja zdravil, fizike, matematike, sociologije, zgodovino z zgodovino zdravljenja, zemljepis s farmakozemljepisom, slovensko, slovansko in svetovno literaturo, ruščino, francoščino, latinščino in knjigovodstvo v farmacevtskih ustanovah.³⁰ Vmes so se nekajkrat selili, delovali so v različnih razmerah. Na Rakovniku so na primer

25 N.N. Slovenski Poročevalec. 22. 10. 1946. letnik 7, številka 247.

26 Izvestje Šole za farmacevtske pomočnike v Ljubljani od leta 1945/1946, 1951/51, Dokumentacijska zbirka SŠM, mape zdravstvene šole, Ljubljana: Šola za farmacevtske pomočnike (Srednja šola za farmacijo, kozmetiko in zdravstvo. Občina Ljubljana), str. 13.

27 Ibid, str. 20.

28 Ibid, str. 33.

29 Aljoša Lahajnar, *Srednja šola za farmacijo in zdravstvo. Šola za sestre, zdravstveno šolstvo na Slovenskem 1753–1992* (ur. Branko Šuštar), Ljubljana 1992, str. 85–86.

30 Dušan Valenčič, 50 let šole za farmacevtske tehnike v Ljubljani, *Farmaceutski vestnik*, 47, 1996, št. 4, str. 473–475.

imeli dve učilnici in dva velika laboratorija.³¹ Od leta 1950 je Ministrstvo za zdravstvo operativno vodilo medicinske srednje šole: *Šola za medicinske sestre*, *Šola za medicinske tehnike*, *Zobotehnično srednjo šolo*, *Fizioterapevtsko šolo*, *Srednjo farmacevtsko šolo*, vse v Ljubljani in več nižjih šol za bolničarje, babice, otroške negovalke itd.³² Leta 1956/1957 je imela šola naziv *Šola za farmacevtske pomočnike*. Leta 1958/1959 se je šola imenovala *Šola za farmacevtske tehnike*.³³ Leta 1960 so se preselili v šolo na Šaranovićevo ulico 5, ki se je nato imenovala Zemljemerska ulica 5, od leta 2009 pa se ulica imenuje Zdravstvena pot 1.³⁴ 29. junija 1966 je v Jugoslaviji ustanovljena skupnost srednjih farmacevtskih šol. Namen skupnosti je bil izoblikovanje čim enotnejšega lika farmacevtskega tehnika, polivalentnega strokovnjaka, šolanega za široka delovna področja.³⁵

Šola na nekdanji Šaranovićevi ulici od začetka nastanka v različnih obdobjih deluje z različnimi imeni in programi.

Šola za farmacevtske pomočnike je delovala od 1. novembra 1946 do 31. decembra 1968 kot samostojna šola. Šola za farmacevtske tehnike v okviru Zdravstvene tehnične šole je delovala od 1. januarja 1969 do 30. novembra 1973. Šola za farmacevtske tehnike v okviru Šolskega zdravstvenega centra je delovala od 1. decembra 1973 do 30. junija 1981. Nato se je 1. julija 1981 preimenovala v Srednjo šolo za farmacijo in zdravstvo, ki je delovala kot samostojna šola.³⁶ Šola se od leta 1999 imenuje Srednja šola za farmacijo, kozmetiko in zdravstvo.³⁷

Začetnemu šolanju za farmacevtske pomočnike ni primanjkovalo strokovnih predmetov. Potrebe po večjem in zahtevnejšem strokovnem znanju so privedle do razširitve triletnega izobraževanja v štiriletno. Izobraževanje je bilo za dijake in profesorje zelo pestro. Dijaki, ki so živeli zunaj Ljubljane, so bili v prvih letih pri iskanju nastanitve med šolanjem prepuščeni sami sebi, saj internata ni bilo. Program izobraževanja je potekal v različnih razmerah in stiski, ker so se pogosto selili z ene lokacije na drugo. Program izobraževanja se je soočal tudi s kadrovsko stisko, saj sta bila na začetku samo dva redna profesorja, ki sta imela veliko pedagoških obveznosti do razvoja programa, dijakov in samega izobraževanja. Kljub

31 Pavle Bohinc: Farmaceutsko šolstvo v Sloveniji, *Farmaceutski vestnik*, 7 - 10, 1962, št. 13, str. 156-162.

32 Strokovno šolstvo LRS 1945-1955, Dokumentacijska zbirka SŠM, Mape srednjih šol, strokovne šole, str. 7.

33 Izvestje Šole za farmacevtske pomočnike v Ljubljani od leta 1945/1946, 1951/51, Dokumentacijska zbirka SŠM, mape zdravstvene šole, Ljubljana: Šola za farmacevtske pomočnike (Srednja šola za farmacijo, kozmetiko in zdravstvo. Občina Ljubljana), str. 1.

34 Vanda Trdan, Pomembnejše letnice v zgodovini šole, *Šola za zdravje: (ob 50. obletnici Srednje šole za farmacijo, kozmetiko in zdravstvo)*, Ljubljana: Srednja šola za farmacijo, kozmetiko in zdravstvo, 2011, str. 8.

35 Dušan Valenčič, Ustanovljena je skupnost srednjih farmacevtskih šol, *Farmaceutski vestnik*, 5-8, 1966, št. 12, str. 150.

36 Valenčič 1996, str. 473.

37 Trdan 2011, str. 8.



*Šola za srednji medicinski kader v Ljubljani, Šaranovičeva ulica 5, leta 1960
(hrani Slovenski šolski muzej, fototeka).*

temu se je program skozi leta uspešno razvijal do danes najvišje strokovne ravni. Zdaj na ljubljanski šoli uspešno delujejo programi kozmetični tehnik, tehnik laboratorijske biomedicine, zobotehnik in farmacevtski tehnik.

Gimnazija in srednja šola za kemijo in farmacijo Ruše

Gimnazija in srednja šola za kemijo in farmacijo Ruše deluje zaradi gospodarske dejavnosti v kraju, saj povezuje šolstvo in industrijo.

Program farmacevtskega tehnika je 57 let deloval samo v Ljubljani.³⁸ Zaradi prepoznavnosti pomena poklica kot enega izmed mnogih ključnih v zdravstvu je bil v šolskem letu 2003/2004 v kraju Ruše pri Mariboru, v središču istoimenske občine v Dravski dolini, ustanovljen program farmacevtski tehnik na Gimnaziji in srednji šoli za kemijo in farmacijo Ruše, ki se je pred uvedbo farmacevtskega programa imenovala Gimnazija in srednja kemijska šola Ruše. V prvi generaciji farmacevtskih tehnikov je deloval samo en letnik. Od leta 2011 in vse do danes pa vpisujejo po dva oddelka farmacevtskih tehnikov na šolsko leto, kar kaže na velik

38 Svoltjšak Mežnaršič 2020, str. 410.

interes za šolanje za ta poklic v Rušah in okolici. Dijaki, ki obiskujejo program, so iz celotne severovzhodne Slovenije (*Kozjansko, Koroška, Prekmurje, Prlekija in okolica Ptuja*). Dijaki, ki niso iz Ruš in bližnje okolice, imajo na voljo bivanje v dijaškem domu, ki je od šole oddaljen le dobrih sto metrov.

Dijaki praktično znanje pridobivajo v laboratorijih, v šolski lekarni, na zeliščnem vrtu. Dijaki v tretjem in četrtem letniku opravljajo šolsko prakso v lekarnah, farmacevtskih laboratorijih in v tujini. V zadnjih letih so uspešni na razpisu programa prakse v tujini Erasmus+. Erasmus+ je program Evropske unije, ki podpira izobraževanje, usposabljanje za mlade in šport v Evropi. Na dvotedensko prakso so do sedaj uspešno pošiljali dijake na Malto, Ciper, Portugalsko, v Nemčijo in na Irsko. Tovrstna praksa je za dijake nedvomno koristna pri spoznavanju načina šolanja in dela v tujini ter širjenju njihovega strokovnega znanja ter pridobivanju izkušenj.³⁹

Šolski center Novo mesto Srednja zdravstvena in kemijska šola

Srednja zdravstvena in kemijska šola je ena izmed organizacijskih enot Šolskega centra Novo mesto.

V Novem mestu sega začetek izobraževanja farmacevtskih tehnikov v šolsko leto 1976/77, ko so odprli dislocirano enoto Šole za farmacevtske tehnike iz Ljubljane.⁴⁰ Potrebe po šolanem farmacevtskem kadru so se v novomeški regiji povečevale in tako so na Srednji zdravstveni in kemijski šoli zaprosili Ministrstvo za šolstvo in šport za odobritev izvajanja programa farmacevtskega tehnika. Vodstvo je s pomočjo partnerjev iz okolja uspelo program realizirati⁴¹ (izvajanje rednega programa farmacevtski tehnik se je na šolskem centru začelo v šolskem letu 2007/2008).⁴²

Z veliko vložene delo so program farmacevtskega tehnika razvijali in dopolnjevali in tako zagotovili visoko strokovno izobraženost svojih učencev za delo v stroki.

Prvi koraki izvajanja programa farmacevtski tehnik niso bili lahki. Najprej je bilo treba zagotoviti ustrezne prostore, pridobiti inventar za izvajanje strokovnih predmetov ter zagotoviti in usposobiti kader. Dodatno obremenitev je predstavljala sprememba programa, saj so na šoli farmacevtske tehnike izobraževali po dveh različnih programih. Po starem programu se je izšolala le prva vpisana ge-

39 GŠŠKF Ruše – farmacevtski tehnik. Predstavitev s predmetnikom. <https://gimnazija-ruse.si/files/2022/02/FT-predstavitev-s-predmetnikom-2022.pdf> (pridobljeno: 18. 12. 2022).

40 Svoljšak Mežnaršič, Levstik, Papež 2020, str. 410.

41 Majda Jožef, Damjana Papež, Farmacevtski tehnik v Novem mestu, 10 let programa farmacevtski tehnik v Novem mestu: (jubilejni zbornik) / (ur. Damjana Papež, Petra Krulc, Valentina Madjar Sitar), Novo mesto 2018, str. 12.

42 Svoljšak Mežnaršič 2020, str. 410.

neracija, že naslednja pa se je šolala po prenovljenem programu, kar je pomenilo dodatno breme za šolo v nastajanju. Zaradi strokovne prizadevnosti vodstva in zaposlenih je program farmacevtski tehnik v kratkem času postal eden temeljnih izobraževalnih programov na šolskem centru.⁴³

Predmetnik prve generacije štiriletnega programa je bil iz splošnoizobraževalnih predmetov (slovenščina, tuji jezik 1, matematika, umetnost, sociologija, zgodovina, kemija, psihologija, fizika, biologija, športna vzgoja, informatika) ter iz strokovnoteoretičnih predmetov (zdravstvena vzgoja in mikrobiologija, strojeslovje in regulacije, farmakognozija, farmacevtska kemija, farmacevtska tehnologija, kontrolne in analizne metode v farmaciji, socialne in osnove kakovosti). Imeli so še praktični pouk, delovno prakso in interesne dejavnosti.⁴⁴ Danes imajo med splošnoizobraževalnimi predmeti še dodaten predmet geografijo, sociologije pa nimajo več.⁴⁵

Dijaki sodelujejo tudi pri mednarodnih projektih, kot so Europraksa (npr. Erasmus+), tekmovanja iz znanja, literarni natečaji, športne dejavnosti, raziskovalna dela. So odgovorni, motivirani in predani z odličnimi uspehi na poklicni maturi.

Šolski center Ravne na Koroškem, gimnazija

Šolski center Ravne na Koroškem, gimnazija je najstarejša šola na Koroškem.⁴⁶ Prva gimnazija je bila ustanovljena 17. septembra 1945. Pouk je potekal v gradu grofa Thurna na Ravnah z razkošnim parkom in igrišči. Z leti se je število dijakov stalno večalo in potrebe po novi šolski stavbi so bile vedno večje. Tako so ob pomoči mladinskih delovnih brigad, podjetij in delovnih ljudi v neposredni bližini ravenskega gradu zgradili novo stavbo gimnazije. Slavnostno so jo odprli 10. oktobra 1954.⁴⁷

Štiriletni program farmacevtskega tehnika se na Šolskem centru Ravne na Koroškem, gimnazija, izvaja od šolskega leta 2018/2019. Program poteka v urejeni in za učence prijazni šoli s specializiranimi učilnicami, v katerih potekata

43 Damjana Papež, Beseda ravnateljice ob jubileju, *10 let programa farmacevtski tehnik v Novem mestu*: (jubilejni zbornik) / (ur. Damjana Papež, Petra Krulc, Valentina Madjar Sitar), Novo mesto 2018, str. 6.

44 Mateja Horvat, Utrinki spomina na 1. generacijo farmaceutov, *10 let programa farmacevtski tehnik v Novem mestu*: (jubilejni zbornik) / (ur. Damjana Papež, Petra Krulc, Valentina Madjar Sitar), Novo mesto 2018, str. 18.

45 Šolski center Novo mesto, Srednja zdravstvena in kemijska šola, predmetnik. https://www.sc-nm.si/szks/izobrazevanje/farmaceutski-tehnik_3/predmetnik (pridobljeno: 7. 6. 2022).

46 Uredništvo koroških novic. FOTO: 70 generacij maturantk in maturantov Gimnazije Ravne, 21. 5. 2018. <https://www.koroskenovice.si/novice/foto-70-generacij-maturantk-in-maturantov-gimnazije-ravne> (pridobljeno: 19. 12. 2022).

47 Karla Oder, 60-letnica Gimnazije Ravne. Razstava, 2005. Gimnazija Ravne. http://www.kleindenmaeler.at/detajl/gymnasium_ravne (pridobljeno: 19. 12. 2022).

teoretični in praktični pouk. Imajo tudi interesne dejavnosti, kot sta foto in debatni krožek, s katerimi popestrijo pouk, dijaki lahko uresničujejo svoje interese, se vključujejo v okolje, razvijajo ustvarjalnost.⁴⁸ Na Koroškem vpis v ta program pred letom 2018/2019 ni bil možen, zato so se devetošolci, ki jih je to področje zanimalo, morali vpisati v oddaljene šole zunaj domače regije. Z uvedbo programa farmacevtski tehnik se je ravenska gimnazija odzvala na potrebe gospodarstva v regiji. Farmaceutvska družba Lek na Prevaljah je namreč širila proizvodnjo antibiotikov, za katero so pričakovali, da bodo v dveh do treh letih potrebovali dodatnih 150 delavcev.⁴⁹ Žal se je Lek, ki spada pod okrilje Novartisa, po poglobljeni analizi in proučitvi vseh možnosti tudi uradno odločil, da ne bo nadaljeval naložbe v razširitev proizvodnih zmogljivosti na Prevaljah. Prav zaradi napovedanega odpiranja novih delovnih mest je Gimnazija Ravne skupaj z Lekom pripravila izobraževalni program farmacevtski tehnik, ki ga na Koroškem prej ni bilo. V šolskem letu 2018/2019 je bilo v program vpisanih 32 dijakov. Lek je tudi razpisal in podelil nekaj štipendij, prav tako so strokovnjaki iz podjetja pomagali pri pouku strokovnih predmetov in z opremo. Zaradi te odločitve so bili prebivalci Koroške razočarani, hkrati se je porajalo vprašanje, kam bodo z izobraženim kadrom, ki se je šolal na šolskem centru Ravne na Koroškem, gimnaziji.⁵⁰ Verjetno bodo farmacevtski tehniki v prihodnosti primorani iskati službe v drugih krajih?

Enovit magistrski študij farmacija

Enovit magistrski študij farmacija za pridobitev naziva magistra farmacije/magistre farmacije poteka samo v Ljubljani. V prihodnosti je v načrtu še študij v Mariboru. Magistrski študij je izjemno zahteven in v njem študenti pridobijo veliko strokovnega in praktičnega znanja za zelo zahtevno in plemenito delo v farmaciji.

Pogoji za vpis v prvi letnik so opravljena splošna matura, poklicna matura v srednješolskem programu farmacevtski tehnik in izpit splošne mature iz predmeta kemija ali fizika, opravljena poklicna matura v srednješolskem programu kemijski tehnik in izpit splošne mature iz predmeta biologija, poklicna matura v srednješolskem programu veterinarski ali kozmetični tehnik in izpit splošne mature iz predmeta fizika. Izbrani predmeti splošne mature ne smejo biti tisti, ki

48 Gimnazija Ravne na Koroškem, Farmaceutvski tehnik – predstavitev. <https://www.gimnazija-ravne.si/izobrazevalni-program-farmaceutvski-tehnik/> (pridobljeno: 11. 6. 2022).

49 Uredništvo koroških novic. Med devetošolci veliko zanimanja za nov program farmacevtski tehnik na Ravnah, 12. 4. 2018. <https://www.koroskenovice.si/novice/med-devetosolci-veliko-zanimanja-za-nov-program-farmaceutvski-tehnik-na-ravnah/> (pridobljeno: 19. 12. 2022).

50 Uredništvo koroških novic. Žalosten dan za Koroško: Padla je odločitev glede nove Lekove tovarne na Prevaljah, 2. 9. 2019. <https://www.koroskenovice.si/novice/zalosten-dan-za-korosko-padla-je-odlocitev-glede-nove-lekove-tovarne-na-prevaljah/> (pridobljeno: 19. 12. 2022).

jih je kandidat že opravil pri poklicni maturi. Vpiše se lahko tudi vsak, ki je pred 1. junijem 1995 končal katerikoli štiriletni srednješolski program. Vsi kandidati morajo izkazati znanje slovenskega jezika na ravni B2, glede na skupni evropski referenčni okvir za jezike (CEFR), in predložiti ustrezno potrdilo.⁵¹

V Ljubljani je bil januarja 1947 I. kongres farmacevtov Slovenije. Glavna tema kongresa je bilo prizadevanje za nadaljevanje študija farmacije v Ljubljani ter da bi postopoma zaživela slovenska farmacevtska fakulteta. Pobuda Ministrstva za narodno zdravje je na Oddelku za kemijo Tehniške fakultete v šolskih letih 1946/1947 in 1947/1948 omogočila vpis naravoslovnih predmetov farmacevtskega študijskega programa. Študenti so nato študij nadaljevali na Farmaceutski fakulteti v Zagrebu ali na novo ustanovljeni Farmaceutski fakulteti v Beogradu. Ta delni študij farmacije je bil s šolskim letom 1948/49 ukinjen.⁵² V šolskem letu 1955/56 je bil spet razpisan študij v prvem letniku s programom, ki je omogočal nadaljevanje študija na farmacevtskih fakultetah drugje, predvsem v Zagrebu. 15. junija 1957 so se na ljubljanski univerzi zbrali na skupno posvetovanje zastopniki farmacevtskih fakultet iz Beograda in Zagreba ter z Oddelka za farmacijo pri prirodoslovno-matematični fakulteti ljubljanske univerze. Farmacevti v Sloveniji so si želeli razširitev Oddelka za farmacijo na ljubljanski univerzi, ker je na terenu močno primanjkovalo farmacevtov in ker je bil vpis na ta oddelek precej velik. Za mnoge študente pa je bilo zaradi visokih stroškov težavno potovati in nadaljevati študij v Zagrebu in Beogradu.⁵³ Društvo farmacevtov Slovenije je pripravilo teze o reorganizaciji farmacevtskega izobraževanja, o katerih so 4. decembra 1959 razpravljali na seji Sveta za zdravstvo Ljudske Republike Slovenije (LRS) v prostorih Izvršnega sveta LRS. Posvetovanje je vodil predsednik IS LRS Niko Šilih. Obširen zapisnik tega sestanka je bil osnova za izdelavo natančnega elaborata z naslovom *Reforma farmacevtskega študija in ustanovitev popolnega Farmaceutskega odseka* na Naravoslovni fakulteti ljubljanske univerze. Elaborat je Društvu farmacevtov Slovenije 12. maja 1960 poslal tedanji dekan Naravoslovne fakultete prof. dr. Dušan Hadži, podpisal pa ga je tedanji docent dr. Miha Tišler, predstojnik odseka za farmacijo na Naravoslovni fakulteti. V šolskem letu 1960/61 se je s sklepom Izvršnega sveta Socialistične republike Slovenije začel štiriletni popoln študij farmacije po novem programu, ki je vpeljal dva farmacevtska predmeta v prvi in drugi letnik.⁵⁴ Prva predavateljka strokovnih predmetov sta bila Pavle

51 Univerza v Ljubljani, Fakulteta za farmacijo, Vpisni pogoji za 1. letnik. <https://www.ffa.uni-lj.si/studij/vpisi/dodiplomski-in-enoviti-magistrski-programi/vpisni-pogoji-1-letnik> (pridobljeno 26. 12. 2022).

52 Krbavčič 2009, str. 14–16.

53 M.N., Spet beseda o razširitvi farmacevtskega oddelka na ljubljanski univerzi, *Ljudska pravica*, 23, 1957, št. 137, str. 2.

54 Krbavčič 2009, str. 19–21.

Bohinc in Dušan Karba.⁵⁵ Prvi diplomanti so popoln osemsemestrski študij farmacije na univerzi v Ljubljani, ki so ga začeli v šolskem letu 1960/61, dokončali leta 1965.⁵⁶ Po končanem študiju so diplomanti skozi različna obdobja pridobili različne strokovne nazive. Visokošolski študij farmacije (osem semestrov) je potekal od leta 1960 do 1990. Po končanem študiju je diplomant pridobil strokovni naziv diplomirani farmacevt/diplomirana farmacevtka. Od leta 1973 pa diplomirani inženir farmacije/diplomirana inženirka farmacije. Univerzitetni študijski program farmacije (devet semestrov) se je izvajal od leta 1991 do 2003. Leta 1998 se je pridobljeni strokovni naziv po končanem študiju spremenil, in sicer v magister farmacije/magistra farmacije.⁵⁷ Leta 1974 je bila ustanovljena *Visokošolska temeljna organizacija združenega dela (VTOZD)* Farmacija v okviru Fakultete za naravoslovje in tehnologijo UL. Leta 1991 je prišlo do preimenovanja VTOZD Farmacija v *Oddelek za farmacijo Fakultete za naravoslovje in tehnologijo*, 1994 pa je po razdružitvi Fakultete za naravoslovje in tehnologijo nastala samostojna Fakulteta za farmacijo, ki kot taka deluje še danes. Fakulteta za farmacijo je bila registrirana s sklepom Okrožnega sodišča v Ljubljani dne 14. oktobra 1996. Leta 2000 je Fakulteta za farmacijo pridobila nov prizidek, s katerim je zaradi vedno večjega števila študentov deloma omilila prostorsko stisko.⁵⁸ Univerzitetni študijski program farmacije (deset semestrov) je potekal od leta 2004 do leta 2007. Enovit magistrski študijski program Farmacija (deset semestrov) pa poteka od leta 2008. Na fakulteti se izvajajo tudi drugi študijski programi (*laboratorijska biomedicina, kozmetologija, magistrski študijski program druge stopnje*). Leta 2002 je Evropska izvedenska skupina o študiju farmacije ugotovila, da študijski program povsem ustreza smernici 85/432/EEC za regulirani poklic farmacevta. Takrat šestmesečno praktično usposabljanje je postalo obvezno za vse diplomante, kar so harmonizirali v na novo akreditiranem programu petletnega univerzitetnega študija farmacije leta 2004. To je bil pogoj za neposredno priznavanje poklicne kvalifikacije reguliranega poklica farmacevt in s tem eden od pristopnih pogojev Republike Slovenije na področju izobraževanja za vstop v Evropsko skupnost. Zadnja velika sprememba in prenova študijskega programa je bila v študijskem letu 2007. V skladu z direktivo EU (št.: 2005/36/ES) so akreditirali posodobljen, bolonjsko strukturiran in mednarodno primerljiv *enovit magistrski študijski program farmacije*. V študijskem letu 2008/09 se je prva generacija petletnega študija vpisala v 5. letnik in se soočila z novostjo, in to s

55 Irena Mlinarič-Raščan, Mojca Lunder, Marko Anderluh, Rok Dreu, Predstavitev fakultete za farmacijo: ljudje oblikujemo ustanovo, *Farmaceutski vestnik*, 71, 2020, št. 1, str. 9.

56 Aleš Krbavčič, Študij farmacije v Ljubljani, *Zbornik ob 50-letnici celovitega študija farmacije na Slovenskem*, (ur. Aleš Krbavčič in Stanislav Gobec), Ljubljana 2010, str. 12.

57 Mlinarič-Raščan 2020, str. 9-10.

58 Univerza v Ljubljani, Fakulteta za farmacijo. 60-letnica Fakultete za farmacijo Univerze v Ljubljani. <https://www.ffa.uni-lj.si/fakulteta/predstavitev/zgodovina> (pridobljeno: 11. 6. 2022).

praktičnim usposabljanjem v lekarnah.⁵⁹ Zanimanje za študij na študijskih programih Fakultete za farmacijo na Aškerčevi cesti 7 je v Sloveniji izjemno veliko. Ena od posledic tega je visoko število potrebnih točk za vpis, tako da se vpisujejo učno najuspešnejši in najprizadevnejši študenti, kar se odraža tudi v prehodnosti v višje letnike študija in v številu diplomantov.⁶⁰

Pot do ustanovitve enovitega magistrskega šolanja študija farmacije bila trnova. Od uspešno ustanovljenega šolanja leta 1960/1961 po večletnih vztrajnih prizadevanjih je bilo zaradi velike prepoznavnosti po visoko izobraženem in strokovnem kadru jasno, da študij ne bo mogel obtičati zgolj na visokošolski ravni in z istim strokovnim nazivom. Ustanovitev univerzitetnega študijskega programa farmacije leta 1991 je razširila šolanje z osem na devet semestrov z zahtevnejšimi pogoji za vpis na študij. Z univerzitetnim študijem se je od leta 1998 spremenil pridobljeni strokovni naziv iz diplomirani inženir farmacije/diplomirana inženirka farmacije v višji strokovni naziv v magister farmacije/magistra farmacije. Na fakulteti enovit magistrski študij farmacije deluje od leta 2008. Šolanje za pridobitev naziva magister/magistra farmacije je nedvomno izjemnega pomena za delo v farmacevtski industriji. Potrebe po tem strokovnem kadru se bodo večale, kar bo nekega dne moralo privedi do ustanovitve vsaj še ene strokovne šole v Sloveniji.

Sklep

V Sloveniji imamo v farmaciji visoko izobražen kader, zahvaljujoč uglednim strokovnim šolam z odgovornimi profesorji in motiviranimi učenci. Farmacija kot znanstvena veda, ki se ukvarja s proizvodnjo in distribucijo zdravil ter drugih farmacevtskih izdelkov, je nepogrešljiv del zdravstvenega sistema. Poleg ustaljenih in znanih bolezni se človeštvo srečuje z novimi boleznimi, kot je na primer okužba SARS-CoV-2 (covid-19), ki zahtevajo razvoj novih zdravil in cepiv. Za delo na širokem farmacevtskem področju je treba imeti odgovoren in izobražen strokovni kader, ki se je pripravljen redno izobraževati in usposabljati za doseganje zastavljenih ciljev v boju proti boleznim in pri lajšanju zdravstvenih problemov bolnikov. Lekarništvo na Slovenskem je možno zaslediti že v času antike. Organizirano šolanje za delo farmacevtov in pomočnikov je možno na Slovenskem zaslediti že v 18. stoletju. Do konca druge svetovne vojne je izobraževanje za farmacevte potekalo v krajih po državah, v katere je nekdanje spadalo območje sedanje Slovenije. Po končani vojni je končno v Sloveniji zaživelo izobraževanje na

59 Mlinarič-Raščan 2020, str. 10–11.

60 Univerza v Ljubljani, Fakulteta za farmacijo, letno poročilo za leto 2007. <https://www.ffa.uni-lj.si/docs/default-source/poslovna-porocila/letno-porocilo-2007.pdf?sfvrsn=2> (pridobljeno: 11. 6. 2022).

srednješolski ravni in pozneje na višješolski. Z dolgoletnim trudom in zaradi potreb po zaposlitvi ter strokovnem kadru imamo danes poleg srednješolskega programa farmacevtski tehnik/farmacevtska tehnica v Sloveniji še magistrski študijski program.

Viri in literatura

Viri

Izvestje Šole za farmacevtske pomočnike v Ljubljani leta 1945/1946, 1951/51, Dokumentacijska zbirka SŠM, mape zdravstvene šole, Ljubljana: Šola za farmacevtske pomočnike (Srednja šola za farmacijo, kozmetiko in zdravstvo. Občina Ljubljana).

Strokovno šolstvo LRS 1945–1955, Dokumentacijska zbirka SŠM, Mape srednjih šol, strokovne šole.

Literatura

Bohinc, Pavle, Farmacevtsko šolstvo v Sloveniji, Farmacevtski vestnik, 7–10, 1962, št. 13.

Boch, Hyeronimus, *Knjiga o zeliščih* («*Kreuterbuch*»), Strasbourg, 1539. Knjiga je v Lekarniškem in alkimističnem muzeju v Radovljici.

Ciperle, Jože, Francosko visoko šolstvo v Ljubljani in študij medicine 1809–1813, Medicinska fakulteta Univerze v Ljubljani: 1919–1945: zgodovinski zbornik (ur. France Urlep, Miroslav Kališnik, Peter Borisov), Ljubljana, 2003.

GSSKF Ruše – farmacevtski tehnik. Predstavitev s predmetnikom. <https://gimnazija-ruse.si/files/2022/02/FT-predstavitev-s-predmetnikom-2022.pdf> (pridobljeno: 18. 12. 2022).

Gimnazija Ravne na Koroškem, Farmacevtski tehnik – predstavitev. <https://www.gimnazija-ravne.si/izobrazevalni-program-farmacevtski-tehnik/> (pridobljeno: 11. 6. 2022).

Horvat, Mateja: *Utrinki spomina na 1. generacijo farmacevtov, 10 let programa farmacevtski tehnik v Novem mestu* (jubilejni zbornik) / (ur. Damjana Papež, Petra Krulc, Valentina Madjar Sitar), Novo mesto 2018.

Izobraževanje farmacevtskih tehnikov 2000–2020, Farmacevtski vestnik-jubilejna ob 70-letnici SFD, 5, 2020, št. 71. <https://www.sfd.si/vestnik/farmacevtski-vestnik-5-stevilka-2020-jubilejna-ob-70-letnici-sfd/> (pridobljeno: 18. 12. 2022).

Jožef, Majda, Papež, Damjana: *Farmacevtski tehnik v Novem mestu, 10 let programa farmacevtski tehnik v Novem mestu* (jubilejni zbornik) / (ur. Damjana Papež, Petra Krulc, Valentina Madjar Sitar), Novo mesto 2018.

Krbavčič, Aleš, Razvoj farmacevtskega izobraževanja na univerzi v Ljubljani, 90 let Univerze v Ljubljani: med tradicijo in izzivi časa (ur. Jože Ciperle), Ljubljana 2009.

- Krbavčič, Aleš, Študij farmacije v Ljubljani, Zbornik ob 50-letnici celovitega študija farmacije na Slovenskem (ur. prof. dr. Aleš Krbavčič in prof. dr. Stanislav Gobec), Ljubljana, 2010.
- Minarik, Franc: *Od staroslovanskega vraštva do sodobnega zdravila*, Ljubljana: Lek, 1971.
- Lahajnar, Aljoša: *Srednja šola za farmacijo in zdravstvo. Šola za sestre, zdravstveno šolstvo na Slovenskem 1753–1992* (ur. Branko Šuštar), Ljubljana 1992.
- Mlinarič-Raščan, Irena, Lunder, Mojca, Anderluh, Marko, Rok Dreu: Predstavitev fakultete za farmacijo: ljudje oblikujemo ustanovo, *Farmacevtski vestnik*, 71, 2020, št. 1.
- M. N.: Spet beseda o razširitvi farmacevtskega oddelka na ljubljanski univerzi, *Ljudska pravica*, 23, 1957, št. 137.
- Melik, Vasilij: Ilirske province v slovenski zgodovini, *Zgodovinski časopis*, 40, 1986, št. 4.
- N. N.: Pomen univerze v Ljubljani za Slovence in državo SHS, *Vigred dekliški list*, 6, 1928, št. 4.
- N. N.: *Slovenski Poročevalec*, letnik 7, 22. 10. 1946, številka 247.
- Papež, Damjana: Beseda ravnateljice ob jubileju, *10 let programa farmacevtski tehnik v Novem mestu*: (jubilejni zbornik) / (ur. Damjana Papež, Petra Krucl, Valentina Madjar Sitar), Novo mesto 2018.
- Oder, Karla: 60-letnica Gimnazije Ravne. Razstava, 2005. Gimnazija Ravne. [Http://www.Kleindenkmaler.at/detajl/gymnasium_ravne](http://www.Kleindenkmaler.at/detajl/gymnasium_ravne)(pridobljeno: 19. 12. 2022).
- Penn, R. G.: The state control of medicines: the first 3000 years, *Br. J. Clin. Pharmacol*, 4, 1979, št. 8.
- Pezzuto, J. M., Pezzuto, M. F.: The Daniel K. Inouye College of Pharmacy scripts: Academic pharmacy strikes Hawaii (part 1), *Hawaii J Med Public Health*, 1, 2015, št. 74.
- Pravilnik o registru farmacevtskih strokovnih delavcev pri izvajalcu lekarniške dejavnosti (Uradni list RS, št. 63/18). Datum začetka veljavnosti od 12. 10. 2018.
- Pravilnik o poklicih, za katere se pred prvim opravljanjem storitev preverja poklicna kvalifikacija ponudnika storitev (Uradni list RS, št. 4/17). Datum začetka veljavnosti 28. 1. 2017.
- Pravilnik o razvrščanju, predpisovanju in izdajanju zdravil za uporabo v humani medicini (Uradni list RS, št. 86/08, 45/10, 38/12 in 17/14 – ZZdr-2). Datum začetka veljavnosti je od 20. 9. 2008.
- Schönsperger, Hans: *Vrt zdravja (Gart der Gesundheit)*, Mainz, 1487. Knjiga je v Lekarniškem in alkimističnem muzeju v Radovljici.
- Schöffler, Peter: *Vrt zdravja (Gart der Gesundheit)*, Mainz, 1485. Knjiga je v Lekarniškem in alkimističnem muzeju v Radovljici.
- Svoljšak Mežnaršič, Irena, Levstik, Lea, Papež, Damjana: Izobraževanje farmacevtskih tehnikov 2000–2020, *Farmacevtski vestnik – jubilejna ob 70-letnici*

SFD, 5, 2020, št. 71.

Šolski center Novo mesto. Srednja zdravstvena in kemijska šola. Zloženka farmacevtski tehnik. https://www.sc-nm.si/szks/files/2768_2484_1dd1384a403_FT%20zlo%C5%BEenka.pdf (pridobljeno: 4. 12. 2022).

Šolski center Novo mesto, Srednja zdravstvena in kemijska šola, predmetnik. https://www.sc-nm.si/szks/izobrazevanje/farmaceutski-tehnik_3/predmetnik(pridobljeno: 7. 6. 2022).

Tres, Vesmir: Ljubljanske visoke šole, Vesna – mesečnik slovenskega dijaštva, 1, 1892, št. 5 in 6.

Trdan, Vanda: *Pomembnejše letnice v zgodovini šole, Šola za zdravje: (ob 50. obletnici Srednje šole za farmacijo, kozmetiko in zdravstvo)*, Ljubljana: Srednja šola za farmacijo, kozmetiko in zdravstvo, 2011.

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za farmacijo. Zgodovina farmacije in celovitega študija farmacije v Sloveniji, *50-letnica celovitega študija farmacije v Sloveniji 1960-2010, gradivo za medije*, Ljubljana 2010.

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za farmacijo, letno poročilo za leto 2007. <https://www.ffa.uni-lj.si/docs/default-source/poslovna-porocila/letno-porocilo-2007.pdf?sfvrsn=2> (pridobljeno: 11. 6. 2022).

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za farmacijo. 60-letnica Fakultete za farmacijo Univerze v Ljubljani <https://www.ffa.uni-lj.si/fakulteta/predstavitev/zgodovina> (pridobljeno: 11. 6. 2022).

Uredništvo koroških novic. FOTO: 70 generacij maturantk in maturantov Gimnazije Ravne, 21. 5. 2018. <https://www.koroskenovice.si/novice/foto-70-generacij-maturantk-in-maturantov-gimnazije-ravne> (pridobljeno: 19. 12. 2022).

Uredništvo koroških novic. Med devetošolci veliko zanimanja za nov program farmacevtski tehnik na Ravnah, 12. 4. 2018. <https://www.koroskenovice.si/novice/med-devetosolci-veliko-zanimanja-za-nov-program-farmaceutski-tehnik-na-ravnah/>(pridobljeno: 19. 12. 2022).

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za farmacijo, Vpisni pogoji za 1. letnik. <https://www.ffa.uni-lj.si/studij/vpisi/dodiplomski-in-enoviti-magistrski-programi/vpisni-pogoji-1-letnik> (pridobljeno 26. 12. 2022).

Uredništvo koroških novic. Žalosten dan za Koroško: Padla je odločitev glede nove Lekove tovarne na Prevaljah, 2. 9. 2019. <https://www.koroskenovice.si/novice/zalosten-dan-za-korosko-padla-je-odlocitev-glede-nove-lekove-tovarne-na-prevaljah/> (pridobljeno: 19. 12. 2022).

Valenčič, Dušan: Ustanovljena je skupnost srednjih farmacevtskih šol, *Farmaceutski vestnik*, 5-8, 1966, št. 12.

Valenčič, Dušan: 50 let šole za farmacevtske tehnike v Ljubljani, *Farmaceutski vestnik*, 47, 1996, št. 4.

Zakon o lekarniški dejavnosti (ZLD-1) (Uradni list RS, št. 85/16, 77/17, 73/19 in 186/21). Datum začetka veljavnosti od 27. 1. 2017.

Spomini na šolo

1.25 Drugi članki in sestavki

Spomini na osnovno šolo v Polju

Sem babica, stara 73 let. Imam devet vnučkov, ki razen enega, ki je star tri leta, vsi hodijo v šolo.

V šolo sem začela hoditi, ko sem bila stara šest let. V Osnovni šoli Polje je takrat primanjkovalo prostora in so za nas, otroke iz Vevč, pripravili učilnico v leseni baraki, ki je bila blizu restavracije Vevče. Zdaj so v stavbi te restavracije radio Aktual in razna podjetja. Barake ni več.

V prvem razredu smo imeli zelo prijazno učiteljico Maco Kalin, ki nas je imela zelo rada in je bila kot naša mamica. Meni je namesto Irena rekla Irenka, kakor mi niti prej niti kasneje nikoli več nihče ni rekel.

Sedela sem v zadnji klopi s svojim bratrancem Markom. On se je večkrat gugal s stolom naprej in nazaj in zato tudi večkrat padel. Učiteljica mu je potem okoli glave ovila prtič, ki smo ga pognili na mizo, ko smo imeli malico. V odmorih smo hodili na igrišče, ki je bilo ob tej leseni stavbi. Spomnim se, da smo se šli gnilo jajce in verjetno še druge igre, ki se jih pa ne spomnim več. Dobro se pa spominjam, da je leta 1956 zelo pozno padel sneg, okoli 5. maja. Takrat nismo šli v šolo. V prvem razredu smo bili otroci sprejeti v pionirsko organizacijo in ob tej priložnosti smo imeli proslavo. Na proslavi smo peli v zborčku in recitirali različne pesmice. Dobili smo modro kapico – titovko, na kateri je bila pripeta značka: dva pionirčka in rdečo rutico. Titovka je bila poimenovana po tov. Titu, ki je bil predsednik Jugoslavije. Spadali smo pod Jugoslavijo in Slovenija je bila ena izmed republik Jugoslavije. Predsednika Tita smo zelo spoštovali, in kadar je prišel v Slovenijo, smo ga šli vsi gledat in mu mahat. Stali smo ob cestah in ga pozdravljali.

Naslednja leta sem hodila v Osnovno šolo Polje. V naši družini je bilo šest otrok in starši niso mogli plačati malice v šoli, temveč smo jo nesli v šolo od doma. Nekateri otroci šolske malice niso marali in takrat so nam jo dali. Spomnim se, da je bil včasih za malico oranžen sir, ki pa tudi meni ni bil všeč. Sem imela pa zelo rada ribjo pašteto, ki je bila zelo dobra. Ob praznikih, kot je bil 29. november, dan republike, smo z otroškimi pevskim zborom vedno sodelovali na proslavi. Počitnice smo imeli dvoje, in sicer zimske in poletne. Zimske počitnice so se ponavadi pričele okoli 20. januarja in trajale dva tedna. Takrat je bil vsako leto sneg in smo se zato hodili sankat. Nekateri tudi smučat. Tudi jaz sem imela take smešne lesene smuči in oče mi jih je navezal na zimske čevlje kar z navadno



Družina Novak, Vevče, 24. 5. 1953

vrvo. Potem sem se pa spustila z njimi po bližnjem hribčku, ki je bil zelo majhen in položen. Poletne počitnice pa so bile tako kot danes od konca junija do začetka septembra. O kakšnem morju nisem imela pojma; stara sem bila okoli 11 let, ko sem ga prvič videla. Če smo že šli na morje, je bilo to enkrat v sezoni za nekaj dni in tudi ne z družino.

Ko je bilo konec šolskega leta, smo hodili nabirat borovnice na Debni vrh. Ves dan smo nabirali, zvečer pa nesli borovnice v zadrugo in jih tam prodali. S tem denarjem smo si kupili kakšne kopalke ali japonke. Najprej smo borovnice nabrali za dom, da je mami skuhalo marmelado. Kadar smo šli v Blažev hrib, ki je bil dosti manjši kot Debni vrh, nam je mami prinesla kosilo: ponavadi grahovo juho in jabolčni zavitek. S seboj pa smo imeli črno kavo. Takrat sploh nismo poznali sadnih sokov. Bila sem stara 12 let, ko sem prvič v Lescah pila kokto. Sem pa tisto stekleničko tako pretresla, da se je potem skoraj vsa vsebina polila iz nje. Nabiranje borovnic ni bilo nič kaj prijetno, ker smo morali delati, drugi otroci pa so se kopali v veškem bazenu. To so bili predvsem otroci tistih staršev, ki so bili zaposleni v Papirnici in so imeli kopanje zastonj. Tudi za novo leto so oni dobili darila, mi pa ne. Nič nismo bili žalostni, ker smo pač mislili, da tako mora biti.

Časi so bili drugačni kot danes. Od mojih otroških let se je veliko stvari zelo spremenilo. Če smo morali telefonirati, smo morali v Papirnici prositi vratarja.



Lidija in Irena Novak na poti v vrtec, Vevče, 1955

Kasneje smo le dobili na domove tudi stacionarne telefone, kar je bilo drago pa še dvojčki so bili. Če je npr. telefoniral sosed, s katerim smo imeli dvojčka, je bilo treba čakati na prosto linijo. Takrat smo imeli razsvetlavo na električno, likalnik, kakšen električni pekač in radio. Mi smo za ogrevanje imeli peč na žaganje. Vodo smo imeli zunaj – šterna se je reklo in je bilo zelo zoprno, ker je pozimi včasih voda zmrznila. O kopalnici, o različnih strojih, kot pralni, pomivalni, TV, se nam še sanjalo ni.

Mimo naše hiše sta se takrat vozila samo dva avtomobila. Enega od njih je imel dr. Jenko, ki je bil zdravnik, in enega gospod, ki je bil obrtnik. Ceste so bile makadamske in so jih na vsake toliko časa polili z neko črno stvarjo. Mogoče zato, da se ne bi toliko kadilo. Vem, da sem včasih, ko sem tekla, padla in si ranila koleno, potem sem imela kamenčke pod zaceljeno kožo še mesece.

Trgovine so bile klasične. Za pultom je bila prodajalka, ki ti je postregla s tistim, kar si potreboval. Imeli so dve vrsti salame, dve vrsti sira, moko itd. Kruh smo kupovali pri peku, mleko pa na določenih mestih v stekleni embalaži. Pri nas smo bili otroci *ta velki* trije in *ta male* tri. Tako so naši starejši kruh na skrivaj namazali, me pa smo dobile nenamazan kruh. Da me ne bi tega videle, so kruh obrnili, kar pa je bilo narobe, saj smo me potem, ko smo gledale gor, videle prav to, namazano stran. Prehrana je bila čisto preprosta, saj za kaj drugega ni bilo denarja. So pa takrat ljudje na splošno tako živeli.



Pred OŠ Polje, 7. b razred, 1962

Ker nismo imeli televizije niti raznih igrvic, smo se veliko igrali na prostem. To so bile igre, kot na primer koza klanf, skrivanje, lovljenje, igra z žogo, ki se ji je reklo O E, ristanec, in kavbojci in indijanci. Na leseno klop smo dajali polže in opazovali, kateri od njih je naredil daljšo pot. Se pa še vedno spominjam, kako so se okoli hiše slišali klici: »Mrtev si,« in odgovor: »Ne, nisem.« Veliko otrok se je zbiralo pri nas, ne vem pa, zakaj.

Ker je bil naš oče gledališki igralec in je imel veliko veselja z delom v gledališču, nas je vse vključil v igranje. Naredil je oder, naredil maske, kostime ali pa ročne lutke, da smo vsi sodelovali. S kakšno igro smo celo nastopali v okoliških krajih.

Pozimi smo se igrali notri, in sicer Človek ne jezi se, šah, tombolo itd. Veliko smo tudi brali.

V šoli smo bili kar pridni in imeli dobra spričevala. Dobili smo jih konec prvega poletja, torej januarja, in konec leta. Nagrad za spričevala nismo dobili, mogoče smo si lahko zbrali, kaj naj bi imeli za kosilo. Mi smo poleti hodili na počitnice na Gorenjsko. Tam smo imeli stare starše, ki so imeli gostilno. Domačini so se vedno zbirali kar v kuhinji in tam naročili, kar so želeli popiti. Zelo je bilo zanimivo, ko so ti ljudje pripovedovali o vsem kar tam v pričo nas, otrok. V bližini so bile kmetije in na eno od njih smo strašno radi zahajali. Tam sem videla kmečka opravila in življenje na kmetih. Z njimi smo hodili na košnjo, na žetev in se seznanili z raznovrstnimi kmečkimi opravili. Če smo mogli, smo tudi kaj pomagali, več moji starejši bratje in sestra.

Ta leta so kar hitro minila in že se je začela srednja šola. Hodila sem na Ekonomsko srednjo šolo v Ljubljani na Prešernovi ulici. Spomnim se, kako sem prvič prišla in tako težko odprla težka vrata. Mislila sem si, da bo verjetno tudi šola težka, ker so bila vrata tako težka. Pa res ni bilo prav lahko. Razlika med osnovno šolo in srednjo se mi je zdela ogromna. Najtežja je bila matematika. Ko so mi povedali, da jo poučuje prof. Todorovič, sem si predstavljala, kakšen je. Bil pa je pravo nasprotje te predstave. Dekleta smo poskrila vse, kar je bilo nakita, ker tega ni maral. Pa jezil se je, če je imela kakšna dijakinja zavihane rokave do komolca. Ko smo ga spoznali, smo že ravnali tako, da nas ni opozarjal in se jezil. V srednji šoli smo zelo *držali skupaj* in ščitili drug drugega. Smo pa bili kar precej drzni: včasih je kar cel razred *šprical*. To se nam je seveda maščevalo in so nas potem ločili in dali po nekaj dijakov v druge razrede. Spomnim se božiča, ko je naš sošolec Srečko Grkovič na tablo narisal jaslice. Bil je izredno nadarjen in jih je res lepo narisal. Imeli smo prvo uro slovenščino, ki nas jo je učila prof. Gregoračeva. Ko je prišla in videla jaslice, je rekla: »A tole ste narisali?« Mislili smo, kako so ji všeč. Pa je rekla, da naj malo počakamo, in odšla. Čez nekaj minut se je vrnila z ravnateljico in takrat smo videli, da si tega nikakor ne bi smeli privoščiti. Zahtevali sta, da povemo, kdo je to narisal. Tega mi nismo hoteli storiti, treba pa je bilo risbo takoj pobrisati s table.

Na Vevčah je bil v tistih letih tudi kino. Predstave so bile ob sobotah, nedeljah in včasih tudi med tednom. Ker sem bila takrat že večja, so me starši pustili, da sem šla v kino. Spominjam se, kako je bilo to za nas nekaj čudovitega. Gledali smo razne zgodovinske in glasbene filme. Spominjam se nekaterih igralcev, kot sta bila Kirk Douglas in Sarita Montiel itd. Spomin na te čase je zelo lep.

Irena Zore

Jožef Likavec (Likawetz) Kalasanc – 250

Rojen je bil leta 1773 na gradu Žinkovy na Češkem. Po končani gimnaziji je opravljal delo pisarja pri vojaški upravi v Pragi. Leta 1798 je bil posvečen v mašnika ter stopil v katoliški red piaristov, ki so se ukvarjali predvsem z izobraževanjem revnih otrok. Učiteljski poklic je najprej opravljal na normalkah v več krajih po Češkem. Kot profesor filozofije je poučeval v Löwenburgovem zavodu na Dunaju, od koder je odšel v Prago poučevat retoriko, zatem pa zopet filozofijo na piaristovsko filozofsko učilišče v Mostu na Češkem. Leta 1809 je bil med ustanovitelji filozofskega učilišča v Brnu, kjer je v naslednjih letih tudi poučeval. Kar dvajset let, od 1815 do 1835, je bil profesor teoretične in praktične filozofije na filozofskem učilišču v Gradcu. Doktorski naziv iz filozofije je prejel leta 1825.



Jožef Kalasanc Likavec
(www.dLib.si)

Njegova pot po slovenskih tleh se je začela leta 1836, ko je bil po smrti Matije Čopa imenovan za bibliotekarja na ljubljanskem liceju. Prvi je sistematično uredil licejsko knjižnico, sam je napisal prve kataloge, pridobil

je mnogo dragocenih knjižnih zbirk, med njimi tudi knjižnično zbirko Jerneja Kopitarja. Leta 1843 je prevzel službo namestnika ravnatelja ljubljanske gimnazije, čez eno leto pa je postal tudi njen direktor ter deželni gimnazijski direktor za Ilirijo. Udeleževal se je tudi kot član zgodovinskega društva za Kranjsko, Štajersko in Koroško ter kot član Kranjske kmetijske družbe. V študijskem letu 1827/28 je bil prvi rektor obnovljene Univerze v Gradcu. Umril je leta 1850, pokopan je na ljubljanskem Navju, kjer ima tudi lep nagrobnik.

V knjižnici Slovenskega šolskega muzeja hranimo njegovo knjigo z naslovom *Grundriss der Erfahrungs-Seelenlehre oder Empirischen Psychologie* (Osnovne empiričnega dušeslovja ali Empirična psihologija) iz leta 1827.

Janez Miklošič – 200

Janez Miklošič, brat znanega slavista Franca Miklošiča, se je rodil 20. maja 1823 v Radomerščaku pri Ljutomeru kot sin premožnega kmeta. Izšolal se je za učitelja in leta 1842 nastopil službo na trirazredni šoli v Lučanah. V šolskem letu 1844/45 je dokončal polletni tečaj za glavne šole na pripravljalnici v Gradcu, kjer so intenzivno gojili glasbo. Poučeval je v Stadlu na Gornjem Štajerskem, zatem v Murauu, na mariborski okrajni glavni šoli (normalki), mariborski gimnaziji, državni vadnici in na mariborskem učiteljišču. Odlikoval se je kot vzoren učitelj, pedagog in didaktik in bil avtor več učbenikov, vadnic in beril. Proslavil se je predvsem kot učitelj petja in klavirja, bil pa je tudi odličen organist. V Mariboru je Miklošič prijateljeval z uglednimi glasbeniki in bil nekaj časa vodja čitalniškega zbora. V njem je položil temelj slovenskemu petju v takrat popolnoma nemško usmerjenem Mariboru. Umrl je 3. avgusta 1901 v Mariboru.

Matic Intihar

Karel Ozvald – 150

Karel Ozvald se je rodil 20. januarja 1873 v Središču ob Dravi. Po končani osnovni šoli v domačem kraju je obiskoval gimnazijo v Mariboru, kjer je leta 1894 maturiral. Pot izobraževanja ga je vodila na univerzo v Gradcu, kjer je študiral slovansko in klasično filologijo ter filozofijo. Iz slednje je leta 1899 doktoriral. Naslednje leto je opravil profesorski izpit ter



*Janez Miklošič
(sl.wikipedia.org)*



*Karel Ozvald
(sl.wikipedia.org)*

do leta 1920 poučeval na gimnazijah v Kranju, na Ptujju in v Gorici. Na univerzi v Zagrebu je leta 1914 pridobil *Veniam legendi*, dovoljenje za predavanje na visokih šolah in vseučiliščih. Z letom 1920 je bil imenovan za izrednega, dve leti kasneje pa za rednega profesorja pedagogike na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. 1927. leta je postal dekan in leto kasneje prodekan Filozofske fakultete. Bil je soustanovitelj akademskega socialno-pedagoškega krožka in vodja pedagoškega seminarja na univerzi. Z letom 1930 mu je bil v pomoč pri seminarju dodeljen Stanko Gogala, ki ga je po smrti nasledil kot profesor in vodja pedagoške katedre. Ko je Ozvald zasedel mesto profesorja pedagogike, se je začel intenzivneje angažirati tudi na znanstvenem področju. Velja za utemeljitelja nove pedagoške smeri, imenovane kulturna pedagogika. Ta pojmuje vzgojo kot kulturni proces, pri katerem objektivne kulturne vrednote prehajajo v subjektivno kulturnost učenca, s čimer se razvija učenčeva osebnost. Leta 1927 je kot rezultat svojih dognanj izdal delo *Kulturna pedagogika*. Njegov opus obsega 16 knjig in več kot 200 člankov. Za svoje delo je bil odlikovan z redom svetega Save III. stopnje in redom belega orla V. stopnje. Umrl je 30. novembra 1946.

Anton Arko

Engelbert Gangl – 150



Engelbert Gangl
(*sl.wikipedia.org*)

Engelbert Gangl, slovenski pesnik, pisatelj, esejist, dramatik, kritik, urednik in prosvetni delavec, se je rodil 12. novembra 1873 v Metliki. Osnovno šolo je obiskoval v Metliki, tri letnike gimnazije pa je dokončal v Novem mestu. Leta 1892 je maturiral na ljubljanskem učiteljskišču.

Sprva je služboval v Budanjah na Vipavskem (1892–93), nato na I. deški mestni šoli v Ljubljani. Leta 1900 se je odločil za nadaljevanje študija pedagogike, odšel na Dunaj in tam čez dve leti diplomiral. Eno leto je nato poučeval na mestni dekliški šoli v Ljubljani, nato pa se je zaposlil na idrijski realki. Po njeni ukinitvi je poučeval na pripravnici za srednje šole v Trstu. Po razpadu Avstro-Ogrske se je vrnil v Ljubljano, kjer je bil imenovan za višjega šolskega nadzornika.

Gangl je bil dejaven na različnih področjih. Že v mladosti je pisal pesmi. Zgledoval se je predvsem pri Josipu Cimpermanu in Josipu Stritarju. Že kot začetnik je v Gabrščkovi Knjižnici za mladino objavil zbirko otroških pesmi *Pisanice* (1896). Ustanovil je mladinski list *Zvonček* in ga urejal od leta 1900 do 1929. Sodeloval je pri sestavljanju in izdajah beril ter učbenikov. Od leta 1904 do 1924 je bil urednik *Učiteljskega tovariša*, leta 1906 pa je spodbudil tudi ustanovitev učiteljske tiskarne.

Deloval je tudi v sokolskih društvih. Od leta 1918 je bil v vodstvih slovenske in jugoslovanske sokolske zveze. Do druge svetovne vojne je v sokolskem glasilu objavljajl domoljubne pesmi in članke. Aktivno je sodeloval tudi v politiki in bil leta 1908 izvoljen za deželnega poslanca. Med drugo svetovno vojno je bil med soustanovitelji Rdečega križa Slovenije in na ustanovnem zboru junija 1944 postal njegov podpredsednik.

Engelbert Gangl je umrl leta 1950 v svoji rojstni Metliki.

Matic Intihar

Slavko Hodžar – 100

Univerzitetni profesor Slavko Hodžar se je rodil 8. aprila 1923 v Celju. Tam je leta 1941 maturiral in bil na začetku nemške okupacije Spodnje Štajerske skupaj s svojimi starši izseljen v Srbijo, kjer se je povezal s partizanskim gibanjem. Po koncu vojne se je vrnil v Slovenijo in vpisal na študij elektrotehnike na takratni Tehniški fakulteti Univerze v Ljubljani. Študij, diplomiral je z nalogo o šibkem toku, je končal leta 1951. Takoj po diplomi je bil izvoljen za asistenta na Oddelku za elektrotehniko Tehniške fakultete. V akademskem okolju je deloval vse do upokojitve leta 1987. Leta 1960 je iz navedenega oddelka nastala nova članica univerze, to je Fakulteta za elektrotehniko, na kateri je Hodžar istega leta postal docent, leta 1966 izredni, leta 1974 pa redni profesor. Na omenjeni fakulteti je doktoriral leta 1971.



Slavko Hodžar
(*sl.wikipedia.org*)

V študijskem letu 1973/1974 je po dolgotrajnih prizadevanjih za uvedbo računalništva kot samostojne študijske smeri, računalništvu se je posvečal že v letih 1966 in 1967 med raziskovalnim gostovanjem v Združenih državah Amerike, postal prvi predstojnik Oddelka za računalništvo in informatiko. Oddelek se je leta 1996, devet let po Hodžarjevi upokojitvi, dokončno osamosvojil kot Fakulteta za računalništvo in informatiko. Obravnavani profesor je študentom posredoval znanje iz oddajne skupine predmetov, numerične analize, numeričnih metod in programiranja. S svojim pedagoškim in raziskovalnim delom, ki ga je stalno nadgrajeval na drugih evropskih univerzah, je položil temelje računalniški znanosti v Sloveniji in v takratni Jugoslaviji. Eno od njegovih prebojnih del je učbenik Osnove programiranja, ki ga je leta 1969 izdala Fakulteta za elektrotehniko. Med letoma 1977 in 1978 je opravljal funkcijo prorektorja Univerze v Ljubljani, takoj zatem, to je med letoma 1978 in 1981, pa je deloval kot njen rektor.

Hodžar se je pri vodenju univerze posvečal zlasti krepitevi njenih mednarodnih povezav oziroma uveljavljanju v širšem evropskem prostoru. To vizijo je med drugim uresničeval z obiski na drugih jugoslovanskih in tujih univerzah ter s podpisom vrste sporazumov o prijateljstvu in sodelovanju. Prizadeval si je za pridobivanje in izoblikovanje pedagoško-raziskovalnega kadra, ki bo zavezan nadgrajevanju znanja. Dejavno je sodeloval pri procesu preoblikovanja visokega šolstva v usmerjeno izobraževanje, ki je bilo v Sloveniji uzakonjeno leta 1980. Njegova zasluga je podpis t. i. samoupravnega sporazuma o sodelovanju med Univerzo v Ljubljani in takrat mlado Univerzo v Mariboru, ki je bila ustanovljena leta 1975, ter sklenitev vrste drugih samoupravnih sporazumov na področju reforme visokega šolstva. V njegovem rektorskem obdobju je Univerza v Ljubljani praznovala 60. obletnico. Ob tej priložnosti je bila imenovana po Edvardu Kardelju (1910–1979), slovenskem revolucionarju in enem najvplivnejših politikov socialistične Jugoslavije, kar je predstavljalo najvišji simbolni odraz poseganja oblasti v univerzitetno življenje. Ob upokojitvi leta 1987 mu je Univerza v Ljubljani podelila naziv zaslužni profesor. Slavko Hodžar je umrl 12. decembra 2010, pokopan je na ljubljanskem pokopališču Žale.

Simon Malmenvall

In memoriam

Mag. Mladen Tancer (1930–2023)

Sredi letošnje pomladi (23. aprila) je preminil mag. Mladen Tancer, znan slovenski pedagog, upokojeni pedagoški delavec Pedagoške akademije in njene naslednice Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru. Svojo življenjsko pot je sklenil v triindevetdesetem letu.

Luč življenja je zagledal 27. novembra 1930 v Mariboru. Otroštvo je preživel pri dobrih ljudeh v Jarenini in drugje. Čeprav je živel pri dobrih ljudeh, ni doživel tiste prvinske starševske ljubezni, kakršno doživljajo otroci, ki živijo pri svojih starših. Že kot otrok je doživljal in spoznaval zahtevne strani življenja, v katerih se otroci morajo boriti za svoj prostor pod soncem. V zgodnjem otroštvu je spoznal, da se človek mora boriti za svojo srečo in jo tudi sam ustvarjati z delom. To je v Mladenu pustilo močne sledi, ki so se kazale v njegovih delavnosti, redoljubnosti, doslednosti in odnosu do soljudi.

V osnovni šoli je bil zelo uspešen učenec in si je želel nadaljnega šolanja. Uspešno je opravil sprejemni izpit in se vpisal na klasično gimnazijo, da bi po gimnaziji študiral pravo. Te želje ni mogel uresničiti, ker za šolanje na gimnaziji ni bilo štipendij, brez te pa šolanja ne bi mogel nadaljevati. Zato je šolanje nadaljeval na učiteljišču. Med šolanjem na Učiteljišču v Mariboru je zavestno oblikoval svojo življenjsko usmeritev. Na to so močno vplivali nekateri profesorji, takratni izjemni pedagogi, ki so sooblikovali tradicijo napredne pedagoške misli in prakse v predvojnem obdobju in jo povezovali s pedagoško mislijo in prakso v povojnem obdobju. Ti Tancerjevi vzorniki so poleg posredovanja kakovostnega teoretičnega znanja na dijake vplivali s svojim pristnim pedagoškim humanizmom in optimizmom, s pedagoškim erosom, s predanostjo pedagoškemu delu in s poklicno etiko. To je vplivalo na mladega Tancerja, ki je vedno bolj zavestno oblikoval svojo hojo za človekom in k človeku ter to razvil v svojo bistveno osebnostno lastnost in vodilo svojega življenja ter vsega delovanja.

Po nekaj letih dela v osnovni šoli je končal študij psihologije in pedagogike na FF Univerze v Ljubljani. Na isti fakulteti ja končal tudi znanstveni magistrski študij pedagogike in pridobil znanstveni naslov magister pedagogike.

Po tem, kakšen pedagog je bil Mladen, sklepam, da se je odločil za pravo pot – za področje, kjer je bil ustvarjalen, delovno uspešen, je našel sebe in se s svojo dejavnostjo na izbranem področju tudi uresničil.

Mladen je praktično pedagoško pot in neposredne korake hoje za človekom začel na osnovni šoli v Šulincih, v vasi na strehi idiličnega Goričkega v Prekmurju. Svojega dela v daljnih Šulincih, kjer se je srečal s klenimi, prijaznimi prekmurskimi ljudmi in se vživel v njihovo skupnost, se je zelo rad spominjal. Tam je spoznal,



*Mag. Mladen Tancer
(hrani dr. Martin Kramar).*

kako pomembno vlogo ima šola v človekovem in družbenem življenju in razvoju. To mu je še bolj okrepilo življenjsko usmerjenost – hojo za človekom, k človeku. Učiteljsko delo je nadaljeval v hospitacijskem razredu na osnovni šoli v Gornji Radgoni. Sočasno je izredno študiral pedagogiko in psihologijo na Filozofski fakulteti v Ljubljani in delal kot učitelj pedagogike na soboškem učiteljišču.

Po uspešno zaključenem študiju (na drugi stopnji) je poučeval pedagogiko in bil ravnatelj učiteljišča v Murski Soboti. Po združitvi učiteljišča in gimnazije je bil ravnatelj združene šole. S posredovanjem svojega bogatega znanja dijakinjam in dijakom in s svojimi odnosi, prepojenimi s pedagoškim erosom, pokončno humano človeško držo in etičnim vrednotami,

je pomembno vplival na oblikovanje več generacij bodočih učiteljic in učiteljev, ki so po končanem učiteljišču delali na šolah v Pomurju in drugod po Sloveniji. Prav tako je pomembno vplival na gimnazijke in gimnazijce, ki so si zgradili solidne osnove in izoblikovali osebne lastnosti za nadaljnji študij. Zato ga mnoge dijakinje in dijaki obeh šol ohranjamo v spoštljivem in lepem spominu.

V svojem »prekmurskem oziroma pomurskem« obdobju je bil tudi predstojnik enote Zavoda za šolstvo Slovenije v Murski Soboti. Svoje delovanje je razširil na šole v Pomurju in s pedagoškim svetovanjem in nadzorom skrbel za kakovostno delovanje šol in veliko prispeval k razvoju kakovosti njihovega vzgojno-izobraževalnega dela. Pedagoško znanje in poglede je širil z mnogimi predavanji pedagoškim delavcem. Poleg tega je več let v nedeljskih opoldanskih oddajah soboškega radia s predavanji nagovarjal poslušalke in poslušalce.

Opravljal je tudi več družbenih funkcij na vzgojno-izobraževalnem področju v Pomurju in drugod po Sloveniji.

Bogato strokovno pedagoško in širše družbeno delovanje v Prekmurju oziroma Pomurju je zaključil leta 1971, ko je začel delati na Pedagoški akademiji v Mariboru.

Na PA Maribor in njeni naslednici pedagoški fakulteti je z izvajanjem predmetov pedagogika, didaktika, pedagogika prostovoljnih dejavnosti, metodika spoznavanja narave in družbe, s spremljanjem pedagoške prakse, z mentorstvom pri diplomskih nalogah s svojim znanjem, obogatenim s pedagoškimi izkušnjami

in prepojenim z osebnim človeškim duhovnim napojem, s pristnim pedagoškim taktom in kontaktom zopet pomembno vplival na razvoj in oblikovanje poklicne podobe bodočih pedagoških delavcev. S študentkami, študenti, sodelavkami in sodelavci je gojil pristne človeške in sodelovalne delovne odnose, ki so temeljili na njegovi človeški drži, poklicni etiki in etičnih vrednotah. Sodeloval je tudi pri izboljševanju študijskih programov, pri razvoju visokošolskega izobraževanja pedagoških delavcev ter pri razvoju pedagoške akademije v pedagoško fakulteto. Ob pedagoškem in širšem strokovnem delovanju je delal tudi raziskovalno. Zavedal se je, da se pedagoško delo mora prepletati z raziskovalnim in se bogatiti z novimi spoznanji.

Pod vplivom socialne tenkočutnosti in stika z romsko populacijo v neposrednem okolju v času delovanja v Prekmurju ga je pritegnilo raziskovanje vzgoje in izobraževanja romskih otrok. O tem je pisal in poročal na (tudi mednarodnih) strokovnih srečanjih. Rezultat dolgoletnega poglobljenega spremljanja in proučevanja te problematike predstavlja dragocena monografija *Vzgoja in izobraževanje Romov na Slovenskem, Maribor 1994*, v kateri nedvoumno izkazuje sposobnost metodološko korektnega in znanstveno objektivnega raziskovanja.

Interes za šah in naklonjenost njemu sta ga pritegnila k proučevanju vzgojno-izobraževalne vrednosti šaha kot interesne dejavnosti v osnovni šoli in k pisanju številnih člankov o tem.

Interes in želje po podrobnejšem poznavanju so ga spodbujale k proučevanju pedagoških idej, pedagoške misli in vzgojno-izobraževalne dejavnosti prakse, posebej šolstva na Slovenskem, predvsem v severovzhodnem delu. Zgodovina šolstva in biografije posameznih pedagogov in drugih vzgojno-izobraževalnih delavcev je bil Mladenovo posebej priljubljeno področje. Žal je veliko celovitih vsebin s tega področja neobjavljenih ostalo v Mladenovih domačih predalih.

Mladen je s spremljanjem in študijem pedagoške periodike in knjig usvojil že kar enciklopedično poznavanje slovenske pedagoške preteklosti. Napisal je veliko biografskih zapisov o slovenskih pedagogih in bralcem približal njihovo človeško veličino in dragocene prispevke k slovenski pedagoški misli in praksi. Mladenovi zapisi ozaveščajo o pomenu pedagoške strokovnosti, prizadevnosti in zagnanosti, pri tem pa so polni relevantnih podatkov, ki jih lahko drugi raziskovalci pedagoške preteklosti s pridom uporabljamo. Dragocene so npr. bibliografije del pomembnejših pedagogov, ki jih je sestavil. V okvir njegove skrbi za ohranjanje in razširjanje znanja o pedagoški preteklosti sodi tudi pogosto obveščanje javnosti o novih knjižnih izdajah s to tematiko in o dejavnostih ter pomenu Slovenskega šolskega muzeja, ki mu je po svojih močeh vedno pomagal. Sodeloval je pri urejanju Šolske kronike in v njej objavil tudi več svojih prispevkov.

Pisal je temeljito, strokovno natančno in s posebnim človeškim ter profesionalnim čutom. Prispevki, objavljeni v slovenskih in jugoslovanskih pedagoških revijah in zbornikih, so dragoceni prispevki k literaturi o naši pedagoški misli in vzgojno-izobraževalni praksi.

Mladen je pisal zaradi interesa in iz prepričanja, da je znanje, izkušnje in lastne poglede treba posredovati bralcem in jih opozoriti na pozitivne izkušnje, nova spoznanja in na problematiko, ki jo je treba raziskovalno proučevati in iskati izboljšave ali rešitve. Pri tem ga niso vodile zahteve habilitacije v določene nazive ali ambicije po uveljavljanju v znanstvenih krogih. Svoje pisanje in objavljanje je »postavjal« v funkcijo vzgoje in izobraževanja, razsvetljevanja človeka in v funkcijo razvoja vzgojno-izobraževalne dejavnosti. Zato je svoje prispevke objavljati tudi v dnevnem tisku in tako pedagoško problematiko posredoval tudi širši javnosti. Vodila sta ga osebni interes in želja po osvetljevanju konkretnih primerov oziroma pojavov.

Mladen Tancer je pedagoško delo usvojil, ustvarjal in uresničeval kot svoje življenjsko poslanstvo. Gradil ga je na poznavanju in razumevanju razvoja človeka, na veri v človeka, na humanosti, pedagoškem in širšem človeškem optimizmu ter na močni zavesti odgovornosti za svoje pedagoško delovanje na vseh področjih in stopnjah šolanja, kjer je deloval: na osnovni in srednji šoli, pri delu z odraslimi in pri delu s študenti v univerzitetnem izobraževanju. V vsakem človeku je vedno in najprej iskal njegovo človeško stran in si pri pedagoškem delu prizadeval, da je človek to razvil v svoje bistvo.

S svojim življenjem in delom je razvil in uresničil svojo resnično hojo za človekom, k človeku. V vsem svojem bistvu je bil učitelj v najžlahtnejšem pomenu besede. To njegovo bistvo je izviralo iz resnične, iskrene, globoke človečnosti in na njej temeljilo.

Hvaležni smo mu za vse, kar smo doživeli v sodelovanju z njim, za vse, kar je prispeval k izobraževanju in oblikovanju mnogih generacij pedagoških delavcev in v zakladnico naše pedagoške misli in dosežkov prakse.

K zapisu dodajam še nekaj svojih osebnih doživetij in občutenj v odnosih z Mladenom. Srečal sem ga leta 1961 kot dijak učiteljsišča v Murski Soboti, kjer je pedagogiko poučeval mlad, resen, uglajeno prijazen profesor Mladen Tancer in je name naredil poseben vtis. Do dijakinj in dijakov je gojil res pristne razumevajoče, človeške odnose.

Po končanem učiteljsišču sva se srečevala na strokovnih srečanjih in leta 1976 postala sodelavca na Pedagoški akademiji v Mariboru in vse do Mladenove upokojitve tudi na naslednici akademije Pedagoški fakulteti. Kolegialno, tovariško, uspešno sodelovanje je preraslo v pristno, globoko prijateljstvo, prepleteno s pravimi, iskrenimi človeškimi vezmi. Hodila sva vsak svojo hojo za človekom, drug ob drugem, drug z drugim in mnogi deli najine hoje so se močno prepletali. Ostale so mnoge sledi, ki jih bom ohranil tudi, ko je Mladen svojo hojo prehodil in postal spomin.

Hvala za to več kot šestdeset let dolgo, prijetno, uspešno, ustvarjalno, dragoceno vez, v kateri smo doživeli veliko lepega, pristno človeškega, strokovno dragocenega. Mladen Tancer se je s svojo hojo za človekom trdno zapisal v našo napredno pedagoško misel in prakso.

Dr. Alojz Cindrič (1955–2023)

Na knjižni polici v muzejski pisarni se zazrem v knjige dr. Alojza Cindriča, sociologa in zgodovinarja. Izjemna so ta dela kulturne zgodovine Slovencev, tudi pomembne knjige za šolsko, višje- in visokošolsko zgodovino. Pomembne so tudi meni osebno, podaril mi jih je avtor. Še povsem nejeverno, ob vesti, da ga ni več, vzamem eno od njih z lepim, osebnim posvetilom na prvi notranji strani.

Večkrat sva se videla v Slovenskem šolskem muzeju ob različnih dogodkih, ob dnevih, ko smo mu pripravili razno študijsko gradivo, podatke, dokumente. Srečevala sva se na poti pred muzejem, oba namenjena na delo, a sva si vedno vzela čas za pogovor, kdaj pa kdaj tudi ob kavi. Tukaj, v Ljubljani, je bil dolgoletni vodja knjižnice na oddelku za sociologijo Filozofske fakultete, tukaj je uspešno doktoriral, leta 2011 pridobil naziv docent, bil ploden raziskovalec in pisec številnih člankov in knjig.

A najina nit poznanstva se ni začela tkati v Ljubljani, pač pa seže v najino domačo Belo krajino, v najin Črnomelj, v leta med 1979 in 1982. Na Gimnazijo Črnomelj je prihajal ob petkih kot mlad profesor zgodovine in v nekaterih razredih poučeval takratni šolski predmet samoupravljanje s temelji marksizma. Vodil pa je tudi zgodovinski krožek, v katerega sem bila vključena kot nadobudna gimnazijka. Tukaj sem spoznala neko drugo dimenzijo šolskega predmeta zgodovine. Njegov način dela, njegova srčnost in skrb za kulturno dediščino so se prenašali na nas, od njega le kakšnih osem let mlajše dijakinje in dijake. Lahko bi rekla, da je ta njegov vpliv dodal še tisti droben, a morda odločujoči vzgib, da sem se tudi sama odločila za študij zgodovine. Pri krožku nas je spodbudil, da smo pri starih starših in znancih iz okolice zbrali stare predmete, od raznih posod in pripomočkov v gospodinjstvu, starih likalnikov, kolovrata do petrolejk, različnega orodja ... Predmete smo očistili in pripravili razstavo v prostorih gimnazije.

Še bolj nepozaben projekt pa je bila ureditev okolice in označb pri rimskem mitreju na Rožancu pri Črnomlju, ki se ga je lotil z nami, dijaki. Pri tem je sodeloval še prof. geografije Franci Fortun - Funf, njegov dobri prijatelj. Nekajkrat smo se s šolskim kombijem zapeljali na Rožanc, kjer smo mnogi tudi prvič stopili v gozdiček, poimenovan Judovje, v ta magični okrogli prostor, kjer je v kamnito steno vklesan relief boga Mitre pri darovanju bika z drugimi značilnimi elementi mitraizma in z napisom darovalcev. Sodi v konec 2. stoletja, odkrili so ga v sredini 19. stoletja, za kulturni spomenik državnega pomena pa je bil razglašen skoraj 20 let po prizadevanjih našega krožka, leta 1999. Takrat na začetku, na pragu 80. let prejšnjega stoletja, smo pod vodstvom prof. Cindriča (ki smo ga v tistem času bolj poznali pod vzdevkom Jumbo) očistili, pokosili okolico, odstranili veje, ki so segale na spomenik. Iz pridobljenega lesa so fantje naredili klopi, da je vsak obiskovalec lahko posedel, se umiril v čarobnosti ambienta in si ogledal ta izjemen arheološki spomenik.

Cindrič je poskrbel tudi za lične označevalne table ob cesti: na leseni podlagi je bil vžgan napis s podatki. Le nekaj je še manjkalo: opis vsebine na sami lokaciji. Lojze me je kot predsednico zgodovinskega krožka iz Ljubljane poklical na domači telefon s prošnjo, da bi moj oče, ki se je ukvarjal tudi s tovrstnimi lepomisnimi napisi, napisal besedilo na velike pole šeleshamerja. Lojze je besedilo res poslal v pisemcu po pošti, oče pa se je potrudil ter praktično čez noč pripravil te napisne pole, ki smo jih naslednji dan postavili v za to izdelane omarice z lesenimi okvirji. Še leta potem sva z očetom, največkrat ob nabiranju kostanja v tistem gozdu, urejala tudi napisno tablo. Oče je les redno vzdrževal z zaščitno barvo. Zdaj tam stojijo sodobne informacijske napisne table, mitrej pa je v skrbi Zavoda za varstvo kulturne dediščine Novo mesto. Morda je le škoda, da se stari napisi niso ohranili kot dokument časa in prizadevnega delovanja mladega profesorja Cindriča z zgodovinskim krožkom.

Bil je vesel, ko je zvedel, da sem sprejeta za kustosinjo Slovenskega šolskega muzeja, in bil je vesel sodelovanja pri pripravi knjige V Črnomlju od nekdaj bili so veseli, pri kateri mi je velikodušno ponudil v objavo razglednice Črnomlja iz svoje bogate zbirke. Sploh pa sva se ob vsakem srečanju pogovarjala tudi o Beli krajini, kjer je imel ob Kolpi urejeno staro počitniško domačijo, kamor je v prostem času pogosto zahajal. V enem od zadnjih pogovorov, malo pred njegovo upokojitvijo, je omenil, da bi si želel, da bi nekoč, ko bova oba imela več časa, skupaj napisala knjigo o Beli krajini ...

Marjetka Balkovec Debevec

Sociologija in zgodovina sta bili sredi 70. let 20. stoletja na Filozofski fakulteti pogosta študijska kombinacija, ki je sčasoma oblikovala 19. septembra 1955 v Kamniku rojenega Belokranjca Lojzeta Cindriča v zgodovinarja – raziskovalca slovenskega izobraženstva.

Šolanje je začel v Črnomlju, nadaljeval na elektrotehniški šoli v Krškem in se nato odločil za študij v Ljubljani. Poučeval je na gimnaziji v Črnomlju in v šolskem letu 1982/83 v Kopru, nakar se je zaposlil kot bibliotekar na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Ob svojem delu je proučeval študijske poti slovenskih študentov, posebej tistih iz osrednje Slovenije, ki so študirali na univerzah, zlasti na dunajski. Vnet je bil za raziskovanje življenja slovenskih študentov na Dunaju, čemur se je posvečal z vztrajnim, večletnim študijem arhivskih virov dunajske univerze. To mu je omogočila tudi študijska štipendija dunajskega Avstrijskega inštituta za vzhodno in jugovzhodno Evropo ter naklonjenost dr. Feliksa Bistra, vodje izpostave tega inštituta v Ljubljani, da je postal zavzet raziskovalec dunajskega univerzitetnega arhiva. Zbrano arhivsko gradivo in njegova analiza študentov s Kranjske sta se pokazala v vrsti objav ter magistrskem (1997) in doktorskem delu (2008). Tako je leta 1995 ob arhivski razstavi na Dunaju že predstavil študen-



Dr. Alojz Cindrič ob predstavitvi knjige Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848-1918, zbornična dvorana Univerze v Ljubljani, 12. 1. 2009 (Foto: Željko Stevanič, Interaktivni Foto portal, d. o. o., Družba za razvoj fotografije, Arhivsko muzejska služba Univerze v Ljubljani).

te s slovenskega narodnostnega ozemlja na dunajski univerzi 1365–1917; tedaj je pisal tudi o študentih iz Radovljice (Radovljiški zbornik) in Kočevja (Kronika) ter pozneje Kamnika (Kamniški zbornik 2014). Na svoje delo in na splošno na raziskovanje zgodovine študentov kot dela evropske kulturne zgodovine je Alojz Cindrič v sodelovanju pri projektu germanistike v Ljubljani in Gradcu opozoril tudi z razstavo, postavljeno junija 2000 v avli ljubljanske filozofske fakultete. Ta je imela naslov Od popotne palice do rektorskega žezla: študenti s slovenskega etničnega prostora na avstrijskih in nemških univerzah. Osrednje Cindričevo besedilo te razstave je v slovenščini in nemščini objavila Šolska kronika (2000, št. 2).

Raziskovalnemu delu v univerzitetnem arhivu na Dunaju je sledilo tudi Cindričevo nadaljevanje podiplomskega študija. Njegovi magistrski nalogi Študenti s Kranjske na dunajski univerzi v predmarčni dobi 1815–1848 je bil 1997 še mentor prof. Vasilij Melik, poznejšemu doktoratu (Struktura študentov s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918) pa že njegov naslednik na oddelku za zgodovino prof. Janez Cvirn. Na Cindričevo raziskovalno delo so vplivali tudi prof. Ferdo Gestrin in profesorja na oddelku za sociologijo, oba povezana tudi z zgodovino, dr. Marjan Britovšek in še posebej dr. Ludvik Čarni, ki se je zavzel za mladega bibliotekarja. Obema profesorjema je sestavil bibliografijo in sodeloval pri nju-

nih spominskih zbornikih. Za jubilejni zbornik socioloških razprav ob 50-letnici oddelka za sociologijo pa je Cindrič kot sociolog in zgodovinar leta 2010 pripravil raziskavo Socialni izvor študentov s Kranjske na dunajski univerzi 1804–1918: prispevek h genezi slovenskega izobraženstva. Tudi Alojz Cindrič je tako povezoval sociologijo in zgodovino, ob tem tudi bibliotekarstvo, saj je bil od leta 1983 na Filozofski fakulteti bibliotekar in do upokojitve 2020 vodja knjižnice oddelka za sociologijo. Tam je, kot so zapisali, “skrbel za neformalno vzgojo študentov, pogosto razmišljal izven okvirjev in oblikoval odlično knjižnico, ki se lahko danes pohvali z zbirko več kot 30.000 enot gradiva z najrazličnejših področij”.

Prav tako je Cindrič sodeloval s prispevkoma iz svoje raziskovalne teme o študentih pri spominskih zbornikih zgodovinarjev, ki sta ga kot profesorja najbolj oblikovala. Tako je predstavil matrike kot vir za proučevanje slovenskega izobraženstva med letoma 1585 in 1715: Gradec–Dunaj–Siena (Gestrinov zbornik 1999) in pisal o kranjskih doktorjih na dunajski univerzi v predmarčnem obdobju 1815–1848 (Melikov zbornik 2001). To raziskovanje kulturne in intelektualne zgodovine je bilo ob Cindričevem bibliotekarskem delovnem mestu pravzaprav tudi del njegovih predvsem pristočasnih aktivnosti, kar pa je v teku let obrodilo zavidljive uspehe v zbranem arhivskem gradivu, v člankih o študentih pa tudi o arhivskem gradivu, ki mu je bilo osnova za raziskave in monografije. Med obsežnimi monografijami je bila prva z doktorsko temo Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918 (2009, 590 str.), kjer je predstavljenih 1890 študentov iz osrednje Slovenije, med njimi osem študentk. Naslednje leto je izšla še njegova magistrska tema z obravnavo 564 naših študentov: Študenti s Kranjske na dunajski univerzi v prvi polovici devetnajstega stoletja 1804–1848 (2010, 239 str.). Pogovor o tej njegovi knjigi je 3. decembra 2010 potekal tudi v našem muzeju.

Tudi zatem Alojz Cindrič raziskovalno ni miroval. Ob temi o malo že pozabljenih doktorantih filozofa prof. Franceta Vebra je predstavil tudi tovrstno arhivsko gradivo univerze v Ljubljani po 1919, ki je nastalo pri doktorskem študiju na novi univerzi. To predstavlja leta 2015 izdana Cindričeva knjiga Od imatrikulacije do promocije: doktorandi profesorja Franceta Vebra na Oddelku za filozofijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani v luči arhivskega gradiva 1919–1945. V njej se srečamo s 23 zelo zanimivimi doktoranti. Med njimi je kar nekaj imen, ki so zaznamovala poleg filozofije tudi pedagogiko in sedaj že označujejo zgodovino pedagoške misli: Franjo Čibej, Stanko Gogala in Leon Žlebnik so med njimi. Najbolj nenavaden med Vebrovimi doktoranti pa je v Rusiji rojen Anatolij Ignatjevič von Špakovski, ki je leta 1925 doktoriral v Ljubljani ter se pozneje uveljavil kot profesor sociologije v ZDA. Njegovo z Ljubljano in univerzo povezano študijsko dejavnost je 2016 predstavil Cindrič tudi v knjigi. Ob večji družbeni pozornosti do dela dr. Andreja Gosarja je Cindrič leta 2019 raziskal njegovo študijsko pot na dunajski univerzi 1910/11–1915/16.

Ob stoletnici ustanovitve univerze v Ljubljani pa je Cindrič pripravil na osnovi zbranega gradiva še obsežno delo Ljubljanski izobraženci skozi čas: izo-

braževanje Ljubljčanov na dunajski univerzi 1392–1917 (2019, 524 str.) Tam ugotavlja, da je bilo od prvega študenta Martina iz Ljubljane (Martinus de Lawbaco) pa do zadnje študentke, Ljubljčanke Elze Soss 1334 takih študentov (med njimi tudi štiri študentke), ki so kot kraj izvora navedli Ljubljano. Med kranjskimi študenti je bilo Ljubljčanov tako dobra petina. Cindrič je pozorno spremljal tudi prve naše študentke na dunajski univerzi. Pri analizi je upošteval vse vrste vpisnic in tako zasledil 31 študentk, rojenih na Kranjskem, in drugih dvanajst, rojenih drugje, a vpisane s slovenščino kot maternim jezikom. (Študentke s Kranjske na dunajski univerzi 1897–1918, *Zgodovinski časopis*, 2013, 1–2).

Kakor je bil Lojze Cindrič med študijskimi temami pozoren tudi za vsakdanje in družabno življenje študentov, za njihovo življenjsko stisko in preživetje, tako je ob zavzetem raziskovanju imel veselje tudi za lepote narave in planin, za prijateljsko druženje ter dobrohotno svetovanje in spodbude. Pri raziskovanju naših študentov na Dunaju do konca monarhije je opravil res pomembno delo z arhivskim gradivom o študentih do 1918 v tamkajšnjem univerzitetnem arhivu, kar je predstavil v več knjigah in razpravah, tako s sezname kot z analitičnim premislekom. Metodologija dela, zvrsti gradiva in raziskovalni primeri bodo še marsikomu v korist pri biografskih študijah in raziskovanju kulturne, posebej intelektualne zgodovine. S primeri doktorantov prof. Vebra je takšno delo nadaljeval tudi s podobnim prikazom arhivskega gradiva nove univerze v Ljubljani. Raziskovalno in študijsko delo, ki ga je v nekaj desetletjih zavzeto opravil dr. Cindrič s samostojnimi študijami o naših študentih na Dunaju, nato še v Ljubljani, je res kar preveč obsežno za enega. In marsikomu bo v korist.

Z univerzo pa je bil Lojze Cindrič simbolično povezan tudi v družinskem življenju. S Filozofsko fakulteto, kjer je služboval, je bilo povezano srečanje s poznejšo ženo Suzano. Njuna hči Helena je na Fakulteti za elektrotehniko dokončala podiplomski študij v začetku leta 2023, tako da se je zgodovinar študentskih in doktorskih poti lahko še ponosno veselil hčerkinega zagovora doktorata. Nič manj ni bil ponosen na svoj študijski in raziskovalni uspeh, na vrsto obsežnih in dragocenih objav, povezanih z zgodovino slovenskih študentov na Dunaju. Lojze je izhajal iz skromnih razmer in vse dosegel z zavzetim delom in vztrajno pridnostjo. Z domačo Belo krajino je ohranjal povezanost vse do zadnjega, do nedelje, 12. marca 2023.

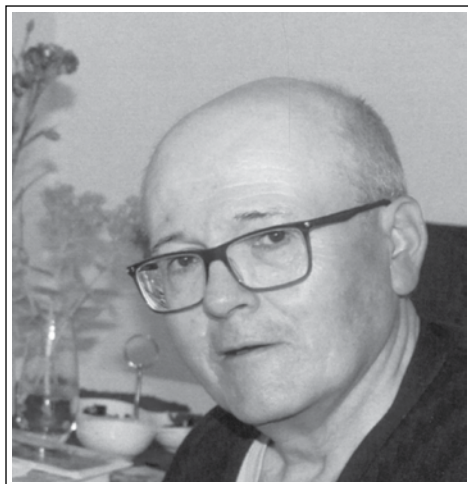
Branko Šuštar

Igor Vodnik (1957–2023)

Sredi januarja 2023 nas je dosegla vest, da se je izteklo življenje Igorju Vodniku, mariborskemu profesorju zgodovine in zbiratelju kulturno-zgodovinskega gradiva, povezanega s časom Avstro-Ogrske, posebej s cesarjem Francem Jožefom. Igor Vodnik je bil 17. januarja 1957 rojen Mariborčan, ki je živel v razsežnem meščanskem stanovanju v svoji rojstni hiši na Mladinski 2 s pogledom tudi na Mestni park. Kot se je spominjal, ga je veselje do starin spremljalo že od malega, ko se je kot šestletnik odločil shraniti debelo knjigo o 47. mariborskem regimentu, ki jo je našel v zaboji za premog. Na mladega Igorja, ki je živel z mamom Leo Knap in sorodniki, je v marsičem vplival stari oče Franc Knap (1894–1982), zaveden Slovenec iz Idrije, nekoč natakár v Narodni kavarni v Ljubljani, ki mu je bil vzor poštenja, osebnega ponosa in resnicoljubnosti. Kot je Igor pripovedoval, ga je prav stari oče navdušil tudi za cesarja Franca Jožefa in za čas, ko so te lastnosti še nekaj veljale. Od jeseni 1964 je bil Igor osnovnošolec na bližnji šoli Antona Aškercarja na drugi strani parka. Osnovno šolo, ki je imela tudi svojo ulico – Aškerčevo – je končal v zadnjem letu njenega delovanja, preden se je združila z OŠ bratov Polančičev. Čeprav je živel v soseščini prve gimnazije, je bil od 1972 do 1976 dijak mariborske II. gimnazije na drugem bregu Drave, saj je šola veljala za bolj primerno za učence iz običajnega družbenega okolja. In bolj ljudski je ostal Igor vse življenje. Po maturi 1976 je v Ljubljani študiral zgodovino in sociologijo. Dragocenost študija na oddelku za zgodovino tedaj edine slovenske univerze je bilo tudi povezovanje za zgodovino vnetih ljudi iz različnih slovenskih pokrajin. Igor je v študijsko krajino Ljubljane prinašal živahno štajersko govorico, še bolj pa vznemirljivo vzdušje iz krajev ob Dravi, ki nam ga je z izbranimi zapisi iz mariborskega Večera živahno predstavljal v sliki in besedi. Kot študent je sprva stanoval v zanimivi Tavčarjevi hiši ob Ljubljanici, nato v hiši na začetku Šmartinske. V želji, da si po koncu študija čimprej najde zaposlitev v podporo družini, je študiral redno in zavzeto. Diplomsko nalogo je pripravil že aprila 1980 z dobrim znanjem nemščine in poznavanjem časopisja domačega Maribora in jo zagovarjal še v šolskem letu 1979/80. Pri prof. Vasiliju Meliku je obravnaval temo o francoško-pruski vojni in o zedinjenju Nemčije v pisanju lista Marburger Zeitung ter kot prvi iz našega letnika diplomiral. Tako si je pridobil naziv prof. zgodovine in sociologije, zato je s kratkega absolventskega izleta na Vis od svojih študijskih kolegov, ki smo bili še vsi sredi študijskih obveznosti, prejel razglednico, ki smo jo naslovili: Prof. Igor Vodnik.

Jeseni 1980 je tako že pričel opravljati delo srednješolskega profesorja zgodovine, kar nam je večini bil cilj študija. Poučevanja na mariborski Srednji trgovski šoli, ki je delovala prav v njegovi Mladinski ulici 14, se je lotil z zavzetostjo mladega profesorja. Prizadeval si je, da bi dal svojim učencem nekaj več kot le golo znanje iz učbenikov, zato je poskušal povezati svoje zanje, veselje in hobije v splošno korist. Zgodovinskim krožkom, obiskom muzejev, predavanjem in ekskurzijam

je leta 1984 sledila še razstavna dejavnost. Ob poučevanju je z zbranim kulturno-zgodovinskim gradivom sodeloval pri 26 zgodovinskih razstavah v več štajerskih krajih. Tako sta npr. leta 1992 z zbiralcem Mihaelom Rokavcem v mariborskem Muzeju narodne osvoboditve pripravila razstavo Maribor skozi čas: na razglednicah in predmetih. S tem muzejem, ki domuje čisto blizu njegove Mladinske ulice, je sodeloval tudi kasneje pri razstavah o praznikih in o okupaciji nekoliko drugače, kot pričuje prijazna zahvala vodstva muzeja junija 1996, da te razstave brez njegovega prijateljskega sodelovanja in neutrudnega zbirateljstva sploh ne bi mogle nastati. Pri temi Okupacija nekoliko drugače je bila predstavljena tudi Igorjeva zbirka malih igračk t. i. zimske pomoči, ki so lahko pomenile otrokom enega od redkih svetlih utrinkov v krutih letih vojne in bombardiranja Maribora, kot je pripovedoval. Svojo razstavno dejavnost od prve z naslovom Patina starega Maribora (1984) do več kot dvajsetih razstav do leta 1995 na Srednji trgovski šoli in v drugih razstaviščih je Igor Vodnik skupaj z odmevi razstav v tisku predstavil leta 1995 v tematski številki Šolske kronike, posvečene prav zbirateljstvu.



*Igor Vodnik
(iz knjige Alf in Don, 2019).*

Tudi sicer je Igor Vodnik rad sodeloval z muzeji v prepletu zbirateljske dejavnosti, zgodovinskih tem in predstavitev gradiva, ki ga je posređoval tudi za posamezne raziskave. Prijateljem in znancem, ki jih je cenil, je kdaj pripravil kakšno simbolično darilo – historične predmete, npr. kovance, izdane v letu njihovega rojstva, razglednice, povezane z njim. Med tako obdarjenimi je bil tudi Alois Mock, avstrijski zunanji minister v času naše osamosvojitve, ki se je za darilo zahvalil. Vesel je bil tudi uspehov študijskih kolegov in je naši sošolki, ko je izpeljala štiriletni mandat slovenske ministrice za kulturo, iz prijaznosti podaril mapo zbranega gradiva o njenem delovanju.

Za Igorja je bilo značilno povezovanje zanimanja za zgodovino, zbiranja predmetov, razglednic in knjig, povezanih z Avstro-Ogrsko, zlasti cesarjem Francem Jožefom, hkrati pa posređovanje zbranega v razstavne in raziskovalne namene. V tem obdobju je videl in cenil gotovo tudi idealizirano podobo urejenosti upravnega poslovanja, spoštovanje tradicije in veljavo poštenosti. Tako je rad odprl svoje zbirke za projekte, kot npr. leta 2016 za zbornik o cesarju Francu Jožefu, ki ga je uredil dr. Gregor Antoličič. V uvodu v knjigo se je urednik Igorju posebej zahvalil za izredno bogato slikovno prilogo. Številno njegovo ilustrativno



Zbirateljska soba Igorja Vodnika (zasebni arhiv).

gradivo je v tej knjigi označeno: Osebni arhiv prof. Igorja Vodnika – OAIIV. Podobno je z ilustrativnim gradivom sodeloval še pri knjigah Leta strahote: Slovenci in prva svetovna vojna, Maksimilijan: Cesar po Napoleonovi milosti in Karel I., zadnji slovenski cesar. Igor se je z veseljem spominjal tudi raziskave o dravskih mostovih, ki jo je podprl z gradivom iz svojih zbirk. Njegova velika soba je bila pravi ogledni muzej s predmeti, razstavljenimi po vseh stenah. To je javnost lahko videla 14. marca 2008 na TV Slovenija v pogovorni oddaji Polnočni klub, ki jo je vodila Jolanda Kolar Balmazović na temo zbiratelji, ko smo lahko prisluhnili tudi kakšnemu Igorjevemu razmišljanju; vse to je še dostopno tudi na spletu.¹

Po predstavitvi svojega zbirateljstva in bogate razstavne dejavnosti na Srednji trgovski šoli v Mariboru in drugod je Igor Vodnik v reviji Slovenskega šolskega muzeja Šolska kronika leta 1996 pisal še o razstavi ob 120-letnici svoje šole, ko so predstavili tudi ustanovitveni dokument trgovske šole v Mariboru iz leta 1876, ki so ga dobili iz Štajerskega deželnega arhiva v Gradcu. V tem času se je na avstrijskem Koroškem udeležil tudi slovensko-avstrijskega bilateralnega seminarja za učitelje zgodovine. Seveda je bilo dragoceno tudi njegovo posredovanje zgodovine dijakom, ki so bili usmerjeni v trgovsko dejavnost. Kot sam navaja v biografskem zapisu, je pri njem končalo srednjo šolo kar štirinajst poznejših

¹ <https://www.rtv slo.si/rtv365/arhiv/12669020?s=tv>

profesorjev zgodovine, dva magistra in en doktor znanosti. Ob tem je imel Igor Vodnik občutek tudi za osebno stisko mladih in jim naklonjeno pomagal. Kot je marca 2008 povedal o dijakih v svoji značilni, odkriti in hitri pripovedi: "Otroci so me radi imeli, mislim, da me še imajo radi, na svobodnih volitvah bi še dobil. Čeprav rečem, imajo me radi, še rajši pa /imajo/, če odpadem." Predvsem pa je spodbujal raziskovalno dejavnost dijakinj in dijakov trgovske šole, na kateri je poučeval, saj je bil v 23 letih kot šolski koordinator pri projektu Mladi za napredek Maribora mentor za vsaj 56 nalog. Več kot trideset od teh, pripravljenih med letoma 1989 in 2008, je vpisanih v Cobiss, ki tako dokumentira tudi raznovrstnost raziskovalne tematike. Med njimi so tako obravnave zbirateljstva s soške fronte, sveta starin, tem krajevne zgodovine, generala Maistra in umetnika Antona Repiča pa vse do uspešnih dijakov skozi zgodovino Srednje trgovske šole Maribor in življenja v Domu upokoјencev Danice Vogrinec. Teme, s katerimi se je Igor v teku let tudi srečeval.

Posebnost so bila tudi Igorjeva potovanja po domači Štajerski, saj je za poti, največkrat povezane s zbirateljstvom, uporabljal kolo. Tudi ko je bilo treba kaj prepeljati. V sedemnajstih letih kolesarjenja je nabral kar 103.000 km, najdlje se je tako odpravil iz rodnega Maribora v Celje in celo do Vranskega. Bil je vnet tudi za priročne mariborske vzpone na razgledno Piramido ter na zvonik mariborske stolnice. Na svojih poteh je Igor srečeval legendarne Mariborčane, kot sta olimpijonek Leon Štukelj ali pa škof Jožef Smej, v vsem zgleden kulturni delavec, pa tudi sam je sodil v kulturnem Mariboru vsaj med znance iz sosednje ulice. Rad je sodeloval z mladimi, kot npr. s študentko Majo Kanop Krevh, ki je pri prof. Janezu Bogataju pripravljala magistrsko nalogo Ljubiteljstvo v etnološki muzeologiji (2006). Ob tem je spoznal, da lahko svojo zbirateljsko vnemo označi tudi za zasvojenost. To mu je dalo misliti, kot je pripovedoval. Odločitev za družinsko življenje z Danico – prihajala je iz številne družine koroškega slikarja Antona Repiča – in njenim sinom Anžetom je že v zrelih letih nekoliko preusmerila tudi Igorjevo zbirateljsko zavzetost v bolj družinske smeri, tudi v naklonjenost domačima kužkoma. Tako je Igor za ženin rojstni dan pripravljal dokumentarno slikanico Alf in Don. Ta v sliki in besedi predstavlja 'sanje gospoda Vodnika' o mariborskih dogodivščinah dveh kužkov, ki niso brez zgodovinskih razsežnosti. A knjiga z ilustracijami Barbare Polc, Igorjevimi kratkimi zgodbami in z dokumentarnimi fotografijami o kužkih je izšla novembra 2019 že v spomin ženi Danici (1963–2019). V šolskem letu 2018/19 Igorja še najdemo med profesorji Srednje trgovske šole, ki je od decembra 2020 poimenovana kot Srednja šola za trženje in dizajn. Ne vem, ali se je sodobna šola zavedala vseh prizadevanj, ki jih je v njen razvoj vgradil tudi tedaj že nekoliko ostarel in moderne tehnologije nevesč profesor. V tem času, ko se je z računalništvom preoblikovalo tudi šolstvo, se je Igor Vodnik tudi iz zdravstvenih razlogov upokojil. Po ženini smrti, selitvi, upokojitvi in boleznih, sladkorna bolezen ga je sicer spremljala skoraj vse življenje, je zadnje mesece preživel v mariborskem domu upokoјencev. Umrl je 9. januarja 2023, malo preden bi dopolnil 66 let.

Igor Vodnik je bil zanimiv sogovornik, poseben, a dobrohoten človek, vreden zaupanja in radi smo ga srečevali v njegovem rojstnem mestu ob Dravi. Bil je dober poznavalec zgodovine Maribora, ki je rad po ulicah rodnega mesta popeljal dijake in druge obiskovalce. Bil je mariborski zgodovinar, ki je vse življenje z veliko vnemo zbiral razglednice, fotografije, knjige in predmete, povezane z nekdanjimi časi, s cesarjem Francem Jožefom pa še posebej. A vse to je z veseljem posredoval za razstave in raziskovanja, saj si je prizadeval povezovati svoje znanje in veselje, da služijo v splošno korist. Ob tem so bili del poslanstva prof. Igorja Vodnika kot učitelja zgodovine poleg vzgoje v ljubezni do slovenske preteklosti tudi spodbujanje raziskovalne dejavnosti srednješolcev, sodelovanje z muzeji in arhivi ter vzgoja za spoštovanje naše kulturne dediščine.

Branko Šuštar

Iz muzejskega dela

UDK 060.016(497.5)»2022«

1.04 strokovni članek

Prejeto: 21. 10. 2023

Stane Okoliš*

Slovenski šolski muzej v letu 2022

The Slovenian School Museum in 2022

Izvleček

V prvih mesecih leta je izzvenela epidemija covida-19. Postopoma so bili odpravljene vsi ukrepi proti njenemu širjenju, delovanje muzeja pa se je na vseh področjih vrnilo v predcovidne razmere. S prvim februarjem 2022 je bil izvršen prenos dejavnosti muzeja športa z Zavoda RS za šport Planica na Slovenski šolski muzej, 23. marca 2022 pa je bila odprta nova stalna razstava Šola = zakon!. Oba dogodka sta prelomna. Muzeju se odpirajo nove možnosti razvoja. Po predhodnem načrtu, ki je bil opredeljen v elaboratu prenosa, se je okrepljeno finančno, do konca leta pa z novimi zaposlitvami tudi kadrovske. Prostorska stiska, posebej pri depojih in konservatorsko-restavratorski delavnici, v muzeju športa pa tudi pri razstavnih prostorih, je ostala nerešena. Majska in junijska selitev zunanje depoja iz Zavoda RS za blagovne rezerve v Zalogu v prostore bivše Bombažne predilnice in tkalnice BPT Tržič je bila nujna zaradi že večkratne odpovedi najemne pogodbe najemodajalca. Z večjo dostopnostjo so se v muzeju vrnili obiskovalci, s katerimi so oživeli pedagoški programi in druga muzejska dejavnost.

Abstract

Early in the year, the COVID-19 epidemic faded. As all the measures to contain its spread were gradually lifted, the Museum's activities in all areas returned to their previous extent. As of 1 February 2022, the activities of the Sports Museum were transferred from the Planica Institute of Sports of the Republic of Slovenia to the Slovenian School Museum, and on 23 March 2022, the new permanent exhibition School is Cool! was opened. These were two epochal events, as new development opportunities are opening up for the Museum. According to the preliminary plan set out in the transfer study, the Museum has grown financially and will also grow in terms of staff by the end of the year with new recruitments. Lack of space, particularly regarding the depots and the conservation and restoration workshop, but also the exhibition space in the sports museum, has remained unresolved. The relocation of the external depot from the Agency of the Republic of Slovenia for Commodity Reserves in Zalog to the premises of the former BPT Tržič Cotton Spinning and Weaving Mill in May and June was necessitated by the repeated termination of the lease agreement by the owner. Improved accessibility has brought visitors back to the museum, revitalising educational programmes and other museum activities.

* Stane Okoliš, mag. zgodovinskih znanosti, muzejski svetovalec, direktor muzeja, e-pošta: stane.okolis@solskimuzej.si

Ključne besede: muzej, šolstvo, letno poročilo, statistika, stare učne ure

Keywords: museum, schooling, annual report, statistics, old school lessons

Uvod

Ukrepi proti širjenju epidemije covid-19 so v prvih mesecih leta postali milejši, saj je bila nevarnost za javno zdravje vse manjša. Dostopnost muzeja je bila s tem večja, obisk v muzeju pa se je posledično že v februarju močno povečal, čeprav do konca leta še ni dosegel ravni pred epidemijo. Izvajanje osnovne muzejske dejavnosti in dogovorjenih osnovnih in posebnih nalog z Uradom za razvoj in kakovost v izobraževanju (URKI) na Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport (MIZŠ) je tako, zlasti v prvih mesecih leta, potekalo v znamenju izzvenele epidemije covid-19.

Vlada RS je 11. januarja 2022 sprejela sklep o prenosu dejavnosti Muzeja športa z Zavoda RS za šport Planica na Slovenski šolski muzej, ki je začel učinkovati s 1. februarjem 2022. Muzej je do navedenega datuma od zavoda prevzel vse obveznosti in premoženje, muzejske zbirke in zaposlene. Pod okriljem Slovenskega šolskega muzeja se je Muzej športa oblikoval kot njegova organizacijska enota, ki je imela ob prenosu dve polni delovni mesti in tri zaposlene. Ena oseba je imela polno zaposlitev, drugi dve pa sta eno delovno mesto zasedali v razmerju od 80 do 20 odstotkov. Zaposlitev za 20 odstotkov je bila dopolnilna k osnovni na drugem javnem zavodu.

MIZŠ je muzeju posredovalo izhodišča za pripravo programa dela, finančnega in kadrovskega načrta za leto 2022 kakor vsa prejšnja leta v decembru predhodnega leta, zaradi prenosa dejavnosti muzeja športa pa po izvedenem prenosu znova februarja 2022. Muzej je v predvidenih rokih pripravil Letni delovni načrt in finančni načrt SŠM za leto 2022 pred prenosom dejavnosti muzeja športa, po prenosu pa na podlagi novih izhodišč ministrstva še spremenjen oz. dopolnjen dokončni Letni delovni načrt in finančni načrt SŠM za leto 2022. Svet javnega zavoda SŠM je dal soglasje k usklajenemu letnemu načrtu najprej na prvi dopisni seji dne 27. januarja 2022, nato pa dne 1. aprila 2022 na podlagi novih izhodišč še k dopolnjenemu letnemu načrtu.

MIZŠ je 13. aprila 2022 podal soglasje k novemu Pravilniku o organizaciji in sistemizaciji delovnih mest v Slovenskem šolskem muzeju, 20. aprila 2022 pa tudi k dokončnemu Letnemu delovnemu načrtu in finančnemu načrtu. LDN in FN SŠM 2022 je po predhodno potrjenem Elaboratu prenosa dejavnosti muzeja športa z Zavoda RS za šport Planica na Slovenski šolski muzej predvideval 22 zaposlenih, ki so financirani iz proračunskih sredstev; od tega šestnajst v Slovenskem šolskem muzeju, šest pa v OE muzej športa, ki ji enoviti muzej zagotavlja nemoteno delovanje in vsestransko administrativno in strokovno podporo. Letna pogodba o financiranju javne službe SŠM v letu 2022 med javnim zavodom SŠM in MIZŠ je bila sklenjena 14. junija 2022.

Na podlagi potrjenega LDN in FN SŠM 2022, Pogodbe o financiranju javne službe SŠM 2022 in izvedenih javnih razpisov je muzej do 1. januarja 2023 postopoma zapolnil vsa dovoljena sistemizirana delovna mesta v upravnem delu (finančni delavec/ka in delavec/ka v tajništvu), v podpornih službah (sodelavec/ka za odnose z javnostmi in sodelavec/ka za projekte) in v muzejski stroki (kustos dokumentalist in kustos v podporo raziskovalne dejavnosti). V OE muzeja športa sta bila sprejeta dva kustosa in konservatorica, delavci, ki so bili prevzeti od Zavoda RS za šport Planica, pa so zaradi varovanja pridobljenih pravic ohranili sistemizirana delovna mesta z zavoda.

Do ureditve delovnih prostorov v dotedanjem priročnem depoju na koncu zgornjega hodnika so bili na novo sprejeti delavci v SŠM začasno nastanjeni v muzejski čitalnici, na novo zaposleni v OE Muzeja športa pa so se v začetku decembra namestili v delovne prostore na Kopitarjevi 4. Za preureditev priročnega depoja v delovni prostor za šest zaposlenih je bilo treba deponirano muzejsko gradivo in predmete v dogovoru z uršulinskim samostanom in Mestno knjižnico Ljubljana predhodno preseliti v začasno najete prostore samostana in v knjižni depo Slovanske knjižnice. Muzej je moral zaradi odpovedi pogodbe o najemu skladiščenja izprazniti tudi depo za večje muzejske predmete in drugo raznovrstno muzejsko gradivo v Zavodu RS za blagovne rezerve v Zalogu.

Poleg prenosa dejavnosti muzeja športa, nove sistemizacije delovnih mest, povečanega obsega poslovanja in selitve tako depoja za večje muzejske predmete v Zalogu kot tudi priročnega depoja v matičnih muzejskih prostorih je bilo za nadaljnji vsestranski razvoj muzeja izjemno pomembno odprtje nove stalne razstave Šola = zakon!. Začetek njenega snovanja sega v leto 2014, slovesno odprtje z izbranim kulturnim programom pa je bilo 22. marca 2022 v prisotnosti aktualne in nekdanje ministrice za izobraževanje, znanost in šport. V letu 2022 so bili položeni temelji za razvoj muzeja na višji organizacijski in strokovni ravni.

Z odpravo ukrepov proti širjenju epidemije so poleg starih učnih ur in vodstev po novi stalni razstavi Šola = zakon! oživele tudi druge pedagoško-andragoške dejavnosti in projekti. Zaposleni so se zopet v večjem številu udeleževali sejamskih, promocijskih in izobraževalnih prireditev. S šolami in organizacijami na področju dela muzeja so potekali novi skupni projekti. Bolj so bili obiskani dnevi odprtih vrat in druge dejavnosti odprtega muzeja. Maja je muzej na dvodnevem seminarju o izkustvenem učenju v muzeju prvič izpeljal projekt izobraževanja za učitelje v sklopu programa KATIS, ki ga vodi MIZŠ. Odmevno je bilo sodelovanje muzeja na mednarodni konferenci gluhih učiteljev, ki je avgusta potekalo v Ljubljani in Zagrebu v organizaciji Društva gluhih učiteljev Slovenije.

Jeseni je bilo odprtje občasne razstave Zbiramo, raziskujemo, obujamo: muzej športa in športna dediščina, s katero se je OE muzej športa po prenosu dejavnosti na Slovenski šolski muzej prvič javno predstavil slovenski javnosti. Slovenski šolski muzej je sodeloval pri načrtovanju in izvajanju aktivnosti za izvedbo popravljalnih ukrepov na področju skrbi za dediščino na področju športa, ki jih je od MIZŠ-ja zahtevalo Računsko sodišče. Ministrstvu je o izvedenih ukrepih tudi redno poročal.

V poepidemičnih razmerah so bili doseženi vsi pglavitni letni cilji. Za financiranje letnega programa je muzej prejel sredstva od ministrstva za izvajanje osnovne muzejske dejavnosti (javno službo), za osnovne in posebne naloge (program) in za investicije. Dodatna sredstva za delovanje je muzej pridobil z lastno dejavnostjo (vstopnine, naročnine, muzejska trgovina) in so bila v celoti namenjena pokrivanju stroškov lastne dejavnosti in razvoju muzejskih programov.

Obisk muzeja

Muzej je v letu 2022 obiskalo 13.963 oseb. V primerjavi s predhodnim letom, ko so čez celo leto veljali bolj ali manj ostri ukrepi proti širjenju epidemije covid-19, doseženo število predstavlja kar 247-odstotno povečanje. V muzejski andragoško-pedagoški program je bilo vključenih še 281 osnovnošolskih otrok iz zasavske regije, ki so se trinajstih učnih ur lepopisa udeležili v muzejski zbirki v Hrastniku. Promocijskih prireditev, na katerih je nastopal Slovenski šolski muzej, se je udeležilo 1633 obiskovalcev, večje število ljudi pa si je ogledalo tudi njegove razstave na gostovanju.

Tabela: Obisk muzeja 2022 po mesecih, glede na starost obiskovalcev; primerjava z 2021

	JAN	FEB	MAR	APR	MAJ	JUN	JUL	AVG	SEP	OKT	NOV	DEC	Skupaj
Predšolski	0	83	3	0	2	18	2	4	0	0	4	6	122
OŠ	127	624	926	1349	1534	1731	17	117	820	1138	865	919	10.167
SŠ	9	51	79	13	56	68	0	0	32	182	13	71	574
Študenti	25	30	66	19	0	35	6	6	37	106	36	8	374
Odrasli	44	282	253	242	267	329	110	80	109	137	241	189	2283
Upokojenci	14	33	75	40	49	43	30	27	38	50	32	12	443
2022	219	1103	1402	1663	1908	2224	165	234	1036	1613	1191	1205	13.963
2021	39	319	185	61	644	1310	77	174	900	953	488	499	5649
INDEKS	5,62	3,46	7,58	27,26	2,96	1,70	2,14	1,34	1,15	1,69	2,44	2,41	2,47

Navkljub izrednemu povečanju je bilo število obiskovalcev precej pod večletnim povprečjem pred covidnega obdobja. Če se epidemiološke razmere v prihodnosti ne bodo poslabšale niti ne bo vladnih ukrepov proti širjenju epidemije, zato tudi ne omejitve dostopnosti muzeja, je dolgoročni načrt muzeja o postopni rasti števila obiskovalcev po letu 2025 še uresničljiv. Obisk se je najbolj povečal v prvih mesecih leta, večji od predhodnega leta je bil tudi v vseh drugih mesecih. Najslabši obisk je bil med letnimi šolskimi počitnicami in v januarju, najboljši pa maja in junija. Že v spomladanskih mesecih 2022 ni bilo ukrepov proti širjenju covid-19, četudi je bilo v ravnanju obiskovalcev pozneje občutiti še precej zadržanosti. Starih učnih ur po spletu za osnovnošolske skupine, kot so bile v predhodnem letu, leta 2022 ni bilo več.

Tabela: Primerjava števila obiskovalcev v letu 2022 in 2021
a) Po starostnih skupinah obiskovalcev

	Predšolski	Osnovnošolci	Srednješolci	Študenti	Odrasli	Upokojenci	Skupaj
2022	122	10.167	574	374	2283	443	13.963
2021	40	4174	102	120	849	364	5649

Največji delež obiskovalcev (72,8 %) so bili tudi v letu 2022 osnovnošolci oz. osnovnošolske skupine. Odstotek povečanja v tej starostni skupini je zato najbolj vplival na odstotek povečanja obiskovalcev muzeja v celoti. Med drugimi starostnimi skupinami so nekoliko izstopali odrasli (16,3 %), medtem ko je za vse druge skupine obiskovalcev značilno, da se je njihovo število ob majhnem deležu v celoti pri vseh močno povečalo. Največji odstotek povečanja je bil pri srednješolcih (indeks 5,63), najmanjši pa pri upokojencih (indeks 1,22). Najmanj obiskovalcev je bilo v starostni skupini predšolskih otrok (122). Osnovnošolci so se v večji meri udeležili pedagoških programov (ogled razstav, udeležba na starih učnih urah in delavnicah), med upokojenci pa je več uporabnikov muzejske knjižnice in udeležencev prireditev.

Tabela: Obiskovalci z izdanimi vstopnicami in brez njih v letu 2022 in 2021

Evidenca obiskovalcev	2022	2021	Indeks 22/21
Z izdanimi vstopnicami	12.501	4849	2,58
Brez izdanih vstopnic	1462	800	1,83
Skupaj	13.963	5649	2,47

Uporabniki storitev v muzejskih oddelkih (knjižnici, fototeki ...) so obiskovalci brez izdanih vstopnic. Med nje se štejejo tudi obiskovalci ob dnevih odprtih vrat in udeleženci drugih muzejskih prireditev (predavanja, seminarji, odprta razstava ...). Njihovo število je bilo v letu 2022 večje od načrtovanega (46 %) in večje od obiska v predhodnem letu (83 %). Razlog za povečanje je celoletno delovanje knjižnice, ponovno prirejanje množičnih dogodkov in marčevsko odprtje nove stalne razstave.

Tabela: Obisk tujih državljanov

Obiskovalci muzeja	Realizacija 2022	Realizacija 2021	Indeks R22/ R21
Tuji državljani z izdanimi vstopnicami	647	49	13,2

Po izdanih vstopnicah je muzej v letu 2022 nad pričakovanji obiskalo kar 655 tujih državljanov. Povečanje je izjemno tako glede na načrt (indeks 7,28) kot tudi na obisk v predhodnem letu (indeks 13,2). Presežen je bil tudi dolgoročni cilj do leta 2026 (31 %). K izjemno povečanemu obisku tujih državljanov so največ prispevale večje skupine osnovnošolcev in srednješolcev s slovenskim uč-

nim jezikom iz Trsta in okolice v Italiji ter šolske skupine iz Hrvaške. Večji je bil obisk tudi med turisti. S postavitvijo nove stalne razstave in dopolnitvijo besedil v angleščini je muzej postal nedvomno bolj zanimiv tudi za drugače govoreče tuje državljanke oz. turiste.

Stare učne ure

V letu 2022 je bilo v muzejskih matičnih prostorih na Plečnikovem trgu izpeljanih 582 starih učnih ur v rednem pedagoško-andragoškem programu, v okviru programov odprtega muzeja pa še dodatnih 11 (7 ob dnevih odprtih vrat, 3 ob počitniških programih, 1 na odprtih dejavnostih v Tednu otroka). Štirinajst starih učnih ur je bilo izpeljanih tudi na gostovanjih zunaj muzeja. V primerjavi s predhodnim letom je bilo izvedenih starih učnih ur 323 (55,5 %) več. Podobno kot obisk v celoti je povečanje števila izvedb starih učnih ur, glede na predhodno covidno leto, izjemno. Približalo se je številu izvedb pred izbruhom epidemije covid-19. Z izjemno povečanim številom izvedenih učnih ur se je močno povečalo tudi število udeležencev na starih učnih urah. Njihovo število je za 7241 (61 %) večje kot v predhodnem letu. Število udeležencev na učno uro se je v povprečju s 17,8 osebe v letu 2021 povečalo na 20,4 osebe v letu 2022. To povečanje je nedvomen odraz ukinjanja protikovidnih ukrepov, ki so število udeležencev na posamezno skupino močno omejevali. Število vsebin starih učnih ur je v letu 2022 ostalo nespremenjeno, saj novih vsebin ni bilo. Izvedle so se vse stare učne ure iz objavljenega programa v brošuri Pedagoški programi SŠM v šolskem letu 2021/2022 in 2022/2023.

Tabela: Učne ure 2022 (po izd. vstopnicah); primerjava z 2021

Učna ura	Izvedbe 22	Izvedbe 21	Obisk 22	Obisk 21
1. Lepopis, 1930	224	137	4596	2441
2. Nedeljska šola, 1865	127	71	2525	1207
3. Lepo vedenje, 1907	103	12	2324	228
4. Stara šola za najmlajše, 1900	43	6	921	163
5. Vodnikova šola, 1810	33	14	475	199
6. Računstvo, 1905	15	3	257	66
7. Učna ura za tujce, 1906	10	2	228	29
8. Ročna dela	9	0	224	0
9. Učna ura v antični Emoni	7	2	117	31
10. Fizika, 1900	4	6	94	129
11. Prirodopis: domača mačka	4	0	65	0
12. Cesarska pesem, 1901	2	6	24	129
13. Higiena	1	0	13	0
14. Telovadba	0	0	0	0
Učne ure skupaj	582	259	11.863	4622

Največkrat je bila izvedena učna ura Lepopis iz leta 1930, ki je že vrsto let najbolj priljubljena vsebina starih učnih ur. Med bolj priljubljenimi sta bili v letu 2022 še Nedeljska šola iz leta 1865 in Lepo vedenje iz leta 1907. V primerjavi s predhodnim letom se je število izvedb učnih ur povečalo pri skoraj vseh vsebinah. Zelo opazno se je povečalo število izvedb učnih ur Lepo vedenje in Stara šola za najmlajše. Nič manj se ni povečalo tudi število izvedb učnih ur Računstvo, Učna ura za tujce in Ročna dela. Zaradi pomanjkanja ustreznih prostorov v muzeju ni bilo mogoče izpeljati učne ure telovadbe. Pri izvedbi učnih ur, tako pri uvodni pripravi obiskovalcev na pouk kot tudi pri uprizarjanju vloge učitelja oz. učiteljice, so v večjem obsegu pomagali zunanji sodelavci (študenti in absolventi). Za uvodno pripravo skupin na učne ure so skrbeli vodiči, pouk pa so izvedli animatorji starih učnih ur. Vloge učiteljev (učiteljic) starih učnih ur so v letu 2022 igrali: Taja J. Gubenšek, Matej Hrastar, Matej Prevc, Grega Vauhnik, Miha Zupanc Kovač, Lara Oštrbenk, Gregor Gartner, Jure Pavšek, Domen Šega in Jasmina Bejtovič. Poleg navedenih zunanjih sodelavcev so pouk po starem med drugimi muzejskimi nalogami izvajali tudi redno zaposleni: samstojna bibliotekarka Polona Koželj, višji kustos Anton Arko, organizatorica in koordinatorica kulturnih programov Mateja Pušnik in sodelavka za projekte Klara Keršič.

V prvi polovici leta sta vzporedno z odprtjem nove stalne razstave in vračanjem obiskovalcev v muzej potekala izobraževalni tečaj in opravljanje izpitov za novo generacijo vodičev in poskusne učne ure za nove voditelje učnih ur. Pri izobraževanju vodičev in poskusnih učnih urah za voditelje učnih ur so sodelovali tako avtorji posameznih vsebin in zgodovinskih obdobj s stalne razstave kot tudi drugi strokovni delavci muzeja. Za nove voditelje (voditeljice) starih učnih ur so bila nabavljena nova oblačila. Pri nakupu sta bili najbolj dejavni Mateja Pušnik na delovnem mestu organizatorica in koordinatorica kulturnih programov in strokovna sodelavka za projekte Klara Keršič. S predlogami krojev za nova učiteljska oblačila jima je pomagala kustosinja mag. Marjetka Balkovec Debevec, ki v muzeju skrbi za predmete tekstilne zbirke. Oblačila za učitelje v šoli nekoč je izdelala šivilja Marjeta Vidic v trgovini z metriskim blagom Elegance na Nazorjevi ulici v Ljubljani.

Stalna razstava – Šola = zakon!

Po intenzivnem delu avtorjev razstavnih vsebin, usklajevanju z arhitekti in oblikovalkama ter z zaključnimi deli mizarstva Trunkelj, UV-tiskom podjetja Košček, d. o. o., osvetlitvami Svetlarne, d. o. o. in namestitvijo avdiovizualnih aparatov ter z dokončanjem drugih manjših del v predhodnem letu in v prvih mesecih leta 2022 je bila stalna razstava 22. marca 2022 odprta v navzočnosti številnih prijateljev Slovenskega šolskega muzeja, predstavnikov Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport ter drugih gostov. Postavitev nove stalne razstave je rezultat dolgoletnega prizadevanja muzeja, da obiskovalcem poleg izvirnih pedagoško-andragoških programov ponudi tudi sodobno muzejsko postavitvev o

preteklosti šolstva na Slovenskem. Razstava je skupinsko delo. Naloge so bile razdeljene med vse zaposlene in v zavesti skupne odgovornosti tudi izpeljane. Kakor pri razstavi so vsi zaposleni stopili skupaj tudi pri njenem odprtju, ki je bilo bogat kulturni dogodek.

Z vsebinskimi povzetki in namestitvijo tablic v brajevi pisavi je bila razstava približana slepim in slabovidnim. Obogatena je z zvočnimi in glasbenimi elementi ter s postavitvijo ambientov: z lutkami, maketami predmetov in oseb. Besedila so bila pred tiski lektorirana in skrbno pregledana. Najpomembnejši deli besedil so bili prevedeni in natisnjeni tudi v angleškem jeziku. Kolofon razstave z vsemi sodelujočimi posamezniki in inštitucijami je zelo obsežen. Razstavna zloženka je ob odprtju izšla v slovenskem, pozneje tudi v angleškem jeziku. Mali vodnik *Beležka po novi stalni razstavi* je bil namenjen mlajši populaciji obiskovalcev. V konservatorsko-restavratorski obravnavi je bilo 46 razstavljenih predmetov iz raznovrstnih materialov (kovina, les, tekstil itd.). Izvedenih je bilo več različnih postopkov: suho in mokro čiščenje, utrjevanje, dopolnjevanje in kitanje, retuširanje, lakiranje itd. Na okna razstavišča je bila nameščena UV-zaščitna folija.

Dan pred odprtjem je bila tiskovna konferenca za medije. Ob odprtju je bila nova stalna razstava predstavljena v oddaji Svet kulture na Radiu Slovenija 3, 13. aprila 2022 pa v oddaji Prvi na obisku na Radiu Slovenija 1. Oglaševanje razstave je potekalo na plakatih Tam-Tam, promocija pa tudi na razstavnih mestih, ki so bila s kodo povezana z aplikacijo Plakat AR na Google playu. Pred koncem leta je bila stalna razstava nadgrajena in dopolnjena z animacijo nosilnih likov trinajstih obdobij šolske zgodovine in z video predstavitvijo teh obdobij na vhodnem monitorju. Za učinkovito izobraževanje vodičev za vodstva po novi stalni razstavi je bil zasnovan Vodič za vodiče. Po uvodnih vodstvih kustosov so vodstva po novi stalni razstavi prevzeli muzejski vodiči: Neža Vrtovec, Lara Oštrbenk, Tamara Šterk, Domen Šega, Lea Klinar, Nika Katrašnik, Gregor Gartner, Sara Čosić, Nika Plohl, Jure Pavšek, Urša Volk. Ko je bilo treba in ob posebnih priložnostih, so vodenje po stalni razstavi opravljali tudi zaposleni: Mateja Pušnik, Klara Keršič, Polona Koželj, Matic Intihar, Anton Arko in avtorji posameznih obdobij.

Občasne razstave

Zbiramo, raziskujemo, obujamo: športna dediščina in Muzej športa. Občasna razstava je bila postavljena v obnovljenem zgornjem razstavnem hodniku Slovenskega šolskega muzeja. Z bogatim kulturnim programom je bila odprta 17. novembra 2022. Z ozirom na zgodovinski razvoj je po vsebinskih sklopih v slovenskem in angleškem jeziku predstavljen nastanek in razvoj športa na slovenskih tleh. Vsebinski del razstave sta pripravila sodelavca muzeja športa dr. Aleš Šafarič in dr. Tomaž Pavlin, pri vseh drugih elementih priprave, njeni postavitvi in odprtju pa so z vso muzejsko infrastrukturo pomagali sodelavci Slovenskega šolskega muzeja. Konservatorska dela na razstavljenih predmetih je opravil Franci Kadivec, pri postavitvi pa se je odlikoval tudi pripravnik – kustos dokumentalist Matic

Intihar. Za promocijo razstave je skrbela nova sodelavka za odnose z javnostjo Andreja Cigale. Scenarij odprtja in organizacijo celotne prireditve je vodila bibliotekarka Polona Koželj. Pedagoški program Muzejski migatlon je v sodelovanju s kustosom razstave dr. Alešem Šafaričem pripravila organizatorica in koordinatorica kulturnih programov Mateja Pušnik.

Razstava o zgodovini šolstva v Ukrajini. Na vhodnem stopnišču muzeja je bila na pobudo kustosa dr. Branka Šuštarja konec marca 2022 postavljena manjša razstava o zgodovini šolstva v Ukrajini, ki je bila sestavni del razstave Poti izobraževanja pri slovanskih narodih iz leta 2016. Razvoj šolstva v Ukrajini je po vsebini predstavil direktor Pedagoškega muzeja Ukrajine v Kijevu Oleksandr Mihkno. Razstava je bila po agresiji na Ukrajino 24. februarja 2022 postavljena kot protest in hkrati kot poziv k miru. Nastala je tudi kot simbolična podpora Pedagoškemu muzeju v Kijevu. Razstava je bila v muzeju dostopna do tedna športa (23.–25. septembra 2022) oz. do jesenske postavitve razstavih panojev o dejavnosti muzeja športa. Pozneje so bili razstavni panoji postavljeni v muzejski čitalnici.

Šola je prvo, kar potrebujejo. Občasna razstava o izobraževanju gluhih in naglušnih na Slovenskem. Na premičnih in zložljivih panojih sta jo pripravili samostojna bibliotekarka Polona Koželj in nova muzejska sodelavka v službi za projekte Klara Keršič. Julija in v začetku avgusta 2022 je bila za ogled dostopna v knjižnici Slovenskega šolskega muzeja. Nastala je v projektu priprave na 11. mednarodno konferenco gluhonemih Deaf History International 2022 v sodelovanju z Društvom gluhih učiteljev Slovenije. Med konferenco, ki se je že 7. avgusta začela v Ljubljani, 13. avgusta 2022 pa se je zaključila v Zagrebu, je bila udeležencem predstavljena tako v Sloveniji kot tudi na Hrvaškem.

Zgodovina telovadbe v šoli na Slovenskem in predstavitev muzeja športa. Občasna razstava ob Tednu športa. Ko so med 23. in 25. septembrom 2022 na Kongresnem trgu potekale raznovrstne športne dejavnosti, je bila razstava postavljena v hodnik Slovenskega šolskega muzeja. Trije večji panoji so bili del razstave iz leta 2017, ki je nastala ob nacionalnem strokovnem posvetu Umetnost, šport in dediščina v Domu španskih borcev Ljubljani. Razstavni panoji ob muzejskem vhodu so do konca leta opozarjali na dejavnosti Slovenskega šolskega muzeja in na večjo razstavo muzeja športa, ki je v zgornjem razstavnem hodniku predstavila zgodovino športa in telesne kulture na Slovenskem.

Razstave na gostovanju

V zgornjem muzejskem hodniku je v prvi polovici leta gostoval Hrvaški šolski muzej iz Zagreba z razstavo Bertuchovo kraljestvo slik, ki je bila v večjem delu prirejena in dopolnjena za slovenske obiskovalce. Predstavitev »prve otroške enciklopedije« z začetka 19. stoletja je bila primerna vsebinska dopolnitev zlasti za osnovnošolce, ki so najpogostejši obiskovalci muzeja. Na drugi strani je Slovenski šolski muzej s svojimi razstavami iz predhodnega obdobja gostoval drugod.

Tri desetletja izobraževanja v samostojni Sloveniji. Gostovanje na OŠ Alojzija Šuštarja med 7. oktobrom in 9. novembrom 2022. Gostovanje in program sta bila izvedena v sklopu priprave na dan suverenosti. Muzejska sodelavca Klara Keršič in Anton Arko sta 27. oktobra ob razstavi pri pouku zgodovine izvedla dve delavnici za 7. razred. Program se je začel z vodstvom po razstavi, sledilo je spoznavanje novejših šolske zgodovine skozi didaktično igro Šolski izlet, ki je bila predstavljena v dveh težavnostnih stopnjah. Gostovanje na *Škofjski klasični gimnaziji v Šentvidu* je bilo med 10. in 13. novembrom 2022 izvedeno kot spremljevalni dogodek slavnostne akademije sv. Stanislava, s katero so praznovali 30 let samostojne Slovenije. Ob tej priložnosti si je razstavo ogledalo več kot 600 obiskovalcev prireditve. Gostovanje na omenjenih šolah je bilo pomenljivo predvsem v luči razvoja zasebnega šolstva v času samostojne Slovenije.

Šola je prvo, kar potrebujejo. Razstava v sklopu 11. mednarodne konference gluhtonemih Deaf History International 2022. Ljubljana-Zagreb, med 7. in 13. avgustom 2022. Razstava o izobraževanju gluhih in naglušnih na Slovenskem je bila postavljena in predstavljena udeležencem mednarodne konference v Ljubljani in Zagrebu. Njena celotna vsebina je bila pretolmačena v mednarodni znakovni jezik in je bila tako dostopna gluhtonemim obiskovalcem tudi iz tujih držav. Konferenca v Ljubljani (na Fakulteti za elektrotehniko) je potekala v organizaciji Društva gluhih učiteljev Slovenije.

Šola za sestre, zdravstveno šolstvo na Slovenskem 1753-1992/93. Razstava je bila v Slovenskem šolskem muzeju postavljena že leta 1992, več zadnjih let pa gostuje na Srednji zdravstveni šoli Ljubljana na Poljanski cesti 61. Postavljena je na šolskem hodniku v 2. nadstopju kot stalna razstava. Na razstavnih panojih je predstavljen zgodovinski razvoj zdravstvenega šolstva v Ljubljani, posebna pozornost pa je posvečena šolanju medicinskih sester in babic. K razstavi je priložen razstavni katalog Slovenskega šolskega muzeja iz leta 1992 in poznejši zloženki, ki sta bili natisnjeni ob gostovanju razstave v Ljubljani in Mariboru.

Pedagoško-andragoški programi odprtega muzeja

Dnevi odprtih vrat. Muzej se je s svojim pedagoško-andragoškim programom pridružil vsem štirim promocijskim projektom vseh slovenskih muzejskih združenj. Na Prešernov dan oz. slovenski kulturni praznik sta bili izpeljani delavnici Lepopisanja in Raziskujmo muzejske predmete, na Poletno muzejsko noč pa štiri stare učne ure (Nedeljska šola, Prirodopis, Higiena in Lepopis), delavnica Raziskujmo muzejske predmete in vodstvi po stalni razstavi. Na ta veseli dan kulture so bile izpeljane tri stare učne ure (dvakrat Nedeljska šola in Lepopis) in organizirano strokovno vodstvo po stalni razstavi. Ob mednarodnem dnevu muzejev je bil omogočen prost vstop za ogled muzeja in razstavnih postavitev. Obisk je nazorno pokazal, da so bili ukrepi proti širjenju epidemije covid-19 v primerjavi s predhodnim letom sproščeni.

Tabela: Primerjava obiska od dnevih odprtih vrat 2022 in 2021

Datum	Prireditev	2022	2021	Indeks
8. februar 2022	Kulturni praznik – Prešernov dan	545	238	2,29
18. maj 2022	Mednarodni dan muzejev	39	9	4,33
18. junij 2022	Poletna muzejska noč	198	81	2,44
3. december 2022	Ta veseli dan kulture	58	0	/
Skupaj		840	328	2,56

Počitniški programi. V letu 2022 je bil znova pripravljen program med zimskimi in jesenskimi šolskimi počitnicami. Med zimskimi počitnicami sta bili opravljene delavnici Lepopisanja in Raziskujmo muzejske predmete ter stara učna ura Lepopis. Vseh muzejskih dejavnosti se je udeležilo 37 obiskovalcev. Med jesenskimi počitnicami sta bili za obiskovalce pripravljene stari učni uri Lepopis in Nedeljska šola ter vodenje po stalni razstavi. Skupaj je bilo 21 obiskovalcev.

Odprte dejavnosti. Muzej je v letu 2022 spet omogočil prost vstop tudi posebnim skupinam obiskovalcev na odprtih muzejskih dejavnostih. Študentska organizacija Univerze v Ljubljani je v mesecu kulture med 21. in 27. marcem 2022 organizirala Teden odprtih vrat muzejev in galerij 2022. V priložnostni zloženki se je z bogato dejavnostjo predstavil tudi Slovenski šolski muzej, ki si ga je v navedenem tednu brezplačno ogledalo šest študentov. Z Zvezo prijateljev mladine Slovenija je bil v Tednu družin med 15. in 22. majem 2022 dogovorjen brezplačen obisk družin. Skupnost muzejev Slovenije je v Tednu otroka med 3. in 9. oktobrom 2022 pripravila program Z igro do dediščine, ki je prav tako potekal tudi v Slovenskem šolskem muzeju. Muzej je poseben program pripravil le v Tednu otroka z učno uro Nedeljska šola. Udeležba na odprtih muzejskih dejavnostih je navkljub zavzetemu prizadevanju posameznih organizatorjev pokazala, da so bile posledice epidemije covid-19 še vedno močno prisotne. Posebnega zanimanja za muzejske programe v prenovljenem muzeju z novo stalno razstavo in razvejanimi andragoško-pedagoškimi programi še ni bilo opaziti v večji meri.

Tabela: Obiskovalci ob dnevih, posvečenim posebnim skupinam

Dogodek	Datum	Obisk 2022	Obisk 2021
Teden študentske kulture	21.–27. 3. 2022	6	3
Teden družin	16.–22. 5. 2022	0	16
Teden otroka	3.–9. 10. 2022	2	0
Skupaj		8	19

Za vključevanje Slovenskega šolskega muzeja v programe odprtih vrat, počitniške programe in odprte dejavnosti, prav tako pa tudi v druge promocijske projekte je na delovnem mestu koordinator in organizator kulturnih programov skrbela Mateja Pušnik, ki je vodila tudi najavo obiskov šolskih skupin v muzeju in muzejsko trgovino. Ta je po obdobju nedejavnosti tako zaradi epidemije co-

vida-19 kot tudi zaradi nedostopnosti in postavljanja nove stalne razstave v letu 2022 znova oživila. Dejavno in samoiniciativno je v odprtih programih delovala nova strokovna sodelavka v službi za projekte Klara Keršič. Z novimi muzejskimi pristopi so jo uspešno dopolnjevali tudi muzejski vodiči. Muzej je z odprtimi programi obiskovalcem odprl svoja vrata in jih povabil k sodelovanju. K odprtosti naravnani muzej je s programi odprtega muzeja poskusil zgraditi vez z okoljem, v katerem deluje.

Promocijske prireditve

Muzej se je redno udeleževal promocijskih prireditev, ki so za obiskovalce brezplačne, množično dostopne in promovirajo izobraževalno in kulturno dejavnost. Muzejski sodelavci so se v letu 2022 udeležili osmih tovrstnih prireditev. Poleg že tradicionalnih, kot so Kulturni bazar, Festival Igraj se z mano!, Znanstival, Pikin festival in Noč raziskovalcev, so bili še na Grajskih dnevih (Ljubljanski grad), Rimljani v Ljubljani (MGML) in na Evropskem tednu športa (Slovenski olimpijski komite). Muzej je s tem presegel načrt sodelovanja na promocijskih prireditvah in v primerjavi s predhodnim letom na njih še okrepil svojo navzočnost in podporo takšnim oblikam muzejske promocije.

Dogodek	Muzejska dejavnost	Datum	Izv.	Ud.
1. Kulturni bazar, Ljubljana	Delavnica Iz stare šolske torbice ter okrogla miza: Višje, hitreje, močnejše	31. 3. 2022	2x	60
2. Grajski dnevi, Ljubljana	UU: Vodnikova šola in Lepopis	21. 5. 2022	1x	82
3. Festival Igraj se z mano!	Delavnici: Igra Spomin in Šolski izlet	26. 5. 2022	1x	38
4. Znanstival, Ljubljana	Delavnici: Nevidna pisava in kazni	29. 5. 2022	1x	245
5. Rimljani v Ljubljani	Rimska delavnica	10. 9. 2022	1x	280
6. Pikin festival, Velenje	Delavnica: Šola nekoč	12. 9. 2022	1x	187
7. Evropski teden športa, LJ	Demonstracija učne ure Telovadba	23. 9. 2022	1x	676
8. Noč raziskovalcev, LJ	Učna ura v antični Emoni	30. 9. 2022	1x	65
SKUPAJ				1633

Na zgoraj omenjenih promocijskih prireditvah je muzej s svojimi pedagoško-andragoški programi metodološko, didaktično in vsebinsko dopolnil in popestril projektne dogodke. Poleg s starimi učnimi urami so muzejski sodelavci na prireditvah nastopili z delavnicami, ki so se vsebinsko navezovale na dogodke. Muzejskih delavnic je v rednem programu vse manj, ker je zanimanje šolskih skupin usmerjeno predvsem na doživetje, ki ga omogočajo stare učne ure. Promocijskim prireditvam je skupno prizadevanje, da bi izobraževalne vsebine obiskovalcem posredovali na kar se da prijazen, igriv in družaben način. Poleg izobraževalnih vsebin so prireditve spodbujale zanimanje za znanost in kvaliteto preživljanje prostega časa. Poudarjena je bila dostopnost za ranljive skupine

in izpostavljena odprtost do neznanega. Uvod v Evropski teden športa je na dan slovenskega športa uspel s sokolsko vadbo in ogrevanjem telesa pod vodstvom gospoda učenika iz Slovenskega šolskega muzeja.

Dopolnjevanje zbirk šolske dediščine

Novi muzejski predmeti. Na novo popisanih muzejskih predmetov, ki jih muzeju podarijo obiskovalci, šole in druge vzgojno izobraževalne organizacije ter prijatelji Slovenskega šolskega muzeja, je bilo glede na predhodno leto za 5,6 % več. Razdeljeni so v štiri temeljne skupine predmetov: učila, učni pripomočki, šolska dokumentacija in šolska oprema.

Tabela: Novi muzejski predmeti 2022

	Dar	Odkup	Skupaj
Učila	90	/	90
Učni pripomočki	227	5	232
Šolska dokumentacija	173	/	173
Šolska oprema	24	/	24
Skupaj	514	5	519

Vrednost odkupljenih predmetov (izobraževalne igrače in šolski pripomočki) je 510 EUR.

Posojeni predmeti. Za različne namene je muzej iz svojih zbirk posodil muzejske predmete naslednjim organizacijam in posameznikom: Gimnazija Škofja Loka, Društvo Divja misel, Studio Siposh – film production, Moderna galerija, Posavski muzej Brežice, Slovenski etnografski muzej, Zavod sv. Stanislava, OŠ Alojzija Šuštarja, OŠ Milana Šuštaršiča in Mihaela Novak Kolenko.

Novo knjižnično gradivo/učbeniki

Število na novo popisane knjižnične gradiva je, glede na predhodno leto, preseženo za 232 enot (38 %) več. Novo popisano gradivo je bilo muzeju podarjeno, pridobljeno pa je bilo tudi z odkupi in z izmenjavo strokovno-znanstvene literature med zavodi.

Tabela: Novo knjižnično gradivo 2022

Podarjeno knjižno gradivo (stari učbeniki, knjige ...)	567
Odkupi (strokovna literatura: serijske publikacije, monografije)	210
Pridobljeno z zamenjavo	67
Skupaj	844

Novo fototečno gradivo

Na novo popisano fototečno gradivo je v primerjavi s predhodnim letom preseženo za 10,7 %. Največ enot popisane gradiva so ČB diapozitivi. Novo fototečno gradivo je prevzela kustosinja fototeke Mateja Ribarič, pri popisu pa ji je pomagal kustos dokumentalist, pripravnik Matic Intihar. Podarjenih je bilo 180 enot fototečnega gradiva, 34 razglednic v skupni vrednosti 1824 EUR in eno fotografijo v vrednosti 350 EUR pa je muzej od zbiralcev, kakor že več zadnjih let, tudi odkupil.

Tabela: Fototečno gradivo 2022

	Dar	Odkup	Skupaj
Fotografije	47	1	48
Razglednice	6	34	40
Podobice	1		1
Videokasete	9		9
CD	4		4
Mini kasete	7		7
ČB diapozitiv (10 x 8,5)	102		102
Zbirka diapozitivov	3		3
Grafoskopska prosojnica	1		1
Skupaj	180	35	215

Muzejska sodelavka Klara Keršič je januarja pripravila začasni protokol z enotnimi obrazci za sprejem in popis na novo pridobljenega gradiva. Med letom je skrbela, da so bili podarjeni predmeti, prav tako pa tudi drugo šolsko gradivo, prevzeti, popisani in predani v akcesijo ter nadalje v inventarizacijo.

Evidentiranje (akcesija) muzejskih predmetov v sistemu Galis

Število evidentiranih muzejskih predmetov v sistemu Galis se je, glede na realizacijo v predhodnem letu, izjemno povečalo. Glavni razlog za povečanje je zaposlitev pripravnika Matica Intiharja na delovnem mestu kustosa – dokumentalista, ki je pred sprejemom letnega delovnega načrta še ni bilo mogoče dokončno opredeliti, saj je Intihar pripravniško mesto nastopil 1. junija 2022. Evidentirani muzejski predmeti so vaje iz blaga, spričevala, pisala, šolski zvezki, učila za matematiko, igrače, diapozitivi, prosojnice, učne slike, zemljevidi, hranilniki, beležke, peresnice, šablone in plonk listki. Vsak evidentiran muzejski predmet je dobil zaporedno številko, ime, naslov, mere, čas in kraj nastanka, zvrst, zbirko, datum evidentiranja, provenienco, stanje, način pridobitve

in nahajališče. Kustos Anton Arko je po načrtu v Galis evidentiral 30 muzejskih predmetov. Petnajst učbenikov je izločil iz knjižnega fonda in jih uvrstil v zbirko učbeniki dvojniki za fiziko, kemijo, srbohrvaščino, angleščino in italijanščino. Poleg tega je evidentiral tudi 15 predmetov, ki so razstavljeni v ambientalni postavitvi učilnice iz obdobja Kraljevine SHS na stalni razstavi. Kustosinja Mateja Ribarič je evidentirala 67 predmetov šolske dediščine v fototeki: 66 v zbirki starih razglednic s šolsko tematiko in enega v zbirki fotografij, kustos dr. Branko Šuštar pa 35 zvezkov v zbirki šolskih zvezkov. Kustosinja mag. Marjetka Balkovec Debevec je nadaljevala evidentiranje barvnih risb sester Ane in Minke Očakar iz prvih desetletij 20. stoletja. Kustos Marko Ljubič je v sodelovanju s pripravnikom Intiharjem evidentiral muzejske predmete za zbirko pisal: svinčnike, kemične svinčnike, tehnične svinčnike in flomastre.

Tabela: Število evidentiranih muzejskih predmetov

Kustos/kustosinja	Načrt 2022	Realizacija 2022	Indeks R22/N22
Anton Arko, višji kustos	30	30	1,00
Mag. M. Balkovec Debevec, muzejska svetnica	25	48	1,92
Matic Intihar, kustos dokumentalist (pripravnik)	/	423	/
Marko Ljubič, muzejski svetovalec	30	30	1,00
Mateja Ribarič, muzejska svetovalka	30	67	2,23
Dr. Branko Šuštar, muzejski svetnik	30	35	1,17
Skupaj	145	633	4,36

Inventariziranje muzejskih predmetov

Število inventariziranih muzejskih predmetov je bilo za 30 predmetov večje od realizacije v predhodnem letu. V primerjavi z evidentiranimi muzejskimi predmeti je povečanje veliko manjše, saj kustos pripravnik evidentiranih muzejskih predmetov še ni mogel inventarizirati. Kustos Arko je inventariziral predhodno evidentirane učbenike v zbirki učbenikov dvojniki in muzejske predmete v učilnici Kraljevine SHS na novi stalni razstavi. Kustosinja Ribarič je inventarizirala odkupljene razglednice slovenskih krajev s šolsko stavbo. Posebej je inventarizirala tudi sliko Josipa Broza Tita v ambientalni postavitvi učilnice iz leta 1973 na stalni razstavi. Kustosinja mag. Marjetka Balkovec Debevec je inventarizirala barvne risbe sester Očakar iz meščanske šole in učiteljišča uršulink v Ljubljani in Mekinjah, kustos dr. Šuštar pa osnovnošolske zvezke iz obdobja med letoma 1930 in 1960. Zelo zanimivi so »italijanski« šolski zvezki družine Žigon in zvezki nekdanjega ravnatelja SŠM dr. Andreja Vovka. Kustos Marko Ljubič je inventariziral evidentirane muzejske predmete v zbirki pisal.

Tabela: Število inventariziranih muzejskih predmetov

Kustos/kustosinja	Načrt 2022	Realizacija 2022	Indeks R22/N22
Anton Arko, višji kustos	30	30	1,00
Mag. M. Balkovec Debevec, muzejska svetnica	30	48	1,60
Marko Ljubič, muzejski svetovalec	30	30	1,00
Mateja Ribarič, muzejska svetovalka	60	67	1,10
Dr. Branko Šuštar, muzejski svetnik	30	35	1,20
Skupaj	180	210	1,20

Digitalizacija muzejskih predmetov/gradiva

Digitalizacijo muzejskih predmetov in gradiva o zgodovini šolstva in vzgoje so opravili zunanji sodelavec Marjan Javoršek 1289 enot, kustos pripravnik Matic Intihar 967 enot in višji kustos Anton Arko 143 enot. Realizacija je za skoraj 10 % preseгла načrt, vendar je bila v primerjavi s predhodnim letom manjša za 11,9 %. Zunanji sodelavec Javoršek je digitaliziral 76 starih fotografij in 437 razglednic za fototeko, več šolskih dokumentov in gradivo šol z območja Ljubljanske pokrajine med italijansko okupacijo (1941–1943) in »italijanske« šolske zvezke s Primorske iz obdobja med svetovnima vojnama. Pripravnik Intihar je pred koncem leta digitaliziral več šolskih kronik iz arhivske zbirke, kustos Arko pa je v knjižnici digitaliziral učbenik *Il paese mio!*, ki so ga uporabljali na Primorskem pod fašizmom in je pomemben vir za proučevanje fašistične ideologije v šoli po priključitvi Primorske k Italiji. V projektu digitalizacije starih učbenikov z Inštitutom za novejšo zgodovino in Filozofsko fakulteto v Ljubljani je bilo digitaliziranih in na portalu Sistory objavljenih še 110 starih učbenikov.

Muzejska specialna knjižnica

Za delovanje knjižnice je bila odgovorna samostojna bibliotekarka Polona Koželj, pri delu ji je pomagal kustos zbirke učbenikov Anton Arko. Vse do nenadne smrti v mesecu oktobru je pri delu v knjižnici pomagala tudi upokojena bibliotekarka Tatjana Hojan. Zaradi njenega bogatega strokovnega znanja in izkušenj pri delu s knjižničnim gradivom je njen odhod za knjižnico velika izguba. Na projektu vpisovanja starega knjižničnega fonda v vzajemni katalogizacijski sistem Cobiss je delo nadaljevala upokojena višja knjižničarka Darja Sonja Tavčar. Ker je muzej med letom pridobil nove sodelavce, so bili v muzejski čitalnici v drugi polovici leta začasno nastanjeni tudi sodelavka za projekte Klara Keršič, kustos dokumentalist Matic Intihar, sodelavka v službi za odnose z javnostjo Andreja Cigale in konservatorica Petra Juvan. Knjižnico je v letu 2022 obiskalo 307

uporabnikov; največ januarja, junija in oktobra. Knjižnica je zagotavljala odzivno referenčno dejavnost po telefonu, e-pošti, s sprejemanjem obiskovalcev ter z urejanjem medknjižnične izposoje. Bibliotekarka je sproti spremljala statistiko knjižnice in sporočala statistične podatke v NUK. Skrbela je za urejenost knjižničnega depoja in čitalnice tudi ob muzejskih prireditvah, saj je čitalnica hkrati tudi prireditveni prostor. Z IZUM-om (M. G. Prišenk) se je preuredil zapisnik o zalogi SSMULJ za vpisovanje knjižničnega gradiva Muzeja športa v Cobiss. Vključena je bila nova podlokacija MŠ – Muzej športa z UDK-kodo, po kateri je gradivo oddelčne knjižnice poslej urejeno, ter uveden nov števec inventarnih števil, ki je ločen od števca inventarnih števil gradiva SŠM-ja. Določene so bile nove interne oznake za ločevanje gradiva MŠ na različne zbirke (monografije, serijske publikacije, drobni tiski).

Dokumentiranje knjižničnega gradiva

Vpis novih knjižnih enot v Cobiss. Samostojna bibliotekarka Polona Koželj je v Cobiss vpisala 445 monografij in 338 serijskih publikacij na novo pridobljenih monografij in serijskih publikacij ter knjižnih darov iz prejšnjih let. V primerjavi s predhodnim letom, ko je bila čez celo leto na porodniškem dopustu in je vpise za na novo pridobljeno gradivo izvedla zunanja sodelavka Darja Tavčar, se je število vpisov povečalo za 346 enot ali 44,2 %. V Cobiss je vnesla tudi 48 enot bibliografij zaposlenih, v bazi Connor pa kreirala 30 novih imen.

Vpis starega fonda v Cobiss. Knjižnično gradivo iz starega fonda je v Cobiss tako kot vrsto zadnjih let vnašala upokojena višja knjižničarka Darja Tavčar. Vpisala je 2124 monografij in 112 serijskih publikacij. V primerjavi z realizacijo v predhodnem letu je vnos manjši za 154 knjižničnih enot ali za 6,4 %. V bazi Connor je kreirala 478 imen. Vpis enot iz starega knjižničnega fonda poteka v okviru razpoložljivih finančnih sredstev. Precejšen del gradiva je upokojena knjižničarka v Cobiss vpisala tudi kot prostovoljka.

Konservatorsko-restavratorska dejavnost muzeja

Konservatorsko-restavratorska delavnica. S prenavo prostorov Srednje šole tehniških strok Šiška na Litostrojski cesti 51 v Ljubljani je muzej ostal brez muzejske delavnice, ki jo je do leta 2022 imel v šoli. Mobilna delavnica je bila že predhodno preseljena v depo Zalog, konservatorsko-restavratorskemu tehniku Franciju Kadivcu pa je šola izvajanje dejavnosti omogočala v omejenem obsegu v šolski delavnici. Večino konservatorsko-restavratorskega dela na predmetih za razstavo Zbiramo, raziskujemo, obujemo: športna dediščina in Muzej športa je izvedel v prostorih Muzeja športa na Kopitarjevi 4. Prizadevanja za najem primernih prostorov za izvajanje dejavnosti do konca leta niso bila uspešna.

Vzpostavitev muzejske konservatorsko-restavratorske službe. S prenosom dejavnosti muzeja športa z Zavoda za šport RS Planica na Slovenski šolski muzej in sprejemom dopolnjene sistemizacije delovnih mest je bilo v muzeju na novo sistemizirano delovno mesto konservator restavrator. Z zaposlitvijo ustrezne strokovne osebe je bila izkazana posebna skrb varovanju in ohranjanju kulturne dediščine tako na področju šolstva kot tudi športa. Z novo strokovno sodelavko, konservatorko Petro Juvan je bila novembra vzpostavljena muzejska konservatorsko-restavratorska služba. Njen največji problem je bilo pomanjkanje prostora za konservatorsko-restavratorsko dejavnost.

Konservatorsko-restavratorski posegi in izdelava replik. Konservatorsko-restavratorsko delo je bilo vezano na pripravo in odprtje stalne razstave SŠM, občasne razstave OE MŠ in na nemoteno izvajanje pedagoško-andragoških programov. Glavne naloge so bile usmerjene na selitev depojev in zagotavljanje ustreznih razmer za hrambo. Zaznamuje jo strokovna okrepitev na delovnem mestu konservator restavrator in pomoč kustosa dokumentalista pri urejanju depojev. Doseženi so bili pričakovani rezultati konservatorsko-restavratorske dejavnosti, odprle pa so se možnosti razvoja. Ob preventivni skrbi za varovanje muzejskih predmetov z minimalnimi ukrepi za zagotavljanje priporočenih razmer za hranjenje so bili izvedeni konservatorski posegi na predmetih, ki so bili izbrani za občasno razstavo Zbiramo, raziskujemo, obujemo: športna dediščina in Muzej športa. Izdelani so bili iz kovine, lesa, tekstila in umetnih mas. Vidne so bile poškodbe in obraba. Posegi so obsegali postopke suhega in mokrega čiščenja, utrjevanja in nanosa zaščitnih premazov. Konserviranih je bilo 34 predmetov, na devetih pa so bili poleg konservatorskih izvedeni še restavratorski postopki. Zlata medalja z Balkanskih atletskih iger (1957) je bila konservatorsko pregledana v Narodnem muzeju Slovenije. Za razstavo muzeja športa je bilo konserviranih in restavriranih šest predmetov, ki so bili sestavljeni iz različnih materialov. Konservatorsko-restavratorski posegi so poleg suhega in mokrega čiščenja, utrjevanja in premazovanja obsegali še nanos zaščitnih premazov, kitanja, retuširanja in lakiranja. Replike oz. kopije muzejskih predmetov so bile izdelane za stalno razstavo: dve maketi razpela – ena v učilnici Kraljevina SHS, ena v ambientalni postavitvi na hodniku, podest za kateder v učilnici, lesena vrata za vitrino s šolskim umivalnikom in kopija šolske table v ambientu na hodniku. Poleg tega je bilo izdelanih še 15 šolskih šib za pouk v stari učilnici, lovski lok, tri puščice za lok in srednjeveški meč. Skupno je bilo izdelanih 25 replik muzejskih predmetov za pedagoško-andragoške dejavnosti in stalno razstavo.

Selitev depoja iz Zavoda RS za blagovne rezerve v Zalogu v nekdanjo Bombažno predilnico in tkalnico (BPT) v Trzič. Zavod RS za blagovne rezerve je že leta 2021 odpovedal pogodbo skladiščenja v depoju v Zalogu. Najprej se je pokazala možnost selitve v Kamnik v skladiščne prostore nekdanje tovarne železniške postaje (smodnišnice). Ker na strani novega lastnika ni bilo pripravljenosti prisrketi ustrežnejših razmere za hrambo, je bila sprejeta odločitev o selitvi depoja v nekdanjo BPT v Trzič. Priprava na selitev, ki je bila namenjena predvsem zaščiti predmetov, se je začela marca. Večkrat prestavljena selitev je trajala od začetka

maja do konca junija. Z zunanjimi prevozniki sta pri selitvi sodelovala samostojni konservatorski tehnik Franci Kadivec in pripravnik, kustos – dokumentalist Matic Intihar. Klimatske razmere in opremljenost depoja v Trziču že od samega začetka niso bile na primerni ravni, vendar se je lastnik zavezal, da bo razmere za hranjenje v sodelovanju s konservatorsko-restavratorsko službo muzeja postopoma izboljšal. Stavba nekdanje predilnice je zgrajena v treh etažah. Muzejski predmeti in gradivo SŠM in OE MŠ so bili deponirani na drugi etaži na površini 1965 kv. metrov.

Selitev priročnega depoja in najem novih depojskih prostorov. V prvih dneh novembra 2022 je bila zaradi priprave delovnega prostora za na novo zaposlene izpeljana selitev depoja iz sobe št. 15 v matični muzejski stavbi v novo najeto sobo v pritličju uršulinskega samostana. Kakor pri selitvi v Trzič se je ob podjetju Sijaj, d. o. o., z delom pri urejanju prostorov in zaščiti predmetov izkazal novi kustos – dokumentalist Matic Intihar. Zaradi selitve depoja iz sobe št. 15 in pomanjkanja ustreznih depojev z ugodnimi razmerami za hranjenje je muzej v dogovoru z Mestno knjižnico Ljubljana novembra več muzejskih predmetov začasno deponiral tudi v kletnih prostorih Slovenske knjižnice na Einspielerjevi ulici 1 v Ljubljani. Predmeti so zloženi in ustrezno zaščiteni v zabojnikih.

Muzejski tiski

Muzej je izdal vse načrtovane vsakoletne publikacije (revijo Šolska kronika v dveh zvezkih, brošuro Pedagoški programi Slovenskega šolskega muzeja v šolskem letu 2022/2023 in muzejski koledar za leto 2023) in publikacije ob odprtju razstav. Ob odprtju stalne razstave Šola = zakon! sta izšli slovenska in angleška izdaja razstavne zloženke ter promocijski AR-plakati, ob razstavi Zbiramo, raziskujemo, obujamo : športna dediščina in muzej športa pa razstavni katalog.

Publikacije Slovenskega šolskega muzeja 2022

1. Šola je zakon. Pridi tudi ti, Publikacija muzeja (zloženka) št. 149.
2. Šola je zakon. School Rules, Museum publication (leaflet) št. 150.
3. Pedagoški programi v šolskem letu 2022/2023, Publikacija muzeja (brošura) št. 151.
4. Zbiramo, raziskujemo, obujamo: športna dediščina in Muzej športa, Publikacija muzeja (razstavni katalog) št. 152.
5. Šolska kronika – revija za zgodovino šolstva in vzgoje, št. 1/2022, 31/LV, str. 1–164.
6. Šolska kronika – revija za zgodovino šolstva in vzgoje, št. 2–3/2022, 31/LV, str. 165–512,
7. Koledar 2023, Zbiramo, raziskujemo, obujamo. Podobe športa do leta 1941, Publikacija muzeja (koledar) št. 153.
8. AR-promocijski plakati ob odprtju razstave Šola = zakon!: Berem, Tablica in Marija Terezija.

Šolska kronika – revija za zgodovino šolstva in vzgoje za leto 2022 je izšla v dveh zvezkih in treh rednih številkah. Prva številka je samostojen zvezek, drugi zvezek pa je izšel kot dvojna številka. Prva številka ima 164 strani in prinaša sedem znanstvenih in en strokovni prispevek s področja zgodovine izobraževanja. V drugi, dvojni številki, ki predstavlja tudi odprtje stalne razstave *Šola = zakon!*, so najprej besedila o stalni razstavi, nato je devet znanstvenih prispevkov, trije prispevki s področja muzejskega dela, enajst kratkih jubilejev pomembnih šolnikov in šol, štirje zapisi In memoriam, en spominski prispevek, štiri drobtinice iz starih šolskih časopisov in dva prispevka v poglavju poročila in ocene. Vse tri številke skupaj obsegajo 512 strani. Odgovorni urednik obeh zvezkov je bil kustos Anton Arko. Seja uredniškega odbora revije je bila 19. septembra 2022 po dolgem času v živo. Notranji člani uredništva (Mateja Ribarič, Mateja Pušnik, Klara Keršič, Polona Koželj, dr. Branko Šuštar, mag. Marjetka B. Debevec, Marko Ljubič) so sodelovali pri recenzijah prispevkov in s korekturami pred natisom. Vsa administrativna dela za revijo je opravila Ksenija Guzej.

Koledar SŠM 2023: Podobe športa do leta 1941. Kot stenski koledar je izšel v istih merah in proporcih kot prejšnja leta, po oblikovni podobi pa se je vrnil k nekdanjim poudarkom in značilni koledarski mreži. Osnovni namen izdajanja muzejskega koledarja je promocija muzejske dejavnosti. Krasijo ga najrazličnejši podatki za vsakdanjo uporabo. Ubran je na športno noto in opozarja na prenos dejavnosti športa na Slovenski šolski muzej ter njegovo dejavnost tudi na področju dediščine telesne kulture in športa. Slikovne priloge za zgornji del muzejskega koledarja je pripravil vodja oddelka muzeja športa dr. Tomaž Pavlin, podatke za koledarski del pa je zbral in uredil zunanji sodelavec Marjan Javoršek. Pri oblikovanju je sodelovala tudi poslovna sekretarka Ksenija Guzej, ki je vodila organizacijo fotografiranja in tiska. Opravila je tudi vsa administrativna in računovodska dela za natis ter promocijo na spletni strani in socialnih omrežjih.

Pedagoški programi. Brošura *Pedagoški programi SŠM v šolskem letu 2022/2023* je leta 2022 izšla v prenovljeni vizualni podobi in z dodatnimi vsebinami. Brošura je s predstavitvijo nove stalne razstave *Šola = zakon!* prevzela tudi del njene podobe in identitete. Urednica brošure Mateja Pušnik, ki svoje delo v celoti posveča pedagoški dejavnosti muzeja, je pri pripravi in zasnovi brošure tesno sodelovala z oblikovalko stalne razstave Ireno Gubanc. Brošura je izšla v tiskani obliki v 300 izvodih in v elektronski verziji za pošiljanje po e-pošti in za objave na elektronskih medijih z delujočimi povezavami na splet za hiter dostop do dodatnih vsebin. Besedilo o dvodnevem izobraževalnem tečaju za učitelje Izkustveno učenje pri spoznavanju zgodovinskih vsebin v prvi in drugi triadi OŠ v okviru programa Katis v Slovenskem šolskem muzeju je napisala strokovna sodelavka v službi za projekte Klara Keršič. Pri fotografiranju, izboru slikovnega materiala, korekturah, tisku in drugih administrativnih nalogah so pomagali tudi drugi zaposleni.

Skupni projekti s šolami zunaj muzeja

Pedagoški projekti. *Stare učne ure Lepopisa.* Organizacijo izvedbe starih učnih ur za osnovne šole iz zasavske regije v muzejski zbirki Hrastnik je vodila organizatorica in koordinatorka kulturnih programov Mateja Pušnik. Projekt že več let poteka v sodelovanju z Zasavskim muzejem Trbovlje. V letu 2022 je bilo izvedenih 13 učnih ur za šolske skupine iz šestih osnovnih šol: OŠ Ivana Skvarče Zagorje, OŠ P. Trubarja Laško, OŠ narodnega heroja Rajka Hrastnik, OŠ Tone-ta Okrogarja Zagorje, OŠ Tončke Čeč Trbovlje in OŠ Trbovlje. Skupaj je pouk po starih vzgojnih metodah in učnih vsebinah v Hrastniku doživel 281 učencev. *Komisija za delo zgodovinskih krožkov pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije.* Pri delu komisije z mladimi raziskovalci zgodovine sta aktivno delovali kustosinji Mateja Ribarič in mag. Marjetka Balkovec Debevec, ki je bila za prihodnji dve leti izvoljena za predsednico komisije. Ob sodelovanju na sejah komisije in pri ocenjevanju nalog sta bili aktivni na zaključnem srečanju 13. junija 2022 v Velenju, ki je potekalo pod naslovom Nalezljive bolezni v preteklosti in spopad z njimi. Seminar za mentorje zgodovinskih krožkov 26. oktobra 2022 v Muzeju novejše zgodovine Slovenije je bil ubran na temo Šport skozi čas. Mag. B. Debevec je skrbela za organizacijo in vodila potek seminarja ter sodelovala z mentorji zgodovinskih krožkov po osnovnih šolah. Mateja Ribarič je na seminarju nastopila s prispevkom o razvoju telesne vzgoje v šoli. *Sodelovanje šole in muzeja kot primer izkustvenega učenja pri spoznavanju zgodovinskih vsebin v prvi in drugi triadi OŠ.* Seminar je potekal 19. in 20. maja 2022 v prostorih Slovenskega šolskega muzeja. Udeležilo se ga je 8 učiteljic prve in druge triade osnovne šole. Kot zunanji predavateljici sta na seminarju s svojimi praktičnimi izkušnjami nastopili učiteljici Meta Koželj (OŠ Naklo) in Jerneja Belaj Bergant (OŠ Vič). *Učilnica v naravi.* Kustosinja Mateja Ribarič je kot avtorica razstave Učilnica v naravi: šolski vrt včeraj, danes, jutri sodelovala z Zavodom Petida na seminarju, ki je namenjen izobraževanju učiteljev in ga je MIZŠ drugič zapored uvrstil v katalog programov Katis. Seminarja se je udeležilo 16 vzgojiteljic in učiteljev. Na srečanju, ki je bilo 24. marca 2022 v Slovenskem šolskem muzeju, je kustosinja predstavila šolske vrtove danes. Na drugem srečanju v muzejski čitalnici 24. novembra 2022 pa je poleg predavanja o zgodovini šolskih vrtov v Sloveniji udeležencem seminarja predstavila tudi novo stalno razstavo Šola = zakon! in pedagoški program starih učnih ur. *Naš vrt.* Projekt je nastal leta 2015 v sodelovanju z Vrtcem Vodmat v Ljubljani kot spremljevalni pedagoški program ob razstavi Učilnica v naravi: šolski vrt včeraj, danes, jutri. Kustosinja Mateja Ribarič je 6. in 15. junija 2022 v vrtcu Vodmat sodelovala na prireditvi Praznovanje poletja, ki je bila posvečena otrokom in njihovem doživljanju narave. *Delavnica Šolski izlet.* Kustos Anton Arko in strokovna sodelavka Klara Keršič sta 27. oktobra 2022 ob gostovanju občasne razstave Tri desetletja izobraževanja v samostojni Sloveniji na OŠ Alojzija Šuštarja pripravila dve delavnici pri pouku zgodovine v 7. razredu. Spoznavanje novejših šolskih zgodovine sta ob državnem prazniku slovenske suverenosti izvedla s pomočjo didaktične igre Šolski izlet, ki sta jo predstavila v dveh težavnostnih stopnjah.

Učna ura Telovadba. Srednja gradbena, geodetska, okoljevarstvena šola in strokovna gimnazija Ljubljana in Slovenski šolski muzej sta se zaradi pomanjkanja ustreznega telovadnega prostora v muzeju dogovorila, da je učna ura Telovadba 19. decembra 2022 potekala v matičnih šolskih prostorih. Vlogo gospoda učenika je izpeljal zunanji sodelavec, animator Gregor Gartner. *Konservatorsko-restavratorska dejavnost.* Srednja šola tehniških strok Šiška. Ljubljana je muzeju spet omogočila, da je konservatorsko-restavratorski tehnik Franci Kadivec v njenih prostorih opravljal konservatorsko-restavratorsko dejavnost in izdeloval za muzej in njegove programe potrebne replike muzejskih predmetov. Taka podpora je lep primer sodelovanja muzeja in šole.

Publicistični projekti. *Šport skozi čas – zbornik znanstvenih in strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov.* Zbornik je izdala Komisija za delo zgodovinskih krožkov pri Zvezi prijateljev mladine Slovenije. Urednica mag. Marjetka Balkovec Debevec je bila avtorica uvodnega prispevka in soavtorica pravilnika o delovanju komisije. Pri pripravi zbornika je sodelovala z avtorji prispevkov, urejala članke, pripravljala povzetke in opravljala korekture. Kustosinja Mateja Ribarič je v zborniku objavila članek *Telovadba v šoli na Slovenskem skozi zgodovino*, str. 31–39. *Brošura ob Evropskem tednu športa (EWoS).* Evropski teden športa med 23. in 30. septembrom 2022 je na Kongresnem trgu v Ljubljani zaznamoval predvsem dan slovenskega športa 23. septembra 2022. Nova sodelavka Klara Keršič je v brošuri predstavila vez med muzejem in športom ter telesno vzgojo. Na uvodni prireditvi je nastopil zunanji sodelavec Matej Prevc s programom učne ure Telovadba.

Razstavniki projekti. *Tri desetletja izobraževanja v samostojni Sloveniji.* Gostujoča razstava na OŠ Alojzija Šuštarja med 7. oktobrom in 9. novembrom in na Škofijski klasični gimnaziji med 10. in 13. novembrom 2022 je nastala leta 2021 ob 30-letnici slovenske osamosvojitve. Gostovanje sta izvedla kustos Anton Arko in strokovna sodelavka v službi za projekte Klara Keršič. Razstava je bila navezana na državni praznik slovenske suverenosti, na dopolnjevanje znanja učencev in dijakov in na obiskovalce prireditev na šoli. *V šoli so spravljene mnoge skrivnosti.* Odprtje muzejske učilnice na POŠ Griblje (OŠ Loka Črnomelj) 2. junija 2022. Mag. Marjetka Balkovec Debevec je v nagovoru poudarila pomen ohranjanja šolske dediščine. S konservatorsko-restavratorskim tehnikom Francijem Kadivcem sta svetovala, kako ravnati s predmeti (očistiti) in kako zaščititi razstavljen predmete. Muzejske predmete za izposojajo je pripravil kustos dokumentalist – pripravnik Matic Intihar. *Odprtje prenovljene šole in razstave v Črneči vasi pri Kostanjevici.* Črneča vas, 15. oktobra 2022. Sodelovanje muzeja pri pripravi razstave, izposoji muzejskih predmetov in nastop kustosinje mag. Marjetke Balkovec Debevec na slovesnem odprtju. Muzejske predmete za izposojajo je pripravil kustos – dokumentalist Matic Intihar. Za opremo učilnice iz obdobja pred prvo svetovno vojno je bila izposojena šolska tabla s stolom, portret Franca Jožefa, razpelo, deska s koruzo, seznam šolskih pravil, šiba, štiri učne slike, tablica s krpicami in lesena peresnica.

Skupni projekti z drugimi organizacijami zunaj muzeja

Pedagoški projekti. *Predstavitve nove stalne razstave Šola = zakon! Izobraževanje in vzgoja na Slovenskem skozi čas.* Tiskovna konferenca pred odprtjem razstave je bila 21. marca 2022, ob 11. uri v čitalnici Slovenskega šolskega muzeja. Stalno razstavo je prisotnim novinarjem predstavilo vseh šest avtorjev. Po tiskovni konferenci je bilo o muzeju in razstavi v elektronskih (RTV Slovenija 1 in 3) in tiskanih (Delo, Dnevnik) medijih več prispevkov. V oddajo Prvi na obisku na Radio Slovenija 1 je bil iz SŠM 13. aprila 2022 tudi vkiop v živo. Oddajo sta vodila novinarja Marko Rozman in Lucija Fatur, nastopili pa so direktor mag. S. Okoliš, kustosinja mag. M. B. Debevec in kustos A. Arko. *Naprej v preteklost – Plečnik v muzeju.* Skupen muzejski projekt – pomlad je potekal na Facebooku v organizaciji Skupnosti muzejev Slovenije. Akcija objav na strani Slovenskega šolskega muzeja na Facebooku je bila med 4. in 10. aprilom 2022. *Spletna solidarnostna konferenca šolskih pedagoških muzejev.* Odvila se je 6. aprila 2022. Pobudnika konference sta bila dr. Branko Šuštar in Mathias Rösch iz Nürnberga v Nemčiji. Na konferenci je sodelovalo več drugih predstavnikov muzejev in visokošolskih ustanov iz Evrope. Glavni predavatelj Oleksandr Mikhno, direktor Pedagoškega muzeja v Kijevu, je prisotne seznanil z delovanjem muzeja po ruski agresiji na Ukrajino. *Spletna konferenca o muzejski zbiralni politiki.* Konferenco na spletu je 9. junija 2022 organiziral muzejski dokumentacijski center v Zagrebu. Direktorica dr. Štefka Batinič je na njej predstavila izjavo o zbiralni politiki v Hrvaškem šolskem muzeju. Konference na spletu se je udeležil dr. Branko Šuštar. Slovenski šolski muzej in šolski muzej v Zagrebu sta si najbližja primerljiva muzeja v regiji. *7. znanstvena konferenca Raziskovanje v vzgoji in izobraževanju: Digitalizacija vzgoje in izobraževanja – priložnosti in pasti.* Na konferenci, ki je potekala 22. septembra 2022 na Filozofski fakulteti UL, je dr. Branko Šuštar nastopil s prispevkom Pogleди na raziskovanje zgodovine izobraževanja z uporabo digitaliziranih virov. Predstavil je tematiko 18. simpozija šolskih muzejev v Kopenhagnu iz leta 2019 in način uporabe tovrstnega gradiva pri raziskovanju. *Zborovanje Slovenskega muzejskega društva in podelitev Valvasorjevih odličij za leto 2021.* Zborovanje je bilo 23. in 24. septembra 2022 v Tolminu. Mag. Marjetka Balkovec Debevec je kot predsednica Komisije za Valvasorjeve nagrade in priznanja aktivno sodelovala pri organizaciji in izvedbi prireditve ter na slovesni podelitvi Valvasorjevih odličij, ki so najpomembnejša priznanja na področju muzealstva. *Lep in vzvišen je naš stan ...* Predavanje kustosinje mag. Marjetke Balkovec Debevec o učiteljskem poklicu ob 140. obletnici rojstva zaslužne učiteljice in prosvetiteljice Josipine – Pepce Primožič je bilo 17. novembra 2022 v predavalnici Mestne muzejske zbirke v Črnomlju. *Naprej v preteklost – prazniki in praznovanja.* Skupen muzejski projekt – zima je potekal na Facebooku v organizaciji Skupnosti muzejev Slovenije. Akcija na strani Slovenskega šolskega muzeja na Facebooku je bila med 5. in 11. decembrom 2022. V sodelovanju z muzejskimi kustosi je kratke prispevke zbrala in za objavo pripravila sodelavka v službi za odnose z javnostjo Andreja Cigale.

Publicistični projekti. *Šola = zakon! Nova stalna razstava v Slovenskem šolskem muzeju.* Prispevek o razvojnem vidiku nove stalne razstave v Slovenskem šolskem muzeju je bil predstavljen na V. mednarodni strokovno-znanstveni konferenci Šole/vrtci in muzeji/galerije, ki je bila 22. in 23. aprila 2022 v Kopru, in objavljen v Educi: e-knjigi konference. Avtorja prispevka sta mag. Marjetka Balkovec Debevec in Marko Ljubič. *Valvasorjeva odličja za leto 2021.* Knjižico sta uredila mag. Marjetka Balkovec Debevec in mag. Miha Mlinar, izdalo pa Slovensko muzejsko društvo, 2022. Uvodni Nagovor ob 51. podelitvi Valvasorjevih odličij je napisala predsednica Komisije za Valvasorjeva priznanja mag. Marjetka B. Debevec, str. 4-7. Predstavitev prejemnikov odličij je bila na tiskovni konferenci, Narodni muzej Metelkova, 18. maja 2022. *Dr. Franz Illner (*4. 8. 1844, Žacléř-5. 3. 1930, Lublaň (Slovinsko), lékar.* Prispevek je bil objavljen v: *Žacléřský zpravodaj*, měsíčník města Žacléře, 30, 2022, št. 3, str. 7. Zapis o dolgoletnem mestnem zdravniku v Ljubljani je v omenjeni publikaciji objavil dr. Branko Šuštar na podlagi sodelovanja in izmenjave podatkov s češkim Mestnim muzejem Žacléř (Eva Rennerová). Dr. Franc Illner (1844-1930) je bil rojen v Žacléřju, v Ljubljani pa je bil tudi šolski zdravnik, ki se zaradi cepljenja šolskih otrok omenja na več ljubljanskih šolah. *In Memoriam Tatjana Hojan (12. 5. 1938-13. 10. 2022).* V slovo in spomin na muzejsko sodelavko, upokojeno bibliotekarko Tatjano Hojan, je bila 27. oktobra 2022 v muzeju spominska slovesnost. Spominski članki ob smrti priljubljene sodelavke so bili objavljeni v reviji Šolska kronika, 2-3/2022, str. 403-413.

Razstavní projekti. *Skrita moč muzejev.* Skupna razstava 12. državnih muzejev je bila med 18. majem in 1. septembrom 2022 na muzejski ploščadi na Masarykovi cesti v Ljubljani. Besedilo in slikovno priložo za Slovenski šolski muzej je pripravil direktor mag. Stane Okoliš, za muzej športa pa dr. Aleš Šafarič. Organizacijo in promocijo dogodka je vodila poslovna sekretarka Ksenija Guzej. Odprtje razstave je bilo na mednarodni muzejski dan 18. maja 2022. *Šola je prvo, kar potrebujejo.* Razstava je bila pripravljena za 11. mednarodno konferenco Deaf History International, ki je med 7. in 13. avgustom 2022 potekala v Ljubljani in Zagrebu. Na razstavi je bila predstavljena zgodovina izobraževanja gluhih in naglušnih na Slovenskem. Konference ni samo popestrila, ampak tudi vsebinsko dopolnila. *Telesna vzgoja v šolstvu na Slovenskem.* Občasna razstava je bila postavljena ob Tednu evropskega športa, ki je potekal pod organizacijskim vodstvom Olimpijskega komiteja Slovenije. Za ogled je bila dostopna do konca leta. Izpostavila je vez Slovenskega šolskega muzeja in Muzeja športa s telesno vzgojo in šolskim športom ter tekmovalnim športom v preteklosti na Slovenskem.

Mednarodno sodelovanje

Mednarodne konference. *V. mednarodna strokovno-znanstvena konferenca Šole/vrtci in muzeji/galerije* je 22. in 23. aprila 2022 potekala v Kopru. Kustosinja mag. Marjetka Balkovec Debevec in kustos Marko Ljubič sta v sekciji Muzeji in oblikovanje identitete nastopila z referatom: *Šola = zakon! Nova stalna razstava Slovenskega šolskega muzeja.* Poleg celovite predstavitev stalne razstave

je kustos Marko Ljubič na primeru srednjega veka predstavil interaktivni plakat z AR-tehnologijo, ki vabi na stalno razstavo v Slovenski šolski muzej. *II. mednarodna konferenca Deaf history international 2022*. Za konferenco v Ljubljani in Zagrebu med 7. in 13. avgustom 2022 sta bibliotekarka Polona Koželj in sodelavka v službi za projekte Klara Keršič pripravili priložnostno razstavo. Dne 11. avgusta 2022 sta na konferenci v Ljubljani predstavili raziskovanje izobraževanja gluhih na Slovenskem. Razstavne vsebine so bile v sodelovanju z Društvom učiteljev gluhih Slovenije prevedene tudi v mednarodni znakovni jezik gluhih. *Migracijski procesi med Hrvaško in Južno Ameriko*. Konferenca je potekala na spletu med 15. in 17. februarjem 2022. Kustos dr. Branko Šuštar je v sekciji Kulturni aspekti izseljenstva – jezik, identiteta, književnost predstavil Dva hrvatska udžbenika za iseljeničke šole u Čileu iz 1916. godine. Vsebinsko se vežeta na slovenske učbenike na stalni razstavi Šola = zakon! *Mednarodna konferenca ISCHE43: Educ. Technologies. Cultural and Social Dimensions of Pedagogical Objects*. Konferenca je potekala na spletu (iz Milana) med 31. avgustom in 3. septembrom 2022. Dr. Branko Šuštar je 1. septembra 2022 nastopil s prispevkom New ABC Books In The Homeland And Emigration – Primers In South Slavic Languages Around 1914 In AustriaHungary, Chile And USA. Vodil je tudi sekcijo Teaching and Society in sodeloval pri delu znanstvenega (recenzijskega) odbora. *Mednarodna konferenca Vzgoja za ljubezen do domovine in države: živeti s kulturno dediščino danes za jutri*. Konferenco je 19. novembra 2022 organiziralo Društvo katoliških pedagogov Slovenije v OŠ Heroja Janeza Hribarja v Starem trgu pri Ložu. Kustos Anton Arko se je predstavil s prispevkom Vzgoja z državljanskimi, domovinskimi in ideološkimi vsebinami v osnovnošolskih berilih 20. stoletja na Slovenskem. *Mednarodna konferenca The School and its Many Pasts. School Memories between Social Perception and Collective Representation*. Konferenca je potekala na spletu (iz Macerate) med 12. in 15. decembrom 2022. Dr. Šuštar je nastopil s prispevkom The Ephemerality of the Memory of Teachers, their Monuments and Records. A Review of Some Examples of Education in Slovenia in the 19th and 20th Centuries. Je tudi član mednarodnega znanstvenega komiteja.

Mednarodne objave. *Dr. Branko Šuštar*: Dva hrvatska udžbenika za iseljeničke šole u Čileu iz 1916. godine/Dos libros de texto croatas para las escuelas de emigrantes en Chile en el año 1916, v: Knjiga sažetaka/Libro de resúmenes, II. Medunarodni znanstveno-stručni skup Migracijski procesi između Hrvatske i Južne Amerike. Prema transnacionalnom i transdisciplinarnom polju proučavanja, Ured./Eds. María Florencia Luchetti, Marina Perić Kaselj, Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 2022, ISBN 978-953-6028-57-3, pp. 81–82.

Dr. Branko Šuštar: ABC Books In The Homeland And Emigration – Primers In South Slavic Languages Around 1914 In AustriaHungary, Chile And USA, v: ISCHE43. Educational Technologies. Cultural and Social Dimensions of Pedagogical Objects. Book of Abstract. 31 August–3 September 2022, Milan, Italy 5–6 September 2022, ISCHE Online – Eds. Simonetta Polenghi and Anna Debè, ISBN volume 9788867609789, 2022 © Pensa MultiMedia Editore s. r. l., pp. 121–122.

Mednarodna izmenjava. *Gostujoča razstava Hrvaškega šolskega muzeja iz Zagreba – Bertuchovo kraljestvo slik.* Razstavo v Slovenskem šolskem muzeju si je bilo mogoče ogledati od 19. novembra 2021 do 30. junija 2022. Razstavni panoji so bili muzeju iz Zagreba vrnjeni ob prvem obisku nove ravnateljice Anite Zlomislíč 22. septembra 2022 v Ljubljani. Prostori Hrvaškega šolskega muzeja v Zagrebu so bili ob obisku zaradi posledic potresa še vedno zaprti. *Mednarodna izmenjava strokovno-znanstvene literature.* Z revijo *Šolska kronika – revija za zgodovino šolstva in vzgoje*, št. 1, 2–3/2022 v letu 2022 ni bilo mednarodne izmenjave, pač pa je muzejska knjižnica v tem letu izmenjala strokovno-znanstveni tisk s tremi sorodnimi ustanovami v tujini: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského v Pragi na Češkem, Sveučilište v Zadru na Hrvaškem in Hrvatski školski muzej v Zagrebu na Hrvaškem. *Obisk tujih državljanov v muzeju.* Slovenski šolski muzej je v letu 2022 obiskalo največje število tujih državljanov. Iz tujine se je muzejskih pedagoških programov udeležilo 13 šol, od tega 9 šol s slovenskim učnim jezikom iz Italije (Srednje šole iz Trsta in osnovne šole iz okolice), dve šoli iz Avstrije, ena šola iz Hrvaške in skupina učencev na izmenjavi v Sloveniji (OŠ Laporje).

Muzejske vsebine na svetovnem spletu

V prizadevanju za povečanje obiska in zanimanja za šolsko preteklost sta oglaševanje in promocija muzejskih dejavnosti v elektronskih medijih nepogrešljiva sestavna dela delovanja muzeja. Objave dogodkov in število obiskov na spletni strani muzeja in na socialnih omrežjih so zato del vsakoletne muzejske statistike. Oglaševanje na spletu ima vse večji vpliv na obisk muzeja. Za oglaševanje in promocijo muzejskih dejavnosti po svetovnem spletu in socialnih omrežjih je leta 2022 skrbela Ksenija Guzej, prof. lik. vzgoje, na delovnem mestu poslovni sekretar, ki je v svojem delokrogu opravila še vrsto drugih strokovnih in administrativnih nalog. S prvim novembrom 2022 je bila na delovno mesto strokovna sodelavka v službi za odnose z javnostjo zaposlena Andreja Cigale, ki je prevzela naloge oglaševanja in promocije tako za Slovenski šolski muzej kot tudi za muzej športa.

Objave dogodkov na spletni strani muzeja so v letu 2022 podobne objavam pred izbruhom epidemije covid-19. Med epidemijo se je število objav povečalo, ker je muzejska dejavnost potekala predvsem na spletu, po epidemiji pa je spet nekoliko padlo in se ustalilo na predkoronskem času. Nekateri dogodki so se z izzvenitvijo epidemije vrnili, drugi pa so prenehali. Število objav dogodkov v letu 2022 kaže obseg muzejske dejavnosti na dosednji stopnji razvoja. S prenosom dejavnosti muzeja športa, postavitvijo nove stalne razstave in novo sistemizacijo delovnih mest se v naslednjih letih pričakuje več novih projektov in muzejskih dogodkov. Število objav spletnih dogodkov se je v primerjavi s predhodnim letom zmanjšalo za 10,8 %. Sproti so bili objavljeni na domači spletni strani, prav tako pa tudi na socialnih omrežjih, na katerih muzej svoje dejavnosti redno oglašuje. Leto 2022 so med objavljenimi spletnimi dogodki zaznamovali dve večji razstavi in ponovna izvedba dnevov odprtih vrat.

Statistični podatki o številu obiskovalcev in ogledov na domači spletni strani muzeja izkazujejo zmerno povečanje, glede na načrt, in nekoliko manjše povečanje v primerjavi z realizacijo v predhodnem letu. Izredno se je povečalo število iskanj na YouTube-kanalu Slovenski šolski muzej, kjer je bilo tako leta 2021 kot tudi 2022 objavljenih več kratkih filmov o muzejskih dejavnostih. Posebej so objavljeni izseki iz starih učnih ur, ki v muzej in zdaj vse bolj očitno tudi na splet privabijo največ obiskovalcev. S postavitvijo nove stalne razstave Šola = zakon! muzej v naslednjih letih načrtuje postaviti novo in predvsem zmožljivejšo spletno stran. Muzej ob navedenih naslovih več oglašuje tudi na številnih drugih, na priročnejšem Facebooku, Twitterju/X in drugih, ki dosegajo precej večji obseg obiskovalcev.

Posredovanje informacij o zgodovini šolstva in pedagogike

Poleg neposrednih muzejskih nalog so zaposleni velik del službenega časa posvetili posredovanju informacij, za katere so se na muzej obračali uporabniki muzejskih storitev in drugi, ki jih zanimajo zgodovina vzgoje in izobraževanja ter dejavnosti Slovenskega šolskega muzeja. Ker se je obseg dela z uporabniki v zadnjih letih občutno povečal, se to delo v muzeju načrtno spremlja. Zaradi velikih razlik v zahtevnosti posredovanih informacij smo jih razdelili na tri skupine. Podatek je nezahtevna informacija, ki jo strokovni delavec lahko posreduje brez večjega truda z uporabo priročnih seznamov. Svetovanje je bolj zahtevna informacija, ki od strokovnega delavca zahteva večurno pregledovanje in iskanje informacij iz dokumentacijskih map in drugih virov za zgodovino šolstva. Intervju pa je najbolj zahtevna informacija, ki terja raziskovalen pristop za posredovanje. V primerjavi s predhodnim letom se je število vseh posredovanih informacij močno povečalo. Veliko povečanje se izkazuje tudi v indeksu realizacije v razmerju do načrta.

Tabela: Posredovane informacije 2022

Kustos/kustosinja	Podatki	Svetovanja	Intervjuji
Anton Arko, višji kustos	2	4	2
Mag. M. Balkovec Debevec, muzejska svétnica	151	22	9
Ksenija Guzej, poslovna sekretarka	35	3	/
Matic Intihar, kustos – pripravnik	2	/	/
Franci Kadivec, kons.-restavratorski tehnik	/	/	/
Klara Keršič, služba za projekte	16	6	4
Polona Koželj, samostojna bibliotekarka	82	3	1
Marko Ljubič, višji kustos	/	2	/
Mateja Pušnik, organizator kulturnih programov	2	2	/
Mateja Ribarič, muzejska svetovalka	17	16	2
Dr. Branko Šuštar, muzejski svétnik	212	54	16
Skupaj 665	519	112	34

Vseбина posredovanih podatkov, svetovanj in intervjujev. Na podlagi uvrščanja posredovanih informacij na ožja vsebinska področja je ugotovljeno, da so uporabniki muzejskih storitev največ zanimanja pokazali z vprašanji, ki se nanašajo na dejavnosti muzeja, na razstave in prireditve. Na drugih področjih je bilo največ izraženega zanimanja za zgodovino osnovnega šolstva, ki je po obsegu in številu šol največje. Ker so druga področja šolske preteklosti precej manjša, je zanimanje uporabnikov zanje manjše in je zato posledično tudi število posredovanih informacij temu primerno manjše. Veliko posredovanih informacij ni mogoče uvrstiti v postavljene kategorije. Zanimivo je, da je veliko vprašanj povezanih s posameznimi osebami; najsi bo to z učitelji oz. profesorji ali z učenci.

Uporabniki podatkov, svetovanj in intervjujev. Med uporabniki informacij prevladujejo individualni uporabniki, ki jih ne moremo uvrstiti med raziskovalce, saj njihovo zanimanje in posredovane informacije niso raziskovalne narave, ampak imajo povsem praktičen pomen. Raziskovalci so dobro zastopani, prav tako je tudi med šolami izraženo precejšnje zanimanje za nepedagoške vsebine. Obiski šolskih skupin se ne štejejo v to vrsto informacij. Z zbranim dokumentarnim gradivom o zgodovini posameznih šol, učiteljev in drugih informacij o šolski preteklosti v Slovenskem šolskem muzeju presegamo podobne naloge v drugih muzejih. Z večjo prepoznavnostjo muzeja se je posredovanje informacij razširilo na vse strokovne delavce.

OE muzej športa

Slovenski šolski muzej je s prenosom dejavnosti muzeja športa z Zavoda za šport RS Planica prevzel skrb za izvajanje muzejske dejavnosti na področju dediščine športa. Organizacijska enota Muzej športa ob prenosu ni bila v dobrem stanju, saj je poleg skromne kadrovske zasedbe z neustrezno sistemizacijo in organizacijo delovnih mest delovala tudi v zelo omejenih delovnih prostorih brez možnosti postavljanja razstav. Muzej je bil neprepoznaven in finančno podhranjen. Muzejske predmete in podarjeno gradivo športne dediščine so v muzeju v glavnem samo prevzemali in popisovali. Sodelavka Slavica Kukovec je predvsem fototečno gradivo tudi digitalizirala. Dr. Tomaž Pavlin je imel v muzeju dopolnilno 20-odstotno zaposlitev na delovnem mestu vodja oddelka II k osnovni zaposlitvi na Fakulteti za šport, dr. Aleš Šafarič pa je svoje delo z dediščino športa opravljal v obsegu 80 % na delovnem mestu višji svetovalec področja II. V letu 2022 so se posvetili predvsem pripravi razstave Zbiramo, raziskujemo, obujemo: športna dediščina in Muzej športa, ki je bila v jeseni odprta v razstavnih prostorih Slovenskega šolskega muzeja. Razstava predstavlja razvoj športa na Slovenskem in presega pomen občasnih razstav. Ker je Slovenski šolski muzej s postavitvijo te razstave omogočil, da je dediščina športa postala dostopna javnosti, je izpolnil tudi eno glavnih zahtev Računskega sodišča do pristojnega ministrstva. Pred koncem leta so bila zapolnjena tri na novo sistemizirana strokovna delovna mesta (kustosa in konservatorica), ki organizacijski enoti Muzeja športa zagotavljajo izvajanje muzejske dejavnosti na visoki strokovni ravni. Poleg tega je bibliote-

karka pedagoške knjižnice SŠM Polona Koželj pripravila strokovne podlage tudi za delovanje knjižnice Muzeja športa. Knjižnično zbirko je po pregledu njene velikosti, urejenosti in dostopnosti uredila in postavila po sistemu UDK s seznamom 150 kod, po katerih se bo klasificiralo knjižnično gradivo Muzeja športa. V dogovoru z IZUM-om je uredila zapisnik o beleženju zaloge gradiva SSMULJ za vnašanje knjižničnega gradiva Muzeja športa v novo podlokacijo (MŠ) z novim inventarnim števcem (3000...) ter z dodanimi internimi oznakami, ki ločujejo različne zbirke gradiva MŠ. V mesecu decembru je naredila tudi prvih deset vpisov knjižnega gradiva Muzeja športa v sistem Cobiss.

Digitalna strategija javnega zavoda in njena implementacija

Slovenski šolski muzej se že več zadnjih let sooča z izzivi digitalizacije na vseh področjih delovanja, vendar do leta 2022 tako zaradi kadrovske podhranjenosti kakor tudi zaradi osredotočenosti na dokončanje stalne razstave in navsezadnje na prenos dejavnosti muzeja športa z Zavoda za šport RS Planica na Slovenski šolski muzej posebne strategije še ni sprejel. V letu 2022 so se nadaljevale priprave na uvedbo (pretežno) digitalnega poslovanja javnega zavoda. Na splošni strokovni ravni se je postavilo vprašanje, kako vnesti v muzejsko delo inovacije in trajnostno poslovanje v luči digitalizacije in digitalne transformacije. Muzej je s podjetjem Mikrocop načrtoval osnovne korake k digitalnemu poslovanju. Ena prvih nalog je e-arhiviranje celotnega poslovnega procesa. Muzej je pripravil klasifikacijski načrt (hrambe izvorno digitalnega gradiva), ki ga mora potrditi še pristojni državni arhiv (Arhiv RS). Na podlagi potrjenega klasifikacijskega načrta bo mogoče uporabljati aplikacijo IndocEdge, ki predstavlja uvedbo celovitega digitalnega poslovanja muzeja.

Osnovne in posebne naloge muzeja

Poleg opravljanja javne službe na področju muzejske dejavnosti šolstva (športa), ki ga ustanovitelj zagotavlja s financiranjem materialnih možnosti delovanja in stroškov dela zaposlenih, muzej izvaja tudi programske naloge, o katerih se z ustanoviteljem dogovori v Letnem delovnem načrtu in finančnem načrtu vsako leto posebej. Osnovne naloge so stalne in se večeje iz leta v leto, medtem ko so posebne časovno omejene na trajanje enega leta. Za izvedbo osnovnih in posebnih nalog programa je muzej v letu 2022 pridobil dodatna sredstva za področje šolstva pri Uradu za razvoj in kakovost izobraževanja v sklopu osnovnih nalog Dokumentacijski center za zgodovino šolstva in pedagogike, Muzejska pedagogika in Razvojno strokovno delo – strokovne podlage razvoja šolstva ter posebne naloge Podpora izvedbi mednarodne konference na temo zgodovine gluhih, Sodelovanje šole in muzeja kot primer izkustvenega učenja pri spoznavanju zgodovinskih vsebin v prvi in drugi triadi OŠ, za področje športa pa pri Direktoratu za šport v sklopu osnovne naloge Skrb za dediščino na področju

športa. Za izvedbo omenjenih nalog je muzej v letu 2022 prejel 68.410 EUR. Vse naloge je v celoti realiziral. Naloge se večji del navezujejo na izvajanje pedagoško-andragoškega programa, na izdajanje publikacij, prirejanje razstav in drugih muzejskih dogodkov, manjši del pa tudi na izvedbo posebnih dejavnosti, kot sta bila projekta Podpora izvedbi mednarodne konference na temo zgodovine gluhih in projekt Sodelovanje šole in muzeja kot primer izkustvenega učenja pri spoznavanju zgodovinskih vsebin v prvi in drugi triadi OŠ, ki je nastal ob odprtju nove stalne razstave. Muzej je pri podpori izvedbe mednarodne konference gluhih in naglušnih Deaf history international 2022 sodeloval z Društvom gluhih učiteljev Slovenije pri uresničevanju strategije izobraževanja skupin s posebnimi potrebami, s projektom izkustvenega učenja pa se je na MIZŠ vključil v katalog projektov izobraževanja za učitelje KATIS.

Muzejska tržna dejavnost

Po več letih nedelovanja in omejenega delovanja je z odprtjem nove stalne razstave Šola = zakon! od marca 2022 spet začela nemoteno delovati muzejska trgovina. Načrtne in organizirane promocije prodajnih artiklov še ni bilo. Obiskovalcem muzeja so bile na voljo muzejske publikacije in kopije starih šolskih predmetov (spominki) iz preteklih let. Njihova prodaja je dopolnilo javne službe in popularizacija muzejske dejavnosti. Za tržno dejavnost se upošteva prodaja spominkov, med katerimi so bili v letu 2022 najbolj prodajani: šolski zvezki, magneti s šolsko vsebino, barvice v peresnici, barvice v svinčniku, nalivna peresa na lesenem držalu in svinčniki. Skupni znesek prodanih artiklov iz naslova tržne dejavnosti je v letu 2022 znašal 1828 EUR.

Investicijski transferji

Izvedene so bile vse načrtovane investicije iz LDN in FN SŠM 2022, poleg tega pa na podlagi potrjenega Dokumenta identifikacije investicijskega projekta (DIIP) še investicijski projekt Nabava in vgradnja dodatne opreme in informacijsko komunikacijske tehnologije (IKT) za razstavno, pedagoško in drugo dejavnost SŠM, s katerim je bila stalna razstava dopolnjena z dodatno pohištveno in IKT-opremo, nadgrajen pa je bil tudi glavni računalniški strežnik muzeja. Decembra je muzej s sklepom MIZŠ prejel dodatna sredstva za sofinanciranje nakupa IKT-opreme, ki je bila potrebna zaradi povečanja števila zaposlenih. Z načrtovanimi rednimi investicijskimi sredstvi sta bili v večjem delu nabavljeni računalniška oprema in pisarniško pohištvo za na novo zaposlene ter oprema za stalno razstavo in razstavni prostor v zgornjem hodniku. Investicije v skupni višini 214.311 EUR so bile financirane iz več virov: redne dejavnosti SŠM; po sklepu MIZŠ o sofinanciranju nabave IKT-opreme za JZ, ustanovljene na podlagi 28. člena ZOFVI; po potrjenem DIIP-u »Nabava in vgradnja dodatne opreme in IKT za razstavno, pedagoško in drugo dejavnost SŠM« za IKT in posebej za razstavno opremo ter iz

lastnih virov za sofinanciranje navedenih projektov. Muzej je iz lastnih sredstev namenil 5551 EUR tudi za izdelavo idejne zasnove prenove prostorov OE muzeja športa na Kopitarjevi 4.

Investicijski nakupi v letu 2022 obsegajo 72 enot v osnovnih sredstvih: računalniški program Adobe Acrobat Pro 2022 (6 permanentnih licenc); računalniški program JANA PRO; računalniška aplikacija KOFAX Ekspres Desktop; računalniški program WEEAM Backup Essentials 5y; mobilna aplikacija ScholAR – AV in AR vsebine na stalni razstavi; prenosni računalnik DELL Vostro 5515; prenosni računalniki LENOVO IdeaPad; prenosni računalnik LENOVO TB 15 G2 s SSD KINGSTON M.Pcle NVMe 2TB NV za prenosni rač.; sistem aktivne požarne zaščite BOSCH FPA-2000-SWM; računalniško stikalo Ubiquiti UniFi 48 Port Gigabit; pisarniški stoli Enjoy; pisarniška stola Enjoy; svetila za razstavno dejavnost 1. del; svetila za razstavno dejavnost 2. del; svetila za razstavno dejavnost 3; svetila soba 15; mize na kovinskem podstavku 160 x 80 x 75 (soba 15); miza na kovinskem podstavku 165 x 80 x 75; predalniki 42 x 60 x 65 (soba 15); perforirana stena parapet 160 x 110 x 5 (soba 15); omara 540 x 90 x 45; pisalni mizi 160 x 70 x 75 s konzolno odprto polico (soba 13), predalnika na kolesih 42 x 60 x 65 (soba 13); omara zaprta s krilnimi vrati 80 x 220 x 60 (soba 13); nadgradnji knjižnice (oporniki za knjige) in (roloji); nadgradnje razstavne omare na hodniku (dodatni UV tiski), (dodatna oprema) in (projektantska dela); monitor DELL G3223Q (32") 3840 x 2160 UHD 4K z zvočniki Logitech; nadgradnja serverja ThinkSystem s tremi dodatnimi diski LENOVO DOG ThinkSystem 2,5 19,92 TB SSD; multifunkcijska naprava CANON iR2730i ČB A3 »SLAVKO« s podstavkom S3; multifunkcijska naprava CANON iR2730i ČB A3 »MIRKO« s podstavkom S3; multifunkcijska naprava CANON iRAD C357i B A4 »ZDRAVKO«; multifunkcijska naprava CANON iRADV C527i ČB A4 »RASTKO«; multifunkcijska naprava iRADV C527i ČB A4 »ŠPORTKO«.

Muzej je poleg omenjenih enot osnovnih sredstev v letu 2022 pridobil še 21 enot drobnega inventarja: ICYBOX IB-DK2251AC Multidocking USB-C priklopna postaja (uprava); ročni paletni viličar (depo Tržič – MŠ); telefon Samsung Galaxy A53 (uprava); ASUS LED monitor VS197DE (sprejemnica); aparat za špiralno vezavo GBC COMBBIND C340 PV (knjižnica); ubiquiti switch port 8 (knjižnica); ubiquiti switch port 8 (soba 15); tiskalnik HP LASEJET MFP M140MW (uprava); monitor llyama 68,6cm (27,0") XUB2792QSU (MŠ); TELEHUM Datalogger NT* (restavratska delavnica); skener EPSON Perfection V19 (fototeka). Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport je muzeju v letu 2022 v upravljanje predalo tudi programsko opremo Microsoft.

Finančni rezultati poslovanja

Muzej je v letu 2022 posloval pozitivno. Po doseženih poslovnih rezultatih je deloval gospodarno in učinkovito, kar dokazujejo uspešno izvedeni načrtovani projekti, hkrati pa je kazalnik gospodarnosti višji od 1,000 (1,010) – celotni prihodki/celotni odhodki, kar je ključni kazalnik pozitivnega poslovanja. Celotni prihodki muzeja za leto 2022 so znašali 1.077.908 EUR in so bili za 52 % višji kot

leta 2021. Za izvajanje javne službe MIZŠ je muzej prejel sredstva v višini 998.235 EUR. Drugi prihodki so bili realizirani v višini 72.548 EUR oziroma kar 293 % več kot v preteklem letu. Prihodki od prodaje materiala in blaga znašajo 5650 EUR. Odhodki za leto 2022 znašajo 1.066.751 EUR in so za 55 % višji od odhodkov iz leta 2021. Za bruto osebne dohodke in nadomestila je bilo namenjenih 503.618 EUR, za stroške storitev 487.840 EUR in za stroške materiala 68.144 EUR. Za izvedbo projektov osnovnih in posebnih nalog je bilo pridobljenih 68.410 EUR, od tega za področje šolstva 46.410 EUR in za področje športa 22.000 EUR. Muzej je z lastno dejavnostjo (vstopnine, naročnine, muzejska trgovina) pridobil 72.548 EUR, kar predstavlja 6,72 % vseh prihodkov muzeja v letu 2022. V celoti so bili namenjeni pokrivanju stroškov lastne dejavnosti in razvoju muzejskih programov. Za redne investicije v osnovna sredstva je bilo namenjenih 64.095 EUR iz sredstev za redno dejavnost Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport (MIZŠ), 130.000 EUR na podlagi potrjenega DIIP-a za razstavno, pedagoško in drugo dejavnost SŠM ter 9267 EUR za nabavo IKT-opreme po posebnem sklepu MIZŠ. Iz lastnih virov so bila za investicije namenjena sredstva v višini 11.637 EUR. Razlika med prihodki in odhodki izkazuje pozitiven poslovni izid, to je presežek prihodkov nad odhodki v višini 11.157 EUR, ki se zmanjša za davek od odhodka pravnih oseb v znesku 378 EUR. Končni poslovni izid je 10.779 EUR.

Sklep

Muzej z uvajanjem novih in izboljšavo obstoječih muzeoloških programov ter z nakupom potrebnih tehničnih sredstev sledi razvoju na strokovnem in tehnološkem področju muzejske dejavnosti. Z izvedbo investicijskih projektov dosegajo najnovejše standarde muzejske stroke. Investicije v informacijsko-komunikacijsko tehnologijo bodo omogočile digitalizacijo na vseh področjih delovanja muzeja. V sklopu promocije stalne razstave je na Google play platformi postavil tudi aplikacijo ScholAR, s katero obiskovalci muzeja animirajo učne like trinajstih obdobij šolske zgodovine na stalni razstavi. SŠM je eden najbolj aktivnih muzejev v Republiki Sloveniji na področju andragoško-pedagoških programov. Z muzejskimi učnimi urami je dosegel standarde, po katerih se ravna tako v šolah in vzgojno-izobraževalnih zavodih kot tudi v drugih kulturnih ustanovah. Z dejavnim pristopom k projektu prenosa dejavnosti muzeja športa je podpiral pripravo ugodnejših pogojev za razvoj muzejske dejavnosti tako na področju dediščine šolstva kot tudi na področju dediščine športa. Muzej je s prejetimi sredstvi tako za javno službo, za posamezne naloge in projekte ter investicije kakor tudi z lastnimi sredstvi ravnal skrbno in gospodarno. Muzej je odprt za novosti in izboljšave na vseh področjih delovanja. Z novo stalno razstavo in njenimi digitalnimi vsebinami je postal bolj vabljev, posebej za mlajše obiskovalce, in dostopnejši za vse druge uporabnike.

Poročila in ocene

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

Nepozabljena Klasična gimnazija Maribor, Maribor: Umetniški kabinet Primož Premzl, 2023, 560 str.

Obsežna knjiga o Klasični gimnaziji v Mariboru, ki je bila kot druge osemrazredne gimnazije ukinjena ob šolski reformi 1958, prav ob svoji 200-letnici, odlično obnavlja zavedanje o pomenu izobrazbe in te izobraževalne ustanove, pa tudi gimnazijskega in srednješolskega izobraževanja nasploh. Po svoje se je v Mariboru klasična gimnazija sicer nadaljevala s poukom latinščine na I. gimnaziji, vsebinsko pa od leta 1995 s klasično smerjo na tej gimnaziji. Tudi v Mariboru (tako kot v Ljubljani) se v poslopju klasične gimnazije ni ohranil gimnazijski pouk, temveč drugačno izobraževanje.

Iz uglednega poslopja, ki je danes namenjeno Pravni fakulteti UM, so se 1958 gimnazijci preselili, delno tudi v vsaj tako ugledno poslopje nekdanje mariborske realke, zgrajeno prav pred 150 leti. Tam danes deluje I. gimnazija Maribor. Tradicijo poslopja slavi šola oktobra 2023 s prireditvijo in publikacijo *Knjiga o uri*. Toda I. gimnazija se hkrati čuti tudi nadaljevalko mariborske gimnazijske tradicije iz leta 1758! To kaže knjiga o Klasični gimnaziji.

Knjiga *Nepozabljena Klasična gimnazija Maribor*, ki je ob izidu doživela v domačem mestu lep odmev, pomenljivo gradi na dosedanjih obravnavah klasične gimnazije in gimnazijskega šolanja ter dodaja šolski razvoj s predstavitvijo obdobja, ravnateljev in profesorjev pa tudi uspešnih dijakov in dijakinj vse do najmlajše generacije. Kot smo slišali v spominski izjavi 17. oktobra 2023 na predstavitvi knjige na SAZU v Ljubljani, je šola dala "srčnost in širokost duha, bolj kot znanje", a tudi dobre osnove za nadaljnje, univerzitetno pridobivanje znanja. Delo opozarja na razsežnost študijskih in vzgojnih spodbud, s katerimi je šola vplivala na življenje mesta, okolice pa tudi širše Slovenije in celo tujine. Ob zavzetosti s klasično gimnazijo povezane akad. dr. Alenke Šelih in ravnatelja I. gimnazije Hermana Pušnika ter članov uredniškega odbora (Aleš Arih, Barbara Damjan, Filip Dougan, Matija Malešič, Janez Pastar), ki je pri pripravi knjige povezal kar 151 avtoric in avtorjev, je nastalo delo, ki ga je ob bogatem poznavanju zgodovine Maribora in ilustrativnih virov domiselno tehnično ter likovno uredil Primož Premzl s sodelavci. Dela je bilo pri takšni knjigi res veliko, pri čemer je I. gimnazija zavzeto poskrbela za obsežno podporo tem prizadevanjem. Za knjigo je bilo potrebnih veliko osebnih stikov in spodbud, vse od raziskovanja, zbiranja do skeniranja, lektoriranja in korektur ter likovnega oblikovanja. To nas razveseli že z naslov-



Nepozabljena Klasična gimnazija Maribor

nico, s katere zro v nas v šolskem letu 1932/32 pred šolo fotografirane dijakinje in dijaki 3.b s prof. Bogom Teplým, skozi gimnazijska okna pa (lahko tudi simbolično) opazuje dogajanje še nekaj drugih gimnazijcev.

Zgodovinski pregledi so v knjigi predstavljeni tako v obliki ponatisa razprav Jana Šedivýja (ČZN 1966) in Boga Teplýja (iz Večera 1958/59) do zanimivega prepleta objav arhivskih in časopisnih virov, tudi fotografskih s komentarji. Pomembne so tudi študijske predstavitev dijakov s Primorske 1918–1941 (Dragan Potočnik), povojnega gimnazijskega izobraževanja do šolske reforme 1957/58 (Jure Maček) ter problematike izključevanja dijakov leta 1952 in gibanja za samostojno Slovenijo med dijaki 1961/62 (Janez Pastar). On je vključil v knjigo (objavljeno kot faksimile na str. 104–111) tudi šoli zelo naklonjeno Poročilo o maturi na klasični gimnaziji v Mariboru, ki ga je 30. junija 1954 za Svet za prosveto kot predsednik maturitetne komisije pripravil zgodovinar dr. Metod Mikuž, izvod pa prijateljsko poslal tudi ravnatelju Jožetu Košarju. V njem se vidi tudi zavzetost za klasično gimnazijsko izobrazbo, saj “pri latinščini ne gre samo za znanje jezika in glagolskih oblik, temveč predvsem za dela, ki so pisana v tem jeziku. To je velika zakladnica prave modrosti ...”.

V knjigo o klasični gimnaziji so uvrstili tudi prispevek o pouku klasičnih jezikov (Roman Mirnik) ter številčni pregled maturantov. Teh je bilo navadno okoli 20 do 30, od 1912/13 le občasno okoli 60, z izjemo prvega leta po 1. svetovni vojni, ko jih je bilo maturantov kar 95. Dekletom lahko sledimo od 1913/14. Zanimiv je tudi seznam s klasično gimnazijo povezanih akademikov (29, od teh ena akademkinja), rektorjev (kar osem), ministrov in politikov (deset: od Ivana Žolgarja še

pod cesarjem do Jožeta Pučnika). Med rektorji so štirje z ljubljanske in po eden z dunajske, graške in mariborske univerze ter UNRRA univerze v Münchnu po drugi svetovni vojni (dr. Otmar Pirkmajer, ki ga je pred nedavnim predstavila Šolska kronika 2022, št. 3).

Tretje poglavje knjige pod naslovom III. Na znanju svet stoji predstavlja v izboru štiri ravnatelje (Julij Głowacki, Josip Tominšek, Ivan Mravljak, Jože Košar) ter tri profesorice in 25 profesorjev. Med temi so zanimiva in znamenita imena: Davorin Trstenjak, Rudolf Puff, Božidar Raič, Karel Verstovšek, Helena Stupan, Mavricij Zgonik, Anton Ingolič, Jože Koropec, da omenimo le nekatere. Biografski zapisi profesorjev so prizadevno sestavljeno avtorsko delo z navedeno literaturo, med njimi je tudi kakšen dragocen starejši zapis. Podobno prizadevno z avtorji, poznavalci tematike, so sestavljene dijaške biografije v naslednjem poglavju.

Vrsto takih zanimivih in znamenitih imen najdemo tudi med številno vrsto izbranih dijakov (102) in 14 dijakinj (IV. Doseči ali preseči svoje učitelje), predstavljenih s fotografijo in poglobljenim zapisom. Tu se nam pri listanju zasmejita podobi Štefke Drolc in Poldeta Bibiča, srečamo pa tudi W. Tegetthoffa, Karola Glaserja, Henrika Schreinerja, Karla Ozvalda, Franceta Vebra, Igorja Rosino, Leona Kaca, Maksa Wrabra, Hrvoja Maistra, Silva Kopriva, Cirila Žebota, Silvia Haasa, Stanka Kocipra in Bojana Iliča pa tudi Cvetano Priol in Franca Pedička ... To je pravi biografski leksikon mariborskih klasičnih maturantov!

Peto poglavje (V. Stoji učilna zidana) sestavljajo vsak pod svojim vsebinskim naslovom vedno zanimivi osebni spomini nekdanjih dijakinj in dijakov (in profesorice Dragice Kac Velnar). Tega beremo pod naslovom: Brez spominov nas ne bi bilo ... Nekateri spomini so odlomki iz objavljenih spominskih del, večina pa je napisana prav za to knjigo. Zadnjih pet so pripevali še mladi nekdanji maturanti klasičnega programa prve gimnazije. Pred obsežnimi in zelo uporabnimi kazali (tudi s seznamom predstavljenih oseb po področjih) pa lahko preberemo še spodbuden zapis o pomenu poznavanja antike za razumevanje sodobnosti (Robert Čepon).

Res je, da že podeželska ljudska šola vpliva na kraj in okolico ter njegov kulturni in gospodarski razvoj, kaj šele gimnazija, ki je kar osem let pripravljala mladino na študij, da postanejo kaj več. Lepa in obsežna knjiga je dosegla svoj namen, da pokaže Klasično gimnazijo v Mariboru kot pripravjalnico za univerzo z dragocenimi sadovi vzgojnega in izobraževalnega dela. Temu sledimo v zgodovinskem loku skozi čas in z vsebinsko bogatimi, lepo berljivimi biografskimi zapisi o nekaj teh, ki so poučevali, in o kar lepem številu onih, ki so se v mladih letih na tej gimnaziji dali poučiti in ob tem tudi mladostniško dozorevali. Kot končuje akad. Šelihova svoj spominski zapis z Ovidom: *Bila je zlata doba*, saj je bila doba naše mladosti.

Milena Černe, Šolstvo na severnem Primorskem v času Italije 1918–1943, Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 2023, 62 str.

V prizadevanjih, da vključi v obravnavo zgodovine šolstva vse slovensko ozemlje, je Slovenski šolski muzej pozoren tudi na posebnosti šolskega razvoja v zahodni Sloveniji, tako v obsežnem zapisu Draga Pahorja v zborniku ob 100. obletnici tretjega avstrijskega osnovnošolskega zakona (Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969, Ljubljana: Slovenski šolski muzej 1970, str. 235–337) kot v drugih objavah. Tako ob treh muzejskih razstavah leta 1973 (o primorskem begunskem šolstvu in ob 50. obletnici Gentilejeve šolske reforme s prispevkom Gvida Stresa) in desetletje zatem z razstavo Ukinitev slovenskih in hrvaških šol na Primorskem (Minka Pahor, 1984). Muzej je spremljal tudi nastajanje dela Minke Pahor Primorski učitelji 1914–1941 ter sodeloval pri predstavitvi knjige leta 1994. Z izdajo bibliografije Učiteljskega lista 1920–1926 (Tatjana Hojan, razprava Marisa Škerk - Kosmina), ki ga je izdajala Zveza slovanskih učiteljskih društev v Trstu, se je Slovenski šolski muzej leta 1991 posebej posvetil primorskemu šolstvu pod Italijo, tematiko pa so predstavljale še posamezne objave v Šolski kroniki.

V letu 2023 poteka sto let od šolske reforme Giovannija Gentileja (1875–1944), profesorja filozofije in prosvetnega ministra v prvi Mussolinijevi vladi, ki je poenotila italijansko državno šolstvo, ne da bi dopuščala kakšne regionalne ali jezikovne posebnosti. Gentilejeva šolska reforma v Italiji je od leta 1923 z uvedbo italijanščine kot učnega jezika tudi v šolah novoosvojenih pokrajin, kjer je bil dotlej šolski pouk v nemščini (Južna Tirolska), slovenščini in hrvaščini (Istra, Primorska), onemogočila tem otrokom šolski pouk v njihovi materinščini. Kraljevi zakonodajni dekreti so tako s postopnim ukinjanjem slovenskega šolstva tragično zaznamovali zahodno Slovenijo, ki je po prvi svetovni vojni ostala za rapsko mejo. Zato nas lahko le razveseli razstavna dejavnost Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, ki s šestimi panoji predstavlja gradivo iz fonda Šolsko nadzorništvo Tolmin, pa tudi Goriškega muzeja in državnega arhiva v italijanski Gorici ter posameznikov. Publikacija, ki je katalog k tej arhivski razstavi o šolstvu, opozarja ob tej obletnici na petindvajsetletno izkušnjo italijanizacije na Primorskem do 1943.

Publikacijo velikega formata in z ilustracijami po uvodu začčenja Čas od zasedbe do fašistične šolske reforme. To vsebino vključujeta prva dva panoja, ki predstavljata tudi italijansko okupacijo Kobariškega in Brd po začetku soške fronte 1915, ko so vojaške oblasti z vrtci, vzgajališči in šolami uvajale pouk italijanščine in poučevale o Italiji. V zmedu v povojnem času in ukrepih nove italijanske oblasti se vidijo nameni priključitve ozemlja in asimilacije slovenskega prebivalstva. Ob tem je zanimiva tudi primerjava decentraliziranega šolstva v habsburški monarhiji z Italijo in nepismenostjo, ki je bila leta 1910 na Goriškem 15-odstotna, italijansko povprečje pa je bilo tedaj kar 37,6 odstotka (str. 5). Poleg uvajanja italijanskega jezika v šole so oblasti ustanovljale italijanske šole povsod, kamor se je s starši doselilo le nekaj italijanskih otrok. V šolskem letu 1922/23 je bilo na Goriškem in Tolminskem sprva pet takšnih šol, nato še dve (Most na Soči, Ajdovščina), postajenačelnik v Podbrdu pa ni uspel s takšno šolo. Težav slovenskih učiteljev

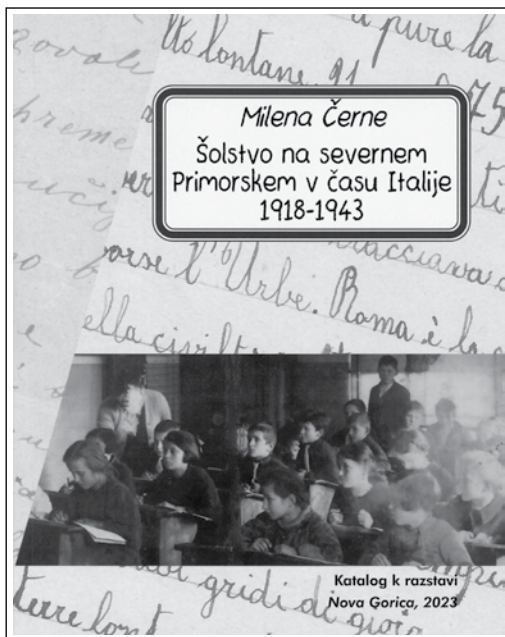
in katehetov ni bilo konca, kljub podpori goriškega nadškofa Sedeja duhovščini. Predstavljena so tudi prizadevanja slovenskih poslancev v rimskem parlamentu za slovensko šolstvo.

Druga tema Fažizem in Gentilejeva šolska reforma (str. 9–16) predstavlja nov centralističen šolski sistem, ki ga je postavila reforma (šolsko skrbništvo, nadzorna okrožja, didaktična ravnateljstva), in njen vpliv na jezikovno kulturo (pano 3). Pri tem so se spremenile tudi stopnje osnovnošolskega izobraževanja, uvedli so dopolnilne tečaje po osnovni šoli in spremembe pri srednjih šolah. Ta čas je zaznamoval boj za slovensko šolo s protestnimi pismi, tudi v časopisju z udarnimi naslovi, a bil je neuspešen. Bolj uspešen je bil odpor proti italijanizaciji pri pouku verouka pa tudi pri skrivnem pouku slovenščine.

Težka usoda slovenskih učiteljev (pano 4) je predstavljena z omejitvami njihovega dela, z ne vedno uspešnimi izpiti iz italijanščine, tudi z odpuščanjem in begom v jugoslovanski del Slovenije. Na Primorskem pa jih je nadomeščalo italijansko učiteljstvo brez znanja slovenščine. »Njihov položaj ni bil zavirljiv,« omenja avtorica in predstavlja temne in malo bolj prijazne učiteljske zgodbe.

Vlogo duhovščine pri ohranjanju slovenskega jezika ter poitalijančeno šolo z italijanskimi učitelji predstavlja pano 5, zatem sledi (pano 6) dejavnost italijanskih otroških vrtcev, organizacij za promocijo italijanstva, kot ustanova ONAIR, Umanitaria, ki je ustanavljala šole v zaselkih in odročnih vaseh in poletne kolonije, pa tudi delovanje mladinskih fašističnih organizacij, kot balila ONB in GIL. Kljub vsem italijanskim šolskim prizadevanjem sta posebej družina in duhovnik ohranjala slovenski jezik in narodno zavest. Kot so ocenjevali sodobniki okoli leta 1933, po vaseh »ljudstvo šole ne smatra za prosvetno institucijo, ampak jo sovraži kot mučilnico otrok /.../ Italijanska šolska izobrazba ne sega v srce mladini« (str. 15). Podobno je italijanski učitelj v Tolminu leta 1935 v poročilu omenjal slab šolski uspeh in vzroke zanj, a različne ovire bi lahko premagali, »če bi drugorodni otrok ne sovražil naše šole« (str. 41). Toda s kapitulacijo Italije je bilo septembra 1943 tudi konec italijanske šole.

Besedilom sledi v publikaciji Milene Černe faksimile vsebinsko zanimivih arhivskih dokumentov (str. 17–54): to so od dopisov o šoli, učiteljstvu, evidenc pouka, pa do urnika, zvezkov ter risb in spisov v njih, spričeval in fotografij. Med



*Šolstvo na severnem Primorskem
v času Italije 1918–1943*

temi so npr. učiteljišniki v Tolminu, 1923; tečaj učiteljstva v Mostu na Soči 1924; pogreb fašističnega učitelja F. Sottosantija, ki sta ga tigrovca ubila v Vrhpolju pri Vipavi oktobra 1930, slovenski interniranci v Invernii (Campobasso) okoli 1941, med njimi učitelja Franc Tratnik in Anton Rutar, pa tudi šolarji na različnih šolah. Kdaj lahko opazimo na šolskih fotografijah tudi izbrisan obraz nepriljubljene italijanske učiteljice. Tak je tudi primer zanimive notranjščine razreda šole v Tolminu okoli 1925, ki lepo dopolnjuje zapise iz šolskih zvezkov na naslovnici publikacije. Publikacijo zaključujeta seznam razstavljenih predmetov (str. 55–59) in tri strani virov in literature, ki pričajo o poglobljenem pristopu k temi. Razstava in publikacija s študijo z objavljenimi arhivskimi viri ter predavanje mlade arhivistke Milene Černe pomenijo lep prispevek k stoletnici za slovenski pouk tako usodne šolske reforme na Primorskem. Avtorica je namreč svojim predavanjem o Gentilejevi šolski reformi sodelovala tudi na znanstvenem posvetu, ki sta ga pod naslovom *Ob 100. obletnici Gentilejeve šolske reforme: posledice za primorski prostor* pripravila 22. septembra 2023 v Trstu Društvo slovenskih izobražencev in Študijski center za narodno spravo. Ta predstavlja predavanja s posveta na svoji spletni strani. Na koncu prvega panela je objavljen tudi prispevek Milene Černe: *Gentilejeva šolska reforma in slovensko šolstvo na Primorskem*.¹ Njeno predavanje pa najdemo tudi v oktobrski številki tržaške Mladike.²

Branko Šuštar

Raziskovanje zbirk izobraževalne zgodovine – 19. mednarodni simpozij šolskih muzejev in šolskozgodovinskih zbirk, Berlin 2023 / »Exploring Collections of Educational History« – 19th Symposium of School Museum and Collections of Educational History, Berlin 2023

Mednarodni simpoziji šolskih muzejev in šolskozgodovinskih zbirk imajo dolgo tradicijo. Prvi simpozij je bil leta 1984 in od takrat so si sledili z eno izjemo (Aurich, 1993) praktično na dve leti. Za nas prav poseben simpozij je bil leta 2013, kajti potekal je na temo povezovanja v izobraževanju v Ljubljani, in sicer v soorganizaciji ZZDS – Zveze zgodovinskih društev Slovenije, ICOM Slovenija in Slovenskega šolskega muzeja. Naslednji, 16. simpozij se je leta 2015 preselil v daljno Avstralijo (Ballarat, Victoria) ter se čez dve leti vrnil v Evropo, najprej leta 2017 na Nizozemsko (Dordrecht) in nato leta 2019 na Dansko (Kopenhagen).³ Kot

1 <https://www.youtube.com/watch?v=TwV-zoC8M8E>

2 Mladika 8, 2023, str. 11–16

3 Poročila o posameznih simpozijih šolskih muzejev so objavljena v številkah Šolske kronike, kdaj tudi Arga (pregled v ŠK 2010, št.1). O ljubljanskem simpoziju poročata spletna stran <https://www.ssolski-muzej.si/slo/symposium2013.php> ter Šolska kronika 2013, št. 3 in 2019, št. 3.

prizorišče 19. simpozija je bila za leto 2021 načrtovana sončna Kreta. Toda nihče si ni predstavljal, da bo svet v vmesnem času zajela pandemija SARS-CoV-2 in življenje obrnila na glavo. Tako grški kolegi simpozija žal niso mogli organizirati in na 19. simpozij smo čakali vse do letošnjega leta, ko se je prizorišče preneslo v Nemčijo. Letošnji simpozij je potekal od 28. do 30. junija 2023, glavni organizator je bila Raziskovalna knjižnica za zgodovino šolstva v Berlinu (BBF – Bibliothek für Bildungsgeschichtliche Forschung/Research Library for the History of Education at DIPF).

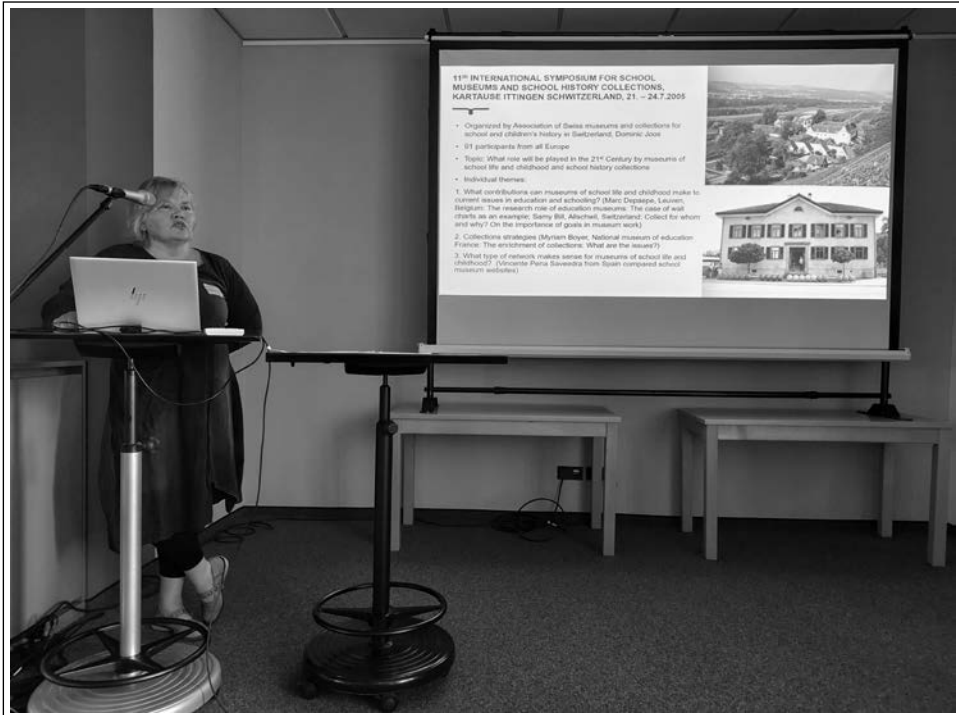
Raziskovalna knjižnica za zgodovino šolstva ima pestro zgodovino, ki ji lahko sledimo vse od leta 1876, ko je bil ustanovljen Nemški šolski muzej. Ustanovilo ga je Berlinsko okrajno združenje nemških učiteljskih društev (der Bezirksverband Berlin des Deutschen Lehrervereins) z namenom seznaniti ljudskošolske učitelje z najnovejšim učnim gradivom, deli pomembnih pedagogov, revijami in drugo strokovno literaturo. Ravno zato je imel muzej veliko učiteljsko knjižnico, ki je poleg knjig hranila tudi rokopise, medalje in grafike. Še posebej si je za zbirke prizadeval ljudskošolski učitelj Adolf Rebhuhn (1854–1924), ki je knjižnico vodil od leta 1879 do svoje smrti.⁴ Začetke delovanja Nemškega šolskega muzeja/Nemške učiteljske knjižnice v Berlinu 1876–1914 je na konferenci predstavila Monika Mattes. Zaradi prostorske stiske in pomanjkanja finančnih sredstev se je ustanova po letu 1908 omejila predvsem na delovanje knjižnice. Zbirka učnih pripomočkov je bila ukinjena (predana naprej), šolski muzej pa je bil preimenovan v Nemško učiteljsko knjižnico (Deutsche Lehrerbücherei). Skozi naslednja desetletja in različna zgodovinska obdobja je knjižnica doživljala številne spremembe glede lokacije, velikosti, obsega gradiva itd.⁵ Njeni dejavnosti lahko sledimo tudi po spletu, znana je *Pictura Paedagogica*.⁶

Današnja Raziskovalna knjižnica za zgodovino šolstva (BBF) je med drugim nasledila gradivo Nemškega šolskega muzeja in tako predstavlja prizorišče prepleta zgodovine šolstva, muzejskih zbirk, knjižničnega pa tudi arhivskega gradiva. Izhajajoč iz pestre zgodovine pa tudi iz sodelovanja pri prejšnjih simpozijih šolskih muzejev, je vsekakor bila primeren organizator tokratnega simpozija. Za pripravo simpozija so se zavzeli strokovnjaki iz biblioteke Maria-Annabel Hanke, dr. Stefanie Kollmann in Lars Müller, ki so z direktorico prof. dr. Sabine Reh in drugimi sodelavci BBF pripravili prijetno in zanimivo znanstveno in strokovno srečanje. Osrednja tema je bila Raziskovanje zbirk zgodovine izobraževanja (*Exploring Collections of Educational History*), s katero so želeli organizatorji spregovoriti predvsem o pomenu, raznolikosti in razvoju zbirk, predstaviti možnosti interdisciplinarnega zgodovinskega raziskovanja ter primere različnih načinov raziskovanja zbirk. Organizatorji so skrbno izbirali med prijavljenimi

4 BBF, Geschichte, <https://bbf.dipf.de/de/die-bbf/geschichte#o>

5 Prav tam.

6 *Pictura paedagogica*, <https://pictura.bbf.dipf.de/viewer/index/>



Uvodno predavanje (B. Šuštar, M. Hakl Saje, M. Ribarič) je predstavilo muzejske zbirke na dosedanjih simpozijih in opozorilo na sodelovanje Pedagoškega muzeja Ukrajine v Kijevu na simpozijih v Dordrechtu 2017 in Kopenhagnu 2019. Mateja Ribarič med predstavitvijo teme (foto: Maja Hakl Saje).

temami in se tako vsebinsko kot s številom udeležencev prilagodili svojim možnostim. Program simpozija je s povzetki prispevkov dostopen na spletni strani organizatorja, raziskovalne biblioteke BBF.⁷

In če kaj, lahko rečemo, da je bil tokratni simpozij zares raznolik. V ne prav razsežnih prostorih biblioteke BBF v prvem nadstropju na Warschauer StraÙe 34–38 blizu berlinskega prometnega križišča v mestnem okrožju Friedrichshain-Kreuzberg se je zbralo petdeset udeležencev 19. simpozija iz 18 držav in s treh kontinentov. V treh dneh je skupaj 31 udeležencev predstavilo 21 prispevkov (nekaj predavanj je pripravilo več soavtorjev). Če smo bili do sedaj na simpoziju šolskih muzejev vajeni poslušati zlasti predstavitve in projekte (šolskih) muzejev, je tokrat večina referentov prihajala iz univerzitetnega okolja. A kljub temu so bili prispevki res raznoliki in izjemno zanimivi. Susanna Gillberg in Friderika Visuri (Ebeneser Foundation and Kindergarten Museum) sta predstavili zani-

7 Exploring Collections of Educational History,
<https://bbf.dipf.de/en/news/news-from-the-bbf/smceh19>



Notranjščina Šolskega muzeja Reckahn obsega v stavbi iz 1773 razstavno predstavitev in opremljeno učilnico iz okoli 1915, ki služi tudi za muzejske pedagoške aktivnosti (foto: Branko Šuštar).

miv primer Muzeja vrtca, ki deluje v Helsinkih (Contemporary Collecting and Use of Collections on Digital Platforms in the Kindergarten Museum). Predstavljeno je bilo raziskovanje vedno zanimivih šolskih stenskih slik kot popularnih zbirk učil in raziskovalnega centra Univerze Würzburg (Katharina Uphoff, Michael Markert). Martina Kočí iz Slovaške je predstavila izzive, s katerimi so se srečevali kolegi iz Muzeja šolstva in pedagogike v Bratislavi med selitvijo zbirk (The Relocation of the Museum as an Impulse for Change of Perspective on the Creation of Collections). Sodelavci dunajske univerze in inštituta za digitalno zgodovino so nas seznanili z izobraževalnim filmom v Avstriji, Ingrid Dittrich Wiggers z univerze Brasilia pa z zbirkami otroških risb v São Paulu, Chicagu in Berlinu. Kljub izrednim razmeram (vojni) sta se vsaj v virtualni obliki simpozija udeležila tudi kolega iz Ukrajine. Oleksandr Mikhno je s plakatom predstavil digitalizacijo publikacij in zbirk Pedagoškega muzeja Ukrajine v Kijevu, medtem ko je Keira Stepanovych z videom predstavila prispevek o njihovih zbirkah z naslovom Expanding access to the collection of the Pedagogical Museum of Ukraine through virtual projects (on the example of the Accessible funds of the Pedagogical Museum project). Mednarodno raziskovanje pedagoške kulturne dediščine in projekt GLOTREC je predstavila Kerstin Schwedes, sodelavka GEI – Georg Eckert



Mag. Marjetka Balkovec Debevec med predavanjem o tekstilni zbirki Slovenskega šolskega muzeja (foto: Maja Hakl Saje).

Instituta v Braunschweigu na Spodnjem Saškem. S plakatом se je predstavila tudi tema o mednarodni mreži zbirk izobraževalne preteklost INEHC (International Network of Educational History Collections), ki nastaja v povezovanju biblioteke BBF z več muzejskimi in raziskovalnimi ustanovami v nizozemskem Dordrechtu, nemškem Wuzburgu, danskem projektu Skole Historie in z ustanovami iz Južne Tirolske.

Simpozija so se aktivno z dvema prispevkoma udeležili tudi trije predstavniki Slovenskega šolskega muzeja (mag. Marjetka Balkovec Debevec, Mateja Ribarič, dr. Branko Šuštar) in predstavnik Muzeja športa (Maja Hakl Saje), ki deluje od leta 2022 kot organizacijska enota Slovenskega šolskega muzeja. Branko Šuštar, Mateja Ribarič in Maja Hakl Saje so imeli uvodno predstavitev z naslovom Perspectives of the 1984–2019 School Museums Symposiums on Museum Collections of Educational History, v okviru katere so predstavili zgodovinski okvir ter sosledje simpozijev šolskih muzejev in šolskozgodovinskih zbirk s posebnim poudarkom na simpozijih, ki so v štiridesetih letih obravnavali različne muzejske zbirke. Prispevek je bil sprejet z velikim zanimanjem, še posebej pri številnih mladih udeležencih, ki jim bogata zgodovina simpozijev ni bila znana.

Marjetka Balkovec Debevec in Maja Hakl Saje sta imeli prispevek z naslovom History of School Clothes – Presentation of the Textile Collection of the



Maja Hakl Saje predstavlja uniformo srednješolskega profesorja dr. Jakoba Žmavca (foto: Mateja Ribarič).

Slovenian School Museum Through Permanent and Occasional Exhibitions, v katerem sta predstavili tekstilno zbirko Slovenskega šolskega muzeja in njeno obravnavo v okviru različnih občasnih in nove stalne razstave. Posebna pozornost je bila namenjena svečani uniformi srednješolskega profesorja dr. Jakoba Žmavca, ki je predstavljena na stalni razstavi Šola je zakon. Predstavljena pa je bila tudi povezava Slovenskega šolskega muzeja z Muzejem športa.

Prvi dan je popoldne sledil še zanimiv ogled Raziskovalne knjižnice za zgodovino šolstva, njeno predzgodovino z razvojem Nemškega šolskega muzeja pa je naslednji dan predstavila Monika Mattes. Gostitelji simpozija so med sprehodom po študijskih in depojskih prostorih predstavili bogate zbirke knjig in učbenikov ter načine shranjevanja in prezentacije. Med predstavljenimi dragocenostmi so izstopali učbeniki z ilustracijami in pedagoška literatura. Tako smo videli Lutrovo pridigo ali nagovor, da je treba otroke obdržati v šoli. Videli smo tudi knjižico, ki je izšla v Wittembergu leta 1530 in stoji na začetku reformacijske »izobraževalne ofenzive«, več učbenikov s konca 18. stoletja pa tudi inkunabulo, povezano s Koprom. Tam je bil rojen Peter Pavel Vergerij starejši (po podatkih v našem SBL 1368/70–1444, v BBF je malo starejši). Njegovo delo *De ingenuis moribus et liberalibus* (Pravilno vedenje in izobraževanje mladostnikov, 1400–1402) predstavlja novo italijansko humanistično vzgojo in je krožilo sprva v prepisih, še bolj pa po



Udeleženci 19. simpozija šolskih muzejev in šolskozgodovinskih zbirk na stopnišču podeželskega dvorca Rochow v naselju Reckahn (foto: Eva Schepf).

izumu tiska, saj poznamo med letoma 1471 in 1500 kar 29 različnih izdaj tega popularnega dela. Biblioteka BBF hrani pariško izdajo iz 1485, v Osrednji knjižnici v Kopru pa imajo v svoji najdragocenejši knjigi iz okoli 1475 priključene še druge pedagoške tekste.⁸

Drugi dan simpozija (29. 6.) je potekal na podeželju, v Reckahnu, vsaj 90 km zahodno oddaljenem od Berlina. Tam smo udeleženci po predstavitev tamkajšnjih muzejev in prijaznega kulturnega centra Rochow (Rochow Kultur Ensemble Reckahn), kjer smo se zbrali, spremljali še predavanja ob 250-letnici zglede šole Reckahn, danes preurejene v muzej (Silke Siebrecht-Grabig in Ariane Brill). S šolo, ki je z obiski doživljala pozornost sodobnikov, je povezan tudi priljubljen učbenik *Kinderfreund* (Otroški prijatelj) v dveh delih iz let 1776 in 1779, ki ju je pripravil F. E. von Rochow. Izhajala je tudi periodika z istim imenom. O muzejskih začetkih raziskovalne biblioteka BBF je govorila Monika Mattes. Sledila je še predstavitev dejavnosti Raziskovalnega in dokumentacijskega centra izobraževalne zgodovine Južne Tirolske, organizatorja 14. simpozija šolskih muzejev 2011 (Annemarie Augschöll Blasbichler in Sarah Zannini, Free University of Bozen-Bolzano, Italija).

8 Ivan Marković, Najdragocenejša knjiga v knjižnici. O nakupu knjige *De ingenuis moribus* Petra Pavla Vergerija starejšega, Koper-Capodistria, 2012; <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-XJHBoFHP>

Zatem smo si v Reckahnu, kakšnih 200 m stran, ogledali njihov Šolski muzej (Schulmuseum), ki z opremo in učili iz okoli 1915 razstavno napolnjuje prostore nekdanje šole. Pred muzejem je tudi spomenik leta 2019 umrlemu ustanovitelju Ottu Güntherju Beckmannu, ki je 1991 deloval s historično učilnico v grajskih prostorih, danes pa v obnovljeni znameniti stavbi zglede šole (z nemškim napisom na ulični strani Pustite otročiče k meni ..., iz Markovega evangelija 10,14), postavljene 1773 kot prve podeželske dvorazredne šole v Prusiji. Torej smo bili tam prav ob 250-letnici! Na bližnjem pokopališču ob cerkvi je ohranjen tudi grob prvega učitelja z nagrobnikom, nedaleč stran v grajskem parku pa še izjemen spomenik temu učitelju in kantorju Henriku Juliusu Brunsu (1746–1794) z napisom *Er war ein Lehrer* [Bil je učitelj] na dekorativni posodi vrh postavka. Konec 18. stoletja postavljeni učiteljski spomenik, obnovljen 2004, priča o pomenu nastajajočega učiteljskega stanu. Muzej Rochow je umeščen v lepi renesančno-baročni graščini Rochow in v njej je na ogled domiselno postavljena stalna razstava, ki se osredotoča na razsvetljenje ter na življenje in delo Friedricha Eberharda von Rochowa (1734–1805) in Christiane Louise von Rochow, rojene von Bose (1734–1808).

Zadnji dan (30. 6.) sta Pia Russel & Graham P. McDonough najprej na kanadskem primeru Britanske Kolumbije z digitalnim projektom predstavila prisotnost domorodcev v učbenikih. Christina Thurman-Wild iz Švice (Digital Museum of Learning, Zürich) je v prispevku *Introducing the Digital Museum of Learning: Insights, Challenges, and Future Perspectives* predstavila primer preoblikovanja muzeja v digitalni muzej, do katerega je prišlo zaradi novih razmer, ki so bile posledica epidemije covid-19. O zbirkah izobraževalne zgodovine je govorila Christiana Bers (Univ. Göttingen), o neizkoriščenih možnostih interdisciplinarnega predstavljanja predmetov v šolskih muzejih pa so na primeru dveh zbirk (Schulmuseum–Werkstatt für Schulgeschichte, Leipzig, in Fondo Pizzigoni v Rimu razmišljali) trije sodelavci Univerze v Leipzigu. Muzeje izobraževanja v Turčiji je predstavila Seyma Aksoy, povezana z univerzama v Carigradu in Jeni, zbirko knjig v lizbonskem izobraževalnem muzeju João de Deus pa Elsa Rodrigues, udeleženka simpozija v Ljubljani 2013. V zadnjih predavanjih so prišle na vrsto najprej obravnave vedno privlačne zgodovine izobraževanja na razglednicah s kar preveč zavzeto označbo 'Nepričakovani viri'. Za to so poskrbeli Christian van Houwelingen, Janneke Pierhagen in Jacques Dane iz nizozemskega Dordrechta – Nationaal Onderwijsmuseum, ki nas je leta 2017 gostil na simpoziju. Jeffrey Saletnik (Indiana University Bloomington) je predstavil delovanje Josefa Albersa (1888–1976), učitelja in kasneje predavatelja na šoli za arhitekturo in umetnost Bauhaus ter njegovo povezanost s 1910 odprtim Vestfalskim šolskim muzejem v Dortmundu, ko so šolski muzeji še skrbeli tudi za sodobna učila. Simpozij je sklenila špansko-italijanska predstavitev José Martínez Ruiz-Funes, José Pedro Marín (Univ. Murcia in Complutense Madrid) in Francesca Davida Pizzigoni (INDIRE, Firence), tudi sodelavka naše revije leta 2009. V prispevku so predstavili kataloge proizvajalcev učil in zbirk kot priložnost za sistemizacijo sedanjih muzejskih zbirk.

Posamezni šolski/pedagoški muzeji so bili predstavljeni s predavanji o zbirkah, drugi v diskusiji in z udeleženci simpozija (tako šolski muzeji iz Leipziga, Bremna, pa tudi iz latvijske Rige in estonskega kraja Palamuse). Potovanje z vla-



*Šolski muzej Leipzig – informacije na šolski tabli z vabilom na obisk muzeja
(foto: Branko Šuštar).*

kom na konferenco je omogočilo še obisk aktivnega šolskega muzeja v Leipzigu (Schulmuseum – Werkstatt für Schulgeschichte/Šolski muzej – delavnica za zgodovino šolstva), ki ga zaznamujejo postopno postavljene razstave in pedagoška dejavnost, ki se razvija na osnovah, oblikovanih pod vodstvom Elke Urban, aktivne tudi v mednarodnih stikih. Organizatorji so nam v Berlinu prijazno omogočili tudi pregledovanje gradiva biblioteke BBF in za nas zanimive literature, zvečer pa so nas dvakrat pospremili do tradicionalnih lokalov v mestu in v zeleni okolici, s čimer so omogočali nadaljnje strokovno povezovanje in druženje udeležencev ter spoznavanje večernega utripa Berlina.

V Berlinu smo si ogledali še nekaj znamenitosti in drugih muzejev, predvsem muzeje na znamenitem muzejskem otoku (npr. staro umetnostno galerijo z razstavo secesije v Alte Nationalgalerie). Osupljivo je bilo v živo videti doprsni kip egipčanske kraljice Nefretete (Ägyptisches Museum und Papyrussammlung). Vreden pozornosti je še Nemški zgodovinski muzej (Deutsches Historisches Museum) pa tudi Muzej DDR z izobraževalnimi vsebinami tistega časa. V obnovljenem kraljevskem gradu vladarske rodbine Hohenzollern deluje nov Humboldt Forum (»več kot muzej«) z etnološkimi zbirkami s celega sveta ter več razstavami, tudi eno o življenju s smrtjo (un_endlich. Leben mit dem Tod). Srečevali smo tudi razstavne poudarke ravno končanih paraolimpijskih iger. Skupaj s celotno vsebino

simpozija smo pridobili še nove muzeološke spodbude za nadaljnje delo. Poleg Branderburških vrat in drugih znamenitosti mesta smo si nedaleč ob biblioteke BBF ob reki Spree ogledali tudi galerijo na prostem. Tu smo našli najdaljši del ohranjenega berlinskega zidu, katerega padec je zaznamoval tok zgodovine in česar se vsebinsko dotaknemo tudi na stalni razstavi Slovenskega šolskega muzeja.

Tridnevni simpozij šolskih muzejev kaže, da se poleg spreminjajočih se muzejev izobraževanja spreminjajo tudi njihova srečanja. 19. simpozij v Berlinu je bil priložnost za učenje, deljenje izkušenj, izzivov in primerov dobrih praks, predvsem pa je bil priložnost za povezovanje in navezovanje stikov za nadaljnje sodelovanje s kolegi iz sorodnih muzejev v tujini.

Maja Hakl Saje, Marjetka Balkovec Debevec, Mateja Ribarič, Branko Šuštar

Zgodovina izobraževanja na konferenci ECER v Glasgowu avgusta 2023. Vrednotenje različnosti v izobraževanju / The Value of Diversity in Education

Vedno je zanimiv pogled na zgodovino izobraževanja od zunaj. Kaj zanima druge muzeje, šole in raziskovalce pedagoške in šolske zgodovine? Poleg 19. mednarodnega simpozija šolskih muzejev, ki je potekal junija 2023 v Berlinu, sta bili v tem letu še dve mednarodni konferenci o zgodovini izobraževanja: ISCHE in ECER. Sredi kar prevročega počitniškega julija je bila na univerzi Eötvös Loránd University v ne tako oddaljeni Budimpešti že 44. letna konferenca ISCHE (International Standing Conference for the History of Education).¹ Potekala je na temo šolskih reform (Histories of Education and Reform: Traditions, Tensions and Transitions) in nekaj vtisov o konferenci je dostopnih tudi na spletu.² Tudi v letu 2022 je bila konferenca ISCHE organizirana pravzaprav v naši soseščini, v prav tako dosegljivem Milanu, kjer je bila v lepih prostorih na Katoliški univerzi v ospredju izobraževalna tehnologija oz. učila. S temo, ki je vsebinsko blizu tudi pedagoškemu muzeju, se lahko seznanimo tudi v spletni knjigi povzetkov. Slovenski prispevek na tem vsebinsko živahnem letnem srečanju ISCHE je predstavil v mednarodni perspektivi nekaj učbenikov v slovenščini in hrvaščini, ki so okoli leta 1914 izšli doma in v izseljenstvu.³

Na veliki letni pedagoški konferenci ECER (European Conference on Educational Research), ki jo z več kot 3000 udeleženci pripravlja EERA (European Educational Research Association), je tematika zgodovine izobraževanja le en

1 ISCHE, <https://www.ische.org/ische-conference/past-conferences/>

2 ISCHE 44, <http://www.reformpedagogiaiegyesulet.hu/ische-44/>

3 B. Šuštar, *New ABC Books in The Homeland And Emigration – Primers in South Slavic Languages Around 1914 in AustriaHungary, Chile And USA*, pp. 122–123, <https://www.ische.org/wp-content/uploads/2023/01/Book-of-Abstract-ISCHE-43-rev.pdf>

segment, ki ga tu pokriva ena izmed več kot tridesetih tematskih povezav – mrež (network 17 Histories of Education) in kakšnih 60 do 70 navdušencev za takšne teme. V letu 2022 je bila konferenca ECER v nam malo težje dostopnem armenskem Erevanu. Kot poročajo, je konferenca tam uspešno potekala na temo izobraževanja v spreminjajočem se svetu, delno tudi po spletu.⁴ Letošnjo konferenco ECER so konec avgusta pripravili na Škotskem, na Univerzi Glasgow (University of Glasgow) na temo vrednotenja različnosti izobraževanja (The Value of Diversity in Education and Educational Research).⁵ Univerza je bila ustanovljena sredi 15. stoletja z bulo papeža Nikolaja V. in s prizadevanji kralja Jakoba II. Škotskega. Od 1870/71 Univerza Glasgow deluje na griču na zahodnem koncu mesta v historično zasnovanem kompleksu univerzitetnih stavb s stolpom. Impresivna poslopja so bila zgrajena v historičnem stilu v duhu nekdanjih samostanskih kompleksov s predavalnicami, spominjajočimi na razsežne gotske cerkvene prostore. Sodobni del univerzitetnih stavb s knjižnico v vsaj 10-nadstropni stolpnici, galerijo, predavalnicami in študentski domovi, pa je čisto modern.

V tem historično zasnovanem univerzitetnem kompleksu kljub označbam sicer ni bilo lahko najti predavalnic, a te so bile imenitne, izžarevale so študijsko vzdušje in posredovale zgodovinsko razsežnost. Lep del predstavitev zgodovine izobraževanja je potekal v obsežni predavalnici Galerija Kelvin (Kelvin Gallery) v IV. nadstropju stavbe Gilbert Scott, nekaj pa v predavalnici 355 v III. nadstropju iste stavbe. Za ključna predavanja konference pa so poiskali res največje univerzitetne dvorane. Takšnih predavanj – ta so dostopna na spletu – je bilo kar šest, po dve hkrati.⁶ Takšno je bilo tudi predavanje 24. avgusta v razsežni dvorani študijske stavbe James McCune Smith, poimenovani po prvem Afroameričanu, ki je leta 1837 doštudiral medicino na univerzi v Glasgou. Pod naslovom Curriculum Making Across Education Systems: the Value of Diverse Voices je prof. Mark Priestley, University of Stirling, predaval o vrednosti različnih glasov v poenotenih izobraževalnih sistemih. Avtor se je zavzemal za lokalne učne načrte, njihovo kulturno raznolikost, zraslo iz potreb skupnosti. Spraševal se je, kako priti z vključevanjem različnih glasov do bolj heterogenega kurikulumu, ki bi bolj ustrezal izobraževalnim potrebam mladih in lokalnih skupnosti. Kurikulum je dogovor in učitelji naj ne zavračajo sprememb zaradi strahu pred odgovornostjo, je spodbujal predavatelj.

Pri mreži 17 Zgodovine izobraževanja so predstavljeni prispevki, ki so s povzetki, metodologijo in viri dostopni tudi na spletni strani ECER.⁷ Prvi dan (22. 8.) so se pričele obravnave deklishega šolstva v Kongu (Serena Iacobo), politične raz-

4 Education in a Changing World: The impact of global realities on the prospects and experiences of educational research, <https://eera-ecer.de/previous-ecers/ecer-2022-yerevan>

5 ECER, <https://eera-ecer.de/ecer-2023-glasgow>

6 Keynote Speakers, <https://eera-ecer.de/ecer-2023-glasgow/ecer-programme/keynote-speakers>

7 Network Sessions as ECER 2023 – Network: 17. Histories of Education: <https://eera-ecer.de/ecer-programmes/conference/28/network/771>



Eno od osrednjih predavanj na konferenci ECER 2023 v Glasgowu je imel prof. Mark Priestley z Univerze Stirling. Med predavanjem 24. 8. o šolskem kurikulumu (Vse fotografije je posnel avtor prispevka).

prave na Švedskem 1946–1975 o pripravljenosti na šolo (Christian Lundahl, Anna Ahlgren), posebnega šolstva v okviru reformne pedagogike 1880–1940, zlasti dela belgijskega socialnega pedagoga Alexandra Herlina (Pieter Verstraete, KULeuven). Predstavljena je bila tudi moralizirajoča kampanja v portugalskem filmu od 1937 do 50. let 20. stoletja (Ana Luísa Paz, Univerza Lizbona). O učiteljicah in mejah sprejemljive drugačnosti je ob delovanju Minette Jee kot napredne vzgojiteljice na več mestih v Veliki Britaniji, Maroku in Avstraliji od poznih 30. do 80. let 20. stoletja razpravljala Kay Whitehead, Univerza Južne Avstralije (University of South Australia). Okrogla miza o razvejeni zgodovini šolstva je v sodelovanju dunajske univerze (Synne Myrebøe, Hans Schildermans, Daniel Troehler) in raziskovalcev iz Norveške (Merethe Roos, Kim Helsvig) nakazala možnosti za dialog med različnimi vidiki zgodovine izobraževanja oz. perspektivami, saj izobraževanje kot osrednja razsežnost družbenega, kulturnega in političnega življenja presega raziskave o šoli in je interdisciplinarno področje raziskovanja.

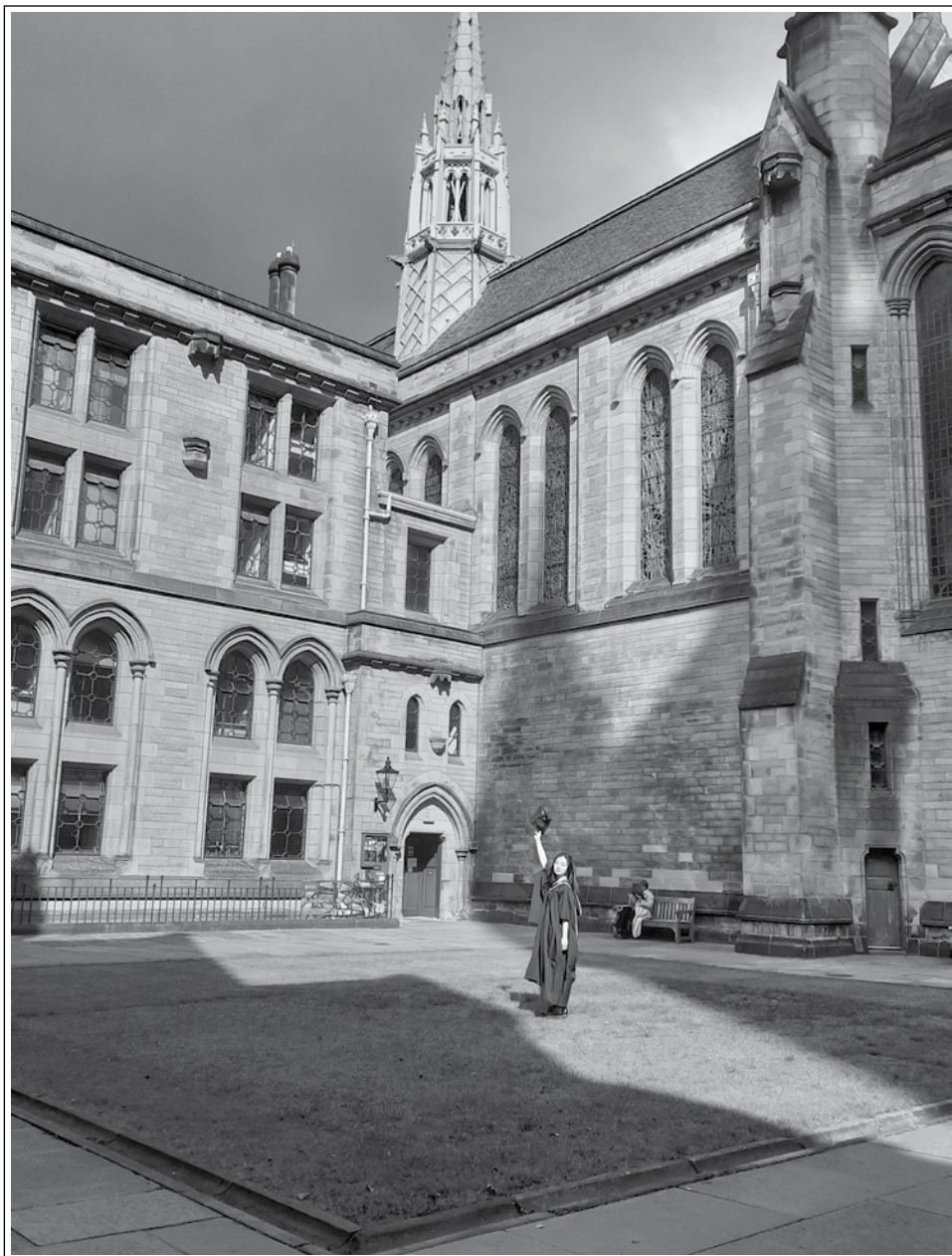
Naslednji dan (23. 8.) so se zvrstili prispevki o različnosti in razlikah v učbenikih in v praksi poučevanja. Tu so bile obravnave prazgodovine v skandinavskih učbenikih 20. stoletja (Lena Almqvist Nielsen, University West, Trollhättan), psihologije v srednjem šolstvu konec 20. stoletja na Švedskem (Ebba Christina

Blåvarg, Univ. Stockholm) in primerjave programa učbenikov in prakse verske vzgoje med 1970 in 2020 v Angliji in Italiji (Maria Lucenti, Univ. Hamburg). V obliki panela (Christian Lundahl, Örebro University, Joakim Landahl, Stockholm University, Sotiria Grek in Martin Lawn, University of Edinburgh) je bilo predstavljeno mednarodno raziskovanje v izobraževanju na primeru raziskovalnega arhiva. Ta je povezan z delom Torstena Huséna (1916–2009), švedskega strokovnjaka za izobraževanje v mednarodnih organizacijah. 17 let je vodil International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA) in sodeloval pri International Institute for Educational Planning, organizaciji, ki jo je oblikoval UNESCO skupaj z drugimi mednarodnimi organizacijami.

Vsebinsko so bile povezane tudi obravnave otrok zunaj norm in šolskih standardov, ki so predstavile primere iz Švice, Danske in Avstrije (Nicole Gotling, Michèle Hofmann, Jin Hui Li, Univ. Dunaj; Rebekka Horlacher, Univ. Zurich; Christian Ydesen, Aalborg University). Kulturno raznovrstnost v zgodovini pedagogike so predstavljali primeri socialistične pedagogike Čehoslovaške (Tomáš Kasper, Dana Kasperova) in Madžarske (Tibor Darvai) ter delovanja Wolfganga Mitterja (1927–2014) na področju primerjalnega izobraževanja s poudarkom na večkulturnosti in nacionalnih izobraževalnih politikah (Rooney Figueiredo Pinto, Univ. Coimbra; Maiza de Albuquerque Trigo, Univ. Luxemburg). Trije prispevki so povezali obravnavo rusifikacije v šolstvu Ukrajine od 50. do 80. let 20. stoletja (Tetiana Havrylenko, Maryana Natsiuk, Svitlana Strilets), koncept internacionalizacije po letu 1990, saj je pred tem v osrednji in vzhodni Evropi to pomenilo ruski vpliv (Monika Orechova z univerze v Vilni, Litva) ter dostopnost študija na učiteljskišči v Budimpešti za manj premožne po 1924, posebej v času gospodarske krize v 30. letih 20. stoletja (Imre Garai, Eötvös Loránd University, Budimpešta).

Tretji dan (24. 8.) so se pričele obravnave zgodovinskega pogleda na izobraževanje Romov v Litvi, posebej v Vilni (Ingrida Ivanavičė, Irena Stonkuvienė, Univ. Vilna), in se nadaljevala tema o hladni vojni in ideologijah, ko je bilo na osnovi arhivskih virov predstavljeno iz prve roke šolanje v socialistični Madžarski v še svežih spominih otrok, zapisanih kmalu po emigraciji na zahod (Lajos Somogyvari, Univ. Pannonia, Veszprém). Nato se je z vprašanjem, kako bi izobraževal Papuanca, pričela predstavitev italijanske pedagoške teme. Antonio Labriola (1843–1904) je bil pomemben italijanski filozof in pedagog, ki je vplival na filozofe, kot so Gentile, Gramsci in Croce (Luca Odini, Univ. Urbino). Paralelno so potekala še tri predavanja z zgodovinskimi temami: tako o poučevanju zgodovine danes kot o tradiciji nedeljskih šol Glasgowa, kjer idejo združenja socialističnih nedeljskih šol iz 90. let 19. stoletja nadaljuje sodobna rdeča nedeljska šola, ki otrokom omogoča raziskovanje narave, kulture in družbe kot pripravo za družbeno aktivno življenje (Luke Ray Di Marco Campbell, Univerza Glasgow). Tretji prispevek je pokazal, kako so madžarski učbeniki o zgodovini izobraževanja v poznem 19. stoletju pisali o evropskih in madžarskih pedagoških klasičnih (Attila Nóbik, Univ. Szeged).

Prispevki o zgodovinskih temah so bili na konferenci ECER predstavljeni s predavanji, več drugih mrež pa vključuje tudi predstavitve s plakati. Med plakati,



University of Glasgow deluje od 1870 v markantnem historičnem kompleksu s stolpom ter v modernih poslopih v bližini. Univerza je zanimiva tudi za tuje podiplomske študentke in študente, ki so se v dneh konference v slovesnih študentskih oblačilih veselili zaključka študija.

predstavljenimi v posebni dvorani, smo v Glasgowu lahko opazili tudi kakšnega slovenskega – tako npr. Urške Štremfel s Pedagoškega inštituta Slovenije o dveh desetletji raziskovalnih spoznanj v Sloveniji (predstavljenega pri mreži 23 o študiju izobraževalnih politik),⁸ tudi soavtorice več predstavitev pri drugih mrežah. Poleg več sodelavcev našega Pedagoškega inštituta je bil na konferenci ECER zastopan tudi RIC – Državni izpitni center. Pri mreži o ocenjevanju in testiranju (9. Assessment, Evaluation, Testing and Measurement) sta Gašper Cankar in Darko Zupanc predstavila statistično dokumentiran slovenski prispevek, ki se sprašuje o splošni maturi kot napovedi osebnih letnih dohodkov 15 let pozneje. Raziskava je želela na osnovi tudi številčno obvladljivih podatkov za Slovenijo priti do povezav med rezultati splošne mature, socialno-ekonomskimi stanjem in osebnim uspehom v poklicni karieri.⁹

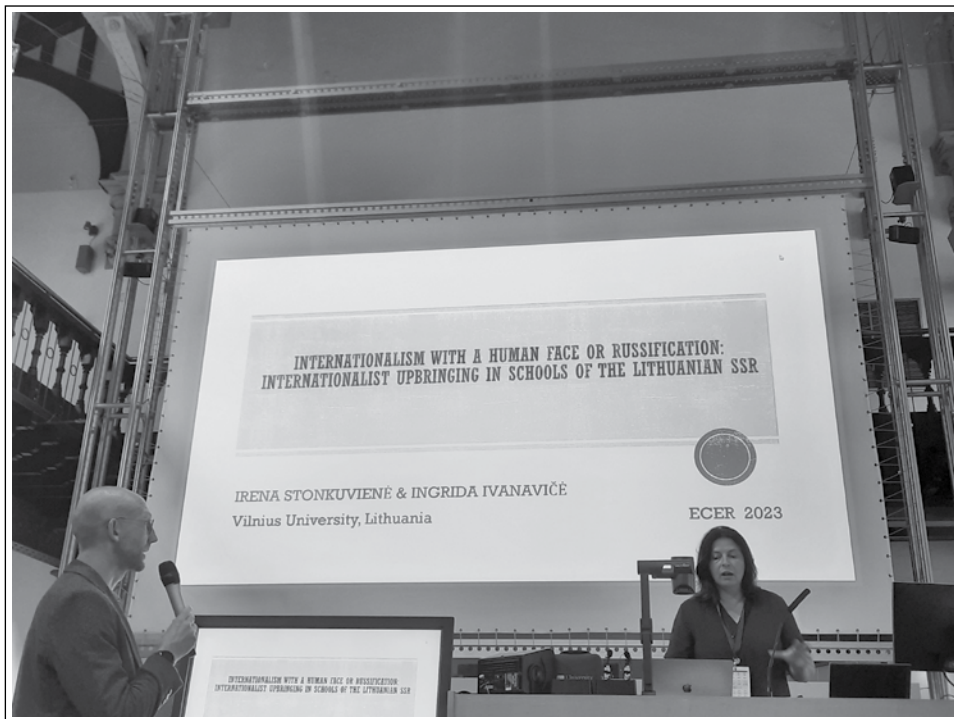
Raznolikost med nacionalizmom in internacionalizmom sta obravnavala prispevka o mednarodnih organizacijah in nacionalni izobraževalni politiki – na primeru Španije pod Francovim režimom 1953–1970 (Tamar Groves, Mariano González-Delgado z dveh španskih univerz) in o profesionalizaciji vzgojiteljic v ekskluzivnem pedagoškem okolju. Ta raziskava je del projekta Thinking Education Across Borders (Katja Grundig de Vazquez, Friedrich-Schiller-University Jena), ki poteka v sodelovanju z raziskovalno knjižnico v Berlinu BBF Bibliothek für Bildungsgeschichtliche Forschung, s katero smo sodelovali pri letošnjem simpoziju šolskih muzejev.

Sledile so razprave o moči šolskih stavb na osnovi raziskave o učinkovitosti stavb na 48 splošnih šolah v osrednji Škotski, zgrajenih med letoma 1958 in 1966, objavljene v delu Thomas A. Markus: *Buildings & Power*, 1993 (Bruno Gil, Carolina Coelho, University of Coimbra), in o švedskem gibanju za izobraževanje brez šolskih ocen 1969–1994 (Victor Johansson, Stockholm University). Lokalne poglede na načrtovanje in gradnjo šolskih stavb na Švedskem 1950–1970 je predstavilo predavanje Johana Samuelssona (Karlstad University), več prispevkov (Ann-Kathrin Hoffmann FernUniversität Hagen in sodelavcev) pa je – na osnovi mednarodnega raziskovalnega projekta s 15 študijami primerov iz evropskih, azijskih, afriških in ameriških držav – predstavilo 100-letno tradicijo waldorfske šole in pedagogike Rudolfa Steinerja v različnih državah. V Nemčiji je bila npr. prva takšna šola ustanovljena leta 1919, v sodobnosti pa deluje tam 253 šol in 11 seminarjev oz. univerz za izobraževanje učiteljev.

Pod naslovom *Kdo je bil Goljat?* je na primeru Švicarjev (William Tell), Dancev (Niels Ebbesen) in Škotov (William Wallace) sledila še zanimiva obravnava pripovedovanja zgodb o junakih in njihovih sovražnikih kot delov nacionalnih učnih načrtov in zgodovinopisja (Nicole Gotling, University of Vienna; Veronika Maricic, University of Edinburgh; Lukas Boser Hofmann, University of Applied Sciences and Arts Northwestern Switzerland). Razprava pa je odpirala še eno

8 NW 23, plakat, <https://eera-ecer.de/ecer-programmes/conference/28/contribution/57605>

9 Gašper Cankar, Darko Zupanc: General Matura Score as a Predictor of Personal Yearly Income more than 15 years later in Slovenia?, <https://eera-ecer.de/ecer-programmes/conference/28/contribution/54812>



Zasedanje s prispevkoma Slovenije in Litve (o rusifikaciji v obliki internacionalistične vzgoje v šolah je govorila Irena Stonkuvienė, Univ. Vilna) je 25. 8. vodil Pieter Verstraete s KU Lueven; oba sta na fotografiji.

temo: junakinje. Z obravnavo razvoja pismenosti province Neapelj je predavanje (Caterina Sindoni, Università degli Studi di Messina) predstavilo del raziskav o izobraževanju in gospodarskem razvoju v južni Italiji od združitve do Giolittijeve dobe 1861–1914. Zanimiva je bila tudi predstavitev šolske zgodovine Carloforteja, kulturne enklave na skrajnem jugozahodnem delu Sardinije (1861–1914). Otok San Pietro so 1738 naselili genovski naseljenci z značilno kulturo in jezikom, različnim od tistih na glavnem otoku (Federico Piseri, Università degli Studi di Sassari).

Dan je sklenil sprejem za udeležence konference ECER na Pedagoški fakulteti, kjer smo srečali predsednika odbora konference v Glasgowu in člana sveta EERA. Prof. Stephen McKinney je s sodelavci leta 2008 prav tu pripravil navdušujočo interdisciplinarno konferenco *The teacher: image, icon, identity* o predstavitvi učitelja v umetnosti in humanistiki. Njene rezultate, tudi slovenski prispevek, je zatem prinesel tudi tematski zbornik.¹⁰ Družabni sprejem na fa-

¹⁰ How »the teacher« is presented in literature, history, religion, and the arts: cross-cultural analyses of a stereotype / ed. Raymond McCluskey and Stephen J. McKinney; Lewiston, N.Y.; Queenston, Canada: E. Mellen, cop. 2103.

kulteti je spremljala škotska ljudska glasba, ki so jo izvajali učenci in predvsem znan domači kantavtor Frank O'Hagan s svojo skupino.¹¹ Ta dan je potekalo tudi srečanje članov mreže (Network meeting), ki ga je vodil Geert Thyssen (Western Norway University of Applied Science), in je predstavilo dejavnosti in povezovanja NW Histories of Education, tudi prisotnost na družbenih omrežjih (<https://www.facebook.com/ECERNetwork17/>). K povezovanju je prispevala tudi družabna večerja članov mreže 17 v bližnjem baru FF na 160 Woodlands Road.

Petkov dopoldan (25. 8.) je začel slovenski prispevek o različnosti šolstva na Slovenskem okoli leta 1918: materni jezik, manjšinsko šolstvo in spreminjanje državnih okvirov ("Diversity in Education in Slovenia around 1918: Mother Tongue, Minority Education and Changing National Frameworks"). Predavanje o našem zgodovinskem razvoju je sklenila sodobna tematika s problemi materinščine in začetnega osnovnošolskega pouka učencev priseljencev iz krajev nekdanje skupne države in od drugod.¹² Sledil je litovski prispevek o rusifikaciji v obliki internacionalistične vzgoje v šolah Litovske SSR. Temo je predstavila Irena Stonkuvienė (Univ. Vilna), ki je s prispevkom sodelovala tudi leta 2016 na 37. slovenskem zborovanju zgodovinarjev na Ravnah na Koroškem na temo o zgodovini izobraževanja.

Malo poseben je bil panel o spornih identitetah, ki je v obliki simpozija obravnaval različno razumevanje državljsanske vzgoje v Evropi (Contested Identities in Europe – Historical Insights into the Construction of Citizenship Education from the Bottom up), razmerje med izobraževanjem in političnimi ideali od dvajsetih let 20. stoletja do sodobnosti ter zajel teme od Španije do Madžarske in od Združenega kraljestva do Italije. Pripravil in vodil ga je Thomas Ruoss (Swiss Federal University of Vocational Education and Training) ter sodeloval z Margot Joris in predstavitelji posameznih tem.

Tako je državljsansko vzgojo na drugi strani z madžarskim primerom Kádárjeve dobe (1957–1985) predstavil tudi za nas vedno zanimivi Lajos Somogyvári (Univ. Pannonia, Veszprém). Pri tem se je spraševal, kaj pomeni državljsanska vzgoja v nedemokratični družbi. Španski primer je ob vprašanju skupnosti obravnaval odnos med katoliškimi združenji in državo na področju izobraževanja od leta 1978, ko so sprejeli novo ustavo, do leta 2006. O prizadevanjih za pluralnost šolstva po 1975 in o zapletenosti odnosov priča kar sedem celovitih izobraževalnih reform v 40 letih, nekatere bolj naklonjene državnemu modelu javnega izobraževanja, druge pa bolj svobodi staršev pri izbiri zasebnih šol, predvsem katoliških, podprtih z javnimi sredstvi (Tamar Groves, Ignacio Navarrete-Sánchez, Univ. Extramadura). Primer Velike Britanije je predstavil tamkajšnjo Zvezo Lige narodov (League of Nations Union) 1919–1939, mednarodno razumevanje med

11 Frank O'Hagan, Singer, Songwriter, Musician, <https://www.frankohagan.com/>

12 B. Šuštar, K. Farkaš, Diversity in Education in Slovenia around 1918: Mother Tongue, Minority Education and Changing National Frameworks, <https://eera-ecer.de/ecer-programmes/conference/28/contribution/56033>



Razumevanje državljske vzgoje v različnih državah Evrope je 25. 8. v Glasgowu pri mreži 17. Zgodovine izobraževanja predstavilo več predavateljev. Na fotografiji so sodelavci te teme Contested Identities in Europe.

narodi in prizadevanja za svetovno državljanstvo med mlajšo generacijo v prizadevanjih spremeniti srca in misli (Susannah Wright, Oxford Brookes University).

S pogledi zahodnoevropske skrajne desnice na izobraževanje in državljanstvo od leta 1945 nas je z analizo arhivskih dokumentov seznanila še Anja Giudici (Newcastle University). Na začetku prispevka je navedba, da so izobraževalni sistemi »stroji za razvrščanje« (Domina et al. 2017), saj izobraževalne strukture prispevajo k oblikovanju identitete in družbene stratifikacije državljanov. Podobno so v obliki simpozija povezanih tem na konferenci obravnavali avtizem (25. 8.) pri mreži inkluzivno izobraževanje, kar je s sodelavci pripravil Andreas Köpfer, University of Education Freiburg, srečali pa smo tudi teme iz pedagogike športa, a prav obsežnost konference je usmerjala pozornost k zgodovini šolstva.

Sklepna slovesnost je na univerzi potekala v tradicionalni Bute Hall, dvorani, ki spominja na cerkveno ladjo, z okni z barvnimi stekli, na katerih pa so upodobljeni znanstveniki in literati, in z orglami, ki so se tudi slavnostno oglasile. Zahvalam predsednika odbora konference v Glasgowu prof. Stephena McKinneyja in predsednika EERA Joeja O'Hare (na prvem mestu številnim prostovoljcem) je sledila predstavitev naslednje konference ECER na Cipru in zamenjava na

predsedniškem mestu: nova predsednica EERA je norveška prof. Marit Honerød Hoveid. Tedaj smo tudi izvedeli, da je konferenca ECER v Glasgowu 2023 povežala 3450 udeležencev iz 80 držav, ki so predstavili teme na 1030 zasedanjih, še 521 pa je bilo udeležencev (in 361 predavateljev) na uvodnem dnevu za mlade raziskovalce na začetku poti.

Del univerze in poslopij je tudi Hunterian Museum s prirodoslovnimi, etnografskimi in arheološkimi zbirkami, ki je poznan tudi po mednarodno opaznem sodobnem muzejskem projektu dopolnjevanja predmetov s stalne razstave z vključevanjem drugih, tudi nelagodnih pogledov (Community curators/Curating discomfort).¹³ Tam hranijo tudi dragoceno rektorjevo žezlo (iz okoli 1460), kupo in leseni sedež z univerzitetnim grbom: vzpenjajoča se lev in samorog, ki ju najdemo tudi na stopnišču ob enem od vhodov, prenešena s stare univerzitetne zgradbe (Old College) sredi mesta. Posebno mesto ima v Glasgowu tudi Adam Smith 1723-1790, ki so ga tudi pri nas radi omenjali dijakom pri srednješolskem pouku sociologije. A bil je priljubljen profesor moralne filozofije, tudi rektor, saj na univerzi srečamo njegov celopostavni marmorni kip, v Univerzitetni knjižnici, ki hrani več njegovih in z njim povezanih del, pa tudi razstavo. Zraven je tudi galerija - Hunterian Art Gallery z lepo zbirko slikarstva in keramike in ob njej prostori (The Mackintosh House), kjer je z originalno opremo muzejsko predstavljena notranjost žala podrtega domovanja sedaj slavnega arhitekta Charlesa R. Mackintosha. Njegova znamenita šolska stavba je imenitno namenjena za šolski muzej (Scotland Street School Museum),¹⁴ ki je del muzejev mesta, a ga sedaj ravno obnavljajo. Po konferenci sem si ogledal še nekaj od muzejske ponudbe mesta, ki je bogata in muzeji veliki kot npr. Kelvingrove art gallery and museum, pa tudi zgodovinsko zanimive dele mesta (Govan old, katedralo in Necropolis - impresivno staro pokopališče na griču nad mestom). Poseben je tudi verski muzej (St. Mungo Museum of Religious Life and Art), ki tudi našim muzealcem ni povsem neznan,¹⁵ z izobraževalno in povezovalno vlogo v tudi versko vedno bolj raznovrstnem mestu.

Branko Šuštar

13 Curating discomfort,
<https://www.gla.ac.uk/hunterian/about/achangingmuseum/curatingdiscomfort/abouttheprocess/>

14 Scotland Street School Museum,
<https://www.glasgowlife.org.uk/museums/venues/scotland-street-school-museum>

Na razstavo v tem muzeju je kratko opozorila Šolska kronika 2011, št. 3 v prispevku Kako predstavljajo šolski muzeji po Evropi obleko v šoli?
15 Verska kultura v Muzeju St. Mungo - Museum of religious life and art v Glasgowu, mnz.si: muzejske novice = museum news, 5, št. 2, 2009, str. 6-7.

Avtorji prispevkov Šolske kronike št. 1-2, 32/LVI, 2023

Anton Arko, prof. zgodovine in ruščine, višji kustos, Slovenski šolski muzej (naprej SŠM), Ljubljana.

Marjetka Balkovec Debevec, mag. znanosti s področja etnologije in prof. zgod., muzejska svétnica, SŠM, Ljubljana.

Boris Golec, dr. zgodovinskih znanosti, znanstveni svétnik, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, Ljubljana.

Maja Hakl Saje, univ. dipl. zgodovinarica, kustosinja, SŠM : Muzej športa, Ljubljana.

Matic Intihar, prof. zgodovine in geografije, kustos, SŠM, Ljubljana.

Rok Kastelic, prof. zgodovine in geografije, Gimnazija Jožeta Plečnika, Ljubljana.

Polona Koželj, prof. likovne umetnosti, samostojna bibliotekarka, vodja knjižnice, SŠM, Ljubljana.

Martin Kramar, dr. pedagoških znanosti, izr. prof. na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru.

Zdravko Kvržić, diplomirani zdravstvenik, Zavod RS za transfuzijsko medicino v Ljubljani.

Simon Malmenvall, dipl. rusistike, mag. zgodovine, dr. teoloških znanosti, kustos, SŠM, doc., Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani.

Stane Okoliš, mag. zgodovinskih znanosti, direktor Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana.

Božidar Premrl, univ. dipl. lit. komp., prof. slov. v pokoju.

Mateja Ribarič, prof. zgodovine in sociologije, muzejska svétnica, SŠM, Ljubljana.

Branko Šuštar, dr. zgodovinskih znanosti, muzejski svétnik, SŠM, Ljubljana.

Irena Zore, ekonomski tehnik v p., Ljubljana.

Sodelavci Šolske kronike št. 1-2, 32/LVI, 2023

- Anton Arko**, prof. zgodovine in ruščine, višji kustos, Slovenski šolski muzej (naprej SŠM), Ljubljana.
- Marjetka Balkovec Debevec**, mag. znanosti s področja etnologije in prof. zgod., muzejska svétnica, SŠM, Ljubljana.
- Urška Boljkovac**, fotografinja, samozaposlena v kulturi, Ljubljana.
- Teodor Domej**, mag. dr., strokovni nadzornik za slovenščino na Deželnem šolskem svetu v p., Celovec, Avstrija.
- Darko Friš**, dr. zgodovinskih znanosti, red. prof., dekan Filozofske fakultete Univerze v Mariboru.
- Boris Golec**, dr. zgodovinskih znanosti, znanstveni svétnik, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, Ljubljana.
- Ksenija Guzej**, prof. likovne umetnosti, poslovna sekretarka, SŠM, Ljubljana.
- Matic Intihar**, prof. zgodovine in geografije, kustos, SŠM, Ljubljana.
- Marjan Javoršek**, oblikovalec, zunanji sodelavec SŠM, Ljubljana.
- Matjaž Kavar**, računalniško oblikovanje, Brezovica, Kropa.
- Klara Keršič**, prof. grščine in latinščine, služba za projekte, SŠM, Ljubljana.
- Polona Koželj**, prof. likovne umetnosti, samostojna bibliotekarka, vodja knjižnice, SŠM, Ljubljana.
- Marija Lesjak Reichenberg**, mag. socioloških znanosti, svétnica, Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana.
- Marko Ljubič**, prof. zgodovine in univ. dipl. pedagog, muzejski svetovalec, SŠM, Ljubljana.
- Simon Malmenvall**, dipl. rusistike, mag. zgodovine, dr. teoloških znanosti, kustos, SŠM, doc., Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Zdenko Medveš**, dr. pedagoških znanosti, zaslužni prof. v p., Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Stane Okoliš**, mag. zgodovinskih znanosti, direktor Slovenskega šolskega muzeja, Ljubljana.
- Mojca Peček-Čuk**, dr. pedagoških znanosti, red. prof., Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Leopoldina Plut-Pregelj**, dr. pedagoških znanosti, Research Associate, College of Education, University of Maryland, College Park, MD, Washington, ZDA.
- Edvard Protner**, dr. pedagoških znanosti, red. prof., Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru.
- Mateja Pušnik**, univ. dipl. umet. zgod., koordinatorica in organizatorica kulturnih programov SŠM, Ljubljana.
- Mateja Ribarič**, prof. zgodovine in sociologije, muzejska svétnica, SŠM, Ljubljana.
- Alenka Ropret**, univ. dipl. anglistka, prevajalka leposlovja in humanistike, Ljubljana.
- Paul Steed**, lektoriranje angleškega jezika, Paul Steed s. p., Logatec
- Branko Šuštar**, dr. zgodovinskih znanosti, muzejski svétnik, SŠM, Ljubljana.
- Marjeta Žebovec**, prof. slovenskega jezika s književnostjo, samozaposlena v kulturi, Smlednik.

Navodila avtorjem in avtoricam / Instructions to contributors

Šolska kronika: revija za zgodovino šolstva in vzgoje, ki jo izdaja Slovenski šolski muzej v Ljubljani, objavlja **znanstvene članke (izvirne in pregledne)** s področja zgodovine šolstva in pedagogike pa tudi knjižne ocene, poročila o posvetovanjih in razstavah s to tematiko. Geografski domet revije zajema tako nacionalni kakor tudi mednarodni vidik, pokriva zlasti območje današnje Slovenije, Srednje in Jugovzhodne Evrope. Jezika objavljanja sta slovenski ali angleški.

Članki so predmet dvojnega slepega recenzentskega pregleda, ki ga opravi uredniški odbor in presodi primernost objave. Po potrebi se prispevek s pripombami vrne avtorju v dopolnitev. Za trditve v prispevku odgovarjajo avtorji. Priporočeno je, da avtorji uporabljajo/citirajo članke iz prejšnjih števil *Šolske kronike*, zlasti zadnjih petih let.

Oblika prispevka

Vsa za objavo oddana besedila naj bodo v elektronski obliki, napisana v programu Word. Velikost pisave naj bo 12 z 1,5 razmikom med vrsticami. Prispevke pošljite glavnemu uredniku po elektronski pošti na naslov: anton.arko@solskimuzej.si

Znanstveni članki naj bodo v obsegu od 30 do 90 tisoč znakov s presledki. Avtorji morajo svoje v objavo oddane prispevke posredovati jezikovno ustrezne. Članek mora vsebovati tudi:

- **izvleček** (v obsegu do 20 vrstic) s predstavitevijo glavnih dognanj prispevka in
- **ključne besede** (3 do 6 besed).

Izvleček in ključne besede so objavljeni v slovenskem in angleškem jeziku.

Slikovne priloge (do 4 na članek, neobvezno)

Fotografije, skice in risbe naj bodo skenirane (ločljivost vsaj 300 dpi) in dodane z besedilom prispevkov v elektronski obliki, označene z zaporedno številko. V besedilu mora biti jasno razvidno, kam slikovne priloge sodijo. Slik ne vstavljajte v besedilo.

Podnapisi slik naj bodo s točno navedenim virom dodani na koncu besedila, ležeče.

Podnapis za slikovno gradivo iz publikacij:

Opis (Ime Priimek avtorja: Naslov, letnica, str., številka strani).

Primer: *Šolarji na vasi (Ferdinand Bobič: Preljubo Veselje, o kje si doma, 1939, str. 1).*

Podnapis za ostalo slikovno gradivo:

Opis (hrani ustanova/oseba, foto Ime Priimek).

Primer: *Delavnica lepomisja (hrani SŠM, fototeka, foto Marjan Javoršek).*

Primer: *Učitelj matematike (hrani Janez Novak).*

Navajanje opomb

Opombe naj bodo pisane enotno, na dnu vsake strani, velikost pisave 10.

Navajanje virov

arhivski viri

Vire navajamo v skladu s predpisi posameznega arhiva, sicer pa:

Arhiv/ustanova, oddelek, številka fascikla/škafle: Vsebina.

SŠM, arhivska zbirka, fasc. 9: Spisi trivialke v Trnovem v Ljubljani (1831–1870).

spletni viri

Če gre za knjižno delo v digitalni različici, potem navedemo tako, kot bi navedli ustrezno delo v tiskani obliki in za piko dodamo: spletni naslov (pridobljeno: dan. mesec. leto)

Za vsak drug spletni vir zapišemo: spletni naslov (pridobljeno: dan. mesec. leto)

Primer: <http://www.ssolski-muzej.si/slo/aboutmuseum.php?page=9> (pridobljeno: 12. 3. 2015)

Navajanje literature

monografije

Ime Priimek, *Naslov dela*, kraj: Založba, leto izdaje, str. številka strani.

Primer: Jože Ciperle, Andrej Vovko, *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*, Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 1987, str. 123.

serijske publikacije

Ime Priimek, Naslov članka, *Naslov revije*, številka letnika, leto izdaje, št. številka zvezka, str. številka strani.

Primer: Tatjana Hojan, Nekaj stoletnih šol v letu 2013, *Šolska kronika : zbornik za zgodovino šolstva in vzgoje*, 23, 2013, št. 3, str. 542.

zborniki in katalogi

Ime Priimek, Naslov članka, *Naslov zbornika* (ur. Ime Priimek urednika), kraj (brez vejice) leto izdaje, str. številka strani.

Primer: Mateja Ribarič, Zgodovina šolskih stavb na Slovenskem, *Hiše učenosti na Slovenskem na starih razglednicah* (ur. Mateja Ribarič), Ljubljana 2006, str. 15.

ponovne opombe

Če se ponovna opomba sklicuje na isto delo kot opomba pred njo, se zapiše: Prav tam ali Ibid., številka strani. Če gre za isto stran: Prav tam ali Ibid.

Če se ponovna opomba sklicuje na delo, ki ni bilo omenjeno neposredno pred njo: Priimek avtorja (brez vejice) leto izida, str. številka strani.

Primer: Ciperle, Vovko 1987, str. 125.

Viri in literatura

V tem sklepnem poglavju morajo biti po abecednem vrstnem redu navedeni najprej vsi viri in nato vsa literatura, ki so v prispevku citirani v opombah.

Vire navajamo v skladu s predpisi posameznega arhiva (kot v opombah).

Literaturo navajamo tako, da najprej zapišemo: Priimek, Ime: – od tod naprej pišemo enako kot v opombah, le da ne navajamo strani.

Podatki o avtorju

Vsak pisec naj izpolni priložen obrazec s podatki o avtorju. Ob oddaji besedila prispevka naj **avtor posreduje izjavo**, da pošilja svoj izviren, še neobjavljen prispevek, ki ga ni poslal v objavo še kakšni drugi publikaciji. Poleg tiskane objave v *Šolski kroniki* se avtor strinja tudi s spletno objavo članka v odprtem dostopu (licenca Creative Commons BY 4.0) ter z objavo določenih podatkov o avtorju.